

2, Bole
9

COLLEGE LIBRARY.

TOE

THE LIBRARY
AT THE UNIVERSITY

of
Exeter
toward College

June 1878

17366.

38-6728

2. Tom. L. u. 2. f.

TUE 272 v.1
SAM. FRID. NATHAN. MORI ²⁵

THEOL. QVONDAM DOCTOR. ET PROFESSOR. ORDIN.
IN ACADEMIA LIPSIENSI

S V P E R

HERMENEVTICA

NOVI TESTAMENTI

ACROASES - ACADEMICAE

EDITIONI APTAVIT

PRAEFATIONE ET ADDITAMENTIS

INSTRVXIT

HENR. CAROL. ABR. EICHSTÄDT

PHILOS. DOCTOR ET PROFESSOR EXTRAORDIN.
IN ACADEMIA LIPSIENSI

VOLV MEN PRIMV M

L I P S I A E

SVMPTIBVS C. F. KOEHLERI

MDCCCXCVII

June, 1878.
Gift of
Prof. Ezra Abbott.

BS476, M6 v.1

AJX-6019

VIRIS MAGNIFICIS

AC

SVMME VENERABILIBVS

IOHANNI GEORGIO
ROSENMÜLLERO

THEOL. DOCTORI ET PROFESSORI ORDINARIO IN ACADEMIA
LIPSIENSI, ECCLESIAE CATHEDRAL. MISEN. CAPITVLARI,
SENATVS ECCLESIAST. ASSESSORI, AD D. THOM. PASTORI,
CIVITATIS DIOECESIOSQVE LIPSIENSIS
SVPERINTENDENTI

FRANCISCO VOLKMARI
REINHARDO

THEOL. DOCTORI, SERENISS. PRINCIP. ELECT. SAXONICI
ORATORI SACRO AVLICO PRIMARIO, SENATVS SACRI ET
SVPREMI CONSISTORII, QVOD DRESDAE FLORET,
CONSILIARIO

IOHANNI AVGVSTO
NOESSELTO

THEOL. DOCTORI ET PROFESSORI PRIMARIO IN ACADEMIA
FRIDERICIANA ET SEMINARII REGII THEOLOGICI
DIRECTORI

HERMENEVTICAE N. T.

DISCIPLINAE

AB ERNESTIO REFORMATAE

ET AD ARTEM REDACTAE

A MORO EXCVLTAE

ET DILVCIDIVS EXPLICATAE

INTELLIGENTISSIMIS AESTIMATORIBVS

MORI QVONDAM AMICIS

LABORISQVE IN EXEGESI SACRA GLORIOSE

CONSVMPTI

ADHORTATORIBVS, SOCHIS, AEMVLATORIBVS

HANC

HERMENEVTICES EXEGETICAM PARTEM

PIETATIS ET OBSERVANTIAE CAVSSA

DICAVIT

HENR. CAR. ABR. EICHSTÄDT.

HENR. CAR. ABR. EICHSTÄDT

LECTORI DOCTO ET AEQVO SALVTEM.

Amplius triennium est, quum libri huius edendi provinciam suscepi. Adeo tum fervebant civium meorum studia, lectiones SAMVELIS FRIDERICI NATHANAELIS MORI academias ad notitiam publicam celebrandi, ut, quod alii in exegeticis, dogmaticis item ac moralibus, praestituros sese ostendissent, id si pari conarer studio in hermeneuticis efficere, nulla mihi invidia reprehensionis videretur esse pertimescenda. Neque enim levius harum acroasium esse pretium arbitrabar, utilitatem vero, quae sperari inde posset, maiorem etiam atque amplio-rem. In quo iudicio num fuerim verus, an me fefellerit vel temporis illius, in scholis optimi doctoris insigni olim cum fructu transacti, iucunda recordatio, vel ipsius disciplinae

hermeneuticae cum iis studiis, quibus vitam consecravi, cognatio atque necessitudo, nunc non quaeram, et postea clarius intelligetur. Sed hoc non dubito affirmare, maximaque asseveratione testificari, si, quorsum omne studium, promulgandi istas lectiones, brevi esset evasurum, illo tempore praevidissem, me ad alium potius quemcunque laborem, quam ad hunc, specie levem, re difficilem multorumque nunc obnoxium criminationibus, animum fuisse applicaturum. Nihil enim minus putaram, quam fore, qui, quicquid de cathedra beati MORI privata fluxisset, in publicum auderent protrudere, ne iis quidem exceptis, quae et iuvenis olim, necdum in Theologorum collegium cooptatus, in ipsis academici muneris initiis praelegisset. Non credideram, veneratione quosdam atque admiratione magni doctoris eo abreptum iri, ut verba eius se non annumerare lectoribus putarent oportere, multo minus appendere, sed, prout ore prodierant, ita redderent, nihil curantes discrimen, quod illorum inter, qui olim audierant, et horum, qui nunc legunt, rationes intercederet; nihil pensi habentes cathedrarium dicendi flumen atque libertatem, quae multa praeter necessitatem productiora fecisset, latinis etiam germanica vocabula

per-

perspicuitatis aut brevitatis causa interposuisset, citationes parum accuratas, repetitiones, excursions et alia huius generis sibi indulgisset; nihil denique advertentes loquendi genus, quod ad scholae magis consuetudinem, quam elegantiae rationem compositum, ab orationis, qua beatus Auctor in scriptis suis fuisset usus, vehementer abhorreret. Omnium autem minime praesagieram, totum hoc tam utile institutum brevi cessurum esse in quamdam lucri cupiditatem, ut indignam homine ingenuo, ita discipulis tam liberalis magistri foedissimam atque ignominiosissimam. Verum semper, ut ille ait,

γενήσεται πόλλ', ὧν δόκησις οὐκ ἔνι.

Ista igitur atque alia quum animo considerarem, coeptumque illud divulgandarum e privatis schedis lectionum paene in contemptionem adduci viderem: cohibui manus, operi iamiam impositas, et, quamquam librarii efflagitatu saepius sollicitatus, tamen a suscepto labore diu refugi. Effluxit annus unus, itemque alter: nihil profeceram. Ac parum aberat, quin omne consilium, cuius me iampridem poenituisset, abicerem, nisi et reputavissem, viri boni esse, datam publice fidem servare, et tum a librario, tum ab amicis cognovissem, exortum esse extra urbis huius moenia, qui, quam detrectare rem, certe

in longum protrahere viderer, eius extemplo perficiundae auctorem sese offerret. Istum ego noram; et quum in me doctrinae paratae copiam desiderarem, ab illo ne studium quidem ac voluntatem offerri intelligebam. Proinde satius existimavi, redire ad intermissum officium, eoque religiose administrando tum utilitati lectorum, tum famae beati Auctoris, quantum in me esset, consulere. Quae quum ita sint, si aperte atque ingenue confiteor, me meis ingratiis et paene coactum fecisse, quod alii sponte sua et voluntate instituerunt, non vereor, ne quis hanc professionem vanitati attribuat, neu me censeat iudicum severitatem mitigare voluisse et quodammodo deprecari excusatione necessitatis.

Nec sane est, quod severitatem reformidem illorum, qui consilium magis nostrum, quam eius exsequendi rationem respiciant. De hac exponam posthac. Ad illud quod attinet, vere tueri me possum conscientia honestissimi consilii, quo hoc egi, certe agere volui, ut iuvenes liberalis Theologiae studiosos revocarem ad hermeneuticas studia, ad quae pauci et raro ^{a)},
in

a) Ipse MORVUS δ μακαρίτης non nisi quinto fere aut sexto quoque anno hermeneuticas schoias aperire solebat.

in hac quidem Academia, publica magistrorum institutione convertuntur; ut in manus iis traderem librum, qui, quotquot in hoc genere prodierunt, omnes praecipendi et subtilitate et ubertate vincit; ut allicerem denique, si possem, et excitarem tali exemplo alios ad disciplinam hanc ornandam magis, nostraeque aetatis ingenio accommodandam. Sed hoc totum, quale sit, quo facilius perspiciatur, et quo iustius his MORI acroasibus pretium constituatur, ante, quam de opera qualicunque mea, in iis collocata, referam, totius disciplinae historiam, ab initiis inde suis usque ad nostra tempora contextam, breviter persequemur.

Hermeneutica, quoniam cum exegeſi tam arcte coniugata, ex eaque apta est, ut eius etiam nomen interdum tulerit ^{b)}, non potuit neque nasci prius, neque celerius progredi, quam haec studiis doctorum hominum nutrita, usuque interpretationis et ipsa velut praxi exulta atque firmata, ad maturitatem quamdam pervenisset ^{c)}.

a 5

Qua-

^{b)} Vid. p. 21. notam nostram §. IX. subiectam.

^{c)} Patet, Hermeneutices historiam sine perpetuo ad historiam Exegeſeos sacrae respectu commode tradi non posse. Illam neque ERNESTIVS, neque MORVS attigit; huius partes quaedam Sect. II. Cap. IX. quod est

Quapropter si antiquiora tempora, Patrum ecclesiasticorum scriptis nobilitata ^{d)}, respicimus, mirari non debemus penuriam librorum in hoc genere, utpote quorum scribendorum materia et fundus deessent.

Nam primis duobus post Christum natum saeculis ecclesia ab eo constituta non sequebatur, nec sequi facile poterat, aliam interpretandae

Scri-

est de interpretibus Novi Testamenti eorumque usu, breviter adumbratae sunt. Studui itaque hoc loco conjunctim tradere, quae Hermeneutices aliquod proecium efficerent. — Caeterum sacrae Exegeseos historia descripta est multis, novissime IO. GEO. ROSEN-MÜLLERO in Programmatibus de *fatis interpretationis sacrarum litterarum in Ecclesia christiana*, quorum nuper Pars XV. prodiit. Hermeneutices sacrae historiam, certe singulas eius partes, tractatas reperies in IO. FRANC. BVDDEI *Isagoge historico-theologica ad theologiam universam*, To. II. (Lips. 1730. 4.) p. 1242. sqq. IOACH. EHRENF. PFEIFFERI *Institut. hermeneuticae sacrae* p. 30. sqq. IO. SAL. SEMLERI *Apparatu ad liberalem N. T. interpretationem* p. 6. sqq. Ej. *Vorbereitung zur theologischen Hermeneutik* I. p. 85. sqq. Ej. *Institutione breviori ad liberalem eruditionem theologicam*, I. p. 36. sqq. G. I. PLANCK *Einleitung in die theolog. Wissenschaften* II. p. 127. sqq.

d) De his vide DAN. WHITBY de *sacrarum litterarum interpretatione secundum Patrum commentarios*, Lond. 1714. 8. IOH. DALLAEVS de *usu patrum*, 1743. 4.

Scripturae rationem, quam quae ex Iudaismo vel haesisset Iudaeis, vel ad Paganos transisset. Allegorias sectari, typos venari, vaticinia ubivis expiscari, id vero rectum videbatur atque ingeniosum, certe vindicandae religioni eiusque repellendis adversariis quam maxime consentaneum. Ad quam quidem interpretationem nec regulis utebantur, nec, si essent usi, eas ordine disponere et ad artem redigere poterant. Sumebant enim, ut Arnobius ait, res certas a dubiis, atque unum adiungebant allegoricum sensum dicto, quod per modos poterat innumeros expositionum talium varietate deduci.

ORIGENES autem, tertio saeculo, postquam princeps saluberrimo instituto coepisset interpretationem grammaticam inducere, non illam quidem exemptam omnibus commentis allegoricis, sed multo tamen meliorem ac saniorum, quam quae vel antehac esset dominata, vel posteris etiam saeculis adhiberetur: sua graviter auctoritate docuit, sine linguarum atque historiarum accurata cognitione omnem interpretandi artem inanem esse atque irridendam. Non patiebatur ratio illorum temporum, neque admittebat cultiorum ingeniorum consuetudo talem emerfurae religionis statorem, qui sui semper arbitrii, iudiciis aequalium pervicacius adversaretur. Ita-
que

que Origenes et retinuit multa e mystico et allegorico genere, ita tamen, non ut dogmata inde erueret, sed ut *πρὸς οἰκοδομὴν* converteret, etiam propter cabbalisticas Iudaeorum explicationes, et quodammodo philosophari instituit de omni arte interpretandi. Monuit enim e), indoctos homines subsistere in communi et historiali intellectu debere, quem *σῶμα* nuncupavit; si qui aliquantum proficere coepissent et possent amplius aliquid intueri, iis quaerendam esse Scripturae *ψυχὴν*, quae referatur ad doctrinam de emendatione et vita Christianorum; doctis denique et perfectis etiam *πνεῦμα* esse investigandum, seu mysticum sensum, quo iudaica antiquitas et historia ad res futurae vitae accommodetur.

Post Origenem quamvis nonnulli a tractatione veterum scriptorum ad sacros accederent, ingeniumque illorum lectione subactum ad explicanda divina oracula afferrent: tamen in hoc ipso melioris exegeteos studio nemo inventus est,

e) In libris *περὶ ἀρχῶν* IV, 2. p. 168. ed. de la Rue. Cfr. PETR. DAN. HVETII *Origeniana*, praemissa editioni Commentariorum, IO. LAVR. MOSHEMII *Comment. de rebus Christianorum* p. 629. I. S. SEMLER *Vorber- reitung zur theor. Hermeneutik* I. p. 95. sqq. IO. AVG. ERNESTI *de Origene, interpretationis librorum sacrorum grammaticae auctore*, in *Ejus Opuscul. philol. crit.* p. 288. sqq.

est, qui hermeneutices haberet illam scientiam, e qua artem nondum repertam produceret. Atque illi etiam sanioris exegeteos in ecclesia graeca propagatores, Eusebius, Diodorus Tarsensis, Theodorus Mopsuestenus, Chrysostomus, Isidorus Pelusiota et Theodoretus ab allegoricis atque mysticis ineptiis sibi parum caverunt, eo tamen laudandi, quod et de stilo scriptorum N. T. diligentius monerent, et nonnulla adspergerent de *οικονομία* illorum, accommodantium sese ad vulgare loquendi genus vulgaresque istius aevi opiniones. Nec dubium est, quin illi multo plus praestituri fuissent in explicando Codice, ad certioresque totius artis regulas perventuri, nisi exarsissent istis temporibus tot controversiae cum Arianis, Nestorianis, Eutychianis atque Pelagianis, quae animos ab exegeteos sobriae studio ad polemicam investigandi, sive potius detorquendi ac depravandi sensus rationem avocarent.

Ad latinam ecclesiam quod attinet, ne in hac quidem defuerunt, qui explicandarum litterarum sacrarum facultate pollerent, *Hieronymus* f),
Augu-

f) Eius huc potissimum pertinet Epistola CI ad Pammachium *de optimo genere interpretandi*. Confer et Epistolam LXXV. ad Suniam et Fretellam: tum et Praefationes in Prophetas XII. ad Paullam et Eustochium: in Ioëlem: in IV Evangelia ad Damasum etc.

Augustinus, Pelagius, Cassianus, alii: modo ab linguarum, quibus consignati isti libri sunt, cognitione instructiores fontem interpretandi N. T. limpidissimum adire potuissent. Verum et hi, tamquam pervulgari artem suam nollent, scientiam interpretandi tradere libris neglexerunt. Nam posteaquam aliquid ex hoc genere prodiisset, expositis primum a TICONIO *Afro*, nimis arguto saeculi quarti scriptore, *Regulis septem ad investigandam et inveniendam intelligentiam Scripturarum sacrarum* g): per diu nulli fuerunt, qui longius progressi, ista artificiose digesta generatim componerent, novisque praeceptis et observationibus adaugerent. Et qui Ticonii regulas servavit, AVGVSTINVS h), quamquam libris suis, quos *de doctrina christiana* scripsit, passim nonnulla insperfit, hermeneuticae sacrae inservientia: tamen in universum consilio meliore quam eventu laboravit, et ultimum librum,

ab

g) Reperiuntur in *Bibliotheca Patrum maxima*, Tom. VI. p. 49.

h) In libro *de doctrina christiana* III. cap. 30. Hos libros Augustini una cum opere eius *de fide et symbolo*, itemque *Vincentii Lirinensis Commonitorio* edidit Geo. Calixtus, Helmst. 1655. Caeterum *Institutionem Hermeneutico-homileticam ex Augustini libris IV. de Doctrina Christiana conquistam, illustratam, atque ad usum accommodatam* edidit IOACH. IVSTVS BREITHAVPT.

ab eo quod tractandum susceperat argumento abductum, ad instituendum oratorem sacrum comparavit. Tum saeculo quinto et sexto *Adrianus* i); *Iunilius*, *Cassiodorus* et alii quidam k) successerunt, quos Buddeus et Pfaffius l) nominarunt. Sed tantum afuit, ut in his reperiretur, qui sparsas et dissipatas regulas atque observationes conglutinaret et ratione quadam componeret, ut multi etiam ab omni consilio hermeneutices longissime aberrarent. Quod factum constat Marco Aurelio Cassiodoro, qui non tam institutionem huius artis scripsit, quam eos recensuit, qui in singulos Codicis sacri libros commentati essent.

Ab hoc saeculo usque ad decimum sextum rectae exegeteos vix tenue vestigium; hermeneutices ne umbra quidem. Nam polemica ars dominationem suam atque tyrannidem exercuit in dogmaticam: quae libris divinis contineri putat-

i) Huic tribuitur *Isagoge in sacram Scripturam*, edita cum aliis huius generis scriptionibus a *Dav. Hoefchelio*, Aug. Vind. 1602. 4., inserta etiam *Criticis sacris*, To. VIII. edit. *Londin.*

k) Sed *EVCHERIVM* eximendum esse horum numero, *Planckius* l. c. p. 148. monuit.

l) Ille in *Isagoge ad Theolog. universam* p. 1242. seqq., hic *Hermeneuticae sacrae* pag. 30.

putabantur, dogmata iam conclusa erant systemate, sacrosanctae Ecclesiae auctoritate firmato. Quo magis Episcopi, ecclesiae quasi personam gerentes, ingenuam libertatem docendi scribendique, qua uti antea presbyteri solebant, circumscripserunt, et quo severius prohibuerunt, ne quisquam sententias dogmaticas ex suo amplius intelligendi modo describeret: eo minus aut quaerere in litteris sacris licebat, quae formulae receptae parum viderentur congruere, aut invenire, quae illi manifeste repugnarent. Obmutuit itaque hermeneutica: identidem repetitae sunt explicationes, quas a Patribus olim orthodoxae fidei propositas, ecclesiae decreta stabiliverant: nulla nec linguarum, nec antiquitatis, nec historiarum cognitio: nulla omnino praesidia ad interpretandum: vulgata Versio prope modum pro textu germano et ipsa veritate divina habita est: Glossa ordinaria vim normae ac legis accepit, quam sequi in explicando doctorem oporteret.

Interea Scholastici prorsus spernebant interpretandi lucem, in philosophiae suae umbraculis secure delitescentes, donec, saeculo duodecimo prope exeunte, commoti a Bernardi affectis, qui mysticae interpretationis novi praecones et vindices magna in monasteriis auctoritate pollerent, reverti

reverti ad neglectam artem cogerentur. Ac reverterentur sane ad eam, sed ita, ut satius fuisset, ab sacris litteris omnino abstinere. Rediit enim simul iudaicus tractandarum illarum abusus, isque vel temporum diuturnitate, vel hominum vecordia gravior factus atque insolentior. Exstitit allegorizandi non conatus, sed peritia; detorquendi sensus non lubido, sed furor: contextus scriptorum, consilii, ingenii, scribendi generis nulla usquam observatio, regularum hermeneuticarum impudentissima neglectio.

Talis autem tamque perversa ratio non erat admonitionis lenitate elevanda, sed contentione et impetu frangenda. Parum igitur profuit auctoritas NICOLAI LIRANI et PAVLLI BURGENSIS, excellentium virorum, qui quarto decimo saeculo grammaticum atque historicum Scripturae sensum vindicare conarentur. Ac licet paullo ante Reformationis aevum *Erasmus* aliique coepissent melioris interpretationis exempla proponere, Scholasticorum auctoritatem et docendi genus impugnare, superstitionisque et servitii fulcra, ex latina bibliorum versione per infestas temporum tenebras a callidis insciisque hominibus efficta summoveere et labefactare: omne tamen illud studium tam arctis fuit limi-

tibus septum, ut et fructus eius perventuri ad paucos, nec diu duraturi viderentur. Postea vero opera et contentione illorum, qui religionis nostrae instaurare puritatem instituerunt, factum est, ut reiectis falsarum opinionum territorialamentis, revocata in usum grammatica interpretatione, vindicata litteralis sensus indagazione, consulto denique et explicato loquendi usu, nova lux tum universae theologiae, tum in primis exegeticae, accenderetur. Inde exorti sunt, qui hermeneuticam disciplinam, pro sua quisque facultate, tractandam excolendamque susciperent. Lentum fuit negotium et controversiarum iteratione non semel retardatum: progressus tardi, at progressus tamen.

Sustulit signum MATTHIAS FLACIUS, *Illyricus*, vir sua aetate longe doctissimus. Is tomo secundo *Clavis Scripturae sacrae* ^{m)} varios inseruit *tractatus*, complectentes regulas ⁿ⁾ de ratione vacandi sacris litteris earumque genuinam sententiam feliciter scrutandi aliisque proponen-

^{m)} Primum prodiit Basil. 1567. fol. Eminent editio, quae a. 1575. f. Ienae cum praefatione Io. Musaei emissa est; tum et Lipsiensis cum eadem praefatione et ex recensione Theod. Suiceri 1695. f.

ⁿ⁾ Posui ipsas capitum inscriptiones.

ponendi; de lectione sacrarum litterarum deque variis earum proprietatibus ac modis loquendi; de agnoscendis tractandisque hebraismis; de tropis et schematis perpetuis; de sermone et multiplici rerum tractatione sacri voluminis. Tota haec pars Clavis Flacianae sicut ad cognoscendam rationem, quam sequuta sit quaelibet aetas in interpretando, apprime facit: ita etiam praecepta hermeneutica continet, auctoris in-
signe acumen et eruditionem testantia, traditaque sic, ut opus pro prima hermeneutices in artis quamdam formam redactae institutione merito habeatur. Ipse autem MARTINVS LUTHERVS, quum de aetate sua insequutisque saeculis egregie meruisset germanica versione sacri Codicis atque explicatione uberiore non modo integrorum librorum, sed singulorum quoque locorum: lites et controversiae, super illa versione a Pontificiis motae, eum impulerunt, ut rationis suae causas defenderet, eoque interpretandi etiam quasdam leges litteris mandaret. Celebratissimus est liber, quem de interpretatione sacri codicis (*Vom Dollmetschen*) composuit: in quo permulta sane declarantur verissime et intelligentissime. Caeterum ut Lutherus saepe nimium sese applicuit ad Augustini explicationes, Hieronymum et alios interpretes grammaticos

propemodum publice adspersus: ita sectatores eius, si Melanthonem, Camerarium, Strigelium, Chytraeum paucosque alios excipias, a recta interpretandi via multo crebrius rixis et concertationibus theologicis abducti sunt. Ad quas sedandas quum Formula Concordiae doctrinam publicam sanxisset: multi etiam argumenta doctrinae, quae in singulorum inessent interpretatione locorum, istius libri auctoritate simul sancita, neque ullo pacto deferenda existimaverunt.

At istiusmodi qui erant opinionibus imbuti, turbisque perpetuis et controversiis distracti, hermeneuticam artem (qua quidem et nostra et reformata Ecclesia, quamquam Dordraceno mox concilio similem fortunam experta, romanam longe superabat,) excolere et perficere minime potuerunt. Nam et publicis criminationibus, et principum interdum legibus, et doctorum imperitorum existimatione et publice et privatim liberalioribus ingeniis impedimenta obiecta sunt. Litteralis sensus, seu grammaticus, verbis commendabatur, re deserebatur, regnante ubivis et ferocius sese efferente arbitrio Dogmaticorum. Quorum dominationem et illius et decimi septimi saeculi interpretes tanto minus detrectare atque excutere poterant, quanto alieniores erant tum
ab

ab notionibus iustis de sensu historico per interpretationem eruendo, tum a linguae graecae, praesertim eius, quae est in N. T. hebraismis infecta, subtiliore cognitione. Proinde adversarios quidem suos nactus est *Cocceius*, qui initio superioris saeculi denuo replere omnia allegoriis, typis, tropis, vaticiniis aggredere: oppugnati sunt et explosi *Iansenistae*, qui practicam ubivis utilitatem iactarent; sed eodem fere tempore quum *Arminiani*, duce magno Grotio, auderent paulo liberius sentire, interpretationes novas, usu philologiae profanae culti, proferre, scriptorumque cuiusvis aetatis ingenium et linguam perferutati, dogmaticos errores redarguere: etiam contra hos agmen surrexit novorum gravissimorumque obiurgatorum.

Effecit tamen haec erectiorum ingeniorum libertas, ut, quae hucusque dogmaticis et homileticis cancellis inclusa fere fuisset, Hermeneutica per *Geo. Calixtum*, *Rich. Simonem*, alios, ad maiora et ampliora spatia traduceretur. Atque ex hoc rectioris interpretationis novo quasi diluculo prodiit *SIXTINI AMAMAE*, Professoris quondam Franequerani, *Antibarbarus biblicus*, qui totus in eo versatur, ut linguarum originalium neglectum et insanum allegorizandi prurium, tamquam barbariem exprobret et reiiciat.

Constat autem, ex ultima quidem editione o), libris quatuor: quorum primo septem errores generales, ut totidem omnis, quae superioribus saeculis sacras litteras foedavit, barbariei fontes magna cum libertate ostenduntur, reliquis crassissimi aliquot errores et ineptae interpretationes, quae ex istis fontibus manarunt, secundum ordinem librorum V. T. docte et accurate confutantur. Eodem diluculo nata sunt VOLGANZI FRANZII P), AVG. PFEIFFERI q), IO. CONR. DANHAVERI r), IO. GVIL. BAIERI s), IO. HENR.

MAII

- o) *Accesserunt variae dissertationes et orationes, nec non responsio ad censuras D. Martini Marsenni, Theologi Parisiensis, accessit et huic editioni eiusdem Commentariolus de Decimis Mosaicis.* Haec huius inscriptionis editio prodit Franequerae a. 1656. 4.
- p) V. FRANZII *Tractatus theologicus novus et perspicuus de interpretatione sacrarum litterarum maxime legitima,* Viteb. 1619. (edit. quinta 1708.) 8.
- q) A. PFEIFFERI *Hermeneutica sacra, sive Tractatio luculenta de interpretatione sacrarum litterarum,* Dresd. 1684. auctius edita cum praefatione Benedicti Carpzovii sub titulo: *Tbesaurus hermeneuticus etc.* Lips. 1690. 4.
- r) I. C. DANHAVERI *Idea boni interpretis* (Argentorati 1752.) describit dotes interpreti sacro necessarias. Idem V. D. edidit *Hermeneuticam sacram seu Methodum exponendarum sacrarum litterarum,* Argentor. 1754. 8.
- s) IO. G. BAIERI *compendium theologiae exegeticae,* post auctoris obitum editum, 1758.

MAII ^{t)}, aliorum ^{u)}, hermeneutica scripta: ad illud referenda quoque sunt et exigenda merita SALOM. GLASSII ^{x)}, IOHANNIS GERHAR-

b 4

DI,

- t) I. H. MAII *Introductio ad studium philologicum, criticum et exegeticum brevis et perspicua, in qua simul Io. Clerici ars critica et Marci Meibonii novum specimen biblicarum emendationum et interpretationum examinatur, subnexa eiusdem repetito examini historiae criticae textus N. T. Richardi Simonis, 1710.*
- u) Horum nomina et scripta brevi nota complectar. Nam de singulis singulatim dicere, vix operae pretium est. Pertinent igitur huc ABR. CALOVII Prolegomena in Genesin; ut et Praelect. general. in Biblia illustrata Tom. I. de causis παρερμηνειών; IOACH. IVST. BREITHAVPTI *Institutio hermeneutico-homiletica*, supra pag. XIV. memorata; IO. GVIL. BAIERI *Compendium theologiae exegeticae*: quod est opus posthumum; IO. OLEARII *Elementa hermeneuticae sacrae in usum studiosorum iuvenum Academiae Lipsiensis, cum praxi hermeneutica in quibusdam exemplis* (Lips. 1699. 12.); FR. WERNERI *Praecepta theologiae exegeticae de Hermeneutica Sacra, seu legitima Scripturae sacrae interpretatione — in studiosorum usum edita*, Lips. 1708. 12. Olearius mediocriter, Wernerus, decem concinnatis interpretationis regulis illarumque illustratione per varia exempla tentata, inepte rem egit.
- x) In *Philologia Sacra — aucta et his temporibus accommodata* a IO. AVG. DATHIO, Lips. 1776. 8. Post primum volumen, Dathii opera in lucem emissum, continuata et in novi plane operis formam redacta a GEO. LVD. BAYERO, To. II. Sectio prior, *Critica Sacra* (Lips. 1795.

DI^y), et IO. OLEARII^z), qui in amplissimis operibus, quibus disciplinam exegeticam complecterentur, etiam hermeneuticis praeceptis locum fecerunt. Sed isti propemodum omnes Flacianae Clavis exemplum sequuti, praecipendi ἀκριβειαν minime assequuti sunt. Leges interpretandi scripserunt bonas, veras, utiles, exemplis etiam copiosissimis instructas, sed iusto latiores, ambitusque tam parum finiti, ut, tamquam habenas, et adducere eas posses, quantum velles, et, si luberet, remittere. Neque enim admodum curae fuit historicus sensus, et ad grammaticam interpretationem adminicula parum certa adhibita sunt.

Posthac sub initium saeculi nostri nova interpretandi ratio novam hermeneuticae tradendae
me-

1795. 8.) Altera sectio *Hermeneutica Sacra Veteris Testamenti* (Lipf. 1797. 8.). Res ad summam argumenti pertinentes, nostraeque aetatis usui aptas, Bauerus ex aliis libris utiliter congeffit, suo salubriter interposito iudicio, novisque solerter prolatis opinionibus.

y) Tum in aliis scriptis, tum potissimum in celeberrimo *Locorum theologicorum* opere: quod denuo edidit, varii-que generis observationes adiecit IO. FRID. COTTA, Tubing. 1762-89. XXI. Tomi, 4.

z) In Theol. Univerf. System. III. de *Theologia Exegetica*; quae et seorsum excusa est.

methodum procreavit. Nam Pietistarum secta, ad litterarum sacrarum male sedulam lectionem reversa, fanaticos magis errores, quam doctrinam elegantem et accuratam ostendit. Pressit singulas litteras, rimata est praegnantes sensus, lusit emphasibus. Atque huic tam pravae vel doctrinae vel consuetudini, cui VALENT. ERN. LOESCHERVS^a, atque MART. CHLADENIVS^b) fortiter sese opposuerunt, ratiunculas suggestit vana quaedam subtilitas, quae grammaticis et etymologicis observationibus misere abuteretur. Nihilo tamen secius praeter HERMANN. AVG. FRANCKIVM^c), IOACH. LANGIVM^d) et paucos alios ipse etiam IO. IACOB. RAMBACHIVS isti sese rationi addixit. Qui vir quoniam priorum hoc in genere scriptorum omnium mediocritatem sua ipse excellentia obruisse, suoque lumine caeterorum lumina obscurasse iudica-

b 5 tur:

- a) V. E. LOESCHERI *Breviarium theologiae exegeticae, legitimam Scripturae sacrae interpretationem tradens*, Viteb. 1719. 8.
- b) M. CHLADENII *Institutiones exegeticae*, Viteb. 1725. 8.
- c) H. A. FRANCKII *Praelectiones hermeneuticae ad viam dextre indagandi et exponendi sensum Scripturae sacrae*, Halae 1723. 8.
- d) IOACH. LANGII *Hermeneutica sacra*, Halae 1733. 8.

tur e): de eius scriptis distinctius paullo agendum est.

Ac primo quidem RAMBACHIUS dissertatione *de idoneo sacrarum litterarum interprete*, Ienae a. 1720. 4. in lucem emissa, sibi patefecit aditum ad *Institutiones hermeneuticae sacrae* f), quibus regulas et cautelas interpretandi traderet, easque observationibus multis, e dogmatico potissimum et litterario genere, uberrimisque exemplis biblicis illustraret. Fuit sane Rambachius dogmaticae vinculis nimis adstrictus; indagandi sensus historici et necessitatem et rationem nesciit; oeconomicum exponendi dicendique genus, quod ipsi etiam Patres scriptoribus sacris tribuerunt, prorsus negavit g), finesque disciplinae hermeneuticae tam libere protulit, ut et dogmatica multa immisceret, et quae ad historiam litterariam exegeticos pertinerent, copiosissime

e) Recordemur iudiciorum, quae I. F. BVDDEVS in praefixa libro praefatione, C WOLLIVS *Introduct. in Hermeneuticam* p. 27. et alii de Institutionibus Rambachianis tulerunt.

f) Lucem viderunt *cum praefatione Io. Francisci Buddci*, Ienae a. 1723. Editio novissima a. 1752. prodiit.

g) Scripsit etiam peculiarem dissertationem *de Scriptura sacra ad erroneos vulgi conceptus accommodata*, Ienae 1729. 4.

fiffime perfequeretur. Tamen fi quis vitia com-
 penfare bonis, et aetati, qua quis fcripfit, con-
 donare nonnihil didicit, haud dubie laudabit
 eruditionem viri, qui plura legendo amplexus
 eft, quam reprehensores eius fando audiverunt;
 probabit logicorum praeceptorum, ab ipfo fcri-
 ptorum, veritatem; neque mirabitur, compen-
 dium illud tantam fuiſſe auctoritatem confequu-
 tum, ut et in ſcholis celebraretur ad uſum fre-
 quentiſſime, et peculiaribus doctorum hominum
 ſcriptis illuſtraretur ^{h)}). Prodierunt poſtea eius-
 dem RAMBACHII *Exercitationes hermeneuticae,*
 ſive *Pars Altera Institutionum hermeneutarum*
sacrarum: cuius libri ultima editio ⁱ⁾) ſex compre-
 hendit diſſertationes, ſeorſum ante vulgatas, et
 ad exegeſin magis atque dogmaticam, quam ad
 hermeneuticam ſpectantes. Hermeneutici qui-
 dem argumenti non eſt niſi prima et tertia diſſer-
 tatio; quarum haec ſelectas obſervationes *de*
parallelismo Scripturae proponit, illa *de idoneo*
litterarum ſacrarum interprete agit, h. e. docet,
 quibus naturae gratiaeque dotibus inſtructum,
 quibus

h) Pertinent huc ANDR REIERSEN *Tabulae ſynopticae*
in Institutiones Rambachii, a. 1741. ERNST FRIED-
 RICH NEUBAUER *Ausführliche und gründliche Erläu-
 terung über Rambachs Institutiones*, a. 1738.

i) Prodiit Breae a. 1741. 8.

quibus ornatum eruditionis subsidiis exegeteos sacrae magistrum esse oporteat. Caeterum habuit auctor hac in re exemplum, quod imitaretur, sibi propositum in ANDR. IVL. DORNMEIERI *Philologia biblica* ^{k)}, in qua et ipsa maxime fructus ostenditur, quem ex qualibet fere eruditionis parte Scripturae interpretes capere debeat.

Verum satis de his. Propius ad institutum nostrum pertinet CHRISTOPHORI WOLLII liber. Qui quum perspexisse sibi videretur, doctos N. T. enarratores ^{l)} aut nimia memoria, aut nimia ingenii, aut utriusque facultatis aequali virtute valuisse, paucos contra eruditum iudicium, quod vim ratiocinandi in explicando adhibeat, iuvisse; *Hermeneuticam edidit Novi Foederis acroamatico-dogmaticam, certissimis defaecatae* (Wolfianae) *philosophiae principiis corroboratam, eximiisque omnium theologiae Christianae partium usibus inservientem* ^{m)}. Est aliquid in hac ipsa inscriptione iactantiae et vanitatis; at plus dialectici acuminis in canonibus hermeneuticis;

k) Lipsiae a. 1713. 8.

l) Iphis Wollii verbis usus sum.

m) Prodiit liber Lipsiae a. 1736. 4. Appendix est *Criticae Blackwallianae*, Wollii studio ex anglico sermone in latinum conversa, et eodem anno editae.

ticis; plurimum doctrinae historicae in apparatu notarum: lucis contra exegeticae perparum, et recti de notionibus dogmaticis iudicii nihil.

Multo igitur praeclarius hac de arte meruerunt, qui in omnibus propemodum theologiae partibus excellentes fuere, SAL. DEYLINGIVS et IO. ALPHONSVS TVRRETIVS ⁿ⁾). Inprimis autem studiis triumvirorum in theologia summorum, SIEGM. IAC. BAVMGARTENII, IO. SAL. SEMLERI atque IO. AVG. ERNESTII, factum est, ut hermeneutica auderet caput extollere, non pressa amplius dogmaticorum acerbissimo iugo, non refugiens historici sensus liberiores investigationem, non adspersa philologiae profanae lucem et praesidia, non perhorrescens novas explicationes, quas observatio ingeniorum, cogitatio culturae, cognitio denique cogitandi et loquendi moris, aetati cuius proprii, sponte protulisset. Excussis veterum libris,
inva-

ⁿ⁾ Illius liber est *de Scripturae recte interpretandae ratione et fatis*, Lips. a. 1721. Huius est *de sacrae Scripturae interpretandae methodo tractatus bipartitus: in quo falsae multorum interpretum hypotheses refelluntur, veraque interpretandae sacrae Scripturae methodus adstruitur*, Traiecti Thuniorum (Dordraci) a. 1728. Librum eximiis dotibus ornavit ac locupletavit doctissimus eius inter nostrates editor, GVIL. ABR. TELLERS, Francof. 1776. 8.

invaluit hellenisticae, quam vocant, linguae subtilior indagatio tum e graeca Alexandrinorum versione, tum ex Apocryphorum Novique Testamenti consuetudine: conquisitis melioribus subsidiis criticis, avocata sunt studia ab emphasium vano amore et etymologiae incerta venatione, atque ad historiam textus et ad singulorum locorum ex arte tractandorum curam traducta: stabilito rectioris interpretationis modo, hermeneuticarum regularum firmitus systema coaluit.

Et BAVMGARTENIVS quidem, cuius et breve *Compendium hermeneutices sacrae* o), lectionibus academicis destinatum, et compendii uberiorem expositionem p) habemus, emendatae istius methodi viam strenue munivit: modo ne dialectica et metaphysica subtilitate abuti voluisset, tum in ratione tradendarum rerum, tum in ipso etiam sermone. Vnde haud raro difficultas
atque

o) Magno eruditorum cum plausu prodiit Halae a. 1742.; repetitum et notis auctum a. 1745.; novis quibusdam additamentis, quae *Bertramus* a magistri sui exemplari duxerat, instructum a. 1759.

p) S. I. BAVMGARTEN *ausführlicher Vortrag über die biblische Hermeneutik; herausgegeben von Ioach. Christoph Bertram*, Hal. 1769. 4. (Cfr. ERNESTII *Nov. Biblioth. theol.* Vol. X. p. 793. sqq.) Antea hunc ipse librum ediderat: *Unterricht von Auslegung der heiligen Schrift*, Hal. 1742. 8.

atque obscuritas obducta est rebus et verbis, quae explanari et intelligi poterant facillime.

SEMLERVS autem ipsam demonstrationem et exercitationem interpretandi optimam esse magistram existimans ^{q)}, vix quicquam revocabat ad artem principiaque universa; nec eius de illo genere libri ^{r)} proprie praecepta continent, sed observationes selectas notitiamque instrumentorum, quibus tirones in interpretando utantur. In quo magna eius sunt et immortalia merita. Nam qui ante illum principes haberentur in hermeneuticam et exegeticam arte, si ab uno Ernestio discefferis, qui eodem tempore eandem in Novo Testamento causam susceperat, vel nullam plane critici et historici apparatus rationem habue-

q) Iudicium est IO. AVG. NOESSELTII, propositum in Eius Narratione de Semlero eiusque ingenio in primis et meritis in interpretationem S. S. (Rigae 1792. 8.) p. L. sqq. Non potui in his declarandis ducem sequi meliorem.

r) Libri ita inscripti sunt: *Vorbereitung zur theologischen Hermeneutik*, Hal. 1760-69. quatuor partibus, 8. IO. IAC. WETSTENII libelli ad crisin atque interpretationem N. T. pertinentes; illustravit I. S. Semler, Hal. 1766. 8. *Apparatus ad liberalem N. T. interpretationem*, Hal. 1767. 8. *Apparatus ad liberalem V. T. interpretationem*, Hal. 1773. 8. *Neuer Versuch die gemeinnützige Auslegung des N. T. zu befördern*, Hal. 1786. 8. *Zur Beförderung der kirchlichen Hermeneutik*, Hal. 1788. 8.

habuerunt, vel neglecto novo investigandi studio, amplexi sunt id, quod a suae disciplinae hominibus iudicatum, et velut haereditate relictum acceperunt. Semlerus fuit princeps, qui universo illo apparatu uteretur ad firmiora interpretationis fundamenta iacienda, qui praeceptorum cognitionem hoc modo iuvaret magisque frugiferam redderet, qui omnino interpretationis rectae quemdam quasi gustum acueret. Infidebat autem in eius mente species hermeneuticae, quam cernebat animo, re ipsa forsitan ne tum quidem perfectam videbat, quum Ernestiana Interpretis Institutio prodisset.

Qui liber ERNESTII et admiratione summa exceptus, quum emitteretur, et bis repetitus ^{s)}, et post mortem auctoris in classicis numeratus est ^{t)}. Dotes eius potissimum in eo cernun-

s) Prima editio vulgata est Lipsiae a. 1761. 8. altera (nam repetitionem eam, quae incio Ernestio facta est in Batavis, Lugduni, non numeramus) a. 1765., tertia a. 1775. Altera editio in primis multas vel observationis vel praeceptionis accessiones nacta est; sed nec tertiae cognitio atque castigatio defuit.

t) Cfr. *Io. Aug. Ernesti Verdienste um die Theologie und Religion von W. A. TELLER* (Berol. 1783. 8.) p. 9. sqq. *I. S. SEMLER Zusätze zu Tellers Schrift über Ernesti Verdienste* (Hal. 1783. 8.) p. 23. sqq.

nuntur, quod auctor, quae diffusa et dissipata essent, in certa genera coëgit; quod historicum et criticum apparatus intelligenter adhibuit; quod sedulo cavit, ne absoluta decreta, quos vulgo canones vocant, scriberet; quod in eo potius laboravit, ut e veris observationibus longoque usu scriptorum exterorum collectis vera praecepta derivaret; quod de reperiundo usu loquendi, tum communi scriptoribus graecis, tum N. T. proprio, eruendoque per illum usum sensu, subtilius multo et accuratius, quam ante eum a quoquam factum esset, exposuit; quod iudicium tropicae et emphaticae orationis, totumque locum de usu versionum antiquarum perspicuis et certis praeceptis explicavit; quod de lectionum variarum collectionibus, de meritis et usu interpretum N. T., de adminiculis ad exegetin sacram adhibendis peritius, quam decessores eius, iudicavit, adspersis ubique admonitionibus de recta discendi, in genere quidem, ratione, quae studiosis essent fructuosissimae. Nihil dicam de orationis puritate et elegantia, aliisque virtutibus, quae in Ernestii, imo Ernestiorum, libris non tam laudantur, quum adsunt, quam, si abessent, mirationem facerent. Vitia autem atque incommoda, quae in ista Institutione deprehenduntur, magis ab aetatis quadam con-

c

tagione,

tagione, quam a scribentis culpa venerunt. Nam quum istis temporibus et in dogmatica nonnulli errores, a patribus propagati, regnarent afficerentque disciplinas caeteras, neque omnino theologiarum disciplinarum fines descripti satis essent atque terminati, neque hermeneutices singulae partes vindices suos atque explicatores invenissent: aequè ferre animo convenit, Ernestium in quibusdam hermeneutices suae locis sic iudicasse, magis ut receptam doctrinam et consuetudinem, quam veritatem, sequeretur ^{u)}; indignari non debemus, immixta esse libello, quae nunc quidem in Introductionibus vel in libros N. T. vel in universam theologiam rectius tractantur, veluti caput de authenticia singulorum librorum, de usu disciplinarum, alia; lenius denique et modestius conqueri decet, explicandi Veteris et Novi Testamenti leges ne ab Ernestio quidem diligenter esse distinctas; multa in Institutionem importata, quae V. T. hermeneuticam spectarent; plura etiam omissa, quae ad N. T. interpretationem proprie et praecipue pertinerent. Nam ut de textus historia taceam, defensio grammaticae explicationis commendationem

histo-

^{u)} De his locis qui, MORI iudicium taciti non perspicuus, auctoritatem monentis desiderat, *notas* adeat *Ammonianas* p. 29. 121, et passim.

historicae prorsus exclusit, quamquam utriusque copulandae necessitatem Semlerus anno ante inculcarat *): nihil dictum de accommodatione scriptorum sacrorum ad vulgi opiniones: nihil monitum de sententia illorum, qui natam inde existimant doctrinam, oppositam religioni puriori *αc πνευματικῇ*, in qua Christianis sine duce et magistro progrediendum sit: nihil disputatum de notionibus atque opinionibus, quas Iudaei et Ethnici tum temporis de rebus moralibus habuerunt, et quarum fontes vel in Alexandrina versione et multis Apocryphis graecis, vel in translationibus antiquissimis, latina et syriaca, earumque sensim facta interpolatione patent. Denique Ernestius etiam compositionem rerum aptis et accommodatis locis, in qua intelligitur ordinis conservatio, per saepe neglexisse reperitur.

c 2

Verum

x) *Vorbereitung zur theol. Hermeneutik I.* (Halle 1760. 8.) p. 160. Sunt in hoc libro loci quidam valde notabiles, qui ipsum Ernestium propemodum tangere videantur. Ex iis unum apponam: *Das wichtigste kömmt in der hermeneutischen Fertigkeit darauf an, daß einer sowohl den Sprachgebrauch der Bibel recht gewiß und genau kennt, als auch die historischen Umstände einer biblischen Rede genau unterscheidet und sich vorstellen kann; und nun auch im Stande ist, von diesen Gegenständen auf eine solche Weise jetzt zu reden, als es die veränderte Zeit und andere Umstände der Menschen neben uns erfordern.*

Verum haec et fortassis alia licet in Ernestii libro desiderentur: tamen, quanti ille aestimandus sit, planissime intelligitur, si illius et proxime insequutae aetatis similia scripta cum eo comparaverimus. Tantum enim abest, ut superatus a quoquam sit, ut etiam iis, quibus nova lux exegeseos affulsisset, magnopere antecellat. Omittam CHRIST. AVGVST. CRVSI hermeneuticas scholas y), in quibus illo ipso tempore, quo Ernestius hanc scientiam mirifice promovisset, multa de interpretis internis requisitis, quae essent in animo veritatis cupido, eodemque humili ac demisso, de sensus variis formis, etiam de mystico sensu eiusque agnoscendi necessitate, de typorum, quos plurimos invenit, explicandorum modo, de extirpanda opinione illorum, qui loquutiones ad morem vulgi comparatas, hoc est, ut ille quidem interpretabatur, participationem et confirmationem erroris alieni in scriptoribus sacris reperirent, de ratione humana, quae neutiquam esset sensu speciali principium interpretandae Scripturae; in quibus igitur haec et similia vel philosopho molimine differebantur, vel

y) Ausus sum de his iudicare, quoniam in manibus habeo, quae Pater meus, Crusii primum disciplinam sectatus, ab hoc in scholis dictata diligenter consignarat.

vel dogmatica obscuritate obruebantur. Sed haec ut mittam, quis comparatis cum Ernestii libro *institutionibus hermeneuticis*, quas IOACHIMVS EHRENER. PFEIFFERVS decennio post edidit ^{z)}, dubius iudex sedeat, cui principatum decernat? Quibus institutionibus, sermone scriptis probabili et observationum ubertate valde frugiferis, id potissimum agitur, ut regulae interpretandi litteris sacris propriae constituantur. Est profecto hoc probandum consilium viri, qui peculiaribus ad illos libros legibus opus esse, egregie viderat ^{a)}. At quomodo exsequutus sit, intelligens lector iudicabit e causis, propter quas indagatio et observatio talium legum illi visa est necessaria. Causas in eo ponit, quod litteris sacris contineantur dogmata, quae naturalis cognitionis limites excedant; quod frequentissimae sint miraculorum recensiones, quorum alibi

c 3

ob-

z) Libri plena inscriptio haec est: *Institutiones hermeneuticae sacrae, veterum atque recentiorum et propria quaedam praecepta complexae, auctore I. E. PFEIFFERO*, Erlang. 1771. 8. Ediderat Auctor iam antea *Elementa hermeneuticae universalis*, quorum filum se ait sequutum esse in istis Institutionibus.

a) Viderunt hoc et recentiores, in his omnium acutissime IO. GODOFR. EICHHORNIVS (*Allgem. Bibliothek der bibl. Litteratur*, IV. p. 331), sed alio modo declaraverunt.

obscurior sit vel incerta significatio; quod typi exhibeantur rerum futurarum; quod visiones reperiantur sub imaginibus, sensui aut imaginationi subiectis; quod deprehendantur orationes eventuum futurorum praenuntiae; quod parabolae ipsae interdum aliquid prophetici contineant, multaque alia occurrant, quorum plane singularis sit ratio, non aequè alibi obvia.

Satis erit, ex his argumentum libri nosse: properamus ad reliquas huius generis scriptiones. In quibus nec IO. THEOPH. TÖLLNERVS, neque GOTTHILF TRAVG. ZACHARIAE Ernestio nostro palmam praeripuit. Ille ^{b)} demonstrare potius leges hermeneuticas, quam ab usu et experientia ducere annisus, philosophi subtilitatem prae se tulit, non item doctrinam grammatici, omnium minime theologi *ἑλευθεροπρέπειαν*, qualem caetera egregii viri scripta ostendunt. Hic ^{c)} brevibus thesibus, ad scholae usum comparatis, praeceptiones proposuit, perutiles illas quidem, at multo certioris usus futuras, si Veteris et Novi Testamenti hermeneuticam discreviffet.

Neque

b) In libro: *Grundriß der erwiesenen Hermeneutik der heil. Schrift*, Züllichau 1765. 8.

c) G. T. ZACHARIAE *Einleitung in die Auslegungskunst der heil. Schrift*, 1778.

Neque vero nobis solum Ernestiana interpretis Institutio profuit: ad Pontificios etiam bona eius propagata sunt. Etenim postquam plures ^{d)} olim in praeloquiis, librorum sacrorum explicationi praemissis, pauci ^{e)} in aliis etiam scriptis de interpretandorum illorum ratione egissent, ac propemodum omnes cum SANCT. PAGNINO ^{f)} mysticum sensum commendavissent: hac nostra aetate exstiterunt nonnulli, in his

C 4

CHRIS-

^{d)} Nobiles in primis sunt IAC. GRETSERVS, NICOL. SERARIVS, IAC. BONFRERIVS, ALPHONSVS SALMERON, IO. STEPHANVS MENOCHIVS, IAC. TIRINVS, IO. de la HAYE.

^{e)} In quibus eminet AVGVSTINVS CALMETVS, Monachus quondam Parisinus, qui praeter alia ingenii monumenta *Dictionaire historique, critique, chronologique, géographique et literal de la Bible* (Parisiis 1722. II. fol., edit. nov. Genev. 1730. IV. 4.) luci publicae exposuit. Introductionis loco praemisit *Bibliothèque Sacrée, ou Catalogue des meilleurs livres, que l'on peut lire, pour aquerir l'intelligence de l'écriture*. Atque huic meliorum, quos vocat, librorum indici praefixit *septem regulas hermeneuticas*, quas sub examen vocavit IO. FR. BVDDVS in Praefatione Rambachianis Institutionibus praemissa. Egit de iis uberius CHRISTOPH. WOLLIVS in *Examine regularum hermeneuticarum ab August. Calmero civitati Christianae commendatarum*, Lips. a. 1733. 8.

^{f)} Edidit *Isagogen seu Introductionem ad sacras litteras*, Lugduni 1528. 4.

CHRISTOPHORVS FISCHERVS ^g), Presbyter et Professor Pragensis eruditissimus, qui lucem ab Ernestio sibi oblatam grati acciperent, et transferre ad suos cum laude conarentur.

Verum neque in his nunc lubet morari, neque, ut de Reformatis copiosius exponatur, quibus IO. CLERICVS ^h) inprimis, deinde IO. ALPHONS. TURRETINVS ⁱ), nuperrime IO.

I A C.

g) Huius *Institutiones hermeneuticae N. T.* prodierunt Prag. 1788. 8. Adde *Notiones generales hermeneuticae sacrae N. T.* (auctore THADDAEO a St. ADAMO), Bonon. 1786. 4.

b) *De optimo genere interpretum S. Scripturae.* Quae est dissertatio II. Prolegomenis in Translationem V. T. inserta. Ante Clericum ex hac ecclesia laudantur ANDR. RIVETVS (*Isagoge seu introductio generalis ad Scripturam sacram Veteris ac Novi Testamenti*, L. B. a. 1627. 4.) DANIEL CHAMIERVS (Panstr. Cathol. Tom. I. L. XVI. c. 4. 5. *de mediis internis et externis interpretandi Scripturam*), ABR. GVLICHIVS (*Hermeneutica sacra bipartita, Artis praeceptiones de ratione interpretandi tum S. Scripturam univcrse tum speciatim prophetias summatim explicans: quae praefationis loco praemissa est eius Theologiae propheticae de rebus Veteris Testamenti*), ROBERTVS BOYLE (*Cogitationes de Scripturae stilo*). Sed inserviunt fere haec scripta historiae theologiae exegeticae.

i) Eius librum, ab nostrae ecclesiae meritissimo Theologo instructum, supra not. n) recensui.

IAC. HESSIVS^{k)} facem in hermeneuticis praetulerunt, instituti nostri ratio patitur. Terminanda igitur est disputatio in eo, unde fuerat exorsa. De recentissimo enim aevo non habeo, quod addam. Quippe novissimus Ernestiani Interpretis editor, CHRISTOPHORVS FRIDER. AMMON^{l)}, in toto hoc negotio sic est versatus, ut divitias eruditionis theologicae, quibus instructus est, atque ornamenta eius ingenii non nisi per quaedam integumenta cernamus, explicaturus illa, sicut fas est sperare, et ad clariorem lucem prolaturus in nova, quam parari ab eo audivimus, hermeneutices N. T. institutione. Cui nos quidem publicae utilitatis causa sociam precamur atque aemulatricem eam hermeneuticam, quae CAR. AVG. THEOPH. KEILII docto et severo studio iam diu excolitur. Quo minus enim a BECKIO nostro, quod publice promisit, nunc quidem flagitare audeamus, plurimae eius litterisque ac litteratis votae occupationes prohibent.

c 5

Horum

k) *Ueber die beste Art die göttlichen Schriften zu studiren, mit Rücksicht auf die gegenwärtige Lage des Christenthums; von dem Verfasser der Geschichte Jesu, Zürich 1774. 4.* Etiam hic liber non continet nisi pauca quaedam, ad hermeneuticam sacram universe spectantia.

l) Editio Lipsiae a. 1792. 8. emissa est.

Horum igitur praestantissimorum virorum eruditione dum hermeneutica fuerit eum in locum evecta, quem nunc non sine quadam velut trepidatione exspectat: haud inviti, speramus, theologiae liberalioris cultores accipient hunc MORI librum, nec sine multiplici fructu cognoscent.

Invitare nos hic locus poterat, ut de cognoscendae hermeneutices necessitate in universum moneremus. Sed quum praefatio haec ita iam ampla evaserit, ut patientia lectorum serio deprecanda videatur: in hac quidem admonitione paucissimis defungendum est ^m). Quamquam igitur hortandi sunt iuvenes, qui ad exegetin N. T. studio ducuntur, ut animo rei gravitatem complectantur, neque regulis et praeceptis, quae facile discuntur, sed usu potius atque exercitatione se id, quod expetunt, consequi posse confidant: tamen omnis exercitatio incerta est et usus vacillans, nisi praeceptorum auxilio regatur atque stabiliatur. Quanta vero sit hoc in genere legum certarum, hoc est, ab ipsa ratione praescri-

^m) Etiam MORVS rem attigit p. 16. sqq. Sed conferendi imprimis sunt SEMLERVS *Vorbereitung zur theolog. Hermeneutik* I. p. 82. PLANCK *Einleitung in die theol. Wissenschaften* II. p. 96.

scriptarum vis et auctoritas, clarissime ex eo perspicitur, quod prope nullus est Scripturae sacrae locus, qui non distractus sit interpretum diversis explicationibus, atque in contrarias paene partes agitatus. Quorum interpretum quum quisque sibi videatur tenere verum, suaeque argumenta sententiae in promptu habere: unde tandem diiudicare rem licebit, nisi admotis legibus ac praeceptis, ad quae, tamquam ad Lydium lapidem, singulae explicationes earumque momenta exigantur?

Ad talem vero cognitionem tendentibus certissimus viae dux erit MORVUS noster, exegeticae pariter atque hermeneuticae disciplinae egregius magister. Sive enim ad sensum scriptoris indagandum requiratur cognitio subtilior linguarum et consuetudinis loquendi universaeque varietatis significationum: excelluit sane hoc in genere MORVUS, qui in veterum operibus diutissime et studiosissime versatus, nexum significationum eiusdem verbi sollerter indagavit, omnem loquendi usum sine partium studio investigavit, atque inter hermeneuticæ doctores princeps existit, qui significationem a sensu accuratius distinguere doceret. Seu facultate opus sit, omnia ex omni parte spectandi, eandem rem multis variisque modis cogitandi, consuescendi cum scri-

scriptore eiusque quasi vultum ac lineamenta referendi: quis hunc naturae habitum, producta exercitatione firmatum et percultum, non agnoscat in MORO, qui admirabili quodam artificio ingenium et mentem scriptorum, quoscumque tractaret, aperuit, eorumque obscurissimos locos ita dilucidavit, ut finiret primo sententias, finitas in omnes partes versaret, explanaret, nostrae cogitandi rationi admoveret, absoluta denique singulorum explicatione, sensum et consilium scribentis universum complecteretur. Hanc igitur interpretandi eximiam facultatem quum Noster explicare et impertire suis studeret, illustranda Ernestii hermeneutica institutione: fieri non potuit, quin et mentem scriptoris, cuius ipse olim in schola formatus esset, accuratissime exponeret, et in multis illum exsuperaret. Ernestius enim, velocioribus ingenii motibus et quasi quodam impetu ablatus, ad alia semper atque alia festinabat, neque immorari singularum rerum tractationi, aut ordinem et modum illarum tradendarum ad obrussam exigere solebat. Morus lento procedebat gradu, et diuturna animadversionis atque examinis logici continuatione efficiebat, ut, quae singula cogitando lustrasset suoque ingenio veluti vindicasset, in unum apte coniungeret et sub uno quodam obtutu collocaret.

Hac

Hac usus consuetudine, etiam in Ernestii libro diversa segregavit, aliena refecuit, et quae eodem ex genere disiecta essent ac dissipata, tam concinne disposuit, tam arcte copulavit, ut unum ex altero vim suam et lucem nancisceretur. Interdum certam quoque et fixam vim adiunxit verbis, ab Ernestio late aut ambigüe usurpatis; saepius observationes vel aliorum vel suas (quarum nonnullae, v. c. de discrimine sensus et significationis, de causis allegoriarum etc. iam antea publici iuris factae sunt,) ad capita ab illo descripta revocavit, omninoque accuratam designationem et lucidum ordinem cum subtili et perspicua rerum finitione atque explanatione coniugavit.

Iudicabitur hinc, quam verum fuerit, quod de pretio et utilitate harum acroasium praefatus sum. Verum ista omnia sic accipi nolim, quasi in hac putem Ernestiani libri instructione atque exornatione nunc acquiescendum esse, seposita cura examinandi, addendi, demendi, aptius digerendi, certius constituendi. Imo serio optamus, ut hoc ipso libro terminetur hermeneutices aetas, cui Ernestii inprimis studia splendorem et diuturnitatem conciliarunt. Ac, nisi vana mentis nos fallit praesagatio, brevi exorientur, qui, quod ille instituit, exaedificare opus et perficere labo-

laborent. Nam multa profecto sunt, quae in hac disciplina addi, novari, excoli possant. Mutatis temporibus, etiam facies eius mutanda est.

Vt pauca saltem hoc ex genere delibem, sopitis nunc controversiis, seu potius litigatibus, de stilo scriptorum Novi Testamenti, non admodum opus videtur, ut in posterum de his copiosius exponatur. Interpretum subtiliorum virtute exaruerunt fontes, e quibus quam dulces scilicet emphases olim emanarint, suavius gustari exemplis, quam descriptione significari solebat. At sunt accuratius discernendae leges, quae aut Veteris, aut Novi Testamenti interpretationem regant; adstringenda haec omnis disciplina principiis certioribus et ad summam artis revocanda; perquirendum ⁿ⁾, an et quatenus philosophiae liceat de sensus per usum loquendi et caetera subsidia exegetica inventi veritate iudicare; investigandum, quid proprii habeat Novi Testamenti hermeneutica et ab interpretandorum exterorum scriptorum scientia diversi, et quomodo diversitas haec e notionibus, quas Christiani de argumento sacrorum librorum susceperunt, fluat; de-

n) Conf. IOH. GOTTFR. EICHHORN *Vorschläge zur Hermeneutik*, in *Allg. Bibl. der biblischen Litteratur*, IV. p. 330. sqq.

declarandum, an quibusve legibus scriptores N. T. sese applicaverint ad eam cogitandi, sentiendi dicendique rationem, quae ipsorum aetate, maxime inter homines incultos, invaluisset; explorandum, an falsae omnino fuerint opiniones, quibus mentem illi et sermonem adiecerunt; videndum, qua ratione istud a vulgo sumptum loquendi genus commutandum sit eo, quod cultioribus eiusdem aevi hominibus placuisset, et quo pacto denique hoc reduci ad nostrum dicendi morem possit; ostendendum, quibus notis ista, singulis quidem in locis, accommodatio deprehendatur; explicandum, qui scriptores vulgare sint orationis genus sequuti, qui politius scripserint, et quale omnino cuiusvis ingenium, qualis animus fuerit. Haec omnia quo facilius explanentur, porro opus est, ut cultura Iudaeorum pariter atque Paganorum, quae quidem fuit ista aetate, ut omnis illorum cogitandi ratio opinionesque vulgi accuratissime describantur. Tum etiam de morali seu practica Scripturae sacrae interpretatione, quam IMMANVEL KANTIVS commendavit, agendum est sic, ut eius omnis aut veritas aut perversitas pateat. Quarendum, num ille grammaticam et historicam interpretationem despexerit, an moralem suam certis de causis et certos in usus adiunxerit;

quae

quae illae caussae sint; an persuadendi vim habeant; quid sectatores eius novarint, praeceperint, in usus converterint; quid utilitatis et fructus ex hac morali locorum pertractatione, vel ad exegetin, vel ad animos hominum redundaturum esse videatur. Denique etiam alia capita, v. c. quae sunt de parabolis et adagiis in N. T. obviis; de mythorum biblicorum, quos vocant, ratione, generibus, usu; de pugna locorum, in primis historicorum, eiusque aut fontibus aut inani specie; de indagazione rerum in transitu et praeter necessitatem adiunctarum, quae sensus intelligentiam iuvent; vel inferenda sunt hermeneuticis institutionibus, vel diductius explananda, vel prorsus alio modo tractanda.

Ad haec igitur atque huius generis alia etiam si studia Hermeneuticorum in posterum convertenda sunt: tamen iuvabit, vel hoc libro duce, cognoscere limites, ad quos usque Ernestius et qui sectam eius sequuti sunt, processerint, ut notis atque exploratis fundamentis, quae illi iecerunt, firmiter atque praestabilius aedificium superstruatur. Tali ego spe erectum me saepius excitatumque sensi in hoc labore: cuius qualis omnino ratio fuerit, restat, ut paucis demonstrarem.

Prima,

Prima, imo maxima, cura fuit, ut in edendis his acroasibus pie atque religiose agerem adversus Auctorem, cuius olim et disciplina saluberrima, et, quod non sine pectoris graviore commotione adieci, constantissima benevolentia liberalissimoque hospitio per multos annos usus sum. Illam vero religionem neutiquam in eo ponendam esse iudicavi, ut quaecunque, et quocunque tandem modo tradita, in schedis invenissem, exscriberem et cum lectoribus communicarem; sed omnem potius huc retuli pietatem, ut lectiones eo modo divulgarem, quem ipse MORVS, si vulgatas vidisset, non profus improbaturus videretur. Nam ut eas repraesentarem fide integra, laborandum sane erat, quantum poterat: at debebat etiam laborari, ut nusquam non similes sui et auctore dignae prodirent. Adhibui igitur duo recitationum exempla, quorum unum in scholis, per aestivum semestre anni 1791 eiusdemque et sequuti hibernum frequentatis, meo studio confeceram; alterum ab IO. FRIDERICO HABERFELDIO, amico doctissimo et carissimo, apud Neukirchenses prope Misniam sacra faciente, e lectionibus prioribus anni 1785., quibus interfuerat, benevole imperitum accepi. Quorum exemplarium diligentissimam collatione cavi, ne auctori sententia ob-

truderetur, quam ipse in scholis non tradidisset, nisi quae forte ad nexum requireretur; neu quid excideret eorum, quae diversis quidem temporibus proposita, tamen luce publica aequae digna existimarem. Quoniam enim MORVS longissime a segnitie et inertia doctorum academicorum, qui lectiones olim vel compositas, vel descriptas, vel coëmptas etiam, de scripto quotannis recitant, sed nova semper atque propria meditatione instructus, ad dicendum processit: commentatio eius in eundem vel librum vel scriptorem, diversis annis proposita, minime fuit eadem: sed multa serius correctata, mutata, declarata, dubitata sunt, quae antea vel perperam exposita, vel iusta luce orba, vel rationum praesidiis destituta viderentur. Sed ob eam rem viro eximio etiam accidit nonnumquam, ut in posterioribus scholis e memoria effluerent, quae in prioribus dixerat rectius, dilucidius explicarat, exemplis magis idoneis illustrarat. Unde non raro nobis necessitas orta est, ad superiores scholas redeundi.

Talibus in locis sicut meum ita sum iudicium sequutus, ut modo utriusque scholae bona coniungerem (quod factum in primis est in exemplis biblicis), modo ex una seligerem, quod, explorata re, alteri praestare videretur: ita repetitio-

ditiones inutiles omisi; omisi etiam cohortationes, auditorum causa hic illic interspersas; omisi alia, quae ad eam, quam supra cathedrariam dicendi libertatem appellavi, unice pertinerent. Et forsitan omissem plura, nisi haec et dicta quondam a MORO, et a nobis nunc edi meminissem in usus eorum, quorum non tam eliminanda essent ingenia, quam instituenda ac demum crudienda. Sed amplius dicendum et ingenue profitendum est. Omisi etiam, quae falso, certe non accurate satis tradita reperissem, hac tamen lege, si illa salvo contextu; sine discrimine nexus, sine totius denique detrimento ordinis atque tractationis praeteriri possent.

Duo tantum huius generis loca afferam. Ubi *frigidi sensus* notionem aperire MORVS studebat (pag. editionis nostrae 157), exemplo ibi proposito de iocis frigidis adiecerat et aliud de *tumore orationis*, qui *frigidus esset, quum non efficeret admirationem et stuporem, sed inanem speciem magnitudinis ostenderet*. Verum enim vero quia tumida oratio numquam efficere potest admirationem atque stuporem, sed semper speciem habet sublimitatis et magnitudinis, quum vera sublimitas nulla subsit: iccirco exemplum male additum iudicavi, et, praesertim quum illud prius sufficeret, in editione omisi. Pagina

239 ubi sermo est de puritate linguae graecae, quam habuit inclusa finibus Graeciae, b. Auctor hanc superaddiderat finitionem: *Graeciae Europaeae, inde a finibus Boeotiae usque ad Laconiam*. Parum haec congruunt geographicis rationibus, nec rei ipsi satisfaciunt: igitur exclusi. Aliis contra in locis, in quibus, qui subesse errores viderentur, rei summam ipsiusque pertractationem argumenti attingerent, non nisi animadversionibus adiectis notare eos ausus sum: ut pag. 56. 99. 165. 206, alibi.

Hoc institutum, non dubito, quin cordatis sim iudicibus probaturus. De alio libere, ut virum bonum decet, confiteri malo, quam callido vel dissimulationis vel excusationis perfugio uti. Nimirum ad religionem editoris, in tali quidem opere, etiam hoc pertinere arbitratus sum, ut orationem poliat, vinciat, emendet; ne, qui rerum praestantia liber superat, idem in dicendo inermis aut parum castigatus reperiatur. Non sane exspectanda sunt ornamenta orationis ab eo, qui docendo dilucidiora omnia quam plangiora efficere studet; neque postulandum, ut adstricta in eiusmodi libro brevitatis ad suavitatem maiorem et ubertatem remittatur atque relaxetur. Proinde, si b. Auctor uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluxisset, sequutus ubique facilitatem,

acqua-

aequabilitatem et concinnitatem, quae in ipsa etiam ieiunitate locum habet: ab immutationibus prorsus abstinuissem; neque omnino, ubi subtili quadam et pressa oratione limatus esset, quicquam mutavi. Sed quum oratio fere inveniatur non modo nimis concisa minutis numeris, sed praefracior etiam atque asperior, nec satis, ut ita dicam, rotunda, interdum quoque parum emendata: institui primo vitiosa corrigere, tum vincire magis, quam dilatare verbis, et mollioribus numeris explere sententias. Quod tanto etiam magis videbatur consentaneum, ne *MORI* oratio nimis abhorreret ab Ernestiana, e qua saepe nobis, nexus et perspicuitatis causa, quaedam repetenda essent atque illius verbis interponenda.

Sed ut ingenue agam cum lectoribus, praefertim ingenuis, quorum ego censuras hac in causa non vereor, praeclara conscientia sustentatus: meum ipse facinus indicabo, exsignandis diligentissime aliquot *MORI* locis e meo exemplari, quae absque omni studio quaerendi primum in oculos atque calamum incurrunt. Dabo autem loca quatuor: quorum duo priora comparationi inserviant, inter *MORI* lectionem et nostram illius recensionem instituendae, reliqua duo simul ostendant, quid et quomodo amici

schedis adiutus, in posterioribus acroasibus e prioribus suppleverim.

Primus locus est is, qui in nostra hac editione p. 67. legitur. Eum MORVS sic extulit:

Ernestius dicit: *nullus alius verborum sensus est, nisi grammaticus.* Sensus erat notio rei expressae dictione integra. Sed qua via notionem aut sensum discere possum? Una possibilis est via: per linguam, per usum loquendi. Iam per linguam, per usum loquendi discere sensum, est grammaticum sensum discere. Ergo nullus alius est sensus, quam grammaticus. — Hoc monuit Auctor contra nonnullos. Nam nonnulli statuunt, duplicem sensum esse, quum unus tamen tantum sit. Iis *grammaticus sensus* est is, quum aliquis ope lexicæ et libelli grammatici resolvit vocabula, et exponit verbotenus, et nonnulla vocabula et phrasas explicat. Ab illo distinguunt *logicum sensum*: hunc et *realem* nominant. Intelligunt id, quum res sub verbis illis latens explicatur: ut quum res sub illis verbis latens: *littera occidit* °), ab interprete explicatur. Eum appellant logicum, quoniam, ut putant, logices ope discitur, comparare subiecta et praedicata. Hi igitur primo vim grammatici sensus
non

o) Hoc exemplum omisi, quoniam paullo ante (p. 65.) iam allatum, et copiosius illustratum erat. Eius in locum suffeci aliud, sumptum e lectionibus prioribus.

non assequuntur: nam angustissimis finibus eum includunt. Deinde dum illi rem, sub verbis singulis latentem, realem sensum appellant; nesciunt ^{p)}, etiam in grammatica explicatione hunc sensum explicari debere. Hoc non discitur in logicis.

Alter locus (pag. 271 sq.) in scholis MORI ita est traditus:

Quidam negant esse synonyma: et quoniam hoc negant, omnia et singula studiose discernere interpretando tentant. His, qui negant esse synonyma, non omnino quidem, sed ex parte associat hic se Auctor. Thesis haec est: *Proprie, ait, non sunt synonyma verborum propriorum. Proprie: si primam originem linguarum et primam vocabulorum significationem specto. Prima origine linguae fuere pauperes; copia de die in diem accessit. Fortasse igitur ab initio linguae non habuerunt synonyma. Verum concedamus id, originetenus non fuisse synonyma; at nos non possumus redire ad primam originem linguarum; nos non utimur lingua, qualis fuit ab initio, sed qualis est nunc. Ea vero, qualis est nunc, habet satis multa synonyma. Hactenus quâ originem primam linguarum associat se Auctor illi sententiae*

p) Ex hac interpunctione, quae vera est, vitium est typographicum in editione nostra corrigendum, quod sensum pervertit.

tiae neganti, esse synonyma. Sed non omnino negat. Dicit: *sunt profecto synonyma: 1) diversarum dialectorum.* Cogitabimus provincialia vocabula: et multa vasa et genera supellectilis alibi aliter appellantur. Haec sunt synonyma. Confluunt deinde vocabula dialectorum, et ita ex mixtione dialectorum variarum fiunt multa synonyma. Multa sunt in Homero ionica vocabula: v. c. μῆνις, quae proprie dicitur ὀργή. Facta sunt haec synonymica verba; et qui non est ex Ionia, tamen dicit μῆνις, ubi carmen scribit. Ποιῆν dicitur et ἔρδειν, ῥέζειν. Haec ne tantillum quidem inter se invicem differunt. Hic est unus fons synonymorum. Alter 2) *diversarum aetatum* etc.

Tertius locus est pagina 34.

Paragrapho 4. fere media Auctor dicit: *liberum non est, verbo tribuere significationem, quam velis, nec in usurpando, nec in interpretando.* Etenim usus loquendi tyrannus est. Quod consuetudo femel introduxit, id nec mutari potest, nec debet. Omnis usus loquendi est res historica, res in facto posita: docet, quas ideas expresserunt per hunc sonum. Res autem in facto posita non potest fieri infecta: ergo nec usus loquendi mutari potest. Valet autem hoc immobile principium, nihil explicandum esse contra usum loquendi. Nec ex etymologia contra usum loquendi disputandum. Per etymologiam potest *infucatum* esse id,

id, quod non fucatur, sed usus loquendi introduxit, ut infucatus esset fucato tinctus. Hinc *infucatus amor est geschminkte, unächte Liebe*, amor non genuinus. — Eadem §. 4. est alia observatio: *nec eodem tempore* etc.

Quartus locus est pagina 114.

Alterum praeceptum: *Quo quis magis linguam intellexit: eo magis fidem meretur eius interpretatio.* Sic Patres graeci idonei sunt interpretes Novi Testamenti, cuius usum loquendi bene calluerant, sed in hebraismis explicandis saepe falluntur. Multo peior est Patrum latinorum hoc in genere laus, qui saepe ne graeca quidem intelligebant: erant saepe versionis male factae et male intellectae mali interpretes. Nihil igitur hic faciunt praecepta: quo quis interpres doctior sit, eo magis fidem mereri. Legendi et examinandi sunt libri.

Haec specimina acroasium 9), data bona fide, non selectis exemplis, quae nostrae causae
d 5 faveant,

9) Ne quis exterorum demiretur, locos a me tam prolixos ipsis MORI verbis reddi potuisse: primum ille pronuntiatione utebatur lentiore ac remissiore, quam facile sequi scribendo liceret; deinde ego, consignandis *prope singulis verbis*, imitabar illo tempore morem perversum eorum, qui me cingerent in scholis, et quorum calami meas undique aures circumstreperent. Dolendum

faveant, si forte repudiaverint immutationis, seu potius recensionis huius vituperatores: in promptu sunt centena alia, quae fortasse causam pervincant. Quicquid sit, cautum hac cura volui, ne sperneretur a fastidiosioribus huius lectio libri, neve ipsa eius frons, quae *acroasēs editioni aptatas* pollicetur, erubesceret.

Nec vero haec una fuit aptandi ratio; sed adornationi libri lectorumque commoditati etiam aliis modis prospexi. In qua re, nescio, an hoc primum sit hoc loco commemorandum, quod legentes molesta liberavi necessitate, in ipso legendi studio identidem recurrenti ad Ernestii Interpretem. Quo quum MORVVS duce in scholis suis uteretur: nunc ipse paragraphos ex eo, certe particulas paragraphorum, quas deinde uberius illustraret, publice praelegit, nunc privato eas studio percurri iussit, si nihil haberet, quod explicationis gratia adderet. Has ego particulas, ne nexus turbaretur et manca saepius atque interrupta existeret enarratio, ipsis Ernestii verbis retentis adiicere, aut reliquae orationi intexere

dum profecto est, morem hunc, quo nulla est iuvenum studioforum pestis deterior, nulla, quae veterum stultamque et improbam credulitatem citius afferat, in multis etiamnum regnare Academiis.

intexere nullus dubitavi. Caeterum ut Ernestii designarem paragraphos, quas MORVS noster aut ordine tractatas repetiit, aut melius ordinatas tractavit, apposui notas numerorum arabicas: ipsas MORI paragraphos latinis insignivi. Quantumvis enim ad intelligenda ea, quae MORVS dixit, nulla nunc lectorum urgeat necessitas, evolvendi Ernestianum Interpretem: tamen operae pretium fuerit, non modo ea conferre, quibus suas ille annexuit explicationes, verum etiam quae servatis magistri sui verbis, ex eo simpliciter repetiit. Quippe in his ipsis repetitionibus passim quaedam leniter, sed prudentissime inter recitandum mutata ^{r)} lector attentus animadvertet.

Deinde pondera argumentorum cernere, atque articulatim singula proponere, numerorum etiam signis distinguere placuit. Porro paragraphos, quae essent productione longiores, apta concisione breviores reddidi, in plures dissectui,

singula-

^{r)} Unum dabo, sed insigne exemplum. Scripserat ERNESTIVS (Part. I. Sect. I. §. 16.), *non alio modo vel quaeri vel reperiri sensum verborum in libris sacris quoad humana opera intercedat, quam quo in humanis vel soleat vel debeat.* MORVS praelegens paragraphum (v. huius edit. p. 70.), verba diductis litteris notata praetermisit.

singulisque argumenti brevem descriptionem praefixi. Quae MORVS germanica interposuerat, latine converti; ac si quae loca N. T. repetiisset e Lutheri versione, (quod et ipsum haud raro fecit brevitatis studiosissimus,) textum graecum exhibui. Denique etiam librorum vel editionum, ad quas Auctor passim tribus verbis provocarat, diligentiolem et accuratiolem notitiam dedi.

Quae quidem vel additiones vel inmutationes etsi per se perquam sunt leves, nec dignae nisi praefantis brevi commemoratione: eadem tamen ubivis adhibitae effecerunt, ut hae acroases multum nunc mutatae, pristinaque sua paene deposita forma, in lucem prodirent. Quas si forte discipulus MORI cum suis ex eadem schola notatis compararit, nec verba ubique aut expositionem eius agnoverit: nae ille, nisi iniquissimum se praebiturus sit, parum indignabitur editori, qui hoc saltem curavit, ut mens et tractatio Auctoris numquam non agnosceretur. Omnino, ut brevi complectar, in toto hoc edendi negotio si tantum mihi aut tribuendum aut imputandum profiteor, quantum (liceat enim parva magnis componere) Homericæ Iliadis διασκευασαῖς praestantissimus nuper poëtae editor tribuit: professionem hanc iuxta ferent ii, qui audaciam homi-

hominum in mutando carmine divino accusant, et qui curam illorum atque sollertiam in eo concinnando poliendoque laudibus celebrant. Utrisque illud spondeo, me huic Iliadi numquam esse Odyssæam quamdam additurum.

Exposui, qua ratione vel existimationi harum acroasium, vel commoditati lectorum consulere tentarim. Sed alia etiam sunt, quae utilitatis causa facere conatus sum. Adieci enim Auctoris enarrationi haud paucas notationes ^{s)}, modo paragraphis singulis, vel capitibus, subnexas, modo textui, si breviores essent, insertas, modo ad imum quoque marginem reiectas. Has ego non doctis scripsi et exercitatis viris, qui meam vel admonendi diligentiam, vel colligendi ex aliorum scriptis praestantissima quaevis assiduitatem minime desiderant, sed tironibus, neque usu librorum valde instructis, quibus hoc libro aliquod hermeneuticae Novi Testamenti, ut ita dicam, promptuarium destinaram. Itaque primo ea, quae a MORO viderentur non plene satis aut recte exposita, notis meis supplere et corrigere tentavi. In quo ubivis eum modum tenui, ut perspicuitati adiungerem breviter, Quocirca si quae ille sic exposuisset, ut, quamquam

s) Uncis hae notae inclusae sunt et littera E notatae.

quam res et aliis modis et enucleatius posset tractari, tamen ipsius enarratio satisfactura desiderii legentium videretur, nihil praeterea adieci.

Qualis est, ut unum de multis seligam, locus de *Parabolis* in Novo Testamento obvienti-
tibus ^{t)}. In quo moneri ante omnia poterat, et fortassis debebat, in significatione verbi propria, eaque laxissima, utpote ducta ex hebr. מִשְׁלָּה ^{u)}, non esse haerendum, sed notionem potius univ-
erse constituendam. Ea sic poterat constitui, ut intelligerentur tales Novi Testamenti narratio-
nes, in quibus res fictae, tamquam factae, tra-
duntur eo consilio, ut vel dogmatica moralisve
sententia illustretur, vel aliud factum oculis ani-
misque audientium propius admoveatur. *Fictas*
fuisse res, doceri deinde poterat iudicio illorum,
qui vel proposuissent, vel cognovissent parabo-
lam. Quoniam vero ad illustrationem aut sen-
tentiae aut facti necessarium erat, res illas propo-
nere ut *veras* in factoque positas, hinc declarari
poterat, quo fundamento nitantur partes para-
bolae, quas MORVUS non necessarias dixit, veri-
simi-

t) Tractatus a Nostro Sect. II. cap. IV. §. XXVIII. pag. 314. sqq.

u) Cfr. GLASSII *Philologia Sacra* I. p. 303. LOWTH *Prælectiones in pœsîn Ebraeorum*, prael. XXIV, Part. II. p. 483.

similitudinisque caussa additas. Ostendi porro poterat, hunc fuisse *χρηστικῆς*, hanc indolem paraboliarum, quas Christus non excogitavisset primus, sed ad imitationem atque consuetudinem iudaeorum doctorum *) protulisset, ita tamen, ut ingenio et dicentis et audientium essent accommodatissimae. Itaque huc semper esse revocandum animum, ut reputemus, parabolis saepe numero tangi homines, isto qui tempore viverent y), alludi ad facta, quae illis satis nota essent vitaeque communis consuetudine frequentata z), respici ubivis ad locum et regionem, in qua loquentes versarentur a). Quarum rerum omnium
 fi

x) Cfr. VITRINGA *de synagoga vetere*, Part. I. Lib. III, c. V. p. 678.

y) Vid. I. L. EWALD, *der Blick Jesu auf Natur und Menschheit, oder Betrachtungen über die Gleichnisse unseres Herrn. Ein Lesebuch für Christusverehrer*. Leipz. 1786. 8.

z) Vid. ERNST GOTTL. WINCKLER *Versuch über Jesu Lehrfähigkeit und Lehrart, in sofern sich diese zur Fassungskraft seiner Zubörer herabläßt, und für Religionslehrer Muster ist*, Leipz. 1797. 8. Multa in hoc libro etiam sunt de parabolis. Add. G. CHR. STORRII *diff. de parabolis Christi*, Tub. 1779. et in *Ejus Opusculis acad. ad interpretationem librorum sacrorum pertinentibus*, Vol. I. no. 2.

a) Egregia est dissertatio scriptoris anonymi: *Localität der Parabeln Jesu*, in libro: *Beyträge zur Beförderung des vernünftigen Denkens in der Religion*, XI. Heft, n. VIII, p. 138 — 140.

si accurata notitia gauderemus: dubitari non posse, quin et parabolarum originem, formam, colorem facilius explicaturi, et quas partes censemus non necessarias, neque ad rem facientes, earum necessitatem, aptam interiectionem et egregiam vim rectius iudicaturi essemus. Tum classes poterant et quasi ordines parabolarum describi: historicarum (Matth. XIII. XXI, 33.), dogmaticarum (Matth. XVIII, 23. Luc. XV, 3. 8.), moralium denique, quae vel mores et sensus animi, eorumque fontes aperiunt (Luc. VII, 41.), vel sententiam moralem illustrant (Matth. XXI, 28. Luc. X, 30.), vel singula officia commendant, proponendis tum observationis praemiis (Luc. XVI, 1.), tum neglectionis noxis atque damnis (Luc. XVI, 19. XVIII, 10.). His ita descriptis, apparebat fortasse, in parabolis explicandis omnino inspectanda esse duo: primum, ut sententia parabolaë subiecta, vel factum eius ope adumbratum, eruatur atque illustretur; deinde, ut partes primariae, h. e. quae ad rei vel facti summam pertinent, constituentur, et a caeteris, quae sunt velut secundariae, seiungantur. Prius illud qua arte praestare possit interpretes, MORVS bene docuit. Sed in partium disquisitione, quam Chrysostomus ^{b)} interpreti iam commendavit, parabolaë,

^{b)} *Homil. ad Matthaeum LXIV.*

bolae, quibus sententia aliqua explicatur, omnino discernendae erant ab iis, quae in adumbrando facto simili subsistunt. In illis partium singularum necessitas iudicanda est ex consilio narrationis et eo, quod inde efficitur: quod vel e diferta ipsius auctoris declaratione, vel e partium, quibus parabola continetur, comparatione perspicitur. In historicis autem parabolis prope nullae sunt partes, quae accommodari ad rem, similitudine narrationis expressam, nequeant, aut quae exornationi tantum inservire videantur ^e).

In tractando hoc loco aliam MORVUS viam ingressus est, non illam quidem spernendam, sed aliam tamen. Ac poterant hoc ex genere multa commemorari. In quibus si novae semper periculum tractationis in notis facere voluissim: verendum erat, ne liber excresceret in molem molestam lectoribus, et emptoribus minime salubrem. Quapropter in eo acquievi, ut propositae a b. Auctore tractationi notas qualescunque meas accommodarem; ut non nisi ea adiungerem, quae maxime necessaria viderentur; ut
libros,

c) Ad rem omnem, breviter a nobis significatam, cfr. GEO. LOR. BAVER *Sammlung und Erklärung der parabolischen Erzählungen unseres Herrn*, Leipz. 1782. 8.

libros, unde plura possent hauriri, diligenter significarem. Quorum efferendorum iedulitate si quis forte hic illic offendatur: cogitet quaeso, quod agere mihi proposueram, constanter fuisse agendum; interdum etiam, quod MORVS hoc in genere instituerat, aliquo modo perficiendum. Ut et hic unum de pluribus locum commemorem, quum MORVS in Prolegomenis (§. VII. p. 12.) de praesidiis sensus inveniendi, quae essent etiam in historiae et antiquitatis cognitione, monuisset, et alibi per aliam occasionem (Sect. II. cap. I. p. 135. 139. sq.) libros quosdam laudasset, de ritibus iudaicis atque rabbinicis scriptos: consultum existimavi, aucto librorum illorum numero, unum in locum conducere, quae iuxta se posita utilius cognoscerentur. Huic ergo rei locum dicavi priorem, quamquam et sine isto librorum indice plenum et intellectu facilem, ad eumque in posteriore illo, cuius arctior nexus non erat litterariis annotationibus interrumpendus, breviter provocavi.

Quid efficere laborarim, candide exposui. Ut, quicquid navavi, tironibus profit, precor: ut ne displiceat viris, optare magis quam sperare audeo.

Scr. Lipsiae, m. August. a. clc1cccxcvii.

ADDENDUM.

Socordia typothetarum dum ad finem praefationis admodum lente progrediebatur, in mentem recurrit liber, de quo supra pag. XL. dicere oblitus, hic lectores admonere volui. Est ille DANIELIS WYTTENBACHII, Theologiae quondam in Universitate Marburgensi Professoris, studio confectus, et anno ante Ernestianam Interpretis Institutionem hac inscriptione in lucem emissus: *Elementa hermeneuticae sacrae, eo quo in scientiis fieri debet, modo proposita*, Marburgi, 1760. 8. Qui liber etsi lectorem elegantiae assuetum absterreat et reiiciat barbarie sermonis, quae scatet: tamen praeceptionum *αὐγίβητα*, salubritate, ordine etiam, plurima istius aetatis et nostrorum quoque theologorum similia scripta superat: ut *Turretini* intelligentem sectatorem facile agnoscas. Vere et subtiliter in praefatione compendiorum hermeneuticorum (in primis, ut opinor, Baumgarteniani et Rambachiani,) vitia deteguntur, quorum alia sint in philosophiae Wolfianae abusu, alia in adiectione rerum, e diversis ab hermeneutica disciplinis petitarum, alia in omissione capitum, quae ad rei summam faciant

(quale est caput de versionibus sacri codicis componendis), alia in neglectione ordinis et iustae brevitatis, alia denique in defectu illustrationis atque exemplorum. Haec igitur vitia uti effugere Wytttenbachius studuit, ita *Lindenii*, *Reckenbergeri* et *Zenkelii*, celebrium Ecclesiae reformatae theologorum, eorumdemque hermeneutices sacrae enarratorum, exempla sequutus, pertractationis eum modum tenuit, ut per definitionem, propositionum demonstrationem, illustrationem et arctissimam connexionem singula argumenta persequeretur. Ac multa sane perite tractavit; potissimum quae de significato verborum et loquutionum sensu, de circumstantiis exegeticis, de parallelismo scripturae sacrae instituendo, de contextu seu antecedentibus et consequentibus, ac de adminiculis hermeneuticae scripsit. Neque enim in tractatione istorum omnium vis ulla erat notionum dogmaticarum de inspiratione. Quarum luce nisi Wytttenbachius caruisset, in iis etiam, quae de sensu mediato, regularum logicarum ope ibi eruenda, ubi plures conceptus, quam primo intuitu apparet, a Spiritu Sancto innuantur, de emphasibus porro aliisque huius generis disputavit, dignum sese Ernestii antesignanum praestiturus fuisset.

HERMENEVTICA

NOVI TESTAMENTI.

PROLEGOMENA

DE

INTERPRETATIONE VNIVERSA.

I.

Necessitas et utilitas hermeneutices N. T.

De necessitate atque utilitate scientiae interpretandi (*Ern. Interpr.* §. 1.), non est, quod multis differamus, quum ea pertineat omnino ad sacras litteras cognoscendas et intelligendas.

[Quum enim Christus doctrinam suam ore tradiderit discipulis, per scripta propagandam : sponte intelligitur, *necessariam* esse Theologo interpretandi scientiam ad cognoscendos fontes, e quibus doctrina Christiana haurienda est. Apparet etiam, eamdem recte iudicari *necessariam* ad servandam religionis puritatem eiusque veritatem ab adversariorum criminationibus vindicandam. Accedit, quod nostris temporibus haec disciplina tanto censenda est

ad fructum uberior, quanto magis recta et sobria et subtilis litterarum sacrarum interpretatio dubitandi modestiam praecipit, studium ulterius inquirendi commendat iudicandique impudentiam et temeritatem arcet atque compescit v. MORI *epitome theol. christianae*, Praefat. p. XII. et cap. *de Scriptura sacra* §. 30. Nihil itaque mirum, quod ERNESTIVS ad commendandam hanc scientiam addit, principes Theologorum omni tempore numeratos esse eos qui hac in arte excelleret. Magna est auctoritas Origenis et aliorum quorundam veteris ecclesiae doctorum; maior Lutheri, Melanchthonis eiusque discipulorum, qui hermeneutices et linguarum studia insigni cum fructu revocarunt, et ad interpretanda religionis monumenta transtulerunt. v. ERNESTI *opuscula theol.* p. 586. Idem testatur recentioris aevi historia. cfr. NOESSELT *Anweis. zur Bildung angehend. Theologen*, p. 295. seqq. E.]

II.

Difficultates N. T. recte interpretandi.

Neque illud novum est aut incognitum, interpretationem librorum sacrorum N. T. multis de causis laborare difficultatibus (§. 2).

[Harum difficultatum diligens consideratio, quoniam excitat ingenia liberaliora et diligentiam acuit, eae quales sint, breviter hoc loco adiiciendum videtur. Nimirum aliae difficultates ei, qui hanc palaestram ingreditur, obiiciuntur ab ipsis, quos tractat, scriptoribus, aliae ab interpretibus, quorum auctoritates suspicit et exempla sequitur. Quemadmodum enim scriptores sacri, alieni ab eruditione

ne, nec peritia scribendi instructi, quum de rebus novis, lingua sibi non vernacula, exponerent, sermone usi sunt ad hebraicam dicendi consuetudinem conformato, et multa praeterea adsperserunt ex illorum, quibus ipsi vixerunt, temporum conditione, moribus institutisque illustranda, neque illa unius generis, sed mixta e variis: ita interpretes, etiam ii qui maxima pollebant auctoritate, subinde falsas invexerunt opiniones de omni ratione interpretandi: doctores ecclesiae, fere ignari linguae hebraicae, interdum ne graecam quidem satis callentes, ad eas quae tum ferebantur versiones confugerunt, quibus misere inhaerentes, verba scriptorum ex suae aetatis, moris, philosophiae etiam usu exponerent. Copiosius haec omnia pertractavit ERNESTI in *dis. de difficultatibus Nov. Test. recte interpretandi*, Lips. 1748. 4. recus. in *Opuscul. philol. crit.* p. 198. Praeterierunt nunc ista quidem tempora, neque supersunt adeo multi, qui praeiudicatarum opinionum vanitate impediuntur, quo minus in studio N. T. critico severius, in exegetico subtilius et ad normam philologorum, qui humanos libros tractant, versentur. v. HERDER *Briefe das Studium d. Theol. betreffend*, p. 1. seqq. Tamen haec nostra aetas, interpretum vitio ac pravo exemplo, novas protulit studii exegetici difficultates, nova impedimenta, eaque duplicis fere generis. Nam alii violenta exegeti tollenda ex litteris sacris iudicaverunt, quae ex puriore doctrina sustulerat philosophandi inducta libertas (v. SCHMID'S *Versuch einer Moralphilosophie*, §. 12. p. 43); alii universam interpretandi sacros auctores rationem a subtilitate grammatica ad indagandum, qui lateat, altiorem atque sublimiorem sensum traduci voluerunt. Hae igitur difficultates, quae propriae sunt librorum N. T., et multorum

vel admonitionibus vel exemplis in dies augentur, quomodo removeri debeant ac vinci, quibusve praesidiis et praeceptis uti conveniat, ne aberremus a vero, hermeneutica N. T. docet. E.]

III.

Notio interpretationis.

Aperienda igitur ante omnia est notio interpretationis. *Interpretationem* autem cum Ernestio (§. 3.) nunc dico facultatem seu artem interpretandi. Quo quidem sensu *interpretatio* est facultas docendi, quae cuiusque orationi sententia subiecta sit. *Sententia* est, quem vulgo sensum appellamus, res ipsa verbis expressa. Unde *sententia subiecta orationi* erit sensus verbis expressus, res oratione expressa. Ita qui facultatem sibi parat, tradendi aliis verborum sensum, is comparat sibi interpretandi facultatem. Hinc sponte sequitur, tamquam aliquod confectarium, qui doceat alios sensum verbis expressum, eum efficere, ut alii cogitent idem quod scriptor cogitavit. Apparet etiam inde, in interpretando et verborum et rerum curam esse debere. Neque enim eadem licet cogitare, quae scriptor cogitavit, nisi rem verbis expressam teneamus.

[Sic definito *interpretationis* vocabulo, uti illud ex doctoris sui mente b. MORVUS definiit, patet, quaeri *hoc loco* non posse, neque de interpretatione cursoria et stataria, neque de universali et historica. Quamquam hanc quaestionem, per se haud inutilem, hoc loco attingendam putavit nuperus Ernestini Interpretis editor, venerabilis AMMON. — Sed licebit forsitan ipsam notionem *interpretationis*, non qua facultas est et ars aliqua, sed *περὶ* et mentis quaedam

quaedam velut operatio, paullo aliter constituere, quo facilius, quae alio loco convenienter huic aetati a nobis disputabuntur, ad hanc notionem revocari, cum eaque conciliari queant. Scilicet *interpretari* locum, cuius integritas et lectio vera sit constituta, est declarare, quid auctor cogitaverit senseritve; adeoque efficere, ut, vi orationis cognita, lector eandem percipiat sententiam, sensum eundem, quam sententiam et quem sensum auctori fuisse demonstratum est. Proinde spectandum est: 1) ut vis et significatio verborum, tum singulorum, tum iunctorum ideoque formularum loquendi, eruatur ex usu linguae, consuetudine et oratione contexta: quae *grammatica interpretatio* dicitur; 2) ut sententia auctoris vera, verus sensus, afferatur historicis argumentis, quae doceant, non alium loco sensum inesse posse, tum propter rei naturam, tum propter ingenium scriptoris: quae *historica interpretatio* appellatur. Iam poterit insuper, et ab interprete acutioris erectiorisque ingenii vel debet, excuti sensus repertus, sententiae inventae veritas examinari, ad nostras rationes cogitandi referri, docerique, quomodo vel coniungi cum illis vel ad eas conformari queat. Poterit etiam, si velimus populariter neque accommodate ad scholae subtilitatem loqui, *interpretatio* ista *philosophica* vocari, aut *philosophico-critica*. Quamquam omnis haec ratio rectius, ut opinamur, refertur ad *crisin*, quam ad interpretationem. Quemadmodum enim, ex nostra definitione, rectam interpretationem antecedere debet *crisis*, tum *facilior* illa et *inferior*, quae et bonorum instrumentorum omnium stipata praesidio, et ingenii sagacitate suffulta, ubique genuinam auctoris scripturam rimatur, lectionis cuiusque, non modo suspectae, testes ordine interrogat, lente explorat

et cuncta veritatis argumenta ante colligit, quam textui, tamquam facto historico, coniecturam suam interponere audeat; tum etiam *altioris et nobilioris ea pars*, quae de libris ipsis librorumque partibus et singulis locis, origine, authentia et aetate quaerit, non usa unice codicum aut aliorum testimoniorum et monumentorum multitudine, sed et internorum, quae vocant, argumentorum pondere: sic *altera* huius criseos *pars*, quae *realis* appellatur versaturque in vitiis et virtutibus librorum exquirendis, veritate et vi sententiarum indaganda, exponenda modi, quo singula dicantur, convenientia, omninoque locorum philosophico examine et censura; haec, inquam, altera nobilioris criticae pars tum demum cum fructu attingetur, quum interpretationis legibus omnibus fatis factum fuerit. E.]

IV.

Quae requirantur a bono interprete.

Quae quum ita sint, duo maxime ab interprete bono postulantur, *subtilitas intelligendi* et *subtilitas explicandi* (§. 4). Nam qui vult alios docere, debet ipse primum id, quod traditurus est, intelligere. Solemus autem intelligendi explicandique subtilitatem (*soliditatem* vulgo vocant) tribuere ei, qui cum caussis et accurate (*genau und gründlich*) intelligit atque explicat.

I. *Cum caussis*. Nemo enim facile acquiescit, tradito sibi utcunque sensu, sed causas poscit, cur ita tradatur; neque est in ullo disciplinarum genere subtilitas, nisi caussarum ubique ratio habeatur. Sunt autem caussae eae proferendae, quae nitantur certis prin-

principiis interpretandi: quibus principiis regulae continentur, cur sic, neque aliter, intelligat interpres aut vertendo exprimat locum. Alioqui caussae sunt mere arbitrariae: ut solent multi multas interdum caussas, quare sic intelligant, proferre, quae nequaquam sint idoneae et verae. Ergo veritas caussarum cernitur in earum nexu cum principiis certis. Qualia principia sunt, quae saepe inculcantur, sic ferre usum loquendi, sic seriem orationis flagitare, sic historiam, sic naturam rei, sic consilium scriptoris poscere. Nam ex his aliisque huius generis fontibus omnes caussae, cur sensum hunc tribuamus huic loco, unice repetendae sunt; et quo quis magis ad hos fontes redit in caussis proferendis, eo subtilius ille aut solidius sensum explicat.

II. *Accurate*: hoc est *primum*, ita, ut omnia adminicula interpretandi teneat interpres atque usurpet: nam qui non utitur omnibus adminiculis, v. c. linguarum analogia, historia, philosophia, chronologia &c., is leviter in interpretando versatur; *deinde*, ut definiat omnia vel determinet, praeciseque dicat, ne quid incertum relinquatur et ambiguum; *denique*, ut ordine procedat iusto, ostendatque, quo modo unum sequatur ex altero. Absque hoc ordine, quo tamquam evolvuntur ideae, nulla esse potest persuasio. Omnis enim persuasio per conclusionem fit, quae tendit a faciliore ad difficilius progrediturque ab certis ad definienda incerta et ambigua.

Quum igitur hae caussae, hic nexus caussarum cum principiis certis, haec accuratio denique et hic ordo, unice faciens ad persuasionem, efficiant *subtilitatem*: quaeritur porro, quo modo eam subtilitatem prodere interpres et adhibere debeat tum *ad intelligendum*,

dum, tum ad explicandum. Vtrumque horum singulatum nunc illustrabitur.

V.

I. *Subtilitas intelligendi.*

Subtilitas intelligendi duabus rebus cernitur (§. 5), seu duobus adminiculis paratur. *Primum* enim excutere interpretem oportet animum et consuefacere ad hunc sensum, ut videat, utrum ipse intelligat quae quis scripsit nec ne, et cur non intelligat. Saepe enim in lectione libri iis, qui in versione aliqua ad verbum facta acquiescunt, accidit, ut sibi videantur intelligere quod deinde secus se habere cognoscunt. Quaerendum igitur est ulterius, an res teneatur verbis expressa, et an difficultates intelligendi earumque causae ex arte animadvertantur. *Ex arte* — sc. exegetica, cuius ope sentietur, v. c. quae lectio sit corrupta, ubi intelligentiam impediatur defectus historiae, ignoratio naturae rei, ambiguitas, obscuritas aut raritas usus loquendi, &c. Sunt enim satis multae difficultatum causae, quas ars hermeneutica detegit. *Deinde* vero etiam opus est, sensum eorum, quae difficilia sunt, rite indagando invenire.

VI.

Quibus praesidiis a) difficultates earumque causae animadvertantur.

Et ad primum quidem hoc genus, quo difficultates intelligendi earumque causae ex arte animadvertuntur, requiritur maxime *ingenii* aliqua *naturalis bonitas* (§. 6), quae in singulis locis facile sentiat, nondum

dum omnia liquere, subesse adhuc aliquid obscuritatis, gestiatque rem quaerere ulterius a). - Qua facilitate sentiendi cavebitur, ne in ulla alicuius sententia, vel admonitione, vel opinione secure acquiescamus, sed nostrum adhibeamus iudicium. Sed quum haec ingenii sollertia sit naturae donum quod non contigerit omnibus: in eo nos oportebit elaborare, ut, si quando munus illud a natura nobis negatum sit, *diligentia* et *consuetudine* compensemus. Debemus itaque *diligentia* assuefieri huic rei, ut discamus discernere ideas a sonis, h. e. ne sufficiat nobis sonos verborum proferre, qui a puero inde auribus allabi solent, sed ut cupiamus tenere ideas verborum. Id maxime faciendum esse in rebus intelligibilibus aut abstractis, per se apparet. Quoniam enim rerum sensibilibus, quae sensibus externis percipiuntur, imagines facile praesentes sunt animo, labor omnis est in iis, quae a sensibus remotae, sola intelligentiae vi percipiuntur. Sic verbi causa in illo notissimo: *Es spiegelt sich in uns allen die Klarheit des Herren mit aufgedecktem Angesicht* (2. Cor. III, 18), ita discernendae sunt ideae rerum a prolatis sonis, ut hunc esse loci sensum intelligamus: *Nun sehen wir die Vortrefflichkeit der christlichen Religion ohne alle Hindernisse ein.* — Cui quidem rei quo facilius assuefiamus, efficiet *consuetudo*, quae constat et vertendi aliosque docendi exercitatione assidua, et logices severiore studio. Dum enim *vertendo* in aliam linguam transferre conamur quae legimus, saepe apparet, rem nondum intelligi a nobis, non occurrentibus alterius linguae aptis et idoneis vocabulis. Pariter multi experiuntur in *docendis* aliis occupati, tum demum se sentire, nondum omnia esse plana, quum ideas rerum ab ideis sonorum distinguere incipiant, nec raro iis esse ab initio ordiendum, ut habeant quod aliis explicent. Acuet denique facultatem illam animadvertendi, num aliquid intel-

intelligas nec ne, et in quo porro elaborandum sit, etiam *logices* studium b), quoniam qui via quadam ac ratione definire rem didicit, is vere intelligit, quae sit mens alterius.

a) [Haec ingenii sollertia seu facilitas sentiendi quo modo se exserat, excitarique possit et acui legendis veterum scriptis, praeclare ostendit C. D. BECKIUS in commentationibus academicis *de interpretatione veterum scriptorum*, Lips. 1791. 4. E.]

b) [Studium dialectices interpreti commendavit CHR. GVIL. THALEMANNVS in diff. *de sensu veri et falsi in interpretando*, Lips. 1775. E.]

VII.

Quibus praesidiis b) sensus eorum, quae difficilia sunt, reperiatur.

Pergimus ad alterum *subtiliter intelligendi* adnuculum, quod cernebatur (V.) *in sensu eorum, quae difficilia sunt, rite indagando*. Possunt autem inveniendi sensus potissimum quatuor commendari praesidia (§. 6):

I. *iusta et accurata linguarum cognitio*, hoc est, ea cognitio, quae grammaticam elementarem complectitur et omnia praesidia usus loquendi colligit. *Grammaticam elementarem* dico eam, quae ad orthographiam, etymologiam et syntaxin spectat. Neque enim sine his, tametsi videantur minutiora, quicquam recte fieri in interpretando potest. Nam quid prodest interpretari, si repugnet interpretatio syntaxi? quid emendare, si pecces contra regulas grammaticas? quid tribuere

buere verbis significationes, si derivatio id non patiat-
 tur? Et sentitur maxime in hebraica lingua, quanta
 sit difficultas et quantum adsit errandi periculum, nisi
 grammatica illa elementaris teneatur et fluctuatio
 caveatur in levibus. Vnde necessarium est in inter-
 pretando, etiam de talibus subinde monere, quoniam
 hac via ducimur ad verum sensum reperiendum: Sed
 ad iustam et accuratam linguarum cognitionem requi-
 ritur porro, ut *omnem usum loquendi* teneamus, non
 illum unius saeculi, non unius scriptoris, non eorum
 tantummodo, qui prosa sunt oratione usi, sed omnium
 saeculorum, poëtarum quoque, omnemque omnino
 usum, qui e scholiis etiam, glossariis caeterisque ad-
 miniculis repeti solet.

II. *Varia doctrina variisque disciplinis* opus est ad
 sensum eorum, quae difficilia sunt, indagandum. Re-
 vocemus hic in animum, etiam in Novi Test. libris
 alia esse ex *historia*, alia ex *chronologia*, alia ex *antiqui-
 tatibus*, rursus alia e *geographia*, alia denique ex *phi-
 losophia* illustranda. Atque huic variae doctrinae ap-
 paratui, qui necessarius est interpreti, dicavit ERNE-
 STIUS ultimum Interpretis sui caput, in quo per par-
 tes recensentur variae disciplinae, quibus opus sit ad
 libros Novi Testamenti recte intelligendos.

[Hanc ultimam *Ernestiani Interpretis* partem non
 solebat in scholis suis attingere b. MORUS, tum
 quod temporis erat spatium exclusus, tum quod am-
 bitum hermeneuticae angustioribus limitibus cir-
 cumscribendum putabat. Suadebat autem sedulo,
 ut, absoluta hermeneutices historica et critica parte,
 ista privato studio pertractarent liberalioris theolo-
 giae studiosi. Qui si forte incensi rerum tam uti-
 lium addiscendarum cupiditate, plura sibi cupiant
 mon-

monstrari, quam quae in Ernestii libro repererint; hae usus monendi opportunitate, breviter indicabo fontes, unde sitim restinguant. Cognoscendae igitur historiae populorum atque imperiorum, quoad facit ad explicationem N. T., in primis inserviunt JAC. PERIZONII *Origines babylon. et aegyptiacae*, ed. Ducker, Trai. ad Rh. 1736. II. T. 8. CHR. NOLDII *historia Idumaea*, Franeq. 1660. 12. et ad calcem Josephi Havercampiani. PRIDEAUX *A. u. N. Testament*, Dresd. 1771. II. 4. add. JOH. TOE. KREBSIUS *de usu et praestantia rom. hist. in N. T. interpretatione*, 1742. 4. Christianae religionis initia et progressum declarant LUD. CAPELLI *hist. apostolica illustr.* Salmur. 1683. JOH. PEARSONII *annales Paullini*, (in opp. posthumis, Lond. 1688. 4.) GEO. BENSON *the history of the first planting of the Christian religion*, Lond. 1756. II. 4. german. Hal. 1768. II. 4.; ut Lardneri, *Lessii* aliorumque notissima scripta praeteream.

Chronologiam biblicam illustrant prae caeteris LUD. CAPELLI *chronologia sacra*, Paris. 1655. 4. GERH. J. VOSSII *Chronologiae sacrae Isagoge*, Hag. C. 1659. 4. FR. SPANHEMII *introd. ad chronolog. sacram*, L. B. 1683. JAC. VSSERII *Annales V. et N. T.* 1722. DION. PETAVII *Rationarium temporum*, L. B. 1710. JOH. ALB. BENGELII *Ordo temporum*, ed. II. cura Eb. Fr. Hellwagii, Stutg. 1770. 8. JOH. ES. SILBERSCHLAG *Chronologie der Welt, berichtiget durch die h. Schr.* Berl. 1783. 4.

Antiquitatum cognoscendarum caussa si cui non copia fuerit adeundi HADRIANI RELANDI antiquitates sacras vett. Hebraeorum — ed. Joh. Lud. Vogel, Hal. 1769, 8. aut JOH. SIMONIS *Vorlesungen*

sungen üb. d. iüd. Alterthümer, mit Anmerk. v. Sam. Murfinna, Hal. 1769. 8. aliaque amplissima opera (v. Noesselts Anweis. z. theol. Bücherkenntnis, p. 100. seqq.), neque ad manus habuerit libros, singulartuum et antiquitatum genera seorsum illustrantes, (v. Fabricii Bibliograph. antiquaria, ed. Schaffshausen, Hamb. 1760. 4.); is vel utiliter adhibebit CASAVBONI et SCALIGERI opera, quae b. Auctor Part. I. Sect. II. Cap. I. §. XXXII. commendavit, vel commode acquiescet in utilissimo CHRISTOPH. BRVNINGI compendio antiquitatum graecarum e profanis sacrarum, ad sacr. litterarum illustrationem accommodato ed. III. Francof. ad Moen. 1759. 8.

Geographiae biblicae studium adiuvant SAM. BOCHARTI geographia sacra, s. Phateg et Canaan, in Opp. ed. IV. L. B. 1707. III. f. JOH. DAV. MICHAELIS spicilegium geographiae Hebraeorum exterae post. Bochartum, P. I. II. Gotting. 1768. 80. 4. JOH. REIN. FORSTERI epistolae ad J. D. Michaelis, huius spicilegium geogr. hebr. iam confirmantes iam castigantes, Gotting. 1772. 4. An historical Geography of the new. Test. by EDW. WELLS, in two Parts, Lond. 1712. 8. (germanice vertit, correxit passim et auxit Geo. W. Panzer, Nürnberg. 1764. II. 8.) HADR. RELANDI Palaestina, Tom. I. II. Trai. B. 1714. 4. WILH. ALB. BACHIENE histor. und geograph. Beschreibung von Palaestina, II. Th. Clev. 1766 — 75. 8. CHR. AUG. FREGE Geographisches Handbuch b. Les. d. b. Schrift, Goth. 1788. 89. II. 8. (Add. Meusel biblioth. histor. Vol. I. P. II. p. 70. seqq.)

Geographiae pariter atque rituum notitiam imperitiunt etiam Itineraria, de quibus v. P. I. Sect. II. Cap. I. §. XXXII. not.

Sunt

Sunt praeterea alii libri, qui rerum, in primis historicarum, quae in N. T. occurrunt, coniunctas notitias et explicationes tradant: *Tresor d'antiquitez sacrées et prophanes des commentaires du P. AUG. CALMET*, Amst. 1722. 12. (deutsch, mit Anm. v. J. L. Mosheim, Brem. 1738 — 47. VI. 8.) HARWOOD *Einleit. in das Studium und die Kenntniß des N. T. a. d. Engl. v. J. C. J. Schulz*, Hal. 1770 — 73. III. 8. L'ENFANT *gründl. Vorbereitung das N. T. zu lesen, a. d. Franz. v. Mosheim* 1745. PRITII *introduc. in N. T. ed. Hofmann*, Lips. 1764. 8. — Perutili denique opera nuper complecti ea omnia, quae explicandi N. T. subtilitatem acuant facilitatemque adiuvent, instituit JOH. BOACH. BELLERMANN in libro: *Handbuch der biblischen Litteratur*, Erfurt. 1787. seqq. Voll. III. 8. E.]

III. Ad indagandum eorum, quae difficilia sunt, sensum porro requiritur *scientia praeceptorum de modo interpretandi*. Et hic est ille locus, quaestionibus multis agitatus, de talium necessitate praeceptorum. Caput rei illud mihi videtur esse, nos cognoscendis aliquando praeceptis *facilius* et *certius* interpretari discere. *Facilius* — nam praecepta methodum legitimam tradunt, cuius ope facilius versari in interpretando possimus. *Certius* — nam qui principia exegetica in interpretando sequitur, certa is ingreditur via, quoniam quicquid e veris principiis legitima conclusione derivatur, id certum sit ac verum, necesse est. *Principia vero exegetica* sunt propositiones, de quibus convenit inter omnes eos, qui libros interpretantur; quales sunt: contra loquendi usum nil fieri debere in interpretando, omnem veritatem interpretationis pendere ab loquendi consuetudine, contextu verborum et consilio scriptoris, parallelismum esse certissimum expli-

explicandi praesidium, e loco corrupto nullum posse dogma demonstrari, nec posse illud duci e loco spurio. Haec principia, quae sunt veluti axiomata in interpretando, qui nescit aut in dubium vocat, cum eo ne disputari quidem in hoc genere potest. Neque enim curat et concedit, quae observantur et conceduntur ab omnibus. Atque haec principia interpretandi quum in praeceptis proponuntur, causae etiam, cur haec principia sint, proponuntur. Ita ergo equidem arbitror, praeceptorum cognitionem esse necessariam, partim ut principia interpretandi scias, partim ut causas, cur haec sint principia, teneas. Atque hinc illud intelligendum, quod ERNESTIUS (§. 6.) utilitatem praeceptorum ponit in eo, quod *normam suppeditent communem iudicandi in controversiis*. *Normam* dico principia communia, principia, quae ab omnibus conceduntur. Secundum haec in controversiis exegeticis pariter atque dogmaticis diiudicandum est, quae pars veram teneat sententiam. *In exegeticis* — ut inter pontificios atque alios multa est dissensio de quibusdam principiis interpretandi, quum illi repetere soleant interpretationis praesidia et defensionem etiam ab auctoritate ecclesiastica, quam nos negamus esse adhibendam, quoniam in nullo alio libro veritas et certitudo interpretationis soleat diiudicari ex auctoritate eorum, qui legerunt hunc librum, aut ex consensu plurium, qui hunc illumve sensum eruerunt. Quod ergo non licet in ullo alio libro legendo pendere ab auctoritate interpretum, id nec licet in explicandis iis, qui religionis nostrae decreta complectuntur. *In dogmaticis controversiis* — Varia enim dicta citantur vulgo ut probantia, quae non probant, si lectio, usus loquendi, contextus, consilium scriptoris consulantur. Hinc illud relinquatur, tenenda esse certa principia, iuxta quae interpretari illa dicta conveniat. Quoties

v. gr. ex isto Pauli dicto, Rom. XV, 23. πάν, ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἀμαρτία ἐστίν, conclusa sunt, quae plane non infunt! Nam contextus docet, non ibi esse sermonem de fide, sed de mentis certa persuasione: *Wenn man nicht aus Ueberzeugung handelt, kann man sich leicht dabei vergehen.*

Sed quoniam sunt, qui praeceptorum, una serie explicatorum, cognitionem tamquam superfluum repudient, malintque, spreta omni hermeneutica et abiectionis compendiis, quae eam tradunt, interpretationem librorum ex usu atque exercitatione discere: non incommodum videtur, commendationem hujus scientiae certis quibusdam circumscribere limitibus. Quippe ea non sic intelligenda est, quasi sine praeceptis recta contingere non possit interpretatio. Constat enim, qui graecos latinosque scriptores cognoscant, non diu versari in tradendis praeceptis, sed solere statim ad rem praesentem venire, defectumque praeceptorum usu compensare. Verum enim vero quum, quotiescunque in interpretando refugimus ad usum loquendi, ad contextum, ad consilium scriptoris, toties ad ipsa praecepta tacite refugiamus: nonne operae pretium fuerit, indagare haec praecepta, quae sint, inventaque et in unum quasi corpus redacta diligenter ponderare? Similiter praecepta cogitandi non traduntur pueris; at tamen cogitant; sed inde haud efficitur, operae non esse pretium, quae sequamur inde a teneris, cogitandi praecepta accuratius peruestigare. Neque existimare quisquam debet, quod ERNESTIUS (§. 6.) videtur innuere, *mediocribus tantummodo ingeniis* praeceptorum usum esse paratum: imo acutioribus etiam prodest, propterea, quoniam quo quis est acutior, eo magis fere speciosas et ingeniosas interpretationes captare solet. De quibus unde iudicabimus, nisi in
promptu

promptu habeamus praecepta interpretandi, quae tandem ostendant, ingenio magis reperta haec esse, quam methodo grammatica cognita et probata? Interea illud lubens fateor, si quis iam diu multumque in legendo versatus fuerit, eum, ubi non poenitentiam operam posuerit in colligendis praeceptis, facilius illa et intellecturum esse et iudicaturum, quam qui levi tinctus lectione, ad hermeneuticam accesserit.

IV. Ad interpretationem denique requiritur *usus et exercitatio*, sine qua caetera omnia, quae hactenus pertractavimus, non multum profuerint. Exercitatio autem illa, haud difficile est intellectu, quibus rebus confiet. Audiendi nimirum sunt (§. 7.) boni interpretes, legendi ponderandique diligenter commentarii, denique periculum interpretandi ipsum faciendum. Caeterum in primariis illis intelligendi exercitationibus recte praecipitur, quorum librorum intelligendorum facultatem appetamus, *assiduam eorum et continentem lectionem* esse debere. Nec sunt causae hujus rei obscurae aut absconditae. Quivis enim scriptor suum quemdam habet loquendi usum, quem ejus characterem dicere solemus: is non potest aliunde cognosci, nisi eo ipso scriptore saepius lectitando. Deinde quivis scriptor suum etiam sibi que proprium cogitandi modum habere solet: quae rursus est pars characteris illius, eaque ipsa cognoscenda ex assidua et continente ejusdem scriptoris lectione. Denique scriptor ipse saepe numero aliis in locis explicat, quae alibi tradiderat brevius, aut obscurius, aut cum quadam ambiguitate. Sed haec est semper una e certissimis rationibus interpretandi, ut ex ipso scriptore ostendatur, quid sibi velit, quomodo aliis in locis mentem suam explicet. Proinde quum sit quilibet scriptor ex se, e suo caractere et aliis suis locis inter se collatis

interpretandus; sine dubio in exercitationibus intelligendi haec primaria est, ut assidue legas scriptorem, in quo explicando velis feliciter versari.

[Praestantissimos veterum auctorum interpretes et editores, in quos intueri liceat, tamquam in exemplar subtilitatis et ἀκριβείας tum in interpretando, tum in re critica, ad certas quasdam classes redactos recensuit C. D. BECKIUS in *monogrammat. Institutionis philologicae*, p. 14. seq. E.]

VIII.

2. Subtilitas explicandi.

Qua ratione quum quis locum scriptoris intellexit, eundem *aliis quoque subtiliter explicare* debet (§. 8). Ab hac arte *interpretes* dicuntur, quos, nemo nescit, esse illos, qui, quod ipsi intellexerunt, aliis explicant. Ac de subtilitate supra egimus. Hic addendum est paucis, quotuplici modo soleamus explicare aliis. Primum quidem *vertendo* exprimimus rem eiusdem linguae aliis facilioribus, aliusve cujuscunque verbis. Deinde *enarrando* demonstramus et illustramus. *Enarrare* est res in libro aliquo obvias tradere aliis, sive ore, seu commentario ac notis conscribendis. Id fit *demonstrando*, dum causae et argumenta sensus traduntur; *illustrando*, dum per historiam, ritus antiquos, chronologiam &c. res obscura lucem lucratur. Et commune hoc est officium commentariis tum scripto, tum voce traditis.

Versiones autem et commentarii quo modo confici debeant, id non potest in prolegomenis tradi, explicabiturque uberius alio in loco. Satis nunc erit hoc

hoc tenuisse (§. 9.), *subtilitatem explicandi* venire a facultate linguae eius, quam in interpretando adhibeamus, cernique *in vertendo* quidem, puritate sermonis, quo utimur, coniuncta cum characteris, quoad fieri potest, conservatione, ne pereat ratio argumentandi, quae interdum nititur figura verborum; *in enarrando* autem quum puritate, tum brevitate.

IX.

Definitio hermeneutices.

Disciplina illa, quae docet interpretari, h. e. tradere rationem sententiae quorumque verborum subtiliter et inveniendae et explicandae (§. 10.), dicitur *Hermeneutice*.

[Dicitur etiam a nonnullis, certe dicebatur olim, *Exegesis* angustiore sensu, vel *Theologia exegetica*. Cuius appellationis vim ostendit CHRISTOPHORUS WOLLIUS in *Introduct. in Hermeneuticam* N. F. p. 36. Iam etsi *Exegesis* et *Hermeneutica* proprie non differunt vi et significatione verborum: tamen usus loquendi distinctionem invexit a rebus, quibus tractandis occupantur, ita, ut *Hermeneutica* nunc censeatur peculiaris quaedam et *Exegesi* seu *exegetico studio* inserviens disciplina. Idque iure ac merito. *Exegesi* enim seu *exegetico studio* propositum omnino est, ducere nos huc, ut scripta, quibus divina religionis nostrae decreta continentur, intelligamus, iisdemque pro fontibus religionis utamur: *Hermeneuticae* autem consilium eo spectat, ut leges nobis scribat ac regulas proponat, quarum ope iudicemus, an verbis scriptorum eum legentes subiiciamus sensum, quem ipsi scribentes subiecerunt, librisque adeo pro fontibus recte utamur. Vid. G. J. PLANCK *Einleitung in die theol. Wissenschaften* II. p. 95. E.]

X.

Vberior huius disciplinae descriptio.

[*Inventio* (§. 11.), qua est subiecta praeceptis *exegeticis*, habet partes duas: quarum altera est *contemplativa*, altera *praeceptiva*. Illa continet generales observationes de *significatione et sensu verborum*, a quibus vel praecepta interpretandi ipsa, vel eorum rationes ducuntur; haec autem praecepta de modo sensus indagandi. Tractare praeterea interpret debet quamdam veluti *materiam* (§. 12.), qua utatur persequens scriptoris alicuius sententias. Ea est in libris ipsis, quos interpretatur, et in apparatus doctrinae, cuius est aliqua ea in re vis. Denique a tali cognitione accedere interpret debet etiam *ad agendum*, ut, quae cognoverit *praecepta*, quibus uti didcerit *adminiculis* interpretandi, quam tractare consuerit *materiam*, ea omnia in usum convertat adhibeatque ad libros sacros vel *explicandos*, vel *vertendos*.

XI.

Conspectus et ordo rerum tractandarum.

Ex hac igitur ratione, quae diversa aliquantum est ab ea, quam ERNESTIANA *Interpretis institutio* (§. 13.) praevit, et nuperi editoris sollertia denuo mutavit (v. *praefat. AMMONIS* p.X.), descripsit Auctor noster Hermeneuticam suam in tres partes, quarum prima esset *exegetica*, eaque bipartita, *contemplativa* nimirum et *praeceptiva*; altera *historica et critica*; tertia denique *practica*.

Haud parum mihi videor adiuturus lectorum, qui ERNESTII *Interpretem* conferre velint, studia, si rerum, hoc in libro tractatarum, ordinem uni obtutui subiiciam ac brevi quasi in tabula proponam. E.]

PARTIS I
EXEGETICAE

SECT. I. *Contemplativa.*

De significatione et sensu verborum.

SECT. II. *Praeceptiva.*

CAP. I. *De usu loquendi reperiundo in linguis mortuis et scriptore quolibet universe.*

II. *De sensus reperiendi rationibus usus subsidiariis.*

III. *De reperiendo usu loquendi N. T.*

IV. *De dictione tropica iudicanda et interpretanda.*

V. *De emphasibus iudicandis.*

VI. *De compositione Ἐναντιοφαιών.*

VII. *De usu Versionis LXX. Vet. Testamenti et fragmentorum Aquilae, Symmachi etc.*

VIII. *De usu scriptorum Iudaicorum.*

IX. *De interpretibus N. T. eorumque usu.*

PARTIS II

HISTORICAE ET CRITICAE

CAP. I. *De libris doctorum Veteris Ecclesiae universe, eorumque usu.*

- CAP. II. *De Codicibus scriptis eorumque usu.*
III. *De Versionibus.*
IV. *De Variis Lectionibus, earumque causis, fontibus, iudicio et delectu.*
V. *De Editionibus Novi Testamenti.*
VI. *De integritate, distinctionibus etc. librorum Novi Testamenti.*

P A R S III

P R A C T I C A.

De versionibus scribendis.

HERMENEVTICAE

NOVI TESTAMENTI

PARS PRIMA

EXEGETICA.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

1950

PHYSICS 101

PARTIS PRIMAE
QVAE EXEGETICA EST

SECTIO I
CONTEMPLATIVA.

DE SIGNIFICATIONE ET SENSU VERBORVM *).

I.

Consilium et argumentum huius sectionis.

Quum omnino *sectioni* huic *contemplativae* seu theoreticae propositum sit, tradere notiones, e quibus principia exegetica deducantur, sive propositiones, de quibus conveniat inter omnes, qui librum aliquem explicant, earumque notionum vim ac nexum ostendere: sponte intelligitur, agendum in primis hoc esse, ut doceatur, quaenam sint principia certitudinis in *significatione et sensu verborum*, seu disertius, ut aliqua proponatur theoria de causis certitudinis in significatione verborum sensuque ipsorum locorum per dictiones integras reperiundo.

II.

*) [Consentaneum videbatur menti ac tractationi b. MORI, Ernestianae inscriptioni huius capituli adiacere *significationis* vocabulum. Causa mox apparebit luculentius. E.]

II.

Discrimen significationis et sensus.

Certum quidem est ac verum, quod ERNESTIUS (§. 1.) tradit, omni verbo respondere debere, in sacris quidem libris semper, et haud dubie respondere *sensum*. Certum etiam hoc est, quod idem monuit, *sensum* dici propterea, quoniam eius rei, quae verbo exprimitur, sensus (*Gefühl von der Sache*) audiendo verbo instaurari in animo utcunque debeat, sive quoniam audiendo verbo rem sentiamus. Quamquam hoc pertinet ad meram etymologiam, latinae tantum linguae adstrictam. Nam si deinde id transferam ad aliam linguam, dicamque verbi causa *Vorstellung, Sinn, Gedanke, Begriff*: non possum hanc appellationis causam addere, neque omnino hoc facit ad rem, quae verbi sit etymologia. Verum, quod gravius est, in omni hoc capite ERNESTIUS non distinxit *sensum a significatione*. De *sensu* postea videbimus. *Significatio* autem, cuius notionem hic aperire consentaneum videtur, est *una unius rei notio uno vocabulo expressa*. Sic verbum *διδάσκω* exprimit notionem unius rei, *docere*, eaque est verbi *significatio*. Ita in iis etiam, quae sequuntur, adhibebimus semper *significationis* vocabulum, suffectum in locum vocabuli *sensus*.

III.

Significationes verborum unde sint ortae.

Significationes, ERNESTIUS porro tradit (§. 3.), verba non habere *per se*, h. e. non habere, quoad sint soni ore prolata, quoad sint soni sine idea. Neque enim verba esse *naturalia aut necessaria rerum signa*, h. e.

e. fonos verborum, qua fonos, non exprimere naturam rei. Quo pacto foret sonus *naturale* signum rei, atque efficeretur adeo hac ex re, *necessario* homines sonum illum cum natura coniunctum transtulisse ad rem aliquam designandam. Ego vero dubito, an vere omnino hoc ita tradiderit ERNESTIUS. Nam primo vocabula multa sunt naturalia et necessaria rerum signa. Exemplum est satis perspicuum in omnibus interiectionibus atque exclamationibus, v. c. heu, eheu, &c. Quae quoniam sunt micrae imitationes naturae et naturalem habent cum idea nostra vel sensu (v. c. cum gaudio, admiratione, indignatione) coniunctionem; inde fit, ut sponte ac veluti necessario in istas exclamationes erumpamus in quibusdam sensibus exprimendis. His accedunt vocabula, quae graece dici solent *ὀνοματοπεποιημένα*, h. e. quae facta sunt sic, ut imitentur sono rem ipsam eiusque naturam. Qualia sunt in linguis omnibus facile obvia, veluti, *ἀλαλάζειν, ὀλολύζειν, βομβεῖν*, aut in latina: *sibilus, susurrus, tonitru*. Habet etiam noster sermo vocabula bene multa, quae sunt non nisi imitationes naturae, v. c. *rauschen, tönen, jammern*. Deinde, ut ab interiectionibus et *ὀνοματοπεποιημένοις* vocabulis ad alia pergamus, non est credibile, nullam plane causam fuisse, cur homines, qui linguas introducerent, res aliquas his potissimum vocabulis exprimerent, quibus expressisse inveniuntur. Latet sine dubio fundamentum in aliqua naturali rerum cum ipsis verbis coniunctione, quamvis eam nunc sit difficile et arduum reperire. Fecerunt tamen periculum huius nexus inter fonos et res detegendi. inter veteres PLATO, in dialogo, qui inscribitur CRATYLUS *), inter recentiores autem omnes ii, qui de inventionem linguarum philosophati sunt. Quorum catalogum exhibet JOH. AUG. DATHII *praefatio ad prolegomena Waltoni*, Lipsiae a. 1777. seorsum edita. Et quod

quod ad nostram linguam attinet, non modo JOH. CHRISTOPH. ADELUNGIUS, vir doctissimus, in libris, de germanica lingua scriptis, multa habet de primis originibus verborum et nexu sonorum cum ipsa natura rei, sed exstat etiam utilis liber hac inscriptione: *Sammlung und Abstammung germanischer Wurzelwörter*, (Hal. 1776. 4.), cuius auctor, CAR. FR. FULDA, radices verborum teutonicorum collegit †). Et habere sane ea res potest indagatiōem haud sperendam: quamquam aliud est, cogitare philosophando, quomodo orta videantur vocabula, aliud in singulis litteris et syllabis arguari.

*) [In hoc dialogo, e quo, mirum est, fuisse, qui gravissimae comparationis (Vol. III. Opp. Platon. p. 316. ed. Bip.) immemores, opinionem de divina linguarum origine Platoni affingerent (v. RUD. WILH. ZOBEL *Gedanken über die versch. Meynungen d. Gelehrten vom Ursprunge der Sprachen*, Magdeb. I. 73. 8. et GEO. LOR. BAUER *Einleitung in die Schriften des A. T.* p. 16.), agitur potissimum id, ut, quatenus verba sint idearum animique perceptionum *naturalia signa*, et quibus limitibus hanc sententiam circumscribere conveniat, exemplis doceatur. Fuerunt enim iam inter veteres, qui linguam vitae civilis societate et cultu procreatam, ac verba non esse nisi *arbitraria rerum signa* existimarent. Sic
praeter

†) [Eadem rem b. Fulda porro indagavit, ostenditque, quo modo homines singulos sonos invenerint, inventis res signarint, in libro, qui nuper hac inscriptione prodit: *Natürliche Geschichte der Deutschen und der menschlichen Natur. Ein Pendant zu dem Wurzelwörterbuche*, herausgeg. von D. F. Gräter. Nürnberg. 1795. 8. E.]

praeter SEXTVM EMPIRICVM (hypot. II. 18. adv. Mathem. p. 247) statuit ARISTOTELES (de interpret. cap. 2.), οὐδὲ φύσει εἶναι τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ κατὰ συνθήκην. Multo autem subtilius hanc rem excusserunt, qui recentiore aevo de origine linguarum philosophati sunt. In iis eminent Condillac, Rousseau, de Broffe, Monboddo, Herder, Tiedemann et Sulzer, quorum scripta cum caeterorum nominibus recensuit DORSCH in libro: *Philosophische Geschichte der Sprache und Schrift*, (Mainz 1791. 8.), in quo totum hoc argumentum perspicua brevitate pertractatur. Caeterum vere ad hunc locum observavit AMMON V. Cl., quo antiquior sit populus, eo simpliciorum esse eius linguam, eo propius accedere ad imitationem naturae, eo denique magis refertam esse ὀνοματοποιημένοις. Idem bene monuit, valere haec tantum de rebus, quae sensibus sint subiectae; notionum abstrusiorum magis arbitraria esse et diversa signa, quoniam varia ratione cum rerum natura comparari possint. E.]

VI.

In exquirenda significationum origine saepe peccatum.

In his igitur multorum studiis, reperiendi aliquam inter sonos et res signatas coniunctionem, non inanibus illis, sed causis idoneis, ex parte etiam historia, comprobatis, non ausim equidem simpliciter et in universum negare, verba non esse naturalia et necessaria rerum signa. Quamquam illud facile ac lubenter agnosco, fieri non posse, ut ad ultimas semper origines certo perveniamus, neque omnino id necessarium in interpretatione iudico. Tantum id aio, quoad nos arbitrariam esse copulationem sonorum, quos
verba

verba habent, cum idea illorum seu significatione; in univcrsum tamen ac per se necessarium videri talem nexum, quem operae pretium sit investigare. Verum in reperiendi illius studio laborarunt etiam multi temere, praesertim in hebraica lingua, quam aut a Deo traditam Adamo autumabant, aut ab Adamo ipso, ut homine peritissimo omnisque artis gnaro, repertam censabant, adeo, ut putarent, si qua in lingua, in hac quidem maxime, nexum esse debere κατ' ἀκριβειαν soni cuiuslibet cum natura rei. De hac inani ac mira opera, ineptiendi in exquirenda singularum litterarum vi naturali, ut taceam illos omnes, qui de lingua primi aevi scripserunt, legendus potissimum est WALTONUS in *prolegomenis ad biblia polyglotta*, cap. I.

Hoc igitur ita aggressus est quidam FRANC. MERC. HELMONTIUS in libro, quem inscripsit *Alphabetum naturale*. Is audebat adeo ostendere, ipsas litteras singulas orisque conformationem et diductionem in iis formandis exprimere naturam rerum. Cui sententiae quo magis fidem conciliaret figuris aere incisis, studuit perspicuum facere, quo modo oris varia conformatio hanc vel illam ideam exprimere soleret; ut adeo omnis eius liber mira sit capitum humanorum collectio, quae admodum distorta ora ostendat.

Paullo liberalius ea in re versatus est CASP. NEUMANNUS, qui sententiam suam primum aperuit in *genesis linguae sanctae*, Norimb. 1696. edita, deinde uberius illustravit ac veluti ad praxin deduxit in *exodo linguae sanctae*, itemque in Clave domus Heber. Referre autem NEUMANNUS hac sua clave volebat linguam hebraicam, in familia Heber usitatam.

Tum etiam VALENT. ERN. LOESCHERVS in libro *de causis hebraicae linguae*, (c. X. p. 139. sqq.) probata NEUMANNI sententia, eandem est viam ingressus. Atque ut uno defungar hoc exemplo, tractat ibi vocabulum אָרָא . Hic voluit litteram א indicare motum, ר exprimere eruptionem, א violentiam. Ita totum vocabulum אָרָא significare aliquid, in quo motus cum quadam violentia erumpere soleat. At, bone Deus! quid attinet talia scire, et quid vel minutissimi praesidii ad interpretationem ex hujusmodi ineptiis peti potest? Neque tamen abusus tollit usum. Ac si isti verum non viderunt, inde non sequitur, nihil plane verum esse in illa sententia, nullum plane reperiri nexum sonorum cum re, quae exprimitur. Cogimur tantum subsistere in eo, ut observemus diligenter, quae sit *consuetudo* in ideis cum sono aliquo copulandis, sive in significatione sono alicui tribuenda.

cf. RAMBACHII *Institution. hermeneutices*, p. 257. [Caeterum NEUMANNI, caeterorumque, qui illum sequuntur, sententiam, in litteris hebraicis indagandam esse aliquam symbolicam significationem, ex instituto sub examen revocavit CHR. BENED. MICHAELIS in dissert. *de vocum seminibus ac litterarum significatione hieroglyphica*, Hal. 1740. 4. E.]

V.

Transitus ad observationes de loquendi usu.

Ad hanc *consuetudinem et institutionem humanam, per quam inter verba et ideas rerum copulatio quaedam inducta est*, provocat etiam ERNESTIVS (§. 3.), eamque vim legis habere, quae mutari prorsus nequeat, §. 4. docet. Provocamus et nos saepe numero ad *usum*

C

loquen-

loquendi, quae est certa consuetudo, rem certam certo verbo exprimendi (§. 12). Tractandae igitur sunt observationes quaedam de usu loquendi.

VI.

Observatio prima.

Non est liberum, verbo tribuere significationem, quam velis, nec in usurpando, nec in interpretando (§. 4).

Recte vulgo *usus loquendi* appellari solet tyrannus. Scilicet verbi significationes, quas consuetudo introduxit, spectandae sunt ut res historicae et in facto positae. Ideo, si testimonia de his existant, si usus loquendi docet, quas ideas exprefferint homines per hos sonos; negari mutarique significationes non magis possunt, quam res in facto posita fieri potest infecta. Existant autem de hac re in facto posita, quod verbum in aliqua gente hanc vel illam significationem habuerit ideoque etiam habeat hoc in loco, existant igitur hac de re testimonia tum in libris scriptis, tum si ad vivas linguas respiciamus, in quotidiano sermone. Quae testimonia rursus mutari negarive non magis possunt, quam in historicis rebus firmamenta testimoniorum. Sic illa *coniunctio*, quae intercedit inter sonos et ideas verborum, semel constituta *per consuetudinem facta est necessaria*. Valet igitur hoc immobile principium, nihil explicandum esse contra usum loquendi. Neque adeo disputandum est contra hunc loquendi usum ex etymologia. Nam v. c. per etymologiam τὸ *infucatum* esse potest, quod non fucatur; sed consuetudo loquendi hoc effecit, ut infucatum diceretur id, quod fuco esset tinctum. Quo sensu amorem non genuinum dicere solemus infucatum.

VII.

Observatio secunda.

Non potest eodem tempore vel eodem in loco ac modo loquendi, varia esse aut multiplex verbi alicujus significatio (§. 4).

Si in eodem loco scriptoris non est multiplex significatio: eodem in loco una est significatio. Ita v. c. vocabulum *species* multas habet significationes; sed in uno loco unam habet tantummodo, veluti in illo: *specie fallere*, ubi nec physica est species (*Gestalt*), neque philosophica (*Gattung*), sed est *Schein*. Pariter in una eademque phrasi una tantum obtineri potest significatio. Etsi igitur verbum *incumbere* physice dicitur, quum corpus aliquod incumbit, et metaphorice permutatur saepe cum illo operam dare: tamen, qui legit phrasin hanc: *in litteras incumbere*, unam tantum significationem, metaphoricam quidem, illi tribuere debet. Docet id atque confirmat experientia communis. Ita enim et loquimur omnes quotidie, et scribimus, ut verbis, quibus utimur, etsi multas possint significationes habere, tamen unam tantum notionem iungamus, nisi ingenio ludere et ex instituto velimus ambigue loqui et scribere, nisi consulto figuras sectemur et in ἀμειβολία loquamur, nisi latere velimus in aenigmate, nisi consulto etiam fallere velimus, ut eligamus studiose verba, quae alter possit vertere, quocunque modo ipsi libuerit. Quod ergo quisque facit quotidie, et loquens, et scribens, et quo modo vult intelligi, id et sequi in interpretando debet eodemque modo eruere et explicare significationem verborum.

Neque tamen defuerunt, qui discederent interdum ab hoc tam evidenti principio. Egerunt nimirum

contra hanc experientiam, qui unius loci ac phraseos plures esse significationes et esse deberent statuerent. (§. 8). Quo quidem sensu Judaei dicunt, a quovis apice Scripturae sacrae, sive a singulis verbis pendere montes sapientiae, h. e. multos eiusdem verbi significatus. Causam vero, cur Judaei, et propagata deinde opinione, etiam Christiani ita statuerent, proposuerunt divini intellectus magnitudinem: Deum enim pro immensa sua intelligentia videre, quid homines varii de uno aliquo loco sint existimaturi (providere omnes loci alicuius interpretandi possibilitates); ergo libros, a Deo traditos, sic etiam esse interpretandos, ut omnis, qui erui possit, sensus in quovis loco quaeratur. Igitur ex narratione aliqua posse etiam consuetudines moralia derivari; igitur sensum loci non modo historicum esse, sed moralem quoque; igitur posse narrationes librorum sacrorum tamquam allegoricas spectari. Hoc pacto putabant *λόγον Θεού* sese accommodate interpretari ad magnitudinem divinam, si phrasi illa significari dicerent ubivis permulta, non unum tantum, quod conveniret orationis contextui. Unde manavit hoc, tantum significare verba scripturae sacrae, quantum possint, aut quantum usus loquendi, universe spectatus, permittat; esse igitur sensum moralem, allegoricum, paraeneticum, epanorthoticum &c.

[Mirum hoc interpretandi genus, quod a Judaeis ad Origenem transit et Augustinum, designari fere solet nomine *מררשים*. Cfr. JOH. BUXTORFIUS in *biblioth. rabbinica* p. 364. et JOH. CHRISTOPH. WOLFIUS *bibliothecae hebraicae*, P. II. lib. VIII. p. 1328. sqq. Neque tamen omnibus Iudaeis hanc interpretandae scripturae rationem placuisse, comprobaverunt viri docti exemplo R. ABEN-ESRAE, qui grammaticum interpretandi genus caeteris omni-

omnibus praefert tanquam optimum. Caeterum cfr. WILH. SCHICKARDVS in *bechinath bapperuschim*, p. 143. et JOH. HENR. HOTTINGERI *Theſaur. philolog.* lib. I. cap. 2. p. 74. E.]

Stabilire autem hoc Iudaeorum principium inprimis studuit, superiore saeculo inter Batavos, JOH. COCCEIVS, in cuius lexico hebraico et commentariis, quos in Novum Testamentum scripsit *), plena omnia sunt talibus interpretationibus. Quid? quod progressus ille est eo usque, ut diceret, nil fieri in mundo posse, quin ad id Deus alicubi in scriptura sacra respexerit. Quum igitur, qui sententiam eius sequerentur, sensum scripturae latissime extendi ac pate-re voluissent; factum etiam est, ut in omnibus rebus quaererentur typi **), ut locis multis affingerentur

C 3

alle-

*) [Scripta COCCEII primum prodire seorsum, deinde cura filii eius JOH. HEINR. COCCEII coniunctim Amstelod. a. 1675. Vol. VIII. fol., recusa Francofurti a. 1689. et iterum Amstelodami a. 1701. Accesserunt deinceps *opera aevdota theologica et philologica*, Amstel. a. 1706. duobus voluminibus in fol. De controversiis autem, quas peperit Cocceiana interpretandi ratio, exposuit JOH. GEO. WALCHIVS in *histor. und theolog. Einleitung in die vornehmsten Religions-Streitigkeiten*, Cap. IV. p. 459. sqq. E.]

***) [Typi sunt comparationes ductae a personis et ritibus V. T. antiquitate, doctrina fati et religione insignibus, Judaeis potissimum familiares. Quo magis itaque scriptores N. T. iudaicum scribendi genus sequuntur, ut Matthaeus et Paulus, eo frequentius cumulant typos; quo magis ab ingenio iudaico recedunt, eo parciores sunt in iis adhibendis, ut Johannes. Typi autem ut non sunt multiplicandi; ita nec extendendi sunt ultra fines comparationis, sed ita potius explicandi, ut exinde pateat, illos non ad summam religionis christianae, sed
ad

allegoriae, vaticinia et mysteria, utque adeo, quantum fieri posset, multae coniungerentur eundem in locum significationes et sententias. Illustrabimus rem exemplo. *Δικαιοσύνη* in libris sacris multa significat. Primo enim est iustitia proprie dicta, quae suum cuique tribuit; deinde virtus universa, tum integritas, postea liberalitas, denique misericordia, postremo iustificatio. Iam ubi legitur Matth. VII. 33. *Ζητείτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ* —, eo in loco ex sententia Cocceiana et Iudaeorum intelligendae sunt omnes illae significationes, quae competunt vocabulo.

Late disputavit contra Cocceianorum opinionem JOH. ALPHONS. TURRETINUS in libro *de interpretatione scripturae sacrae*, p. III. Qui liber a. 1776. Francofurti ad Viadr. typis recusatus est opera *Guiliel. Abrah. Telleri*, variisque accessionibus auctus.

Idem egit JOH. JAC. WETSTENIUS in *libellis ad criticism et interpretationem Novi Testamenti* pertinentibus, ubi inde a pag. 143. haec ipsa Cocceiana ratio uberius exponitur et recensetur. Recusi sunt isti libelli et aucti, cura *Joh. Sal. Semleri*. Halae 1766. 8.

Quod COCCEIUS fecit, id ipsum fecerunt et *Augustiniani*, et multi veteris ecclesiae doctores, (§. 7. II). Scilicet contulerunt ac veluti cumularunt in eundem librorum sacrorum locum plures sensus, etiam litterales. Quum enim viderent, alium interpretem aliter intelligere hunc vel illum locum, et cuiusque

ad externum illius habitum pertinere. AMMON. Cfr RAU *freymüthige Untersuchung über die Typologie*, Erlang. 1784.]

iusque interpretationem, ut fit, habere aliquam speciem, qua commendari possit; optime sic se versuros esse existimabant, si dicerent: hic sic explicat, et habet rationem, alius aliter, et habet ipse suas rationes; igitur omnes has interpretationes colligamus in unum, ut locus tantum significet, quantum significare per interpretum studia potest. Verum hoc modo nil plane certum relinquitur; et quorsum tandem res abiret, si in eodem loco tot vellemus interpretationes admittere? Sed de his veterum studiis infra latius exponetur, ubi quaestio orietur de methodo patrum in interpretanda scriptura sacra.

[Operae pretium est his nostris temporibus advertere, quam graviter iam multi antiquiorum Theologorum insanam illam allegorias sectandi in interpretando libidinem damnaverint. Apponam verba JOH. CONR. DANHAUERI, hermeneutices magistri haud spernendi: *Abhorreo, inquit, ab allegoriamania. Influit allegoria in animos hominum, movet, illustrat, suumque meretur et locum, et elogium, praesertim si scripturis sacris sit innata, non e proprio cerebro illata. — Sed censoria virgula digna est allegorizandi prurigo, quum vetustissima illa Origenica, tum scholastica, ac barbarica vetus in homiliis passim deprehensa, cuius matrem fuisse litteralis sensus difficultatem, nutricem pigritiam clericorum, recte censet Sixtinus Amama. E.]*

VIII.

Significationes verborum successu temporis auctae.

Quamvis autem, ut hactenus docuimus, significatio verborum eodem tempore, vel eodem in loco

ac modo loquendi varia esse aut multiplex nequeat: tamen consuetudo effecit, ut eidem verbo plures paulatim tribuerentur significationes (§ 5). Quaerendum itaque est, quaenam verbi significatio ex multis sit in quolibet loco eligenda et unde adiunctam hanc singulis locis notionem intelligere liceat. Illud quidem, ut supra vidimus, omnium hominum, et scribentium et loquentium, consensus atque experientia docet, unam tantummodo notionem in quovis loco cum verbis coniunctam esse, et coniungi adeo debere, si intelligi ab altero velimus. Nam ad ea, quae quis vel ludicra dicit, vel ingeniosa, vel male fida, et in quibus de industria interdum et consulto plures uni vocabulo significatus tribuit, nunc non respicimus.

[Omnino adiuvabitur opera interpretis in eligenda, explicanda confirmandaque notione, quam vocabulum aliquod aliquo loco adiunctam habet, si historiam cuiusvis verbi vel suo studio et usu partam, vel ex lexico bene diligenterque instituto, quale est *Schleusnerianum* in N. T., haustam teneat, habeatque ob oculos quasi conspectum quemdam, sub quo singulas significationes, continuo sibi ordine succedentes, ponat. Liceat duobus exemplis defungi. Vocabulum *νόμος*, quod respondet hebr. תורה, proprie et primo adhibetur de *singulis legibus*, Exod. XII 49. XIII, 9. XVI, 4. coll. Rom. VII, 3. deinde de *complexu* tum *legum*, tum etiam *scriptorum Mosis*. Inde postea designavit universam *complexionem omnium V. T. Iudaicaeque religionis scriptorum*. Hinc translatum est ad *Christianam religionem*, retinuitque et pristinam significationem, et alias accepit peculiares, quae caeteras illas aut proprius aut remotius attingunt; v. c. Rom. VII, 27. ubi *νόμος* oponitur *χάριτι*, &c. Aliquantum diverso modo

haec

haec tractavit P. N. JOCHIMS de variis τοῦ νόμου significationibus in epistolis Paulinis obviis, Meldorpii 1788. 8. add. KOPPII *Excursus IV. ad epist. ad Galatas*. Pariter vocabulum πνεῦμα in libris N. T. quam varie dicatur, satis notum est, et accurate docuit peculiari libello JOH. FR. SCHLEUSNERUS, Gotting. 1791. 4. Proprie enim indicat omnem cuiuscunque generis et causae halitum; hinc tropice vires; inde naturam simplicem et incorpoream, qualis et anima est (Seele, principium vitae τῆς κινήσεως), et animus (Geist, principium cogitandi): hinc per metonymiam usurpatur de sensibus et affectionibus animi qualibuscunque; porro de spiritibus invisibilibus, qui sunt excelsioris naturae; denique de summo illo non creato spiritu. Apparet, notiones omnes cohaerere inter se perpetua quadam concatenatione: sed qualis quoque loco deligenda sit notio, locus ipse docebit. v. P. I. Sect. II. cap. I. v. VI. Caeterum si quis velit exerceri in talibus, adeat GOTTL. CHR. STORRII disputat. de sensu vocabuli δῖνατος, Tubing. 1781. 4. C. G. BARDILI de significato primitivo vocis προφήτης ex Platone eruto, Gotting. 1786. 8. et alias huius generis scriptiones. E.]

IX.

Vnde adiuncta quoque loco significatio agnoscatur.

Diiudicabitur autem adiuncta quoque loco notio vocabuli

- I. ex universo loquendi modo, ex ipsa phrasi eiusque constructione grammatica (§. 5).

Sic tralaticia illa: *petere aliquem* et *petere ab aliquo*, definiuntur ipsa syntaxeos ratione. Pendet autem universus ille loquendi modus ab ipso stilo, qui est aut *poëticus*, aut *prosaicus*. In prosaica simplicitate, quam v. c. historicus sectatur, ubi *mersus* aliquis *fluctibus* dicitur, id proprie capiendum est: verum si Davides idem dicit in Psalmo, se *fluctibus* esse *immersum*, tropice intelligimus, cum magnis miseriis et calamitatibus obrutum fuisse. Pariter in poëta, quia est poëta, inde definietur, quid sit *pubes Romana*. Etsi enim *pubes* per se varia significat: in carminibus tamen vocabulum hoc usurpatur de iis, qui militarem aetatem habent. In poëta *tela solis* significant radios solis, *comae arborum* sunt folia, etsi *tela* et *comae* alias etiam notiones habent. Eadem valent de *dictione parabolica et proverbiali*, quae et ipsa hic observanda est. In proverbii ipsa notio et usus proverbii saepe monet nos, quomodo verba sint intelligenda: v. c. ubi dicitur, manus manum lavat, quum sermo sit de mutuis officiis. In talibus, nemo est, qui urgenda esse verba singula putet. — Sic igitur universus loquendi modus (*Form des Ausdruckles*) indicat, quae potissimum significatio hoc vel illo loco eligi possit, aut eligi debeat.

II. *Significatio verborum porro iudicanda est e vicinis verbis, quem contextum appellamus (§. 5).*

Sic v. c. facile intelligitur e contextu, quae sint τὰ παθήματα τοῦ χειρῶν.

III. *Judicanda etiam est e consilio seu scopo scriptoris.*

Etsi interdum in loco aliquo habere vocabulum potest significationem, quae ab interpretibus ei tribuitur: tamen per se non habet, sed per consilium et scopum

pum dicentis, unde non raro res conficitur ac lis omnis dirimitur. Hinc saepe iudicandum est de notione πίστεως, de notione ἔργων et aliorum. V. c. ubi servi a Paulo monentur praestare dominis suis πᾶσαν πίσιν ἀγαθὴν (Tit. II, 10.), non modo contextus, verum etiam scopus et consilium scriptoris docet, intelligendam nunc esse, quae vulgo dicitur bona fides. Nam quum Paulus id agat, ut servos commonefaciat de officiis erga dominos, prohibeatque malam fidem, furta et fraudes: sponte patet, eum nunc id velle: *Die Knechte sollen ihren Herren treu und redlich dienen.*

IV. *Facit denique ad iudicandam singulis in locis significationem verborum historia et natura ipsius rei.*

Primum de *historia*, ubi facile haec lex ab omnibus agnoscetur. Quod factum est, id significare illa verba nunc debent, etiamsi per se vario modo poterant intelligi. Contra facta enim et historiam interpretari non licet. Jesus dicit Luc. V, 35. se nolle discipulos suos cogere ad multa ieiunia; venturum enim esse tempus, quo iis ieiunandum sit. Id potest sane proprie accipi: verum si historia consulatur, ea manifeste declarat, vitam apostolorum sic non fuisse transactam, ut illi saepe et sedulo ieiunarent; docet potius, eos transegisse vitam tristem, duram ac molestim, Historia igitur duce intelligimus, id Christum hoc loco dicere velle: se nolle in praesenti suos adstringere ieiuniis crebris; nam tempus esse venturum, quo satis crebro vitam tristem et molestim sint transacturi, interea igitur se iis parcere et libertatem indulgere.

De *rei ipsius natura* hoc utar exemplo. Quae de Deo dicuntur humano more, v. c. de Deo olfaciente, descendente, de halitu eius et flatu, ea omnia diiudicamus

dicamus hinc, quod Dei natura non ferat, ea ut capiantur proprie. Pariter quae de Deo occaecante, obdurante, homines in peccata et scelera deiciente, dicuntur, ea non diiudicamus nisi e natura rei; non posse nimirum talia efficientem atque agentem Deum spectari, esse igitur haec mitiganda interpretatione. Ita per se Deus occaecans et obdurans potest esse, qui hoc agit et efficit, ut homo sit inscius et malus. Nam hac de re proprie usurpantur ista verba. Sed quoniam id non cadit in Deum propter eius naturam, ideo adhibenda sunt illa emollimenta interpretationis, ut Deus intelligatur non prohibens inscientiam, admittens sapienti consilio peccata.

X.

Ambiguitas tum ex πολυσημία verborum tum aliunde oritur.

De qua loquuti hactenus sumus, *πολυσημία* verborum, ea sane causa saepe numero est, cur varia adhiberi queat interpretandi ratio: neque vero illa una est *ambiguitatis*, qua loci multi laborant, causa. Nam etiamsi ex usu loquendi certum est, quae notio verbo cuique sit tributa: tamen praeter illam significationum multitudinem non una relinquere potest ambiguitas, ita, ut qui accurate teneat illum loquendi usum, et hanc *πολυσημίαν* recte diiudicet, interdum tamen in singulis locis ignoret, quae sit verbi significatio, quae mens scriptoris. Ergo huius *ambiguitatis causae* (§. 5.) porro sunt indagandae. Quod quidem institutum nunc eo brevius et facilius absolvere licebit, quum praesidia removendae ambiguitatis, quae supra proposuimus, etiam huc pertineant.

1. Pri-

I. Prima igitur ambiguitatis causa esse potest *in ipso scriptore eiusque inscientia scribendi*. Nam quo quis est inscientior regularum, perspicue et accurate scribendi: eo magis ambigua est eius oratio. Ideo non laborandum magnopere in legendis explicandisque epistolis hominum plane rudium, quae sic interdum scriptae sunt, ut vix unum cum altero possit necti.

II. Altera ambiguitatis causa reperitur *in neglecta constructione verborum ommissisque adiunctionibus necessariis* (determinationes philosophi vocant): quo pacto non satis cavetur, ne lector erret incertus, sed perspicuam ansam habeat, per quam tenere veram significationem verborum possit.

Neglectae constructionis legitimae exempla praebent oracula multa paganorum, in quibus inest studio quaesita ambiguitas. Quale est illud: Aio te Romanos vincere posse.

Determinationes, quas philosophi vocant, ubi *omissae* sunt, ibi effici nequit, ut altera significatio utique excludatur, altera tollatur, utque adeo una tantum possibilis sit vocabuli notio. Quum v. c. in Thucydide legitur *Ψήφισμα μεγαρέων*, potest esse decretum, Megarensibus factum; et tamen, si locus ipse perpendatur, facile intelligitur, esse decretum, ab Atheniensibus factum contra Megarenses. Hic deest illa adiunctio: *adversus Megarenses*; quae si posita esset, excluderetur omnis ambiguitas. Sic et illud Paulinum (2. Cor. I, 5.) *τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ* putet aliquis esse perpassiones, quas Christus ipse per tulit; et tamen sunt perpassiones, quas quis suscepit religionis Christianae causa, sive ad exemplum Christi. Addita non est determinatio: *παθήματα ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ*.

III. Ter-

III. Tertia ambiguitatis caussa inest *in ipsa consuetudine*, quae, quia non est in potestate philosophorum, nec ab eorum subtilitate orta, summam ἀκριβειαν non habet. Docet hoc experientia; nam quis ausit in usum vitae communis verborum omnium significationes definire? E significationibus autem non definitis satis, quas frequentat usus loquendi, orta sunt tot synonyma, quae etsi discerni possunt, tamen non discernuntur ab indocta plebe quotidiana consuetudine.

IV. His caussis ambiguitatis, ab ERNESTIO etiam (§ 3) commemoratis, addi potest *ignoratio certī usus loquendi*. Velut in his, quae semel tantum occurrunt, ubi non potest certus loquendi usus demonstrari. Hinc fit, ut talia ἀπαξ λεγόμενα alii hoc, alii illo modo intelligant. Sunt deinde etiam phrasae integrae, habentes ambiguitatem, velut haec: τηρεῖν πίσιν. Id vel esse potest: tenere religionem, tenere fiduciam semel susceptam, vel: servare fidem, quam alteri dedimus, in vita communi. Eadem fere ratio est formulæ τηρεῖν λόγον. Ea vel significat: observare doctrinam vita factisque, vel: callide observare dicta et sermones alicuius. Nolo equidem negare, in singulis locis deinde cognosci posse, quae vis verborum praeferenda sit: verum tamen illa multiplex significatio eiusdem phrasaeos habet ambiguitatis causam.

V. Ultimam ambiguitatis causam dico esse *syn-taxeos diversitatem*. Aliud est: petere aliquem, aliud: petere ab aliquo; aliud: incumbere rei, aliud: incumbere ad rem. Cuius usus si scriptor fuerit incertus, neque legitimam et necessariam syntaxin observaverit, quis dubitet, multam inde oriri ambiguitatem?

XI.

Conclusiones de usu loquendi ex superioribus derivantur.

In his igitur, quae supra dicta sunt de universo loquendi modo, de contextu aut vicinis verbis, de consilio et scopo scriptoris, de historia rei quae ipsius natura, reperiendae significationis studium adiuvantibus de principio denique illo, in uno loco et in una phrasi unam tantum esse significationem, in his igitur omnibus insunt *causae certitudinis, quae esse in interpretando potest* (§. 6). Appellaverim hanc certitudinem *grammaticam*, ut opponatur ei mathematica, cui nullus est in demonstranda verbi significatione locus. Et enim linguae, ut passim monuimus, sunt res in facto positae confirmanturque testimoniis talibus: sic factum est; sic loquimur; sic scribimus; sic intelligi volumus. Quas causas, quibus nititur significationis alicuius certitudo, qui non agnoscit, qui negare etiam audet, contra eum uti disputari commode nequit, ita huic, non video, quid in omni interpretatione certum sit. Quocirca quum omnia redeant huc, significationem verborum esse rem in facto positam, de qua testimonia essent historica: non est alia illius addiscendae via, nisi usus huius et testimoniorum diligens observatio. Hinc lucem lucrabuntur, quae ERNESTIUS (§. 12.) tradit, *significationem verborum pendere ab usu loquendi, et hoc cognito, illum cognosci*. Ita *usus loquendi* summum erit consuetudo exprimendi certas res per certa verba. Quae consuetudo dum discitur; discitur etiam verborum significatio.

Iam vero dispiciendum nobis est de *usu loquendi*, quem modo descripsimus, *variis speciebus*.

XII.

Usus loquendi quae sint species.

Quoniam *usus loquendi multis rebus definitur* (determinatur §. 13.), h. e. quoniam multae reperiuntur causae, cur variae sint species usus loquendi, quas discernere conveniat; ideo nunc suppeditanda sunt fundamenta dividendi, quibus observatis *species illius usus variae* intelligantur.

I. Primum fundamentum dividendi nominatur ab ERNESTIO *tempus*. Pro diversitate autem temporis *usus loquendi est vel antiquus, vel recens*. Etenim omnes linguae successu temporis mutantur, fiuntque nonnullae significationes obsoletae, aliae novae; quaedam etiam invertuntur, non modo sic, ut in sinistram partem dicantur, sed ut fiant quoque ignobiles, contumeliosae, fordidae, habentes adiunctum aliquid obscenitatis. Atque hoc vel vernacula lingua indicat, quantum discrimen introduxerit tempus, quum inter maiores nostros verba quaedam liberrime adhiberi solerent, quae nunc fordidi aliquid ac plebeii traxerunt, quum multa nunc sint alio plane sensu usitata &c. Sequitur ergo, cogitandum semper esse interpreti, cuius aetatis scriptor explicetur. Longe enim aliter se habet Polybius, quam Xenophon: quippe tempore fuerunt disiuncti: longe aliter loquitur Cicero, quam Plautus aut duodecim legum tabulae; alia multa existant in Plauto, quam quae in Plinii Secundi epistolis aut Quintiliano. Provocare exempli causa liceat ad notiones vocabulorum *latro* et *perduellis*, quae plane diversae sunt pro diversitate temporum. Atque, ut ad sacros scriptores veniamus, quantum distat stylus Moïsis, quoad significationes, ab oratione Danielis! Annon

non nova est diligentia opus, si ab illo ad recentiore[m] scriptorem descendatur, propterea, quod mutatur subinde loquendi usus?

II. Alterum dividendi fundamentum est *religio*. Qua quidem ratione usus loquendi alius est *religiosus*, alius *non religiosus*. Nam ubi de religione sermo est, verba aliam accipiunt viam, quam in vita communi. Sic verba *facere*, *operari*, quum de religione rebusque religiosis dicuntur, significant: Deo victimam offerre, et sic quasi aliquid facere Deo. Apud Homerum etiam saepius est ῥέζειν, ἔρδειν de oblatiis victimis. Pariter Hebraeorum illud עָבַד, *servire*, et ductum inde graecum λειτουργεῖν, dicuntur in universum: colere Deum. *Servire* ergo quum de religione dicitur, aliud est, quam in vita communi. Hinc in Novo Testamento λειτουργία est vel *oblatio victimarum*, vel tropice *omnis Dei cultus*, etiam qui fit animo.

Hactenus de discrimine, quod intercedit inter usum loquendi *religiosum* et *non religiosum*. Verum ipsa quoque religio, ut ita dicam, influere in linguam nationis solet. Prouti enim mutatur religio evehiturque a superstitione ad veritatem, ab obscuritate ad claritatem: ita etiam verba multa, cum illa coniuncta, aliam subinde significationem accipiunt. Quantum distant verba, quae sunt de religione, in scriptis Augustini, Scholasticorum, in scriptis Reformatorum tempore Lutheri, et in scriptis nostrorum Theologorum! Ac si hoc in eadem sit religione, quid non fiet, ubi diversitas est religionis, non dicam inter Paganos et Christianos, sed inter libros Veteris ac Novi Testamenti? Quantum distant in illis significationes verborum: *victima*, *sacrificium*, *oblatio*, *lex*, *regnum caelorum*, ab his, quae in Novo Testamento obviae

D

sunt!

funt! Proinde in explicandis scriptoribus etiam videntur diligenter est, cuius quisque maxime religionis fuerit.

III. Tertium dividendi fundamentum est *secta et disciplina*, addamus et: *vita communis*. Hinc oritur *usus loquendi philosophicus*, quum aliquid dicitur e disciplina scholae, et *usus loquendi popularis*, quum aliquid dicitur e consuetudine vitae communis. Verbum *percipere* in vita communi denotat *fühlen, empfinden*; sed ubi a philosophis dicitur *perceptio*, est vel formatio ideae, vel facultas ideas formandi, quae dicitur intellectus, in secta denique philosophorum Academicorum *percipere* est evidenter scire, idque opponitur coniecturae et opinioni. In scriptoribus historicis ac poëtis *ἀρετή* virtus est fortitudo bellica. At longe aliter intelligunt philosophi, qui *virtutem* dicunt omnem vitae et animi conformationem ad leges. Accedit, quod quaevis secta suas habet sententias, sua verba technica. Aliter enim *animi perturbatio* usurpari a Stoico scriptore solet, aliter a Peripatetico. Hinc cui sectae adscriptus fuerit scriptor, sedulo quaerendum est. Itaque apud Apostolos, qui fuerunt Judaei, non quaeritur, an fortasse tale aut simile verbum, veluti *γαρὶ θεόπνευστος*, in alio scriptore occurrat, sed quaeritur unice, quam haec formula significationem habeat in homine quondam Judaeo. Praeterea in ipsis etiam Novi Testamenti libris sequimur interdum stilum *vitae communis*, qui longe est diversus a subtilitate philosophorum. Veluti quum *πνεῦμα, Ψυχὴ* et *σῶμα* recensentur, non interpretamur id e scholis, nec quaerimus, quo pacto philosophi *πνεῦμα, Ψυχὴν* et *σῶμα*, ut tres hominis partes, coniunxerint, sed revocamus rem omnem ad vitae communis usum, ubi *πνεῦμα, Ψυχὴ, σῶμα* dicitur coniunctim, non introducto significationum subtiliori discrimine.

IV. Quartum dividendi fundamentum est *reipublicae constitutio*. Hinc *usus loquendi* fit *usus publicae vitae* et *usus vitae privatae*. Ille tum obtinet, quum de constitutione aut forma reipublicae sermo est, pertinetque ad ius civitatis, sacra et alia politica ac publica in civitate. Manifestum enim est, aliter in iure graeco, aliter in romano et germanico, quaedam dici, ideoque singularum gentium scriptores, ubi de talibus exponant, diversimode esse intelligendos. Rem illustrabunt haec exempla: *Dies* et *terminus* in foro atque iure est *gerichtlich anberaumter Termin*. *Proscribere* proprie quidem significat loco publico aliquid scribere, publico loco scriptum proponere; at in iure veteri *proscriptio* dicebatur, quum in exilium mittebantur proscripti, quod esse factum scimus v. c. tempore Marri et Sullae. Sic inter nos voc. *Begünstigung* quid significet, neminem fugit: in foro autem, quum poenae dictantur, *die angethane Begünstigung* dicitur molestia, quam alteri creamus. Ita disciplina educandi omnisque omnino civitatis dispositio publica tribuit vocabulis certas quasdam significationes, in illa civitate usitatas.

His fundamentis dividendi, seu causis, cur variae sint species usus loquendi, quas, duce ERNESTIO, hactenus pertractavimus, addi potest

V. *dictio ipsa seu stilus scriptoris*. Hinc enim *usus loquendi* est vel *poëticus*, vel *prosaicus*. Qui quidem usus loquendi uti vehementer inter se differt: ita quemlibet, constat, id spectare in interpretando debere, utrum versetur in scriptore prosaico, an in poëta.

VI. Spectari etiam, tanquam fundamentum dividendi, potest *ingenium scriptoris*, ob quod usus loquen-

di haud parum differt. Prout enim est vividum, ita properantius, nec accurate semper, scribere solet: prouti incalescit, ita tropos cumulat: prout est severum, ita *λακωνικῶς* et abrupte effert enuntiata: prout est festinans, ita facilius transit ad rem aliam et relinquit lectori multa cogitanda, quaerenda, nectenda. Quo respectu nonne inagnum est discrimen Caesaris et Livii? Jesaiae et Jeremiae? Mosaicae narrationes nonne distant a narrationibus Esrae aut Chronicorum? Aliter loquitur Paulus, aliter Johannes; et nonne quilibet habet quaedam sibi propria? — Tum etiam ingenium scriptoris efficit, ut quaerat nova et audacius loquatur. Ad Thucydidem et Tertullianum intelligendum vix linguae graecae vel latinae accuratissima cognitio sufficit: adeo pendet uterque scriptor ab ingenio suo et novam plane scribendi rationem sibi formavit, quae nil habet sibi simile uspiam. Praeter Johannem, evangelistam, nemo Jesum appellavit *λόγον*; praeter Paulum nemo de *καταλλαγῇ τοῦ κόσμου* loquitur. In tali igitur scriptore ac tali eius loquendi consuetudine, nonne opus erit, illum ex ipso interpretari?

Adiungam et hoc, vetustatem incultam et rudem differre multum a recentioris aevi cultu et elegantia. Itaque multa deprehenduntur in Orientis sermone rudia et inculta, quae noster excultus et elegans ferre nequit. Solebat ille sermo propter defectum cultus cogitandique infantiam, exprimere omnia per vocabula sensibilia, quae docebantur de Deo, de animo, de virtute. Etenim defectus cultus et elegantiae erat defectus subtilitatis; neque venerunt isto tempore homines ad abstractas, quas vocant, notiones, sed ut externis aliquid sensibus offerebatur, ita exprimebant, et quicquid tradebatur, ad sensus revocabant.

VII Ultimum denique fundamentum dividendi dico esse *nationem*, e qua quis scriptor oriundus est. Nam inde est *usus loquendi* et *nationalis* et *provincialis*. Multa germanica vocabula omnis natio usurpat cum magno consensu, sed quaedam usurpare tantum solet haec vel illa provincia. Eodem pertinet, quod saepe audimus, tot esse loquendi consuetudines, quot sint nationes. Et quid commemorem nota illa vocabula, hebraismum, graecismum, latinismum etc.?

XIII.

Ex his variis speciebus constituitur χαρακτήρ scriptoris.

Haec igitur omnia, quae hactenus exposuimus, quamquam non sola pertinent ad characterem scriptoris: tamen *fere* (propemodum) *efficiunt characterem orationis* (§. 13.), *qua quisque scriptor tempore quoque usus est*. Inde est, quod v. c. dicimus, characterem scriptoris esse popularem, antiquum, hebraicum, graecum. Quapropter interpretem, si velit muneri suo fatis facere, diligenter inquirere oportet in characterem scriptoris, probe discernere varias formas usus loquendi et in libro quolibet attendere, quae species insit. Aliter enim saepe idem verbum in vita communi, aliter in religione, aliter in scholis philosophorum dicitur, quae et ipsae, quoniam non consentiunt fatis, singulatim spectandae sunt. Sic in libris Novi Testamenti in primis observandus est usus loquendi hebraicus, tum etiam historicus, et qui est vitae et consuetudinis familiaris. In Veteri Testamento reperitur usus loquendi poeticus et elatior saepe numero, item, qui omnium ultima aetate generis humani fuit ideoque omnium simplicissimus.

XIV.

Sensus verborum quid sit.

Satis multa diximus de *significatu verborum*, qui pendet ab loquendi usu. Ab eo quum distinguendum esse docemus *sensum*, ordiamur ad declarandum hoc discrimen a quibusdam exemplis, quibus positus, deinceps deveniemus ad definitionem.

Si Deus dicitur *Adami naribus inflasse halitum vitae*, haud difficile est, singulorum verborum significationes intelligere. Sed eas qui novit, an sensum verborum novit? Minime. Sentiunt enim et concedunt omnes, verba illa non posse proprie h. e. non sic, ut sonant, intelligi. Itaque sensum loci is demum perspicit, qui verbis hoc intelligit inesse.: Deus animam Adami vitam esse iussit. Pariter si Christus dicitur *sedere ad dextram Dei* (καθῆσθαι πρὸς τὴν δεξιὰν τοῦ Θεοῦ) quis non novit singula vocabula eorumque significationes singulas? At significationibus illis cognitis, nondum sensus est in promptu, ut adeo quaerendum sit amplius, quid sibi velit ista formula. Jam nostris moribus foret: *oben an sitzen*. Moribus Orientis sedere ad dextram regis dicitur amicus eius et administer, qui proximum a rege locum occupat. Verum si id de Christo dicitur, non dicitur nec germanico sensu, neque orientali, sed est idem quod *συμβασιλεύει τῷ πατρί*. Legimus porro in litteris sacris hanc formulam: *in terrae inferiores partes descendere*. Hoc fieri multis modis potest. Apud Hebraeos *descendere* בְּתַחְתִּיּוֹת הָאָרֶץ significat *sepeliri*, ut apud Ezech. XXVI, 10. Hoc pacto non singula verba transferimus in aliam linguam, sed rem ipsam, quae verbis illis indicatur, seu sensum verborum exprimere studemus. Et quoties dicimus,
simpli-

simpliciter vertendo verbum de verbo nihil profici, toties intelligimus ac profitemur, non modo significationes, sed etiam sensum quæri debere.

His ita præmissis, proclive erit *sensus* definitionem invenire. Quoniam enim *significationem* supra (II.), sic descripsimus, ut esset *una unius rei notio, uno vocabulo expressa*; *sensum* nunc recte ponemus in *notione rei expressæ integra dictione* (*Begriff einer durch einen ganzen Ausdruck angezeigten Sache*). Ac si placuerit, etiam nostræ linguæ vocabula afferre: *Bedeutung, Sinn, Begriff*; apparebit, illa sic discerni sæpenumero etiam in sermone vitæ communis: *ich weiß die Bedeutung der Worte, aber nicht den Sinn des ganzen Ausdrucks*.

XV.

Sensus reperiendi præsidia.

Ducimur autem ad cognoscendum hunc sensum rursus

1. *consuetudine loquendi*. Ea enim duce diiudicandum est, quæ notio soleat ab hac vel illa gente his vel illis verbis exprimi.

2. *contextu orationis*. Veluti, ubi ardere aliquis dicitur aestu, contextus docet, iræ an ignis aestu dicitur ardere, &c.

3. *natura rei cogitanda*. Quum v. c. Deus dicitur halare, spirare per nares, &c., natura rei cuilibet indicat, proprie illa Deo adscribi non posse, sed signi-

ficari iram Dei, aut potestatem omninoque insignem eius operationem.

4. *ipso scriptoris indicio*, qui, quid velit intelligi, interdum interpretationis gratia, addit. Sic in noto illo: πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου ἐστὶ (1. Joh. II, 16.) in *illis*, quae in *mundo sunt*, non intelliguntur res creatae, sed res malae et vitiosae, quae a Deo non proficiscuntur. Id indicatur additis his: ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου. Quae profecto non sunt a Deo.

[Ad definitiones *significationis* et *sensus*, a b. m. o. r. o. propositas, quotiescunque veni, legendo primum, dein scribendo relegendoque; toties sensu, aliquam iis obscuritatem inesse, neque exhauriri satis notiones, quae definiendo explanari debebant. Nam si quis v. c. ׀׀׀ apud Hebraeos, et, quod ei respondet, graecum πνεῦμα, aliquo loco interpretatus fuerit de *excellencia*, *perfectione*, *robore*, *viribus*, contra רִשָׁוּת et σαρκὰ de *imperfectione imbecillitateque*; non verborum se *significationem*, sed *sensum* reddidisse opinabitur. Tamen quid dedit? Nimirum dedit non tam *notionem rei expressae integra dictione*, quam *unam unius rei notionem, uno vocabulo expressam*. Aut si quis πνευματικούς intellexerit de *provectoribus* aut *emendatis*, eodemque modo verterit, *σαρκικούς* autem de *infirmis necdum in melius mutatis*: nemo dixerit, has esse *significationes* ipsas, quae proprie et angustius dicuntur; immo *sensus* horum verborum in alia lingua, legitime e contextu verborum permutatis notionibus, sic exprimitur. Itaque quum ipse alia iam in scholis meis institissem via, discrimen illarum notionum explicandi

candi ; laetatus impense sum, quum in praeclara dissertatione MORI *de discrimine sensus et significationis* (quae inserta est eius *Dissertatt. theol. et philol.* Vol. I. p. 61 — 98.) dilucidius omnia et plenius, et subtilius enucleata reperissem. Ista igitur dissertatione potissimum duce, si refingere audeam, quae in his acroasibus parum accurate dicta videantur; ne illorum quidem reprehensiones metuo, qui in verba magistri iurare consuerunt. Morum enim ex Moro limari, quis aegre ferat? — Dicam vero sic primum, ut ostendam, interesse inter *sensum* et *significationem*, deinde, ut, quid intersit, paucis aperiam.

Iam etsi ante b. Morum nemo, quod sciam, existiterit, qui hoc de discrimine vel diligentius quaereret, vel exponeret accuratius: tamen nemo facile fuit interpretum, quin rem tum sentiret obscure, tum tacite, et ipsa veluti praxi, concederet. Omnes enim ad discrimen illud agnoscendum, tum *legendo*, tum *vertendo*, tum *explicando* sponte ducimur, viam monstrante ipsa experientia. Saepe enim accidit, ut *legentis* librum, praesertim si est ex eo genere, quod obviis verbis, facilique ac dilucida oratione complectitur res intellectu difficiles, singulorum verborum significationes teneamus, sensum non assequamur; aut, si velociore sumus ingenio, sensum loci divinando suspicemur, quamvis causas illius sensus et modum, quo insit in loco, ideoque significationes verborum haudquaquam tantum, quantum satis fit, intelligamus. Accidit quoque, ut *vertendo* et sentiamus ipsi, et alios moneamus, non posse hunc illumve locum sic exprimi, verbum ut verbo reddatur, utque adeo significationes omnes ac singulae in utraque lingua sibi respon-

deant; sed quaerendam esse notionem, eruendum sensum, qui verbis ab auctore positus subesse reperiatur. Neque se aliter res habet in *explicando*. Nemo enim, ut vere omnino Morus ait, interpretem, singula verba singulosque modos loquendi illustrantem, muneri suo satis facere existimat; sed rem, quae sub illis verbis latet, et sensum ostendi sibi vult atque aperiri. Hoc autem non tantum fit explananda materia quam scriptor tradidit, veluti historia, ritibus, placitis philosophiae et aliis; sed opera danda est interpreti, ut lector in omnes partes verba versare, multisque modis cogitare discat; ut, si Europaeus fuerit, sermonem populorum Orientis usque eo comparet cum sermone suo, dum alterum cum altero permutare, et rem suo modo cogitare suisque verbis exprimere possit. Id vero curare interpres debet non modo in verbis singulis, verum etiam in integris sententiis atque propositionibus. Hinc orietur *sensus* tum *verborum*, tum *propositionum*.

Demonstrata sic necessitate, agnoscendi differentiam, quae inter *significationem* intercedat et *sensum*, tentabimus, tradendis definitionibus, utriusque naturam describere, et modum declarare, quo solet sensus pro significatione poni.

Significationem igitur *tradere* nihil aliud erit, quam notionem rei exprimere verbo, quod verbo alterius linguae, qua scriptor usus est, plane respondet. *Sensum* vero *tradere* erit exprimere rei notionem sic, verbis aut, quoad notionem, permutandis, aut, quoad vim, circumscribendis, ut lector ducatur ad notionem eandem, quam scriptor suis verbis expresserat, univ[er]se quidem, sed plane cogitandam.

De *significatione* res est in promptu posita. Qui διδάσκειν vertit *docere*, is exprimit notionem alicuius rei verbo latino, quod graeco plane respondet. De *sensu* autem quae dixi, singulatim illustranda sunt.

Vbi ergo significatum alicuius verbi non licet uno verbo exprimere, vel quia obscura foret talis, verbis adstricta nimis, versio, vel quia verbum semel tantum occurrit, vel quia nullum alterius linguae ei plane respondet, vel quia factum et inventum est a scriptore, vel quia in arte aut disciplina, aut ab arbitrio scriptoris, ampliorem angustioreve, quam in vita communi, significationem accepit; ibi exprimimus sensum, et primum quidem ponendo verbo, cuius notio cum notione illius verbi, quod scriptor adhibuit, *permutari* recte possit. Fit autem permutatio, dum ponitur *adiunctum* et *connotatum* (*Nebenbegriff*); h. e. dum exprimitur illud, quod rem, quam scriptor dixit, antecedit aut sequitur, aut ab ea re efficitur, aut modum illius declarat, aut ullo modo, sive natura, seu cogitatione, cum re coniunctum est. Plana haec reddentur exemplis:

1. *Quod rem, quam scriptor dixit, antecedit.* Quando Paulus Corinthiis scribit 2 Ep. XI, 8: παρὼν πρὸς ὑμᾶς — οὐ κατανείκησα οὐδενός, non sufficit tenere notionem verbi κατανείκησάν etymologiae convenientem: *torpidos reddere*, sed id erit exprimendum, quod antecesserit et istum torporem attulerit, ideoque sensus erit: *numquam vobis molestus fui et acerbus, mercede exigenda.*

2. *quod rem, quam scriptor dixit, sequitur.* Κλησῖς quid proprie notet, nemo ignorat. Sed apud Paulum saepe est de *beneficio* Dei quocunque, ad quod

quod nos ille invitavit; ut Rom. XI, 29. coniungitur cum *χαρίσμασι*, et paullo post v. 31. *ἐλεηθέντες* vocantur, qui antea *κλητοί*; maxime autem usurpatur de *beneficio beatae immortalitatis*, ad quam vocat et cuius spem facit Evangelium.

2. *quod ab ea re efficitur.* I. Cor. II, 14. oppositio τοῦ πνευματικοῦ docet, *Ψυχικόν* dici de *profano*, qui οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, non admittit ea, quae sunt a Spiritu Dei tradita. At quo modo haec notio *profanitatis*, hic sensus, insit in nomine τοῦ Ψυχικοῦ, id, quum a plerisque praetermissum sit, praeclare ostendit NOESELLTUS *Opuscul. Fascicul. II. p. 133.* Scilicet *Ψυχή* proprie est id quo quis animal est, in hominibus igitur quod commune omnibus cum animantibus habent, vita videlicet ac sensus. Sunt itaque *Ψυχικοί*, qui sensu ducuntur suo, nec, quod homines decebat, rectam rationem sequuntur, in primisque in religione aestimanda ne alios audiunt quidem, nec utuntur opportunitate discendi, nec vel examinant oblata sibi, vel experimenta faciunt eorum quae audivere, ut quale sit istis pretium statuendum, intelligant, sed temere repudiant, quae sentiunt suis opinionibus et lubricis contraria. Spectandum igitur et experimentum ab interprete est id, quod ab ea re, quam verba scriptoris proprie exprimunt, a *Ψυχῇ*, efficitur.

4. *Quod modum rei declarat.* Loquitur Paulus Hebr. IX, 14. de *victima* Christi, quae, quod erat omnibus quasi numeris absoluta, tantum praestiterit, quantum ille sanguis animalium praestare non potuisset. Eam victimam appellat, singulari plane modo loquendi, *πνεῦμα*. Hic interpretes non satis habe-

habebit, vim verbi illam ex omni ferie Paulinae disputationis eruere, et tali permutatione notionum exprimere, sed declarabit simul modum, quae rem spectaverit appellaveritque Apostolus, ideoque sensum *excellentis et perfectae victimae* tenebit.

5. *Quod ullo modo, sive natura, seu cogitatione cum re coniunctum est.* Pertinent huc frequentissimae illae translationes notionum a physicis ad moralia; ut quum ἐπιστροφή, ἀνακαίνωσις, ἀναγέννησις et alia dicuntur de discessione a sensibus pravis et vitae ratione perversa ad sensus vitamque, quales doctrina Christi postulat, aut σκότης de ignorantia, vel imperfecta cognitione, ὧς de meliore et perfectiore scientia usurpantur, &c.

Alter modus tradendi sensum loca significationis, continebatur *circumloquutione* eius verbi, cuius notio non potest alio verbo uno, adaequante eam notionem exprimi. Ponuntur igitur plura verba, quibus modo definiatur, modo describatur, modo divisione aut partitione explicetur notio verbi eius, quod interpretari aliquis velit. Non opus est singula haec exemplis illustrare. Itaque uno defungemur. Satis notum est, in libris sacris nomen *filiorum Dei* multiplicem habere sensum, definiendum semper ex cuiusvis loci contextu, et circumloquutione aliqua declarandum. Vt nihil dicam de antiquissimis scriptoribus hebraeis, apud quos omnes **בני אלהים** audiebant, qui vel ingenii dotibus, vel animi virtutibus, vel ulla aliqua arte excellerent, in primisque *reges* sic appellabantur, qui duces essent in bello, iudices in pace, et sacrorum antistites *divinitus edocti atque constituti*; in Novo Testamento dicuntur filii Dei, qui *vel* amplectuntur rectam
doctri-

doctrinam, *vel* ei se bene agendo accomodant, sunt-que *Dei vel sapientia similes vel virtute*, ideoque etiam *beatitate* gaudent, quo Deus aeternum fruitur, denique in universum, qui *Christianae religioni addicti*, Dei societatem quasi proprius attingunt. cf. CAR. DAV. JLGEN *de notione tituli filii Dei, Messiae in libris sacris tributi*, Jen. 1795. Sect. I. NOESSELT *de vera vi nominis filiorum Dei*, in Opusculis Fascicul. II. p. 335. seqq.

Hac tali vel permutatione notionum, vel verborum circumloquutione ducitur lector ad sensum eorum, quae scriptor dixit *universe cogitandum*. Interdum enim, ubi scriptor de parte aut specie loquutus est, transfertur id ab interprete ad totum et genus, et vicissim; aut ubi scriptor signum alicuius rei ostenderit, interpres rem ipsam, illo signo notatam tradit. Sic quum Deus, coelitus veniens, cogitatur is, qui illustre opus edat aut omnino agat aliquid, sciat; aut quum in Orientis scriptoribus solem obscuratum, offuscatam lunam sideraque tremefacta interpretamur de auguriis et indiciis temporum calamitosissimorum; tenemus quidem notionem scriptoris, sed *universe*. Pertinent etiam huc allegoriae aut similitudines, quibus sic utimur in legitima interpretatione, ut inde ducamus *universam* sententiam aut propositionem, quae idem illud, quod scriptor similitudine aut allegoria illustrare voluit, summatim et proprie dictum continetur. Sed in toto hoc genere illa est cautio adhibenda, ut sensus indagationi praemittamus *interpretationem historicam*, sine qua nulla esse potest in talibus subtilitas. Recte quidem monuit in acroasibus suis Morus, duci nos ad cognoscendum sensum natura rei cogitanda, ideoque *Deum*, qui dicatur *halare, spirare*
per

per naves, cogitandum esse iratum aut insigni cum potestate operantem, idemque in Opusculis p. 89. repetit, non posse ea, quae de *Deo ut homine* (αὐθωποπαθῶς) dici soleant, proprie et ad litteram intelligi. Tamen historicus interpret, si velit officio suo satis facere, quaeret ante omnia, quamnam scriptores, in quorum libris tales loquendi formulae occurrant, eorumque aequales de Deo et eius natura sententiam foverint; ea reperta, in versione conservabit istas formulas, ne scriptoribus obtrudat sui ingenii suaeque aetatis opiniones, quum satis constet, non omni tempore eandem his de rebus sententiam obtinuisse, vel apud eos etiam homines, qui divina gauderent institutione *), tandem de sensu iudicabit, qui verbis *universe* spectatis subesse videatur. Quo fieri non potest, quin ad eas perveniat notiones, quas Morus proposuit. Pariter, ubi *spiritus Iovae incessisse aliquem* dicitur, si sensus huius phraseos universe declaretur, descriptionem agnosceremus hominis, insigni virtute animati et insolita fortitudine adacti ad audendum aliquid, v. Jud. XIV, 6. Sed cavebit historicus interpret, ne in hac universe sensus explicatione acquiescens, excludat miraculum, quod formula ista **אלהים על-ותעלה רוח** continetur ex mente illorum scriptorum, qui rerum eventus e suis ingeniis et opinionibus, non e nostra rerum causarumque cognitione iudicabant. Nam quis nescit, totum antiquum orbem a Deo

*) Vere omnino immortalis SEMLERUS (*Neuer Versuch, die gemeinnützige Auslegung und Anwendung des N. T. zu befördern*, Hal. 1786. 8. p. 4.): *Was man anthropopathische und gar anthropomorphische Vorstellungen und Redensarten nennt; ist die erste Denkungsart, so in allenmalen Religionsordnungen zum Grunde liegt.*

Deo repetiisse tales conatus, qui virium humanarum modulum superare viderentur?

Denique quod dixi, notionem scriptoris, etsi univérse exprimatur, nec retentis singulorum vocabulorum significationibus, tamen sic debere exprimi, ut *plene cogitari* queat, id, quale sit, sponte apparet. Reditque res omnis ad officia interpretis, cuius est efficere, ut lectores cogitemus ea, quae scriptor cogitavit. In priore igitur genere, quum notiones permutantur, operam dabit, ut verbi, quod alteri substituitur, notio quam proxime accedat ad notionem eius verbi, cui substituitur; in posteriore autem, quod circumloquutione continetur, id videbit, ut eodem modo, quo scriptor ipse, verbum ponat, quod notionem illam multis partibus compositam non exhauriat quidem, sed aequet. Verum de his nunc non est locus praeciendi; praecepitque more suo, hoc est, subtilissime et magna cum perspicuitate, b. Morus in laudata dissertatione, p. 84. 87. E.]

XVI.

Sensus litterae et sensus litteralis.

Progrediemur nunc ad sensus eius, de quo hucusque egimus, varias appellationes in scholis usitatas. Eum igitur, quia ex usu loquendi et verborum contextu intelligitur, consuetudo doctorum *litteralem* appellavit (§. 2). Quo verbo audito, sponte nunc intelligemus *notionem rerum verbis expressarum, quatenus cognoscitur usu loquendi verborumque contextu*. Causa appellationis inest in eo, quod *littera* apud recentiores nihil aliud significat, quam quod Graeci τὸ γεγραμμένον

μένον vel τὸ γράμμα dixerunt, Cicero et alii, qui Latine loquuntur, *scriptum*, h. e. librum scriptum, formulam scriptam. Quoniam igitur synonyma sunt *littera* et *scriptum*, patet *interpretari scriptum* et *interpretari litteram* sensu dici eodem. Neque differt sensus litteralis apud veteres et bonos scriptores a *sensu litterae*, quem recentiores, qui post Reformationis tempora de exegesi scripserunt, a FLACIO, inde usque ad RAMBACHIUM aliter et inepte dicere coeperunt, quum veteres, etiam ERASMUS et aequales, promiscue usurparint. Distinxerunt autem recentiores illi inter utramque appellationem sic, ut *sensus litterae* esset significatio verborum propria, *sensus litteralis* vero significatio metaphorica, aut res, quae exprimitur aliqua notione. Dixerunt etiam sic, *sensum litterae* esse eum, quem habeant verba a nativa sua significatione, *sensum* vero *litteralem* esse vel tropicum, vel realem; rem ipsam, quae significetur. Velut 2. Cor. III, 6. in verbis τὸ γράμμα ἀποκτείνει *sensus litterae* est significatio illorum propria: *littera occidit*; verum *sensus litteralis* inest in significationibus illis metaphoricis, secundum quas *littera* hic metonymice indicat *librum legis scriptum*, et verbum *occidere* tropice adhibetur pro: *tristem reddere*. Vt adeo sensus verborum hic prodeat: *Das geschriebene Gesetz macht traurig.*

Profecto non opus est, cumulare vocabula technica, praesertim, quum omnis istius distinctionis inanitas sponte intelligatur ex errore, quem in interpretando admittere olim solebant. Nimirum putarunt, qui verbi causa dictum illud (Joh. III, 3.): εἰ μὴ τις γεννηθῆ ἄνωθεν, οὐ δύναται εἰεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, pueriliter exponeret sic: *nisi quis fuerit regenitus, non potest in regnum coelorum venire*, eum tradere sensum litterae. Iam vero praeter illam versionem, quae

litteram premit, quoniam quaeri etiam potest *sensus litteralis*, explicatio moderanda est sic, ut intelligatur, eum dici tropice *regenitum*, qui fuerit in melius mutatus. Quaeri etiam potest *sensus realis*, ita, ut describatur natura mutationis in melius. At qui acquiescit in ista puerili versione, neque explicat vim verbi tropicam, is nullo pacto elaborat in eo, ut sensum loci reperiatur. Tradere interpretes debet realem notionem, veluti, quid cogitandum sit audito verbo *regenerationis*. Qui autem, tradito sic sensu, incipit deinde latius disputare de natura regenerationis, is non amplius interpretis officio fungitur, sed dogma ipsum et naturam rei explicat. Quamquam olim, introducta semel hac ratione, multi efficiebantur huius generis commentarii, qui primum verbotenus verterent, deinde sensum litteralem traderent, tum vero de ipsius rei natura longe disputarent. Sed bonum factum, quod haec ratio iam abierit in defuetudinem, neque hodie censeatur *grammatica interpretatio*, nisi quae ipsam verbi vim, illo, qui tractatur, loco comprehensam spectet atque exponat.

XVII.

Sensus grammaticus et historicus.

Hinc intelligetur facile, cur sensus litteralis idem dicatur *grammaticus* (§. 14.), graeca appellatione. Grammaticus enim est is, qui explicat libros scriptos; eiusque artis maxima et praecipua pars in eo versatur, ut, quid verbum quodque, tempore quoque, apud scriptorem quemque, in disciplina denique et forma loquendi quaque, sonuerit, diligenter exquirat.

Solet etiam, ERNESTIO auctore, ille sensus litteralis vocari *historicus*, quoniam, ut caetera, quae sunt

sunt in facto, testimoniis et auctoritatibus constat, seu brevius, quoniam sit res historica. Sed novi quidem, fuisse quosdam, qui sensum hunc dicerent *historicum*, ut FLACIVM in *Clave Scripturae Sacrae*, To. II. p. 72.; verum idem novi, hodie neminem ita dicere. Appellamus potius *historicum sensum* eum, quem habet narratio loci proprie intellecta, opponimusque tropico, morali, allegorico &c. Nota est omnibus narratio Mosis (Genes. XVI, 15. XXI, 2.) de Agare, serva Abrahami, et Sara, eius uxore. Haec igitur quum Paulus (Gal. V, 24.) dicit esse ἀλληγορούμενα, h. e. posse allegoricum sensum habere, discedit ab *historico*, eique adiungit alium, docendi consilio. — Deinde vero *historicum sensum* appellamus etiam hunc, quem habuerunt scriptoris verba et phrasae certo quodam tempore. Hoc modo formula saepe obvia: *possidere terram*, si *historicum sensum* spectes, h. e. si historiam gentis Judaicae consulas, indicabit: Palaestinae certa et segura possessione frui. Pariter ἀκολουθεῖν τῷ Χριστῷ est *historice* in multis Novi Testamenti locis: Christum in Palaestina circumeuntem comitari eumque docentem audire, ut Apostoli eum sequi et audire solebant.

[De hoc *historico sensu*, quem ERNESTIVS plane praeteriit, MORVS hoc uno loco breviter attigit, KEILIVS singulari libello commendavit, Sect. II. cap. IX, copiosius exponetur. E.]

XVIII.

Non est verus sensus, nisi grammaticus.

Recte inculcat ERNESTIVS (§. 15.), *nullum esse alium verborum sensum, nisi grammaticum*. Etenim si *sensus* est notio rei expressae dictione integra (XIV),

qua tandem alia via discere illam notionem possum, nisi per linguam et per usum loquendi? Iam vero per linguam et usum loquendi sensum discere, nihil aliud est, quam sensum grammaticum discere. Nihilo tamen secius fuerunt, qui duplicem esse sensum statuerent, unum *grammaticum*, alterum *logicum*. Illi *grammaticum* appellabant sensum, quum aliquis ope lexici et libelli grammatici resolveret vocabula, verteret verbotenus singulasque phrasas illustraret. Ab hoc discernebant *sensum logicum*, quem et *realem* appellabant (XVI). Intelligebant autem id, quum res, sub verbis latens, ab interprete explicaretur. Causa huius appellationis inest in eo, quoniam Logices ope putabant disci, quomodo comparanda sint subiecta et praedicata, et quomodo versandum sit in re ipsa eiusque natura describenda. Sic quando verbum *μεταφορῶν* occurrit de Judaeis, *logicus* ille s. *realis sensus* postulat, ut id intelligamus de susceptione religionis, quam Messias antea repudiatus tradiderat. Verum qui hoc modo duplicem locorum sensum distinguunt, non modo vim sensus grammatici non satis assequuntur: includunt enim finibus angustissimis: sed nesciunt etiam, in grammatica interpretatione, si digna sit hoc nomine, investigari debere sensum, sub verbis singulis latentem, quem *realem* appellant.

Omnino autem *sensus non variatur*, h. e. non fiunt variae sensus species, *ab usu aliquo qualicumque alicuius disciplinae in indagando sensu*. Mirus foret, qui diceret, eum qui metaphoras in aliquo loco exponat, tradere sensum *rhetoricum*, quia de metaphoris agat Rhetorica; aut qui res ipsas ad Logicae disciplinam subtiliter tractet, tradere sensum *logicum*. Foret enim non minus multiplex sensus, quam res ipsae sunt. Nec variatur sensus *ab usu aliquo rerum in eo vel indagando vel applicando*. Possum, ut hoc utar, lecto aliquo loco,

co, v. c. de gratia Dei in Christo, de eo agere dogmatice, et res in eo traditas ad normam dogmatum exponere: verum hinc non efficitur sensus *dogmaticus*. Possum aliquo loco grammaticè explicato, v. c. qui est de constantia et fortitudine Christiana, usum addere et paraenesis: verum hinc non fit *moralis* sensus. Lex interpreti scripta redit huc: explica sensum grammaticum. Si quae praeterea quaeruntur in verbis, quae disci possunt et debent e disciplinis, vel dogmatica vel morali, ea non peculiarem aliquem sensum gignunt, sed adduntur grammatico sensui efficiuntque uberiores explicationem illius loci, de cuius sensu iam constabat. Et fit hoc modo res impeditior et multa saepe interpretationi detrimenta afferuntur, si notio prius e disciplina quadam repetatur, quam verba sint grammaticè illustrata. Ita per ambages redimus tandem, unde progressi fuimus antea, unum tantummodo cuiusvis loci sensum esse.

Caeterum magna specierum copia, in quas dispescere solent sensum, reperitur in vulgaribus libellis hermeneuticis, ut in RAMBACHII *institutionibus hermeneuticis*, p. 57. 62. Lectu dignissimus est super his FLACIVS in *Clave Scripturae Sacrae*, To. II. p. 65.

[Add. WOLLII *Introduct. in Hermeneuticam N. F.* p. 122. sqq. E.]

XIX.

Sensus in divinis libris non alio modo, neque quaeritur, neque confirmatur, quam in humanis.

Quoniam methodus et principia explicandi communia sunt libris divinis et humanis; patet, non alio

modo vel quaeri vel reperiri sensum verborum in libris sacris, quam quo in humanis vel solet vel debet (§. 16). Nam divini etiam libri scripti sunt linguis aliquo tempore usitatis, et scripti sunt eo modo, quo homines scribere solent et loqui. Cur ergo ad hos libros interpretandos opus sit plane aliis adminiculis, quam quae adhibemus in humanorum librorum interpretatione?

[V. HERDER *Briefe, das Studium der Theol. betrefsend*, P. I. p. 1. seqq. GELBRICHT comment. qua docetur, *interpretationem librorum divinatorum ab interpretatione librorum humanorum nihil differre*, Cizae 1774. 4. J. ASBOTH commentat. *de interpretatione codicis sacri ad communia omnes libros interpretandi principia revocata*, Gotting. 1791. 4. GUIL. NIC. FREUDENTHEIL comment. *de codice sacro, more in reliquis antiquitatis libris solenni ingenue interpretando; adiectis difficultatibus Novo Test. propriis*, Gotting. 1791. 8. E.]

Sequitur etiam hinc, rationem sensus verborum in libris sacris indagandi non magis esse arbitrariam, quam in caeteris libris, sed pariter adstrictam certis e natura linguarum ductis legibus (§. 20). Perperam igitur faciunt, qui librorum divinatorum interpretationem, deque sensu verborum divinatorum iudicium, humano, ut pontificis Romani, iudicio subiiciunt. Res ipsa satis est nota et clarius intelligitur e canone II. Concilii Tridentini, ubi haec sunt: *Ad coercenda ingenii petulantia decernit synodus, ut nemo sua prudentia in-nisus, in rebus fidei et morum, ad aedificationem doctrinae christianae pertinentium, scripturam sacram ad suos sensus contorqueat, aut contra eum sensum, quem tenuit et tenet sancta mater, Ecclesia, cuius est iudicare de vero sensu et interpretatione scripturarum sacrarum, aut contra unani-*

mem consensum patrum ipsam scripturam sacram interpretari audeat, etiamsi huiusmodi interpretationes nullo unquam tempore in lucem edendae fuerint. Qui contra venerint, per ordinarios declarentur, et poenis a iure statutis puniantur. Iam si quaeratur, quaenam sit illa sancta mater, Ecclesia, cui iudicium est de interpretatione librorum divinatorum permissum; sunt doctores singuli, qui in explicandis illis versati sunt, et quorum singulae explicationes successu temporis acceperunt auctoritatem ecclesiae. Docetur itaque, ecclesiam sic intelligere locum hunc, quum non sit nisi singulorum virorum sententia, quae subinde transiit ad plures et sic facta est communis ac publica auctoritas. Deinde quomodo defendi tandem potest *unanimes Patrum consensus*? Nullus enim est locus, quem non alii aliter intellexerint, et talis tamque communis omnium consensus ne intelligi quidem potest in tanta hominum multitudine ingeniorumque diversitate. — Hoc est igitur illud: neglectis omnibus principiis, iudicio hominum subiacere interpretationem librorum divinatorum, et id pro vero habere, quod multis est visum et pro vero habitum. Ab hac traditione hermeneutica quisquis recedit, is ut *petulans ingenium*, ut *detorquens verba a vero sensu*, describitur et poenae exponitur.

Fortasse contra haec nunc non opus est multa disputare. Legi tamen possunt JOH. GEO. ROSENMÜLLERI programma *de traditione hermeneutica*, Lips: 1786. 4. JOH. ALPHONS. TURRETINUS *de Scripturae Sacrae interpretatione*, c. II. JOH. GERHARDUS in *confessionis catholicae initio*. GERHARD. CHEMNIUS in *Examine Concilii Tridentini*, p. 4.

XX.

Monetur contra eos, qui Jecus statuerunt.

Verum certa illa principia interpretandi, quae a Pontificiis spernuntur, etiam ab aliis duplici modo solent negligi. Quod et ipsum ERNESTIUS variis in locis monet, quae rursus in brevem summam collecta, proponam. Negliguntur itaque ab *hominibus fanaticis* (§. 16), qui contemptis studiis linguarum et doctrinae abiectisque omnibus intelligendi principiis, ad vim divinam Spiritus Sancti cuncta referunt, expectantes scilicet ad interpretandos hos libros *immediatam illuminationem*, quae iis sensum verborum ac rerum tradat. Sed haec pertinent ad dogmaticas potius quam hermeneuticas scholas.

cf. TURRETINUS *de interpretatione Scripturae Sacrae*, p. 47.

Negligunt etiam principia certa interpretandi, *qui in explicando variis hypothesebus utuntur* (§. 17. 18. 21. 22), *et e rebus se interpretari iactant*, hoc est, non e grammaticis rationibus, sed vel e suis decretis et opinionibus ante susceptis, vel e sententiis philosophicis. Ad hypotheses igitur accommodant loca, qui v. c. statuunt, hominem non indigere divino auxilio ad emendandum, non esse Christi divinitatem, converti homines a Deo immediate &c. Hinc omnis incerta evadit et lubrica interpretatio, quum primum a verbis disceditur, et aliunde sensus iudicium, quam a verbis ducitur, rationibusque a rebus ductis plus tribuitur, quam legibus grammaticis. Sed haec vix indigent uberiori illustratione: adeo illius interpretationis falsitas nostris temporibus et agnita a plerisque est, et usu exemplisque repudiata.

[lis,

[Iis, quos Auctor notavit contemptores principiorum in interpretando, addi fortassis potest cohors illorum Theologorum, qui auctoritatem *librorum symbolicorum* etiam in locis Scripturae explicandis unice ratam habent ac minime deferendam. Saepius monitum est a viris egregiis, perinique facere, qui tali superstitione coërceant auream illam iudicandi libertatem (v. DOEDERLEINII *Observationes morales de LL. SS.* Jen. 1789.), quam ipsi doctrinae illius publicae professores ingenue nobis concessum et vindicatum iverunt. Saepius monitum est (v. MORI *praef. ad epitom. theol. christ.* p. XV.), ab iis, qui Protestantes Lutheranorum coetui addicti sunt, tenendam sane esse publicam *doctrinam*, quam Augustana Confessio nostram esse perhibuit eiusque Apologia confirmavit et uberius edisseruit, sed methodum interpretandi, argumenta singula singulasque locorum Scripturae sacrae interpretationes, si rationes suppetant idoneae, impune deferi posse atque repudiari. — Caeterum hoc loco forsitan aliquis expectaverit oppugnationem *moralis interpretationis* illius, quam KANTIUS commendavit. Sed iniuste agerem et impudenter, si hanc interpretandi rationem in illius, quam MORUS castigavit, temeritatis et inscientiae quamdam similitudinem adducerem. Itaque de toto illo novae interpretationis genere Sect. II. cap. IX. uberius exponam. E.]

PARTIS PRIMAE

SECTIO II.

P R A E C E P T I V A.

CAPVT PRIMVM.

DE VSV LOQVENDI REPERIVNDO IN LINGVIS
MORTVIS ET SCRIPTORE QVOLIBET VNI-
VERSE.

I.

Introitus.

In interpretando quum, ut supra docuimus, respiciendum sit in primis ad *usum loquendi*; de huius praxi nunc exponendum est sic, ut appareat, quo modo discantur significationes verborum eorumque sensus. Quoniam autem, ut paullo ante vidimus, communia sunt libris divinis atque humanis principia; primum hoc capite agetur de loquendi usu reperiundo in scriptore quolibet *in genere* atque *universe*, deinde (cap. III.) *speciatim* tractabitur usus loquendi, qui obuius est in Novo Testamento.

II.

Ufus loquendi cognoscitur testimoniis.

Quum nos exputare nequeamus aliam causam,
cur verbum aliquod exprimat hanc vel illam notionem,
quam

quam quod ita usitatum sit, quumque adeo res omnis pendeat ab arbitrio hominum sitque usus loquendi in facto positus (v. supr. Cap. I. §. IV.): in linguis mortuis usus loquendi cognoscitur e locis ac testimoniis scriptorum, qui viva adhuc illa lingua vixerunt eamque satis cognitam habuerunt (§. I). Quemadmodum enim omnis res in facto posita discitur *testimoniis*: ita nunc etiam, ut in rebus historicis, versamur sic, ut ea testimonia censeamus fide digna, quae aut a *coaevis* testibus venerunt, aut certe ab iis, qui res *accurate cognitae atque perspectae* habuerunt. Et hoc ipsi saepe sic profiteamur in legendis explicandisque scriptoribus profanis, e locis illorum diligenter collectis disci significationes verborum, aut, si illa testimonia deficiant, e Grammaticorum libris intelligi usum loquendi.

Ea autem testimonia sunt, vel quae proprie dicuntur et *directa*, vel improprie et *indirecta*. Quam divisionem ERNESTIUS repetiit e libro TURRETINI *de Scripturae Sacrae interpretatione*, ubi pag. 244. id ipsum traditur.

III.

Testimonia directa et indirecta.

Directa testimonia sunt ea, e quibus statim per se intelligitur, hanc esse verborum significationem: *per se* —, ut aliis nullis opus sit argumentis. Vbi Xenophon graeco alicui vocabulo, aut Cicero latino tribuit aliquam significationem; per se nullo alio opus est argumento aut testimonio, quo intelligatur, hanc fuisse apud Graecos aut Latinos illius verbi vim. Vsurparunt enim verbum scriptores, quorum illa lingua fuit vernacula.

Indi-

Indirecta testimonia significationum et usus loquendi sunt ea, e quibus non per se, sed assumtis demum aliis argumentis, cognoscitur, hanc fuisse alicuius verbi vim. Exempla talium testimoniorum sunt in etymologia, in analogia linguae et cognatis dialectis.

In etymologia — Vbi verbum aliquod non occurrit, nisi *semel*, ibi potissimum ex etymologia studeamus eruere, quae sit illius notio. Tamen in aliis fieri saepe potest, ut, si unice etymologiae inhaereamus, neque alia argumenta assumamus, adminiculo hoc interpretandi abutamur et ad perversas delabamur argutasque explicationes. Quando v. c. in litteris sacris homo dicitur ἐφθαρμένος, *corruptus*; possum etymologia uti et sic disputare: *Corruptus* dici nequit, nisi qui fuit antea bonus. Verum hoc non sufficit semper ad declarandam illius verbi notionem; immo reliquus usus loquendi, qui sequi non solet argumentationes ex etymologia, indicat, a divinis scriptoribus simpliciter id dici *corruptum*, quod omnino est perversum, non tale, quale esse debet, malum. Igitur opus est aliis argumentis ad intelligendum, an locum habeant istae argutiae etymologicae in locis singulis, quibus adhibentur. Similiter possum in illo ἐπιστρέφειν πρὸς τὸν Θεὸν etymologiam spectare, ita, ut id accipiam de eo, qui ad Deum, a quo discesserat, nunc redit. Verum et hae sunt argutiae. Apparet enim, dici etiam hunc redire ad Deum, qui antea Deum non cognovit, non curavit, non coluit. Hinc ἐπιστροφή est initium sensus melioris ac vitae. Quod si nollemus in talibus assumere alia argumenta, sed etymologiam premeremus: falsas multas et fictas significationes efficeremus.

In analogia linguae erat aliud exemplum testimoniorum indirectorum. Saepius in hebraicis incidimus
in

in verba, quae explicanda sunt per analogiam linguarum orientalium. Verum haec analogia saepius non sufficit, nisi accesserint alia argumenta. Quamquam enim linguae fere similes sunt invicem: tamen non conspirant ubique in verbis. Itaque consensio illarum, quam interpres in usus suos convertit, aliis est rationibus confirmanda. Nemo ignorat, quam varie nos soleamus *Spiritum* dicere; sed in legendis libris hebraicis non potest ita concludi, quia nos sic dicamus *Spiritum* ideo posse etiam ibi sic accipi, propter analogiam linguarum. Multum enim in his differt hebraicae linguae ingenium ab eo, quod nostrae est proprium.

Denique *in cognitione dialectorum* novum reperiebamus testimoniorum indirectorum exemplum. Pertinet id potissimum ad hebraicam linguam, in qua saepenumero verbi alicuius vis ostenditur ex arabica, syriaca &c. Verum in his etiam subtilis interpres alia et certiora circumspiciet argumenta ad sensum illum, quem cognatarum dialectorum auxilio invenit, firmandum.

Hoc capite tractabuntur testimonia *directa*, sequens autem caput *indirecta* comprehendet.

IV.

Testimonia directa unde sumantur.

Directa testimonia petuntur (§. 2.)

I. *e scriptoribus, quibus lingua quaeque tempore quoque vernacula fuit.* Attulimus supra illustrationis gratia exemplum Xenophontis atque Ciceronis. Inprimis autem *illi ipsi* adhiberi utiliter possunt, quorum *in interpretatione versamur*, ut attendamus, quid adspexerint

rint interdum scriptores ipsi de usu verborum, quibus usi sunt. Ac praeter hos consulere nos oportet *aequales* seu coetaneos. Ita in epistolis Ciceronis sunt et Coelii, Sulpicii, aliorum epistolae, qui quoniam omnes eadem aetate vixerunt, usum loquendi non minus suppeditant interpreti Ciceronis, quam ipsa huius auctoris scripta.

II. *e scriptoribus, quibus ea lingua vernacula quidem non fuit, sed qui tamen tempore linguae adhuc vivae vixerunt eamque bene didicerant.* Ita Terentius, qui Afer fuit gente, scripsit latine. Is non vernaculam habebat illam linguam, sed longo tamen usu cognitam. Marcus Antoninus, Imperator, scripsit commentarios suos graece. Hic etsi Romanus fuit; tamen est idoneus testis linguae graecae, quoniam haec ipsius aetate adhuc in usu erat et vigebat. Pariter nec Iosepho, nec Philoni lingua, qua usi sunt, fuit vernacula, sed didicerant eam grammatice et subtiliter; nihilo minus tamen libri eorum continent testimonia, ubi quaestio de vi verborum graecorum oritur.

III. *e Scholiastis et Glossographis.*

IV. *e versionibus, quas lingua adhuc viva a peritis eius factas constat.* Vertit Cicero multos Platoniorum dialogorum locos: his locis uti possumus ut totidem testimoniis de vi verborum Platoniorum. Scripsit enim philosophus Romanus lingua graeca adhuc viva, eiusque fuit peritus interpres.

De his omnibus nunc singulatim praecipendum est.

V.

1. *e scriptoribus lingua aliqua vel vernacula ipsis, vel adhuc vigente, utentibus.*

Principatum haud dubie tenent *scriptores primi generis*, eorumque testimonia maxime sunt idonea (§. 3). Quis enim dubitet, Xenophontem gravius praebere argumentum, quam Hesychii glossarium, Homerum graviolem esse usus loquendi testem, quam Eustathii aut Pseudodidymi in Homerum scholia? Quis dubitet textum Novi Testamenti gravius esse argumentum versionibus latinis?

Sed hi scriptores testimonium edunt fere *tripliciter*, seu clarius: ex iis triplici modo discere possumus modum et usum loquendi. Primum enim *verba ipsa definiunt*; deinde *exemplis et rebus vim verborum illustrant*; denique *locos parallelas adhibent*.

Haec singula dum singulatim tractamus, versamur in ipsa praxi.

VI.

Hi a) definiunt verba.

Primum igitur *e scriptore, definiente verba*, disci vis verborum potest. Non quaeruntur autem hic definitiones philosophicae, quae plane formam logicam habeant, consentque genere ac differentia specifica, sed latius definitiones nominales seu grammaticae, quae vim vocabuli in lingua aliqua usitati simpliciter describunt. Veluti quum in *Xenophonteis Memorabb. Socr. IV, 6. §. 12.* Socrates definit, quatenam sit βασιλεία, quatenam τυραννίς, et quomodo differant, docet-

docetque βασιλείαν esse eius, qui imperet volentibus civibus, τυραννίδα contra eius, qui invitis civibus imperet, sibi que arrogaverit regnum: non sunt hae philosophici argumenti definitiones, sed grammatici. Ostendunt enim, quale fuerit Socratis aetate discrimen illorum verborum in vitae quotidianae consuetudine. — Add. ERNESTII *clavem Ciceron.* s. vocab. *mores; religio; superstitiosus; opes; auctoritas:* quorum verborum Cicero ipse definitiones affert. Pariter THEOPHRASTVS is, qui χαρακτηῆρας scripsit, in capitulis fere cuiusvis initio definitionem tradit characteris, quem adumbraturus est. Non potest igitur planius dici, quid significet v. c. λαλία, ἀλαζονεία, αὐθάδεια &c. quam si brevibus illis Theophrasti definitionibus utamur. His adiiciam locum ARISTOTELIS *Rhetoric.* lib. II, cap. 12 — 17. (in GESNERI *Chrestomathia graeca* p. 171.), in quo et ipso magna copia verborum linguae graecae definitur.

Eiusmodi definitiones, e quibus significatio verborum disci potest, etiam in libris Novi Testamenti reperiuntur, quamquam perpaucae. Paulus in epist. ad Hebraeos V, 14. se dicit scribere τελείοις. Ibi qui sunt τέλειοι, definiuntur sic: οἱ διὰ τὴν ἔξω τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἔχοντες πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Quae propemodum logica est definitio: *qui habent sensus per habitum exercitatos ad discernendum bonum et malum.* Igitur in toto illo loco Paulino cogor capere verbum τέλειοι sic, ut scriptor ipse definivit. I. Joh. III, 4. ἡ ἀμαρτία dicitur esse ἡ ἀνομία, ergo non peccatum, quod latine dicitur (*Versehen und Irrthum*), sed quicquid est divinae legi contrarium. Si nesciremus, quid esset, Pauli potissimum stilo, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, posset id disci ex Ephes. 1, 23., ubi definitur per *ecclesiam* sic: ἐκκλησία, ἣτις ἐστὶ τὸ σῶμα

σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ πάντα ἐν πᾶσι πληρου-
μένου. Hebr. XI, 1. est definitio πίστεως, quae esse
dicitur ἐλπίζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ
βλεπομένων.

VII.

b) *rebus et exemplis illustrant.*

Porro etiam *e rebus et exemplis* disci potest, qui
sit usus loquendi, quae verborum vis. Nimirum scrip-
tor interdum nominat exempla eius verbi, cuius
significatum quaero. Sic Theophrastus in singulis cha-
racterum descriptionibus recitat exempla multa, e qui-
bus appareat, quomodo v. c. agere soleat homo αὐθά-
δης, *superbe morosus*, quomodo loqui et gerere se erga
alios soleat homo ἀγχιος. Ex his exemplis disci fa-
cillime potest verborum, quae adhibuit ad designan-
dos characteras, significatio. — Ad explicandum vo-
cabulum δικαιοσύνης, quod saepe occurrit in Novo
Testamento, videndum in locis singulis erit, quae
exempla *iustificacionis* addantur: num sint praemia aliis
tributa, an sit favor divinus, an sit absolutio a pecca-
tis. Quid sunt ἔργα νόμου? Si exempla ostendunt,
νόμον usurpari de praescriptis ritibus; si exempla ἔργων
sunt in rituum illorum observatione: planum est, quae
ἔργα νόμου intelligantur. Si ἔργων exempla sunt leni-
tas, amor, iustitia, liberalitas, mansuetudo: exem-
pla rursus hic indicant, quid sit, audito illo vocabulo,
cogitandum. Itaque haec res latissime patet, et quo
rarius in Novo Testamento definitiones verborum oc-
currunt: eo crebrius per res et exempla addita decla-
ratur, qua maxime significatione verbum aliquod ca-
piendum sit. Addam alia quaedam exempla. Paulus
ponit interdum nomen hoc: σοιχεῖται τοῦ κόσμου,

dicitque v. c. vivere secundum *elementa* *) mundi, servire elementis mundi, iis mori aut renunciare. Quid sibi velit scriptor, discitur ibi, ubi exempla elementorum mundi tractat. Id fit Galat. IV, 9. ubi hos, qui *elementis mundi* serviant, scribit observare et discernere dies, menses, annos. Patet hinc, *σοιχεῖα τοῦ κόσμου* indicare praecepta de observandis rebus externis. De iisdem mundi elementis agitur Coloss. II, 20., moneturque, valedicendum iis esse. Id explicat Paulus per exempla: valedicendum esse eiusmodi praeceptis: ne edas, ne bibas, ne gustes. Ergo significantur regulae de observandis discriminibus ciborum rerumque purarum atque impurarum. Ex his quis non videt, omnino intelligi Mosaicam institutionem? — Vbi dicuntur *ἔργα τῆς σαρκός*, ibi deinde recitantur exempla talia: furtum, adulterium &c., ut appareat, sermonem esse de malefactis seu malefictis, quae *opera carnis* appellantur.

Verum ad hoc adminiculum, *per exempla* discendi usum loquendi, requiritur quaedam *facultas*, in *singularibus videndi notiones generum et formarum* (§. 4). Formae sunt, quae in scholis *species* dicuntur. Ergo in singulis locis diligenter est attendendum, utrum genus, an species, et quae species intelligenda sit. v. c. Verba *χάρις, σωτηρία, ἀπάλεια* multas comprehendunt species. Iam opus est facultate aliqua et exercitatione, ut

*) [Rectius videtur NOESSELTUS (*Opusculor. fascic. II. p. 218.*) *σοιχεῖα* accepisse de *signis*, sensum moventibus caerimoniis, externo atque *adumbrato* Dei cultu, qualis describitur Galat. IV, 10. et Col. II, 16. ac 21. De vi verbi cfr. SALMASIUS in libro de *transsubstantiatione* p. 55. Sic et in V. T., quod Noesseltus ibi non attigit, sacrae Judaeorum *caerimoniae* interdum nomine *תּוֹט*, insigniuntur; velut sabbathum Exod. XXXI, 13. circumcisio Ps. XVII, 11. E.]

ut intelligam, sitne species, an genus intelligendum. *Χάρις*, *beneficentia*; estne hic venia peccati, an amor Dei erga hominem, an auxilium divinum in progressu virtutis? *Σωτηρία*, *liberatio a malo*, estne hic aeterna felicitas, an liberatio ab inscitia? Nam eae omnes sunt horum verborum significationes. Facultas igitur interpretandi aliqua necessario pertinet ad animadvertendam seriem orationis, quae una ostendit, quo sensu nunc dicatur *χάρις* et *σωτηρία*. — *Ἀπολυτροῦν*, quod in universum est *redimere* s. *malo aliquo liberare*, multas habet in Scriptura sacra significationes. Dicitur enim de liberatione a poena, a peccato, a miseriis &c. Iam in singulis locis, ubi *ὁ ἀπολυτρόσας* occurrit, videndum, utrum genus intelligatur: *Gott, der Retter*; an species, et quae species; an sit Deus liberans a morbo, an liberans a peccati poena, an liberans a miseria aeterna. Sic tandem oritur illa facultas discernendi, quae *exercitationem aliquam desiderat*. Eaque exercitatio hic tanto magis est necessaria, ut dediscamus familiares nobis a pueritia notiones, ne illas inepte in quemlibet locum importemus. Assueti sumus a puero coniungendis notionibus talibus: *σωτηρία*, *Seligkeit* — quasi id ad felicitatem aeternam semper referatur, *ἀπόλεια*, *Verderben* — quasi id ad aeternam miseriam semper referatur. Sed non ubivis verba illa sic accipienda sunt. Similiter ideas *μετάνοια καὶ πίστις*, *Reue und Glauben*, discimus a puero; sed multis in locis illae non sic, uti didicimus, accipiendae sunt. Significationes igitur ut cuique loco congruas adhibeamus, sentire nos exercitatio illa iubebit; quae eadem postulat, ut unus idemque scriptor aliquoties perlegatur, ut adeo sic assuefiat animus observationi, illum aliter atque aliter verbum aliquod adhibere, et, quid sibi velit, semper singulis esse in locis definiendum. Luculentum huius rei ad imitationem vocandae exem-

plum praebet disputatio GOTTL. CHRIST. STORRII, Tubingensis Theologi, *de sensu vocabuli δίκαιος*, Tubing. 1781.

Praeter hanc autem exercitationem, quam Ernestius postulat, etiam opus est *Logices scientia*. Vnde enim statuere possumus, quae species *χάριτος*, *σωτηρίας*, *μετανοίας*, aliquo loco obtineat, nisi Dialectices ope diligenter attendamus ad nexum orationis, ad scopum et consilium scribentis, ad comparationem subiectorum et praedicatorum &c., e quibus omnis significatio verborum pendet.

VIII.

c) *locis similibus utuntur.*

Ad reperiendum loquendi usum indagandamque sententiam adhibenda denique est *locorum similibus* seu *parallelorum comparatio*. Cuius quidem adminiculi adhibendi multiplex cautio est, tum in ipsis locis parallelis accurate iudicandis, tum inter se ad reperiendam obscurioris loci sententiam comparandis. Igitur de eo accuratius agamus.

VIII.

Parallelismi definitio ac partitio.

Verbum *parallelismi* e disciplina mathematica, quae lineas parallelas tractat, translatum in grammaticam est. Indicat autem, duas res sibi invicem respondere, similes sibi esse. Latine igitur *parallelismum*, quem hic dicimus, exprimas per *similitudinem locorum*. Hinc sponte fluit definitio *parallelismi grammatici* haec, ut sit similitudo locorum, ob quam comparari possunt interpretandi caussa. In qua definitione, patet, esse

I. ver-

1. versionem vocabuli (*similitudo locorum*), 2. differentiam specificam (*comparari possunt*), 3. scopum (*interpretandi causa*).

Si parallelismus est *comparatio locorum*, uti docuimus; in hac notione reperiemus fundamentum dividendi. Possunt enim loca esse similia 1. *quoad verba*, 2. *quoad res*. Hinc oritur duplex parallelismi species: *verbalis* et *realis*. De utroque parallelismo singulatim exponemus.

X.

Parallelismus verbalis ubi consulendus sit.

Supervacuum foret, ad singulas singulorum verborum explicationes velle locos parallelos conquirere. Quid enim attinet, evolvendis locis similibus docere, v. c. ἀσπάζεσθαι esse *salutare*, de quo nemo umquam dubitavit? Igitur ubi certus est loquendi usus et certa verbi significatio; ibi inane est uti parallelis locis, quibus saepe fit, ut omnis explicatio abeat in meram concordantiae compilationem. Opus itaque est ante omnia, ut paullo diligentius quaeramus, ubi et quando operae pretium sit, consulere locos parallelos. Id autem maxime necessarium arbitramur

I. *in hebraizantibus Novi Testamenti verbis*, iis praesertim, quae non tam in hebraico textu simile quid habent, quam e versione Alexandrina petita sunt. In talibus igitur, quae non habent graecam significationem, intelligi fortassis e loco parallelo potest, quid vocabulum hebraizans sibi velit. Fit enim interdum, ut verbum, ex hebraico sermone aut Alexandrina versione ductum, in aliis locis exprimaturo verbo bene

graeco. Saepe apparuisse nobis dicitur ἡ χάρις Θεοῦ, τὸ ἔλεος Θεοῦ, ἡ εὐδοκία Θεοῦ. Hoc totum pendet ex hebraica voce יְשׁוּבָה, et exprimit *benevolentiam*. Sed locus parallelus reperitur Tit. III, 4. ubi ἐπιφανῆναι dicitur ἡ χρηστότης καὶ ἡ Φιλανθρωπία Θεοῦ, *amor et benignitas Dei erga nos*. Quae verba sunt bene graeca. Saepe legimus, quum res mirabilis contigit: ἐφοβοῦντο πάντες, etiam ubi accidit res benefica. Ductum hoc ex hebraicis נִרְאָה I. Reg. III, 28. נִרְאָה Jer. XXXIII, 9. Et alibi dicuntur omnes θαυμάσαι, θαυβῆσαι, *admirabundi obstupuisse*. Hoc igitur erit ipsum illud ἐφοβοῦντο, graeco sermone expressum. — Deus dicitur interdum *tremendus, horrendus*, ubi de summa eius potestate exponitur: sed idem alibi dicitur *venerabilis, augustus*. Qui parallelismus est.

II. *in vocabulis religioni propriis et quasi technicis*. Qualia sunt πίστις, μετάνοια, καινή κτίσις, μυστήριον. Subsistamus aliquantisper in ultimo verbo, quod saepe occurrit in Epistolis N. T. Solemus autem sic appellare totam doctrinam de consilio divino salutis a nobis impetrandae. An vero ita dicitur doctrina, quia non potest comprehendi a nobis? Nullo modo: quorsum enim traderetur? et suntne haec adeo incomprehensibilia, quae fundamenti loco in nostra religione traduntur de singulari Dei erga homines amore ac de mutui amoris officio? Quid ergo sit μυστήριον, apparet ex parallelismo. Rom. XVI, 24. Paulus nominat τὸ εὐαγγέλιον καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰώνιαις σεσιγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν — *doctrinam quondam ignotam, silentio tectam, quae nunc innotuerit et patefacta sit*. Deinde Coloss. I, 27. ignota haec doctrina (τὸ ἀποκεκρυμμένον μυστήριον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν) dicitur fuisse ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Sane enim
gentes

gentes ignorabant hanc doctrinam, usque dum per doctores quaquaversum missos iis innotesceret. Denique Ephes. III, 4, 5. eadem fere traduntur: τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, ὃ ἐν ἑτέροις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη — ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη ταῖς ἀγίοις. Dicitque Paulus τὰ ἔθνη quoque nunc fieri συμμέτοχα τῆς εὐαγγελίας. His omnibus collectis, quis non videt, μυστήριον dici doctrinam de salutis nobis tribuendae consilio, hactenus incognitam, potissimum paganis hominibus?

III. Consulendus est parallelismus *in verbis rarioribus*. Quod per se patet.

[Verbum ἐντυγχάνειν, de Christo usurpatum, non occurrit nisi duobus in locis N. T. (Rom. VIII, 34. Hebr. VII, 25.) Quid significet, omni tempore quaesitum est. At in ep. ad Hebraeos permutatur cum verbo σώζειν. Ponit enim Apostolus hoc, Christum esse aeternum sacerdotem, quia in aeternum vivat. Inde concludit, Christum propterea in aeternum esse posse salutiferum [(δυνάμενον σώζειν), et evergetam iis, qui Deum per ipsum adeant. Repetit hoc sic: nam ideo vivit in aeternum, ut horum hominum causa medium se interponat, eos tueatur, εἰς τὸ ἐντυγχάνειν. Tum etiam ille Christus, ὁ ὢν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐντυγχάνων, et πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν, alibi (Hebr. V, 9.) universa propositione dicitur τελειωθείς αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου γεγονέναι, h. e. iam constitutus Dominus etiamnum esse causa et dator salutis aeternae. Haec nonne sunt parallela? — Sumpsit hoc exemplum ex MORI *Dissertatt. theol. et philol.* Vol. I. p. 298. ubi est egregia et invidendae subtilitatis plena disputatio de notione vocabuli ἐντυγχάνειν. E.]

IV. Consulendus etiam est *in verbis ambiguis*. Tum enim, quum verba occurrunt, quorum in aliquo loco significatio liquido perspicui non potest, propter ambiguitatem aliquam, cuius tollendae nullam dat ansam res et contextus, (§. 5.), adiuvari interpretis vult et admoneri. Quaerit itaque, an verba illa etiam alibi occurrant et ibi facilius intelligi possint.

XI.

Parallelismus verbalis ubi reperiatur.

Postquam igitur intelleximus, quibusnam in locis operae pretium sit, parallelismum consulere: dispiciendum est de variis illius classibus. Habet autem locum parallelismus, de quo loquimur, verbalis

I. iis in locis, *ubi occurrit verbum idem, sed cum explicatione*. Idem enim verbum pluries occurrere, quid attinet, nisi eo in loco, quem tracto, interpretandi causa aliquid explicationis accedat? Apponam quaedam exempla. Christus in Novo Testamento saepius appellatur *lapis offensionis*: Quaerendus igitur interpreti locus est, ubi *lapidi illi offensionis* additur aliquid explicationis, quod adminiculum ei praestet ad sensum reperiendum. Est talis locus I. Petr. II, 8., ubi hoc additur: qui offendantur lapide, eos ἀπειθεῖν τῷ λόγῳ, repudiare doctrinam Christi, ei se opponere. Habeo hic modum, quo quis offenditur, nempe, dum obsistit doctrinae Christi. Potest hinc concludi, Christum dici eatenus *lapidem offensionis*, quatenus aliquis aut dubitet, aut non velit doctrinam eius admittere. Accedit, quod sermo est de Iudaeis, quos ipsa historia arguit repudiasse Christum eiusque doctrinam. — Ps. LXXIII, 28. occurrunt verba haec: *ap-*
pro-

propinquatio (קָרַבָּה) *Jovae mihi bonum est.* Appro-
 pinquatio Dei — estne quod Deus appropinquat ad
 me, an quod ego ad Deum appropinquo? Dubita-
 tionem hanc solvit locus parallelus, qui est v. 23., ubi
 dicitur: *ego semper tecum versor.* Hoc est in genere
 idem, sed ex perspicua, quae additur, explicatione
 cognoscitur, altero in loco *appropinquationem Dei* non
 esse, quod Deus ad me, sed quod ego ad Deum ap-
 propinquo, seu, quod ego deditus illi plane sum. Ad-
 de, quod v. 27. apponuntur *longinqui* seu *remoti a Deo*,
 iique sic describuntur: *qui deserunt Deum.* Est ergo
 et hoc exemplum parallelismi verbalis, sensusque loci
 erit hic: *quod ego sum Deo deditissimus, id est mihi sum-
 mum bonum.*

II. Loci paralleli quoque sunt, *in quibus coniugata
 verba occurrunt, simili intexta orationi* (contextui), *cum
 attributis iis, ex quibus definiri sententia potest* (§. 5).

Coniugata verba sunt per etymologiam *coniuncta*.
 Dicuntur autem sic in arte grammatica *derivata cum
 primitivis*. Sic v. c. saepe occurrit verbum καλεῖν,
alicui felicitatem demonstrare et promittere; sed occur-
 runt etiam eodem sensu derivata κλητὸς, κληῖσις; pa-
 riter ab ἐκλέγειν occurrunt ἐκλεκτὸς, ἐκλεξίς. — 2.
 Cor. I, 21. occurrit: Χρῖστας ἡμᾶς Θεός, nihilque
 additur, e quo appareat, quid hoc sit, *Deum nos un-
 xisse*. Habemus igitur verbum ambiguum, religioni
 proprium idemque hebraizans. Verum I. Joh. II, 20.
 seq. legitur *derivatum* χρίσμα *cum attributis*. Nempe
unctio ibi dicitur nos edocere, nobis vera tradere.
 Quapropter *unctio* debet esse institutio aliqua, postu-
 lantibus eam significationem praedicatis. Ita in colla-
 tione loci alterius addita attributa adjuvant intellectum
 verbi per se ambigui. — Saepe occurrit verbum οἰκο-

δομῆν; saepius derivata *εὐκοδομησις*, *ἐπικοδομεῖν*. E consensu parallelorum locorum intelligitur, exprimi hoc: *utilem esse et prodesse aliis ad scientiam et pietatem*. Haec notio univērsa tenenda erit, quaecunque tandem verbi forma et quocunque modo occurrat.

III. Sunt porro loci paralleli, *quum verbum aliquod seu phrasis repetitur cum adiunctione synonymi (§. 5.), sed ita, ut altero in loco planior sit phrasis.*

2. Cor. IV, 10. dicit Paulus, *se in suo corpore circumferre Jesu Christi trucidationem*. Hoc non est illico planum. Sed v. 11. repetit hoc (est ergo locus parallelus), repetitque per phrasin planiorem: *ego, vivens in his terris, quotidie propter Christum in mortis periculum ceniior*. Ita locus hic parallelus satis perspicuus ducit ad sensum hunc constituendum: *corpori meo quotidie imminet periculum, ne trucidet, ut Christus trucidatus est*.

IV. Sunt etiam loci paralleli, *quum ponitur in altero loco verbum idem, adiuncta perspicua ἔξεργασία (§. 5).*

Dicimus autem in grammaticis et rhetoricis ἔξεργασίαν habitum orationis eum, eam formam, quum coniunguntur verba *in universum* eandem rem exprimentia, phrasēs, *in universum* idem significantes. In his phrasibus coniunctis erit fortassis una et altera planior, unde in parallelo loco, quod obscurius est, definiri queat. Plena sunt omnia huius formae exemplis, maxime in Veteri Testamento: ut Ps. I, 1. *beatus ille, qui non sodalis impiorum est — qui studiosus est legis s. doctrinae divinae*. Matth. I, 20. *de Maria est: id quod ex te nascetur, est e Spiritu sancto*. Parallelus

lus est locus Luc. I, 35. ubi verbis obscurioribus: πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπί σοι, adduntur haec magis perspicua: δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Quum igitur in universam eadem res duobus hic modis exprimatur: ἅγιον πνεῦμα est δύναμις ὑψίστου, *omnis vis et potentia divina*; et quum dicatur nasci puer ex spiritu sancto, intelligitur vis divina, qua efficiebatur, ut puer nasceretur. — Saepe de ἐξουσία τοῦ Σατανᾶ dicitur, homines ex illa educi et exire. Id ipsum Actor. XXVI, 18. occurrit. Sed additur ibi exergasia: duci homines *e tenebris ad lucem* et e potestate Satanae ad Deum. Jam eam phrasin: *a tenebris ad lucem redire*, quis nescit significare: ab incitia ad scientiam, a miseria ad felicitatem redire? Quis igitur non inde concludat, ἐξουσία τοῦ Σατανᾶ educi eum, qui e nescio fiat sciens, e misero felix?

V. Iis, quae ERNESTIO praeunte, hactenus pertractavimus, non dubito etiam illud addere, quod idem auctor §. 6. attigit, reperiri locos parallelos, *quum post parenthesin intextam praecedens sententia cum variatione aliqua verborum repetatur.*

Fit enim hoc nonnunquam, ut scriptor adhibeat digressionem aliquam, tum ad rem redeat, idque, unde digressus fuerat, repetat aliis et pluribus verbis. Hinc facile apparebit, quid sibi voluerit ante digressionem. I. Cor. VII, 1. traduntur haec: *non esse καλὸν, inire matrimonium.* Hoc καλὸν quale sit, sane quaeri potest; num morali sensu: *bonum et licitum*, an populari: *utile, honestum, conveniens.* Sequitur post longam digressionem v. 26. non esse καλὸν, adsciscere sibi uxorem, *διὰ τὴν ἐνεσῶσαν ἀνάγκην, propter calamitatem et miseriam.* Quis non videt, addi hoc: *nunc quidem non esse utile, nunc non posse suaderi*
pro-

propter impendentes calamitates, in quibus quis solus feliciter fortasse vivere possit, matrimonio iunctus non possit?

VI. Addo etiam hoc, locos esse parallelos, *ubi idem verbum alibi occurrat cum oppositione.*

Etenim si in uno loco, ubi nulla est oppositio, fuerit fortasse ambiguum, in altero definietur ex opposito. Ita Rom. VI, 23. traditur, *Θάνατον esse mercedem peccati, sed felicitatem aeternam esse beneficium divinum.* Opponuntur itaque sibi *Θάνατος* et *ζωὴ αἰώνιος*. Ergo *Θάνατος* nunc non est mors illa physica, sed omnis omnino miseria, atque adeo futura et sempiterna. Nam qua ex parte spectatur *ζωὴ*, eadem ex parte *Θάνατος*, et qua ex parte *ζωὴ* appellatur *αἰώνιος*, eadem ex parte *Θάνατος* intelligendus est *αἰώνιος*, futura miseria. Tali oppositione admonitus, facile quis definiet locum Jacob. I, 15. in quo peccatum dicitur progignere *Θάνατον*. Quis enim dubitet, etiam hoc in loco intelligi in universum miseriam, quae sequatur peccatum? Quis dubitet, finem et eventum peccati esse quam latissime miseriam huius futuraeque vitae?

XII.

Parallelismi realis notio et variae species.

Parallelismus rerum reperitur ibi, ubi eadem res et sententia aliis magis perspicuis aut plenioribus et pluribus verbis exprimitur, et de quorum vi ambigi non potest (§. 6). Videndum igitur est, an altero in loco plenius et magis perspicue eadem res dicatur citraque omnem ambiguitatem. Nam conferre locos duos, eadem de re agentes, quid proderit, nisi in altero sit plenius, certius et dilucidius dictum, ut eo comparando discas aliquid

quid ad illa, quae obscura sunt, explicanda? Possunt et huc illustrandi causa revocari, quae supra (X) diximus de notione vocabuli *μυσήγειον*. Colligebamus loca talia, e quibus notio appareret plenius, dilucidius et citra ambiguitatem. *Plenius* — dicebatur enim aliquo in loco doctrina illa incognita *ἐν τοῖς ἑθνεσιν* fuisse; *dilucidius* — reperiebamus enim notionem oppositam, *doctrinam nunc patefieri*; *citra ambiguitatem* — erant enim haec adeo propria verba.

Sunt autem parallelismi huius classis duae: 1. parallelismus historicus, 2. parallelismus didacticus.

XIII.

Parallelismus rerum historicus.

Historicus rerum parallelismus ibi est, ubi eadem res *narratur*. Magnus igitur et perpetuus eius usus est in quatuor Evangelistis, in quibus ut magnam partem eadem res traduntur: ita plenius interdum et certius illorum narrationes intelliguntur, ubi mutuo comparantur tum, quum alter pluribus utitur, alter brevius sua rem narratione attingit. Eodem modo sibi respondent atque ex se invicem illustrandi sunt Veteris Testamenti libri historici, qui sunt de Regibus, Chronicorum et Samuelis. In Evangelistis autem hinc pendet harmonia narrationum, de qua alibi dicetur.

[Atque in his quidem, qui ad institutum nostrum propius pertinent, talis comparatio tanto est diligentius instituenda, si verum est, vel quod EICHORNIVS nuper admodum probabile fecit, in Palaestina mature exstitisse breviores commentarios de Jesu vita, hebraice scriptos et sensim auctos, e quibus,

bus, tamquam e communi fonte Evangelistae sua, suo quisque modo, hauserint (v. *Bibl. d. bibl. Litteratur*, V. p. 761. seqq. et 937. seqq. add. H. G. HALFELD commentat. *de origine quatuor Evangeliorum et de eorum canonica auctoritate*, Gotting. 1794. 4.), vel, quod aliis placuit, unum fuisse ab altero lectum, in compendium redactum, mutatum, autum denique (v. GRIESBACHII *Comment. quae Marci Evangelium totum e Matthaei et Lucae commentariis decerptum esse monstratur*, quae inserta est *commentatt. theologicis a Velthusenio* aliisque editis, Vol. I, p. 360.) E.]

XIV.

Parallelismus rerum didacticus.

Didacticus rerum parallelismus ibi est, ubi in utroque loco eadem res *docetur*. Ac multum fane prodest hic parallelismus ad constituenda dogmata et notiones dogmaticas. Quid enim agimus, ubi notiones iudicii divini, renovationis, illuminationis &c. constituimus, nisi ut locos, eadem de re agentes, comparemus et sic e plenioribus et brevioribus, e tropicis et propriis, e definitis et indefinitis tandem concludamus, qui sit Deus iudex, quae sit illuminatio &c.? Ita omnis tandem disciplina dogmatica redit ad exercitationem aliquam in hoc parallelismo. Exempla huius rei sunt in omnibus iis canticis, quae bis in Psalmorum libro occurrunt, ut XIV. coll. LIII. Interdum etiam aliquod carmen Davidis, quod est in Psalmis, rursus libris historicis insertum legitur, ut Ps. XCVI. coll. 1. Chron. XVI, 8. seqq. Eadem res docetur in epistola Judae et 2. Petr. II., iisdem fere verbis. — Pariter haud raro idem dogma uberius exponitur, quod erat alibi brevius,

vius, v. c. de sublata per Christi religionem Mosis oeconomia. Quales loci sunt quoad res paralleli, quamquam verbis diversi; et colligi inde ambitus dogmatis potest. Contra vero, ubi eadem res seu doctrina traditur brevius, colligendi sunt varii loci ex iisque dogma constituendum, v. c. de futura multarum nationum felicitate, coniuncta cum Judaicae religionis sublacione, aut de conversione gentium ad religionem Christianam.

Vfus inde promanans ut cognoscatur, comparemus breviter Gal. VI, 15. cum 1. Cor. VII, 19. In primo loco haec leguntur. In Jesu Christo non valet circumcisio aut praeputium, *sed nova creatura*. Iam v. 6. eadem res breviter traditur sic: In Jesu Christo nil valet circumcisio, nec praeputium, *sed fides per amorem efficax*. Ergo per illam *καινήν κτίσιν* exprimitur fides per amorem efficax, (*andere Einsichten, andere Ueberzeugungen, ein anderes Leben.*) Denique 1. Cor. VII, 19. hoc ita traditur: nil valet circumcisio, nil valet praeputium, *sed observatio praeceptorum Dei*. Quo ex loco, qui eandem rem breviter exponit, rursus discitur, *novam creaturam* esse vitam sanctiorem.

Saepe etiam notio aliqua explicatur sic, ut ipsa res intelligi possit. Non possum non hic iterum adhibere exemplum 2. Cor. I, 21., quod supra in aliam partem versavimus. Dicitur ibi Deus nos *unxisse*. Parallelus locus, ubi explicatur verbum ita, ut res queat cognosci, est 1. Joh. II, 20. ubi *uncti a Deo* dicimur, additis his: *ut sciamus omnia*. Et v. 27. idem sic exprimitur: *unctio nos edocet in omnibus*. Quodsi hic est effectus unctionis, ut sciamus omnia; erit *unctio* omnino id, quod affert scientiam, ideoque *institutio*. Qualis enim effectus, talis causa. Aut si praedicatum unctio-

unctionionis est: edocet nos; subiectum erit ipsa institutio. Legitur praeterea ibidem v. 27. *unctio in nobis manet*, pro quo v. 24. occurrit: *id quod didicimus, in nobis manet*. Patet et sic intelligendam esse *scientiam acceptam*, quae debeat unctioni s. institutioni.

[Cfr. GUIL. THEOD. CAR. ALBERTI Diff. philol. hermenent. *de locis sacrae scripturae parallelis*, Sect. I — III. Helmst. 1770. 4. E.]

XV.

Parallelismus membrorum describitur.

Restat iam, ut excursione quaedam adiciamus de parallelismo membrorum, quem ERNESTIUS plane praeteriit, etsi magni est in interpretatione Scripturae sacrae momenti. Est autem *parallelismus membrorum* series continuata aliquot commatum, coniunctorum invicem eandemque rem variis ex partibus ita spectantium, ut verba verbis, res rebus respondeant.

Illustrabimus hanc definitionem aliquot exemplis: Luc. XI, 27. quum aliqua mulier Christum audiisset ibi differentem, in hanc erumpit vocem: *o beatum uterum, qui te gestavit, et ubera, quae te lactarunt!* Esse hic *seriem continuatam aliquot commatum invicem coniunctorum*, per se patet: spectant autem haec ambo commata *rem eandem variis ex partibus*. *Rem eandem* — o beatam matrem tuam! *Variis ex partibus* — quatenus mater eum peperit, et quatenus eum lactavit. Sed spectatur ita res, *ut verba verbis respondeant* (id quod vel aurium iudicio constat), *resque respondeant rebus*: nam et gestare in utero matris est, et lactare matris est erga liberos officium. — Pariter Luc. I, 52. seq.

seq. est *continuata series aliquot commatum*: καθεῖλε θυνάσας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὑψωσε ταπεινούς. πεινῶντας ἐπέπλησεν ἀγαθῶν, καὶ πλουτοῦντας ἐξάπέσειλε κενούς. Exprimitur his commatibus *res eadem*, scilicet haec: Deus mutat hominum fata. Haec eadem *res variis ex partibus spectatur*; fata tristitia Deus mutat in laeta, fata laeta mutat in tristitia. *Verba verbis respondent*: potentes — humiles; deiecit — exaltavit; pauperes — divites; abundantes reddidit — fecit egenos. *Res denique rebus respondent*, per oppositionem fati luculentam: illi deprimuntur, hi evehuntur. — Vltimus, quem tractare constitui, locus est apud Jesaiam XL, 4. Ibi similiter *respondent verba verbis*: valles — colles; *exaltare* — *humiliare*. Respondent *res rebus*: curva via dirigitur, fit recta — aspera via complanatur, fit plana. Hoc fit in *coniunctis una serie commatibus*; quod primus obtutus docet. Fit et id hoc modo, ut *res e variis partibus spectetur*. Etenim si esset alicui venienti iter parandum; haec singula fieri deberent: explerentur valles, colles removerentur, asperae viae planarentur. Hae partes deinde coniunctim cogitari solent iudicarique.

XVI.

Eius tractandi praecepta.

Hactenus declaravimus, qui sit parallelismus membrorum. Cognita eius natura, veniendum est ad *praecepta*, quoad parallelismi illius usus in Novo Testamento deprehenditur.

Praeceptum I. *Quaere loci, quem tractas, sententiam palmariam seu fundamentalem.*

In iis, de quibus diximus, locis (Luc. XI, 27. Luc. I, 46.) erat palmaria sententia, in primo quidem: *a beatam talis filii matrem!* in altero: *Deus mutat hominum fata.* I. Cor. IV, 5. Nolite ante tempus iudicare, donec Dominus venerit. Ille occulta e tenebris in lucem protrahet ac manifestabit sensa pectoris et animi. Hic est parallelismus membrorum: sed palmaria sententia est: *Deus consilia hominum iudicat; iudicat igitur sine partium studio, iudicat integerrime.* Et volebat Apostolus hoc maxime ostendere, hominem non posse consilia hominum perspicere et diiudicare. — Rursus sic quoque construuntur verba verbis, res rebus, ut fiat aliqua enumeratio specierum, generum aut partium totius. Velut in illo hymno Mariae, quem supra iam attulimus, enumerantur variae species potentiae divinae: deiicit potentes de fede, exaltat humiles &c. Monebit interpres, in universum describi *potentiam divinam*, penes quam sint prosperae res atque adversae. Monebit idem, haec omnia (partes aut species) esse explicatione coniungenda in unam propositionem, quae genus exhibeat, velut in hanc: *penes potentiam divinam res prosperae et adversae sunt.* Reperita palmaria sententia, tametsi singula ad eam referenda sunt, tamen non haerendum est atque argutandum in singulis vocabulis: nam in universum traditur eadem res. Quodsi ex tali loco thema, quod vocant, pro concione dicendi, eruere volumus; eodem modo versandum est, ut illud deinde ex fundamentali sententia constituamus.

Praeceptum II. *Ne censeas parallelismum membrorum otiosum aut meram tautologiam.*

Tautologia ibi est, ubi verbis pluribus eadem nobis dicuntur. At in hoc parallelismo idea e pluribus

bus partibus spectatur; quod intellectum esse arbitror iis ex locis, quae passim hoc consilio excussimus. Putavi autem hoc monendum esse adversus hos, qui etiamnum parallelismo membrorum iniqui sunt eo nomine, quod omnia sic mutantur in frigidas tautologias.

[Fortasse tamen non liceat semper pluribus ex partibus spectare et explicare expressam sententiam, aut diversitatis aliquid verbis simillimis et plane idem significantibus obtrudere. Neque ideo vitiosa iudicanda est oratio. Etenim quum ex linguarum ἀναλογία et plurium linguarum consuetudine rite cognita discamus, esse eiusmodi συνωνυμίας genera in bonis quoque omnium aetatum scriptoribus, neque eos propterea in reprehensionem inanis et frigidae ταυτολογίας incurrere; quidni illas facilius feramus et aequius in orientalibus scriptoribus, quorum omnis oratio consistit in tali comprehensione et repetitione verborum, non modo ad vim et ornatum et copiam, sed ad consuetudinem quoque et usum vitae communis? Ac monuit hac de re ipse MORVS in sequentibus, monuitque sic, ut, qui sint limites huius praecepti, attentum lectorem fugere non possit. E.]

Praeceptum III. *Vide, cur eadem res variis ex partibus spectetur.*

Fieri id potest multis de causis et multiplici consilio; nimirum

1) *illustrandi causa.* Quodsi lucrer inde aliquid ad perspicuitatem; prodest et hoc ad interpretationem. Matth. III, 12. Johannes baptista de venturo Messia ait: *in manu eius est ventilabrum et purgabit aream,* Mem.

bra parallela sunt haec: *colliget triticum in borreum, sed paleam extinguet igni.* Haud est obscurum, sententiam palmariam esse: *futurus doctor inter auditores suos discrimen faciet.* Sed quale discrimen? Quale vulgo non faciunt doctores. Faciet enim *puniendo aut praemiis ornando.* Hoc illustratur membris parallelis.

2) *ob ornatum aut ob affectum.* Facit nempe hic parallelismus ad *ornandam orationem* hominum orientalium, qui quum inciperent scribere ornate, una eademque serie semper per similia loqui solebant. Quippe haec indoles erat linguarum orientalium, ut ornatum quaererent in tali habitu orationis. Effecitque deinde hic ornatus, ut orientalium linguarum poësis nominatim hoc habitu iudicaretur; quae etsi ficta non caneret, tamen stilo utebatur elatiore, qui absolveretur cumulatione quadam ac parallelismo membrorum.

Conferendus hac de re in primis est liber Britanni episcopi, ROBERTI LOWTHII, quem scripsit *de sacra poësi Hebraeorum*, quemque notis suis atque epimetris auctum repetiit *Job. Dav. Michaelis*, Gotting. 1768. 69. 8. (Locus est pag. 365. Add. JOH. GÖTTFR. HERDER *vom Geist der hebr. Poesie*, To. I. p. 22. sqq.) Deinde idem ille Theologus Britannus in *praefat. Comment. in Iesaiam* haec ipsa repetiit et auxit.

Quemadmodum igitur in libris, poëtico stilo scriptis, in Psalmis, Prophetis atque Apocalypsi, ad Orientalium morem elata, multa bis dicuntur ob *ornatum*: ita potest etiam accidere *commoto animo* loquentibus, ut rem eandem aliquoties exprimant, ex variis partibus spectatam. In talibus, supra monuimus, eruendam esse maxime ac tenendam sententiam palmariam. Adhiberi pro exemplo potest locus 2. Cor. IV, 8. ubi

ubi Paulus, utens cumulata oratione, hanc sententiam exprimit: *Gott schützet im Gefühle täglicher Gefahren.*

3) *mera consuetudine sermonis.* Neque enim semper ornatus aut poëticus stilus ibi est, ubi parallelismus membrorum reperitur; sed apparet, abiisse hunc habitum orationis in quotidianam consuetudinem, non modo tum, quum quis commoto animo loqueretur, sed etiam in simplici genere dicendi. Enimvero si qua figura sic abiit in consuetudinem, ut vel in quotidiano sermone occurrat; pertinet ea figura haud dubie ad characterem illius linguae, cuius homines tam crebro hoc dicendi genere utuntur. Proinde ingenium hebraicae linguae recte ponitur in eo, quod omnia bis effert per parallela membra. Ac talis parallelismus, e quotidiana vitae consuetudine petitus, etiam in Novi Testamenti libris reperitur ibi, ubi, si ab Apocalypsi discesseris, ille nec ad poëticum stilum, neque ad ornatum valet, sed unice pendet a more et consuetudine scriptorum. Sic v. g. I. Cor. IV, 5. verba illa: *occulta e tenebris in lucem protrahere, manifestare sensa pectoris et animi,* efficiunt parallelismum membrorum. Sed quia nec animus dicentis est commotus, neque ornatus aut poëticus stilus locum potest habere; omnis iste parallelismus referendus erit ad morem ex orientalibus scriptoribus ductum. — Pariter neque ad commoti animi indicium, neque ad ornatum aut poëticum stilum retulerim verba illa mulieris, Luc. XI, 27. *O beatum uterum, qui te gestavit, o beata ubera, quae te lactarant!* Quae verba etsi videantur effusa prae admiratione eius, quem mulier dicentem audierat: tamen, si quid video, merae sunt consuetudini tribuenda hebraicae mulieris, quae loqui sic amabat. — Simplicius est, ac nescio an luculentius, exemplum Luc. XI, 9, ubi haec leguntur: *petite, et dabitur vobis; quae-*

rite et invenietis; pulsate et aperietur vobis. Quoniam enim non est in ea re ornatus, repetitionem eiusdem sententiae do consuetudini.

Praeceptum IV. *Vide, an parallelismus membrorum habeat, et ubi habeat usum exegeticum.*

Facit autem parallelismus membrorum ad repiendum sensum, praebetque usum exegeticum, dum verba verbis, res rebus respondent vel ut synonyma, vel ut opposita, vel ut propria cum tropicis coniuncta, vel sic, ut enumeratio fiat specierum seu partium totius. In his singulis unum regit iudicium de altero.

I. *Verba synonyma* in parallelis occurrunt membris. I. Cor. IV, 5. *Deus, quum venerit, manifestabit consilia et sensa pectorum* (Φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν). Hoc membrum satis planum est. In altero: *in lucem protrahet occulta tenebrarum*, quaeritur, quae sint τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους. Sunt autem nihil aliud, quam quae antea *cogitata et sensa pectorum* dicebantur. Appellanturque *occulta tenebrarum*, quoniam nemo ea videt, nemini sunt nota. Capiemus itaque hoc comma sic: *Deus nemini nota, clandestina sensa pectoris in lucem protrahet.* Pariter in illo loco Lucae I, 35. *Spiritus sanctus veniet super te, et vis altissimi obumbrabit te*, iudicamus propter morem linguae, parallelismum membrorum usurpantis, quae sit in uno membro *δύναμις ὑψίστου*, eam esse in altero *πνεῦμα ἅγιον*, et quod in uno sit, *veniet super te*, id in altero etiam esse: *te obumbrabit.* Vnde concluditur, dici hic simpliciter, divinam potentiam id esse effecturam, dicique id bis, et per synonyma. Sed quaerere interpretem porro oportet, si *πνεῦμα ἅγιον* idem sit quod *δύναμις ὑψίστου*, si *κρυπτὰ τοῦ σκότους* idem sint quod *βουλὰι τῶν καρδιῶν*,

διῶν, consentiatne etiam usus loquendi, et num v. c. aliunde confirmari queat, dici in libris sacris $\square\square\square$ $\square\square\square$ simpliciter de vi divina. Nam usus ille parallelismi huius exegeticus ducit tantummodo lectorem in viam, ut haec tractet tamquam sibi respondentia verba et res. Ductus sic in viam lector exquirere deinde debet, an idem etiam fluat ab usu loquendi. Caeterum in Veteri Testamento multa reperiuntur verba ἀπαξ λεγόμενα, in quibus plane deest loquendi usus. Ea fere sunt unice interpretanda ex illo parallelismo membrorum, ita, ut illud ἀπαξ λεγόμενον habeatur pro synonymo alterius verbi, utque adeo acquiescere cogamur in unico hoc argumento significationis. — Ad dam alium locum, in quo et ipso parallelismus membrorum cernitur verborum, quae posita sunt, *συνωνυμία*. Scilicet scripta sunt a Paulo 2. Cor. XV, 50. haec: *Caro et sanguis non possunt possidere regnum Dei, nec corruptibile potest possidere incorruptibilitatem*. In aprico est, esse haec membra parallela. Verum quid in priore erit *σὰρξ καὶ αἷμα*? An impietas et flagitiositas? Sententia foret vera. Sed parallelismus docet, esse hoc loco *carnem et sanguinem* nihil nisi corpus nostrum, carnibus et sanguine constans. Respondet enim his verbis in altero membro *ἡ φθορά*, *corruptio*, aut id, quod est corruptibile, caducum, fragile. Tale autem est corpus nostrum. Rursus in priore membro legimus: *corpus fragile non potest possidere βασιλείαν τοῦ Θεοῦ*. Intelligitur autem futurus ille status aeternus; nam in parallelo membro legimus: *corruptibile non potest possidere τὴν ἀφθαρσίαν*, h. e. statum, qui non corrumpitur, qui aeternum durat. Ita sensus totius loci prodibit hic: corpus tam crassum, quod carnibus et sanguine constat, non est capax aeternae durationis; mutandum igitur in aliud corpus est, ut possit durare.

2. *Verba opposita* in parallelis membris occurrunt. Luc. I, 52. 53. *Deiicit Deus potentes de sede, exaltat humiles; esurientes replet bonis, divites dimittit vacuos aut inanes.* Tralaticium hoc est exemplum oppositorum. — Quum in Psalmis dicuntur *iusti*, intelliguntur homines religiosi, qui Deum verum colunt. Nam in talibus locis alterum fere membrum loquitur de contemptoribus Dei aut idololatriis, quibus opponuntur veri Dei cultores. — Eodem modo iudicare licebit de אמת יהוה, sitne veritas existentiae Dei (*würkliches Daseyn*), an omnis omnino moralis eius sanctitas, benignitas, iustitia; veluti Psalm. XXXIX, 9. ubi quod est in priore membro: *benignitas tua*, id eo nos ducit, ut in *veritate* omnem Dei moralem benignitatem ac virtutem cogitemus. I. Cor. XV, 43. 44. occurrunt haec: *sepelitur corpus vile, excitabitur praestans; sepelitur corpus debile, excitabitur forte; sepelitur corpus corruptibile, excitabitur incorruptibile.* In his, quum appareat facile, corpus *vile* ac *debile* esse idem quod *corruptibile*: quid erit *praestans* corpus ac *forte*? Scilicet tale, quod non est caducum, quod in perpetuum durat. Caeterum plura huius parallelismi in *oppositis* conspicui exempla suppeditant lectoribus Evangelium et Epistolae Johannis, cui in primis familiare hoc est, ut eandem rem bis dicat, negando, affirmando.

3. *Propria et tropica* in parallelis membris permittantur. Quum autem idem scriptor eandem rem et tropice et proprie exprimit, profecto non est, quod laboremus in eo, quam interpretandi rationem sequamur. Veluti in notissimis illis: *Der Herr segne dich und behüte dich. Der Herr lasse sein Angesicht leuchten über dir und sey dir gnädig. Der Herr hebe sein Angesicht auf dich, und gebe dir Friede*, in illis igitur priora sunt propria, posteriora tropica. Quid erit igitur:
Der

Der Herr erleuchte &c., nisi quod additur: *faveat tibi, det tibi prospera quaeque?* Sed hoc animadverso, porro laborandum est in caussis illius sensus reperiendis. Neque enim hoc dico, quasi verba illa: יְאֵר יְהוָה פְּנֵי אֱלֹהֵי וִיחַנֶּה *Deus sit tibi benevolus.* Nam in hebraico stilo id est, pellere tenebras faciei et rugas ac veluti laeram faciem induere. Iam bene cohaerent haec veluti connotata: convertere faciem suam ad alterum, respicere eum, non avertere vultum ab aliquo, additurque explicationis gratia altera phrasis: fortunare aliquem. Ita oportet etiam interpretem in caussis versari, quo modo cohaereant ideae, et quo modo potuerit tropico proprium exprimi. — Joh. VI, 35. parallela sunt haec: ego sum panis vitae: *qui ad me veniet, non esuriet; qui in me credit, non sitiet.* Igitur qui in Christum credit, h. e. qui doctrinae eius praebet assensum, is, tropico dicendi more, venit ad eum, ac talis non esuriet, non sitiet; pro quo alibi legitur: non peribit, sed vitam aeternam habebit. — Matth. XII, 29. *Suscipite iugum meum in vos et discite a me.* Alterum in his proprium est: *sitis discipuli mei*, alterum tropicum: *finite a me vobis imponi iugum*, h. e. institutionem et disciplinam. Sic scriptor ipse, quod in omnibus locis obscurioribus valde optabile est, mentem suam per adiuncta verba propria explicat.

4. Denique sic construuntur verba verbis res rebus, ut *enumeratio fiat specierum seu partium totius.* Talibus in locis, iam supra satis ostendimus, interpreti id esse inprimis agendum, ut species singulas coniungat in unam propositionem, quae genus et totum exhibeat, et ad quam caetera omnia, quae per partes tractata a scriptore sunt, recte referantur.

Haec exempla varii modi, quo ad se invicem referantur res et verba, partim ad hoc confirmandum valent, esse usum rei exegeticum, eumque permagnum, partim illud poterunt inculcare, quod passim adpersimus, in iis non esse subsistendum, quae membra parallela doceant, sed porro causas e lingua quaerendas et nexum cogitandum ipsius rei.

XVII.

Conclusio loci de parallelismo membrorum.

Possunt autem multo plura dici *de parallelismo membrorum in Veteri Testamento*, in quo potissimum cernitur usus eius criticus. Nam quum ex hac comparatione intelligimus, simile in altero membro esse debere, tum animadvertimus interdum, lectionem aliquam stare non posse, praesertim si existet alia, quae bene respondeat parallelismo. Sed ad haec non licet digredi.

Egit de hoc parallelismo in Vet. Testamento JOH. AUG. DATHIUS ad *Glassianae Philologiae* eum locum; qui est de ἐξεργασία. Quem enim hodie dicimus parallelismum membrorum, eum maiores nostri dixere ἐξεργασίαν.

[cfr. EICHHORN *Einleit. ins A. T.* T. I. p. 200. BAUER *Entwurf einer Einleitung in die Schriften des A. T.* (Norimb. 1794.) §. LXXIV — VIII. BRUNS *Zusätze im N. theol. Journal*, 1795. P. VIII. p. 752. E.]

Add. JOH. FR. SCHLEUSNERI *Disp. de parallelismo membrorum, egregio interpretationis subsidio*, (Lips. 1781. 4.); in qua et ipsa potissimum ad Vetus Testamentum respicitur.

Accom-

Accommodate ad poëticos libros V. T. omniumque uberrime hac de re scripsit ROB. LOWTHIUS *de sacra poësi Hebraeorum*, pag. 365. ubi vid. *Michaelis*.

Ex his, de re in uniuersum dictis, apparet, passim etiam in Novo Testamento parallelismi istius usum esse, qui tamen maxime a consuetudine huius linguae pendeat. Addam hoc unum, reperiri etiam interdum in scriptoribus exteris parallelismum eiusmodi orationis. Sed ibi dicitur *concinntas orationis*, quum membra membrorum, verba verbis, res rebus respondent. Egit de hoc JOH. AUG. ERNESTI *Init. Rhetor.* in capite *de figuris orationis*.

XVIII.

Parallelismi observationem et usum adiuuat lectio cursoria.

Quoniam autem, quo quis celerius percurrit aliquem scriptorem, eo familiariorum illum sibi reddit, eoque plures observat locos parallelorum, ideo commendanda in primis est ad hanc rem *lectio cursoria*, quae uno tenore aut brevibus interpositis intervallis absolvitur (§. 7). Nam ita facilitas dabitur deprehendendi similia, recentibus in animo vestigiis locorum, in quibus interpres laborarit, vel quibuscum comparari praesentia possint.

XVIII.

Cautiones quaedam in usu parallelismi.

Vbi nobis videmur incidisse in locos parallelorum, proximum erit (§. 8.), considerare, an vera sit similitudo, seu an satis similia sint loca, h. e. an sit in utroque eadem res, non modo verbum idem, ut iudicium tuto fieri

feri possit. Nam non sunt illico parallela loca, in quibus idem vocabulum occurrit, v. c. πνεῦμα, σὰρξ, αἷμα, ἀπολύτρωσις, ἄνθρωπος καινός. Quae omnia vocabula varias possunt habere significationes. Neque sunt omnes loci paralleli, in quibus legitur v. c. phrasibus illa ἐνδύσασθαι τὸν Χριστόν, induere Christum. Et enim ut Galat. III, 27. id est *suscipere religionem Christianam*: ita aliis in locis, ut Rom. XIII, 14. est *imitari Christum vita factisque*. Pariter in multis locis dicitur Deus per Jesum *pacem fecisse*. Sed non sunt omnes tales loci paralleli. Namque Ephes. II, 14. hoc sensu Deus per Jesum pacem dicitur fecisse, ut tolleretur odium inter Judaeos ac Paganos, ut hoc modo consuetudinem communem inirent per religionis societatem. Sed Coloss. I, 20. Deus per Jesum fecisse pacem dicitur sensu hoc, quod inter Deum et homines id effectum sit, ut hi sine metu illum cogitare, ab eoque veniam accipientes, optima quaeque expectare possint. — Perspicuum his exemplis erit, quo iure scripta sit regula illa hermeneutica, *videndum esse, an sit etiam in utroque loco eadem res*. Est autem id diiudicandum ex hac norma: Si est utrobique *consilium* idem, idem scopus scriptoris, si eadem utrobique est *orationis series*; eadem quoque res tractatur. Sic Ephes. II, 14. multa dicuntur de Paganis, ad Christum adductis, de lege rituali, quae Judaeos ac Paganos distinxerit, inter quos nunc pax inita esset. Contra Coloss. I, 20. quia ne verbum quidem legitur de ritibus, qui Judaeos dislocarent et Paganos, necessario alia erit pax hic intelligenda.

Quodsi conferre volumus locos parallelos, necesse est, ut alter sit altero clarior. Si non est, nihil inde lucri accipimus. Iam vero constituendum est interpreti, uter locus sit clarior, ut ad eum accommodari

dari alterius interpretatio possit. Atque hoc est idem, quod supra (XII.) docuimus, iudicandum esse diligenter, quo in loco aliquid dicatur plenius, dilucidius citraque ambiguitatem. Qui autem sit talis locus, clarior altero, hoc est uniuscuiusque sensui relinquendum: nam per praecepta tradi non potest. Caeterum qui pro tali loco habetur ab interpretibus, is dicitur *classicus locus*, praesertim, ubi non solum propriam rem exprimit perspicue ac plane, sed eandem quoque uberius explicat atque edifferit.

Dum ita versamur in interpretando, facimus id, quod dicunt, scripturam e scriptura explicare. Nec vero postulatur hic quicquam novi. Nam idem facimus in scriptoribus, quos profanos vocant, omnibus. Quippe scimus experientia edocti, quemlibet esse optimum suorum verborum suaeque sententiae interpretem. Accedit, quod omnes scriptores sacrorum librorum in eadem re versantur, in doctrina religionis explicanda, et quod nominatim omnes Novi Testamenti scriptores eandem rem tractant, religionem Christianam. Tanto magis licet alterum ex altero explicare. Et hac quidem ratione devenimus unice ad *explicationes authenticas*, quum vel scriptor suam ipse mentem explicat, vel alius eiusdem aetatis dignitatisque scriptor alterum illustrat.

XX.

Saepe plures sunt loci conferendi.

Neque vero unus semper locus ad comparandum cum fructu suffecerit (§. 10.), nec in hoc genere de parallelismo rerum et verborum, nec in superiori, quod exemplis commemorandis ponendisque rebus
aperie-

aperiebat vim significatumque verborum; suffeceritque tanto minus, quum *notiones verborum complexas et pluribus partibus conflatas* quaerimus. Tales autem sunt notiones universales, h. e. notiones generis et totius. Nam quia *genus* species omnes comprehendit, ideo est *notio complexa*; quia *totum* omnes partes continet, ideo est *notio pluribus partibus conflata*. Iam vero ex uno loco non possum totum aut genus ex arte iudicare, sed species tantum et partes: verum ex pluribus locis coniunctis tandem colligitur notio universa. Proferam exempla. Ἡ βασιλεία Θεοῦ est *genus*; comprehendit enim varias species; aut *totum*; comprehendit enim varias partes. Indicat enim: esse in coetu Christiano, frui bonis in coetu illo obviis, nosse Deum, frui futura felicitate. Unde autem hoc potest colligi, nisi plurium locorum comparatione? Similiter variae sunt species τῆς πίστεως. Ergo πίστις est *genus*, est notio universa; quae sint eius species, unde intelligere liceat notionem illam, eruendum est ex singulorum locorum comparatione.

[Cfr. MORI diff. de notionibus universis in Theologia, in *Dissertatt. theol. et philol.* Vol. I. p. 239 — 307. E.]

XXI.

2. e Scholiastis et Glossographis.

Docuimus supra (IV. p. 78.), testimonia directa de significationibus verborum peti etiam aut firmari posse e *Scholiastis* et *Glossographis*. Postulat igitur rerum ordo, ut de his nunc singulatim agamus.

XXII.

XXII.

Scholiorum notio et exempla.

Sunt autem *Scholia* breves notae in auctores veteres, eorumque duo maxime sunt genera, exegetica nimirum et grammatica. *Exegetica scholia* sunt, quae sensum locorum ipsamque rem breviter describunt: *grammatica*, quae vim et significationem verborum aliis verbis notioribus illustrant. Hic quidem sermo nobis est de scholiis grammaticis.

Dabo quaedam exempla, sumpta ex Scholiis ad Ephes. IV, 6. *). Ibi occurrunt verba haec: εἰς Θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων. Vltimis Scholiastes adiecit: τὴν δεσποτείαν, indicans rem et sensum paucissimis, scilicet, in illo *super omnia* cogitandum esse *imperium in omnes*. Versu 12. docendae religionis munus valere dicitur πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, *ad perfectionem Christianorum*. In Scholiis est εἰς οἰκοδομὴν καὶ ὠφέλειαν. Habemus grammaticum et exegeticum scholion. Grammaticum, dum adiectum est vocabulum οἰκοδομὴν; exegeticum, dum ponitur res: *utilitas*. Versu 14. non debemus esse amplius infantes, qui circumferuntur quolibet vento doctrinae ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων. Κυβεία est ludus aleae. Hic scholii auctor: ἐν τῇ ἀστάτῳ περιφροῦ, ὡς νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκείνο διδάσκειν. Indicat circumscriptione quadam, intelligi *instabilem iactationem* doctorum, qui in docendo sibi non constant, instabiles sunt tum in afirmando, tum in negando.

XXIII.

*) [Ex editione N. T. quam CHR. FR. MATTHAEI docto studio debemus, Rig. 1784. p. 181. E.]

XXIII.

Scholia in N. T. ubi reperiantur.

Eiusmodi scholia exstant etiam in exteros scriptores multos, praesertim graecos, in Homerum, Thucydidem, Sophoclem, Aristophanem, Theocritum, Apollonium Rhodium, alios. Exstant et in latinos scriptores, velut Horatium, Juvenalem, Persium &c. Sed nobis nunc dicendum est, ubi reperiantur talia scholia in Novum Testamentum. Quorum quidem tres reperiuntur classes:

I. *Scholia e Patribus graecis desumpta*, qui in commentariis suis, homiliis, vim verbi saepe paucis explicaverant. Plenus est his scholiis in primis CHRYSOSTOMUS in homiliis. Ex huius igitur operibus, et ORIGENIS, aliorumque, excerpserunt recentiores Graeci, quae illi viri breviter de sensu alicuius loci dixerant. Istiusmodi breves explicationes grammaticas, missis rhetoricis et dogmaticis, e Chrysofostomo collegit THEODORETUS in commentario in quatuordecim epistolâs Pauli; collegit etiam admodum ieiune THEOPHYLACTUS, patria Constantinopolitanus, in commentariis in quatuor evangelistas; maiore cum iudicio idem instituit EUTHYMIUS, ut alios taceam. Nam multae praeterea exstant huiusmodi syllogae variarum explicationum, ex patribus antiquis collectarum breviterque expressarum, quae sequuntur ordinem librorum Novi Testamenti et *Catenarum* *) nomine appellantur. Vnam ex iis nominabo, VICTORIS ANTIOCHENI *Enarrationem Marci*, quam edidit Chr. Frid. Matthaei, Mosquae 1775. Atque idem vir doctus alia multa eius-

*) [De his *Catenis* plura infra cap. IX.]

eiusmodi scholia in sua editione Novi Testamenti in lucem produxit. Sed quicquid est in illa farragine scholiorum, id nonnisi excerpta continet et compilationes e veteribus ecclesiae scriptoribus.

II. *Scholia codicibus adscripta, sive in margine, seu intra textum, seu etiam ad calcem.*

Seorsim edita sunt talia scholia in RICH. SIMON *Histoire critique du Texte du N. T.* (à Rotterd. 1684. 4.), a JOH. JAC. WETSTENIO passim in *Notis ad N. T.* Sed maxima illorum copia debetur studio ac diligentiae CHR. FR. MATTHAEI in *Editione N. T.*

III. De aliis *Scholiis veteribus eisdemque exegeticis* dicetur alio loco et consilio.

XXIV.

Scholiastarum quale sit testimonium, quale pretium.

Horum Scholiastarum testimonium vel *suum* est, vel *alienum* (§. 11). *Suum* est, quum scriptor ipse scholii sui auctor est, quum ipse quaedam e suo ingenio et doctrina addidit, neque omnia verbotenus compilavit. *Alienum* est, quum Scholiastes notam suam ex alio petiit; ut omnia fere scholia, quae hodie extant, compilata esse scimus vel ex Chrysofomo, vel ex Origene, vel e caeteris saeculi tertii et quarti scriptoribus. Quare de pretio, his Scholiastis statuendo, videntum erit, num e bono scriptore suas compilaverint notas. Id autem interdum annotant illi, ut factum videmus in codicibus, in quorum margine nomina auctorum per compendium scripta reperiuntur. Pretium itaque scholiorum pendet a doctrina illorum, e quibus hausta sunt.

Facile hinc patet, duas posse de his Scholiastis addi admonitiones :

I. *Quo antiquior est scholii auctor; eo magis meretur fidem.*

Quia vero antiquitas per se non efficit fidem in interpretando; ita limitandum hoc praeceptum est, ut maxime referamus ad *ritus* et *historiam*. In his enim antiquior fide censetur dignior recentiore, quoniam scire ille potuit historiam ab idoneis testibus et spectare ritum adhuc vigentem. Tum etiam ubi de *rebus vitae privatae* sermo est, antiquior maiorem meretur fidem recentiore. Sed quando quaeritur de *vi* et *significatione verborum*, nunquam sic est concludendum, quo quis sit antiquior testis, eo etiam fide esse digniorem. Nam et is, qui propinquus aetate fuit scriptori, cuius se interpretem profitetur, errare in talibus potuit, atque evenit haud ita raro, ut recentior interpretes multo melius vim verborum perspiceret antiquiore, sensumque multo rectius assequeretur. Res igitur omnis reddit tandem ad usum, ut legendis pluribus Scholiastis, videamus ipsi et examinemus, quisnam bene aut secus explicaverit.

II. *Quo quis magis linguam intellexit; eo magis fidem meretur eius interpretatio.*

In universum tamen haud diffitendum est, Scholiastarum Novi Testamenti esse mediocrem usum ad interpretationem. Praeterquam enim quod notae illorum magnam partem sunt merae meditationes asceticae, quas nemo profecto desiderat, quum de sensu verborum grammatico quaeritur, pauci Scholiastae intellexerunt linguam hebraicam; unde fit, ut, quum omnia in Novo Testamento metiantur e bona graecitate, nescii hebraismorum, miras nonnunquam proferant inter-
pre-

pretationes. Tum vero interdum ab iis affertur tanta congeries variarum sententiarum, ut magna relinquatur necessitas delectus faciendi. Et quamvis Patres graeci satis idonei videantur interpretes Novi Testamenti, cuius loquendi usum bene callebant: tamen et hi in hebraismis explicandis saepe numero falluntur, et multo minus credendum est latinis Patribus, quippe qui ne graeca quidem probe intelligerent, essentque fere versionum male factarum, et male intellectarum mali interpretes. Accedit, quod, ubi nominatim de significatione alicuius verbi dicunt, nihil nisi uni verbo alterum substituunt. At hoc non est interpretari, si utcunque aliquid suppeditem, si causas non addam. Illud fortasse in scholiis profuerit lectori, cognoscere ex iis, quid auctor illorum legerit; quamquam hic est criticus usus, non exegeticus, utpote qui nihil facit ad interpretationem. Tota denique res quorsum tandem nobis prodest, nisi quod inde discamus, quae fuerit aliorum interpretum sententia? Iam si vel maxime sciam, hoc sic fuisse intellectum a Chrysofomo, Theodoro, aliis; nonne multa alia quaerenda sunt, quae explicationem illorum vindicent ac veram praestent? His omnibus collectis, apparet, posse interdum Scholiastas in viam nos ducere sensus reperiendi, ut amplius deinde cogitemus de interpretationum causis; sed ubi ipsi laboramus in sensu reperiendo, nihil ex istorum explicationibus nobis accedere praesidii, nisi leve quoddam firmamentum auctoritatis.

XXV.

Glossarii notio et glossarum exempla.

Dicendum nunc est de *Glossariis* et *Glossographis* (§. 12.), in quibus etiam agnoscebamus directum testimonium de significatione verborum (IV).

Glossarium est liber $\gamma\lambda\acute{\omega}\sigma\sigma\alpha\varsigma$ comprehendens. Sed $\gamma\lambda\tilde{\omega}\sigma\sigma\alpha$ dicitur apud Graecos

1. *verbum provinciale, seu provinciae et regioni alicui proprium.* Sic ARISTOTELES Poët. c. XXI. $\gamma\lambda\acute{\omega}\sigma\sigma\alpha\varsigma$ discrevit a caeteris linguae vocabulis, quibus omnes utuntur. Atheniensibus enim incognita quaedam erant, quae Boeotiis ferebantur notissima, perinde ac nobis in Saxonia superiore incognita sunt multa, quae in inferiore Saxonia frequentantur. Add. PLUTARCH. *de aud. poët.* p. 34. *ed. Krebs.*

2. Deinde $\gamma\lambda\tilde{\omega}\sigma\sigma\alpha\iota$ appellabantur *verba obsoleta*, eaque de caussa *variora et paucioribus cognita.* Cf. THO. GATACKER, ad M. ANTONIN. IMP. *Lib. IV. §. 33.* [Add. DAV. RUHNKENII *Praef. ad Timaei Lex. Plat.*] Multa enim vocabula maiorum venerant subinde in desuetudinem et oblivionem. Ea quoniam simul cum provincialibus illustrari peculiaribus libris solerent; factum est, ut de utroque hoc genere vocabulum *Glossarii* usurparetur.

3. Denique $\gamma\lambda\tilde{\omega}\sigma\sigma\alpha$ dicta est *quodvis vocabulum, quacunque de caussa abstrusius et rarius.* Hoc modo verbum, quod in certo aliquo scriptoris loco habet intellectum difficilem, indigetque explicatione, in illo loco dicitur $\gamma\lambda\tilde{\omega}\sigma\sigma\alpha$. Proinde quum tam late pateret verbi vis, QUINCTILIANUS *Instit. Rhet. I., 1.* $\gamma\lambda\acute{\omega}\sigma\sigma\alpha\varsigma$ definit esse *linguas secretiores*, h. e. occultas, non in vulgus notas.

Ita *Glossarium* comprehendet $\gamma\lambda\acute{\omega}\sigma\sigma\alpha\varsigma$, h. e. omnia illa variorum generum vocabula, quae indigent aliqua explicatione. Et haec explicatio fit, dum additur verbo difficiliori aliud planius et facilius. Quod autem

autem additur explicandi caussa, id verbum dicitur *glossēma*; quamquam oliū promiscue usurpata sunt verba illa: *Glossæ* et *Glossēmata*. V. QUINCTILIANUS I, 8. 15. Brevius itaque ex ea ratione dicendi, quæ hodiernum obtinet, *Glossarium* describes sic: esse *collektionem glossarum* (vocalulorum; quæ egeant explicatione) *cum glossematibus* (ipsa explicatione).

Ponam exempla quaedam *) e Glossario. I. Timoth. I, 4. legitur illud: *hortor te, ne animum adicias fabulis et γενεαλογίαις ἀπεράντοις*, h. e. *infini- tis, magna copia scriptis*. Hic verbum ἀπεράντοις hoc ipso casu in Glossario ponitur cum hac explicatio- ne: *τοῖς μὴ ἔχουσι τὸ πέρας τι χρῆσιν, ἢ τοῖς λέγουσιν, ἢ τοῖς ἀκούουσιν, quæ non habent utilem scopum, utilem aut dicentibus aut audientibus*. Patet, interpretationem esse falsam. Pariter Cap. III, 2. *episcopum oportet esse ἀνεπίληπτον, irreprehensum*. In Glossario ipse hic accusativus positus est cum explicatione: *μηδὲν κακὸν εἰαυτῷ συνειδῶτα*. Non incommode. Sic enim Glossaria non semper explicant significationem ipsius verbi, sed laxius sensum utcunque tradunt. Cap. V, 4. *si quia vidua habeat filios et nepotes, discant primum omnium εὐσεβεῖν τὸν ἴδιον οἶκον, pii esse erga familiam suam* (assuefaciat eos pietati adversus familiam suam). Hoc εὐσεβεῖν ponitur in Glossario, addita hac explicatione: *διατιθέναι καλῶς, bene agere, ornare beneficiis*. Rursus non traditur significatio verbi, sed ponitur pietatis exemplum. Cap. V, 10. fermo est de hoc, quænam vidua sit in catalogum earum referenda, quæ publicis eleemosynis alantur. Eam, ait Aposto- lus, viduam alendam esse, *quæ scelerata sit omne genus recte factorum, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθη-*

*) [Desumpta sunt e CHR. FR. MATTHÆI *Glossariis graecis minoribus*, To. I, (Mosquæ 1774.) p. 83 sq. E.]

σεν. Ex hoc loco ultimum illud vocabulum ἐπιχο-
 λούθησε translatum est in Glossarium, addita hac
 explicacione: ἐκοινώνησεν (*bona sua cum aliis communi-
 cavit, liberalis fuit*), ὑπηρέτησεν (*inserviit aliis*). Igitur
 πᾶν ἔργον ἀγαθόν interpretatus est de omni genere be-
 neficiorum, coniunxitque integram phrasin: *operam
 dedit omnigenae beneficentiae*. — Hoc modo interdum
 ponitur in Glossariis abruptus locus, seu pro integra
 phrasi unum aliquod vocabulum. Atque ex hoc fonte
 multi manarunt errores in lexica et commentarios.

XXVI.

Glossarium quo modo differat a Lexico.

Omnino advertendum est diligenter, Glossogra-
 phos non colligere omnia vocabula graecae linguae et
 latinae, ut fit in Lexicis, sed ea tantummodo, quae
 egeant aliqua explicacione; porro, Lexica tradere ver-
 bi, alicuius significaciones, Glossaria etiam sensum in-
 dicare utcunque, saepe laxius, ideoque non nisi eas
 afferre notiones, quae certis certorum scriptorum lo-
 cis conveniant (§. 13.). Id apparet ex eo, quod fere
 ipsa verbi forma grammatica, ex aliquo scriptore illa-
 ta, in Glossario invenitur, non casus rectus nominis,
 non praesentis prima persona aut infinitivus verbi.
 Quaerendum igitur ante omnia, ubi legatur illud, cui
 Glossographus suam addidit explicacionem, cavendum-
 que, ne praecipitemus iudicium et loco scriptoris ob-
 trudamus, quod non scriptum istius loci causa erat.
 Ita v. c. Luc. III, 1. de Pontio Pilato occurrit ἡ γε-
 μονεύοντος. Hic ipse genitivus in Glossario est, ad-
 dito ἐπιτροπέοντος, *quum praeses esset*. Iam quis usus
 erit huius glossematis, si ignorem glossae ipsius sedem?
 Propterea etiam qui Glossaria ediderunt, inter quos
 sane eminent JOH. ALBERTI, celeberrimus Hesychii
 editor, id maxime agendum sibi putaverunt, ut inve-
 stigarent

figarent locos scriptorum, ad quos singulae glossae pertinerent. Nemo igitur, qui Hesychium evoluit, evolvat ideo, ut, quod ille explicuit, verbi alicuius significationem inde demonstret. Nihil enim illo loco Hesychius dicit, nisi quod in Alexandrina forte versione verbum aliquod ista significatione occurrat. Nec putet quisquam, e Glossario Hesychii accurate discerni et significationem verborum. Nam interdum non nisi utcunque simile verbum substituitur. Vtar exemplo. Est in illud Glossarium receptum verbum ἀποσοματίζειν, quod est, *ex aliquo elicere aliquid callide, ita, ut eum irretias, abfragen.* Iam Glossarium dedit explicationem hanc: συμβάλλειν, *conferre, sc. λόγους, sermone colloqui.* At haec non est significatio verbi, sed Glossographus utcunque expressit sensum. Sane recentioribus temporibus *Glossaria* etiam simpliciter coepta sunt Lexica appellari. Quo nomine veniunt *Dufresniana Glossaria ad mediam et infimam Graecitatem et Latinitatem* pertinentia, aut *Meursii Glossarium graeco-barbarum.* Verum de his non agebatur hoc loco, sed de iis potius libris grammaticis, qui ad interpretationem valent. Similiter recentiore aevo *Glossae* vocabantur notae in librum aliquem scriptae, et *Glossator*, qui notas eiusmodi scripsit. Inde etiam *Glossae biblicae* iunt certa genera notarum in libros sacros. Sed nec de his hic sermo est.

Cfr. JOH. AUG. ERNESTI prolusio de *Glossariorum graecorum vera indole et recto usu in interpretatione*, [quae saepius edita est, praefixa etiam T. I. Hesychii Albertini.]

JOH. FR. FISCHERI Prolusiones XXXIII. de *viitiis Lexicorum N. T.* [separatim antea, nunc coniunctim editae, multis partibus auctae multisque in locis emendatae, Lips. 1791. 8.]

XXVII.

Glossariorum auctores: a) Hesychius.

Sequitur, ut eos nominemus, qui talia Glossaria confecerunt atque ediderunt. (Hæc exempla Glossariorum veterum ERNESTIUS attigit Part. I. Sect II. Cap. III. §. 31.)

Princeps est HESYCHIUS, cuius editionem, a *Job. Alberti*, Theologo Batavo, institutam, absolvit *Dav. Rubnkenius*, qui et ad calcem operis auctarium posuit multifariae eruditionis. [L. B. 1746. 1766. Tom. I. II. fol.] Sunt autem in hoc libro Hesychii collecta ex scholiis et commentariis vocabula obsoleta, provincialia, aliisque de causis rara, et certis in locis certum usum habentia; tantaque in eo apparet explanationum nude ac simpliciter positarum farrago, ut sine notis ne intelligi quidem possit. Quoniam autem multae in eo glossae ad Novi Testamenti libros spectant; meruit de iis *Job. Chr. Gottlieb Ernesti*, qui glossas illas sacras ex universo opere exciperet, notisque illustraret. [Adiecit etiam, praeter dissertationem de glossis sacris Hesychii, glossas graecas in Psalmos ex Catal. Mss. Bibl. Taurin. denuo editas, Lips. 1785. 8.]

[Sententiae doctorum hominum de indole lexici Hesychiani, etsi sunt paullulum discrepantes, tamen in eo conveniunt, *auctorem illius, quod hodie nobis relictum sit, sua duxisse ex antiquioribus scriptoribus atque grammaticis, contraxisse multis modis et breviasse.* VALCKENARIUS autem, quum vidisset Hesychii lexicon non respondere praefixae ad Eulogium epistolae, statuit, lexicon, quod nunc habemus, non esse maioris epitomen; quæ communis fuit plero-

plerorumque opinio; sed sic de auctoris sui manu exiisse; epistolam vero illam ad Eulogium ab impostore Graeculo, qui dotes libri, quisquiliis a se aucti, verbis exaggerandas splendidisque mendaciis commendandas putaret, illiberali facinore esse confictam. (v. Schediasma eius *de epistola ad Eulogium, Hefychio praefixa, operisque inscriptione*, subiunctum *F. Vrsini Virgilio cum Graecis collato*, Franeg. 1747. 8. p. 150. seqq.) Sed rationes Valckenarii, neque ALBERTUM moverunt, neque RUHNKENIUM, qui vulgarem opinionem tuendam explicatiusque tradendam arbitratus, in praefatione *To. II. Hefychii praefixa*, multa disputavit in eam partem, ut Hefychium quidem optimorum Grammaticorum, Aristarchi, Heliodori, Orionis aliorumque interpretationes vocibus subiecisse, easque, inter se si discreparent, nomine auctoris distinxisse; epitomatores vero, ineptum hominem, fortassis Christianum, maximum amplissimumque lexicon in compendii angustias coëgisse, et nomina Grammaticorum brevitatis causa sustulisse ostenderet. Significavi iam, ad indolem lexicæ cognoscendam iudicandamque parum interesse, ultra sententia probetur. Mihi quidem, diligenter ponderatis omnibus rationibus, animus ad Ruhnkenianas partes inclinatur; quamquam Valckenarium video etiam senem demotum non esse ab opinione, quam iuvenis susceperat, (v. *notas eius ad Adoniazusas Theocriti* p. 300.) et cui, post alios, nuper etiam quaedam opposuit VILLOISONUS in Prolegomenis ad Hom. Iliad. p. XXVIII. Praeterquam vero, quod Hefychii Lexicon ab imperito sequioris aevi epitomatore in compendium redactum est; idem illud, in quo series litterarum ab auctore diligentissime servata erat, permultas continet glossas, in primis *biblicas*, a Christianis ex

Cyrillo aliisque glossographis sacris primum in margine adscriptas, deinde in locis quam plurimis ex Archetypi marginibus negligenter et contra ordinem alphabeticum in textum iniectas, in paucioribus locis apte et convenienter insertas. Quod quum BENTLEIUS in epistola ad Bielium de *biblicis glossis* iam pridem iudicavisset, adstipulante Valckenario; nuper iudicium hoc ad caetera quoque omnia, quae ad pristinam feriem hodie revocari nequeunt, intelligenter traduxit NIC. SCHOW, qui *Hesychii Lexicon ex codice Ms. bibliothecae D. Marci restitutum et ab omnibus Musuri correctionibus repurgatum, sive Supplementa ad Editionem Hesychii Albertinam* edidit, Lips. 1792. 8. Add. Eiusdem *Epistolas criticas*, unam ad C. G. Heynium (in qua Lexicon Hesychii Ms. Venetum accurate describitur), alteram ad T. C. Tychsenium, Rom. 1790. 4. — Caeterum ad *sacras Hesychii Glossas* quod attinet, constituerant iam olim eas edere JOH. CHRIST. BIELIUS, et is, qui Hesychium in paucis gnaviter pertractaverat, LUD. CASP. VALCKENARIUS. v. *Mutzenbecheri* praefat. ad *Bielii Thesaur. philolog.* To. I. p. 22. et *Valckenarii Schediasmata academica*, n. 3. Franequer. 1737. 4. E.]

XXVIII.

b) *S u i d a s.*

Secundus est SUIDAS. Huius autem lexicon toto genere distat ab Hesychiano. Quum enim Hesychio id esset propositum, ut non nisi singulares glossas cum aliqua explicatione poneret, Suidas suum illud lexicon etiam reale voluit esse, ita, ut admisceret historias, dogmata et sententias philosophorum antiquorum, infereret alias res, interdum vero etiam adspere-

geret huiusmodi glossas cum explicatione aliqua. Quocirca multo rarius licet Suida in hoc genere uti, quam Hesychio, quum hic consulto collegerit tales glossas, Suidas vero veluti per transcursum et obiter adsperserit. Editionem Suidae optimam curavit *Lud. Kusterus*. [Cantabrig. 1705. III. fol.]

[Etiam SUIDAE Lexicon, ex diversis auctoribus, praecipue e Scholiastis Aristophanis, Thucydidis et Apollonii Rhodii conflatum, nobisque in hac clade librorum veterum, propter historicas potissimum notitias et scriptorum vitas utilissimum, non integrum nunchabemus, quale ex manú auctoris venit, sed mutatum, ut videtur, ab imperito homine et passim mutilatum. Fontes illius lexici ne quis forte indicari sibi putet praefixa praefatiuncula, in qua undecim lexica antiquorum Grammaticorum designantur; est iste catalogus non ab ipso Suida fronti praescriptus, sed additus a falsario, qui lexicorum illorum nullum viderat. Vere ita post HERM. CONRINGIUM in *Apologetico contra Borrichium*, p. 44c. iudicavit D. RUHNKENIUS in *diff. de Longino*, §. XIV. p. 38. praemissa edit. Longini Toupianae; contrariam sententiam defendente FABRICIO *Bibl. graec.* Vol. IX. p. 652. et ex parte iam KUSTERO in praefatione. De fontibus autem Lexici, in quibus etiam fuit *Photii*, Patriarchae Constantinopolitani onomasticum, in lucem nondum protractum, optime diseruit VALCKENARIUS ad *Theocriti Adoniazusas*, p. 294. seqq. — Add. J. C. G. ERNESTI epistola ad J. F. Schleusnerum *de Suidae Lexicographi usu ad crism et interpretationem librorum sacrorum*, Lips. 1784. 8. et JOH. LUD. SCHULZII *Specimen Observationum miscellan. in Suidam, cum prolusione critica de Glossarii a Suida denominati indole et pretio*, Hal. 1761. 4. E.]

XXIX.

c) *Phavorinus et Etymologicum M.*

Addi his potest PHAVORINUS, cuius lexicon, ex variis auctoribus collectum, plane simile est glossario Hesychiano. Raro invenitur in eo aliquid, quod non et in Hesychio et in Suida exstat. Quapropter multo etiam angustior fit ac limitatior huius lexici usus. Caeterum nondum habemus editionem illius amplam fatis et illustratam. Quae editio exstat, ea prodiit, cum praefatione *Joach. Camerarii*, Basileae a. 1538. Sed in ea ne umbra quidem alicuius notae apparet.

[Postea prodiit Venet. 1712. f.]

Paucissimae tantum glossae, quae ad Novum Testamentum pertineant, reperiuntur in ETYMOLOGICO MAGNO, quod in tradenda verborum etymologia occupatur.

[*Etymologicum M.*, quod ex duobus diversis lexicis conflatum censebat *Valckenarius* ad Theocr. Adoniasufas p. 204., editum est cura et cum notis *FridERICI SYLBURGII*, Heidelberg. 1594. f., et corruptum multis modis, ex recensione *Panagiotae Sinopenfis*, Venet. 1710. fol. Caeterum has omnes glossas idem, quem Auctor supra laudaverat, vir doctus perutili libello comprehendit: *SUIDAE ET PHAVORINI Glossae sacrae, graece. Cum spicilegio glossarum sacrarum HESYCHII et ETYMOLOGICI M.* Congessit et illustravit *Joh. Christ. Gottlieb Ernesti*, Lips. 1786. 8. Add. *Alberti* Miscellanea critica, adiecta Glossario Graeco in N. F. libros, L. B. 1735. 8. E.]

XXX.

d) *Photius et Cyrillus Alexandrinus.*

Referri porro huc debent GLOSSAE PHOTIANAE ex *Onomastico inedito*. Sed quum in lucem nondum protractum illud sit lateatque adhuc in bibliothecis, praesertim Angliae; non licet uti, nisi fragmentis quibusdam, quae editores Hesychii (in primis autem Valckenarius ad Euripidis Hippolytum, et Ruhnkenius ad Timaeum) passim ex codice Britannico protulerunt et cum Hesychio compararunt. Denique etiam Wetstenius interdum in suis ad Novum Testamentum notis ad illud provocavit. De eo vid. *Job. Alb. Fabricii Bibl. Graec.* Vol. IX. p. 566. Caeterum PHOTIUS, si modo est libri auctor, est notissimus ille episcopus Constantinopolitanus, qui saec. IX. floruit.

[Notitiam huius Onomastici in *Anglia* latentis uberiorem dedit *Job. Alberti* in praefatione ad Hesychium, p. 37. Novam eius editionem promisit *Ancherus* in *Sendschreiben an den Hrn. Paulus, das ungedruckte Glossarium des Photius betreffend*, Hafniae 1792. 7. cfr. *Paulus* Bibliothek von Anzeigen kleiner akad. Schriften, To. III. P. III. a. 1792. p. 1. seqq. — Cum hoc Lexico Photii clar. *Ammon* ad *Ernesti* Interpret. p. 92, aliud confudit *Etymologicum Graecum*, quod ex bibliotheca Gudiana venit in *Guelpherbytanam*, et Photio illi male adscribitur. Cfr. *J. C. Bielii* Epistola de *Etymologico inedito*, quod Photio vulgo adscribitur, in *Actis Eruditor. Supplem.* To. VI. p. 253. seqq. Qui vir doctus opinatur, *Etymologicum Gudianum* simile esse *Etymologico*, quod in bibliotheca *Vltraiectina* asservetur. (v. *Saxii* *Onomast. litterar.* To. II. p. 159—163.)

Add.

Add. *J. C. Harenbergii* Diatribe epistolica ad Nic. Barkey de Photii Etymolog. Ms. in Bibl. Brem. nov. Class. V. Fascic. II. n. 5. p. 290. seqq. et ibid. To. VI. p. 133. seqq. et 278. seqq. — Caeterum *Joh. Alberti* ad calcem Glossarii in N. F. libros p. 322. seqq. scriptores indicavit, in illo Photii lexico passim laudatos. E.]

Addenda mentio *CYRILLI Alexandrini*, cuius Lexicon ineditum saepe commemoratur, et ab Hesychii editore consultum est. Apparet ex editis illius fragmentis, esse plane tale opus, quale in Hesychiano glossario nobis est relictum. Partem huius Lexici non parvam publici iuris fecit *Chr. Frid. Matthaei* in *Glossariis graecis minoribus et aliis anecdotis graecis*, quae ex variis codicibus edidit et animadversionibus illustravit, Mosquae 1775. 4. n. 2.

[Praeter haec Glossaria, recte monuit *AMMON* V. C. p. 72. non negligendas esse notas Scholiastarum auctorum graecorum. Inprimis commendaverim hoc consilio scholia, quae scripta in Alexandrinos poetas sunt, e quibus sane peti potest non nihil praesidii tum ad N. T. libros intelligendos, tum maxime ad versionem V. T. Alexandrinam et libros Apocryphos. E.]

XXXI.

Glossarum sacrarum qui sint fontes, quale pretium.

De Glossis, quas hactenus nominavimus et quodam ordine descripsimus, in universum tenendum est, eas esse ex antiquissimis Novi Testamenti interpretibus ductas, minimeque contemnendas (*Ern. P. I. Sect. II. Cap. III. §. 31*). Nemo igitur, qui Hesychium
confu-

consultit, existimare debet, reperturum se in eo, quod suo ipse ingenio ita explicarit; compilavit ille potius ex aliorum interpretum scriptis suum opus, et obscura diligentia congeffit. Hoc palam fit, si quis cum eius lexico conferat Origenis, Chrysostomi, Theodreti, Origenis reliquias, item Isidori Pelusiotae epistolas, in quibus saepe digito monstrari potest, quae et quomodo ille contulerit in suum opus. Solet v. c. Chrysostomus verbo obscuriori addere: *τί ἐστὶ τοῦτο*; *quid hoc sibi vult?* ac deinde subiicere explicationem. Veluti Col. I, 12. *venisse* dicimur *ad sortem hereditariam ἐν τῷ φωτί*, *per lucem*. Hic quaerit Chrysostomus: *τί ἐστὶ τοῦτο*; et addit: *ἐν τῇ γνώσει*, *per cognitionem*, *dum lux animi oritur*. Aut ubi occurrit: *ut sitis δόκιμοι*, quaerit: *τί ἐστὶ τοῦτο*; addit: *εὐάρεστοι*, *virtutis studiosi*. Quando igitur Hesychius et Suidas perlustrabant opera Patrum graecorum, inter legendum excerpebant hos locos cum additis explicationibus, eosque in alphabeticum ordinem redigebant. Sic oriebantur Glossaria illa, quorum omne pretium pendet ab auctoribus, e quorum libris Glossographus notas repetiit. Vnde si fuerint glossae illae e bono interprete desumptae, valebunt saepe ad adiuvandum, reperiendum, confirmandum sensum; neque tamen unquam obliviscemur, esse et hic mala mixta bonis.

[Permultae enim glossae magnam arguunt linguae inscientiam; aliae, tametsi non falsae sunt, tamen non sunt idoneae ad explicationem, propterea quod adiunctum synonymum perspicuitate non superat vocem, quae explicari debebat. Plurimae glossae casu potius et fortuito natae sunt, quam consilio factae; ab insciis aut semidoctis primum adscriptae codicum marginibus, deinde, non maiore cum iudicio, translatae in syllogas et glossaria. Inde vilissimae saepe

faepe numero glossae excerptae, multae truncatae, aliae perobscurae propositae reperiuntur. E.]

XXXII.

Glossaria singularia in N. T. libros.

Nec vero tales Glossae in iis solis exstant operibus, quae nominavi; verum habemus et alia Glossaria in *singulos*, tum profanos, tum sacros Novi Testamenti scriptores. Ita EROTIANUS et GALENUS scripsere *Glossas Hippocrateas*, quae difficiliora Hippocratis vocabula synonymis explicarent. Eae tum in editionibus Hippocratis quibusdam reperiuntur, tum ex recensione *Henr. Stephani*, graece et latine cum multis animadversionibus editae sunt a *Job. Geo. Fr. Franzio*, Lips. 1780. 8. — Pariter HERODOTO tribuitur *Glossarium*, in quo ex singulis libris excerpta sunt difficiliora cum explicatione. Id optime editum cum animadversionibus *Petri Wesselingii* ad calcem Herodoti legitur. Praetereo alia huius generis.

Nam et in Novi Testamenti libros *peculiariora* sunt *Glossaria* edita, in quibus rursus ex amplissimis Patrum locis selectae reperiuntur glossae, quae ad illos libros pertineant, missis omnibus aliis.

Primum eiusmodi *Glossarium in N. F. libros* debemus JOH. ALBERTI studio (L. B. 1735. 8.), quamquam ille omnia deinde rursus intulit in Hesychii Lexicon.

Collectae porro sunt *Glossae in Epistolas Paulinas*, quae ex ordine versus verba nonnulla obscuriora recensent atque explicant. Ex hoc genere sunt, quae CHR. FR. MATTHAEI in *Glossariis graecis minoribus et aliis anecdotis graecis* (Mosquae 1775. 4.) vulgavit.

[Idem

[Idem V. D. alias *Glossas in Epistolas Apostol.*, comparatas cum Cyrilli Lexico Ms., e codicibus edidit in *Lectioibus Mosquensibus*, Lips. 1779. Vol. II. p. 72. seqq. E.]

De studio JOH. CHR. GOTTL. ERNESTII, hac in re collocato, supra diximus.

Add. *Fabricii Bibl. Gr. Vol. X. init.*

XXXIII.

Glossae in textu.

Atque etiam glossae, quae in textum interdum pro vera lectione irreperunt in codicibus nonnullis, possunt vel aditum facere ad intelligendum, vel copiam illustrandi et firmandi veras interpretationes (Ern. Part. I. Sect. II. Cap. III. §. 32). Scilicet quum v. c. Chrysostomus aliquod verbum explicasset, factum est haud raro, ut haec explicatio primum adscriberetur marginibus, deinde ex iis in textum illata, veram et genuinam lectionem expelleret. Talia multa apparent in Wetstenianis notis, quae sub textu sunt. Vt Luc. XI, 12. dicitur Deus petentibus ab ipso dare πνεῦμα ἄγιον. Pro hoc est in codicibus: δῶρον ἀγαθόν. At haec non est varia lectio, sed glossema: *utile aliquod bonum*. Luc. II, 25. est ἄνθρωπος εὐλαβής. Id e filio Novi Testamenti versionisque Alexandrinae est: *religiosus homo*. Pro eo in codicibus est εὐσεβής, explicatio mera. Sed hoc magis pertinet ad caput de Variis Lectionibus. Hic satis erat, attigisse paucis, quod possit interdum habere usum exegeticum. Apparet enim, aliquem sic explicuisse locum, eamque explanationem ita placuisse aliis, ut etiam in textum veniret.

De hoc usu exegetico glossarum plura sunt disputata in JOH. FR. FISCHERI proluf. XXIV. *de vitiis Lexicorum N. T.*

XXXIV.

Admonitiones de usu glossariorum.

De *Glossariis*, quae ordine suo descripsimus, eorumque usu, duo maxime proponi solent praecepta (Ern. Part. I. Sect. II. Cap. I. §. 12):

I. *Quo est Glossarium antiquius, eo est melius iudicandum eoque plus fidei meretur.*

Verum et hoc praeceptum, necesse est, iisdem limitibus circumscribatur, quos supra (XXIV. p. 113. f.) Scholiastarum testimoniis posuimus. Simpliciter enim ab antiquitate ad bonitatem concludi nequit.

II. *Quo doctior fuit Glossarii auctor, eo plus fidei meretur et auctoritatis.*

Sed eum fuisse doctiorem caeteris, id nonnisi tractando libro et usu diuturno disci potest. Est autem *doctrina* Glossographi vel *ipsius*, quum ipse est auctor explicationum, vel *aliorum*, quum suum Glossarium ex libris aliorum compilavit; id quod de omnibus valet, quae hodie quidem nobis supersunt; si modo illud sciremus semper, e quibus libris singula compilaverint.

XXXV.

3. *è versionibus.*

Vltimum denique praesidium directum, quo confirmari verborum significatus potest, erat in *Versionibus*.

bus (IV). De his nunc duo sufficiet tenuisse, quae *Ernestius* etiam §. 14. proposuit. *Primo*, quum versio alicuius libri bona exstat, ex ea sane peti potest adminiculum ad interpretandum. *Secundo*, ut adhibere illud adminiculum possim, necesse est, linguam accurate intelligam, e qua versio facta est. Verum illud maxime quaeritur, quae sit versio bona, cur et quo modo iudicanda sit, quo modo hinc derivanda adminicula interpretandi. Haec omnia, quae *ERNESTIUS* mire discerpfit, et per Interpretem suum dispersit (v. pag. 78. 126. et 160.), unum in locum collecta, infra commodius pertractabuntur.

XXXVI.

Loquendi usus cognoscitur etiam ex iis, quae per occasionem interdum adsparguntur.

Praeterea etiam alia exstant, *per occasionem* tradita, quae possint utilia esse interpretationi. Adhibeantur ergo in auxilium etiam ii, qui vel *obiter* alterius linguae verba et genera dicendi obscuriora, praesertim iis, quibus ipsi scriberent, explicarunt, ut Cicero graeca multa, Dionysius Halicarnasseus latina; vel sua interdum ex alterius linguae scriptoribus sumpserunt (§. 15.), ut locos aliquot ex Polybio sumpsit Livius, ut Homerum imitando expressit Virgilius, idem in bucolicis carminibus Theocritum &c. Similiter Novi Testamenti scriptores e textu Veteris Testamenti hebraico multa sumpserunt. — Sed ex omni illo apparatu citationum in N. T. obviarum quid tandem pertinet ad interpretandum?

I. Pertinent huc ea loca ex Veteri Testamento repetita, ubi in Novo explicationis aliquid accedit. Vel-

uti quae Jéf. XL, 13. leguntur, ea sunt comparanda cum 1. Cor. II, 16. [Luculentior comparatio instituitur cum Rom. XI, 34.] In hebraicis est: quis comparare, cognoscere potest *Spiritum Domini*? In loco Paulino est: quis cognoscere potest *νοῦν Κυρίου*; h. e. *mentem, intelligentiam, consilium Domini*? Ergo apud Jesaiam *Spiritus* non est tertia persona trinitatis, sed mens divina: quod patet ex authentica loci illius explicatione.

II. Conferendi sunt ii loci Novi Testamenti, ubi Veteris Testamenti verba proferuntur, non ex Alexandrina versione, sed ex hebraico textu. Ita locus Matth. XIII, 18. non ex ista versione petitus, sed ab ipso Matthaeo conversus est.

XXXVII.

In primis cognoscendus est character cuilibet scriptori proprius.

Quae hactenus exposuimus, ea fere sunt communia scriptorum omnium, quorum nemo est, in quo non liceat uti istis praesidiis interpretandi. In his autem non acquiescendum interpreti; sed cognoscendus etiam est scriptoris cuiuslibet character proprius, proprium idioma, eique convenienter verba explicanda (§. 16). Iam quia hic proprius scriptoris character inest in proprio loquendi usu, in certa quadam secta aut religione, in certa aetate, in gente et natione, quacum vixit, denique in genere scriptorum, ad quod quis pertinet; nosse et consulere proprium scriptoris characterem, nihil erit aliud, quam nosse ea omnia, quae singulatim recensuimus, eaque accommodare ad interpretationem. Quapropter id nobis agendum est, ut singula genera eorum, quae propria scriptori censentur, accuratius pertractemus.

XXXVIII.

XXXVIII.

Ideoqve a) proprius scriptori loquendi usus.

Primo igitur si proprius scriptori est *loquendi usus*; sequitur, eum ex sese maxime explicari debere: nam solus ita loquitur, caeteri aliter; solus in hoc libro ita loquitur; quorsum utamur caeterorum auctoritate? Sed haec scriptoris propria consuetudo loquendi cognoscitur *suo ipsius testimonio*, vel *diserto* illo, quando definitiones verborum a se usurpatorum proponit, mentemque disertis verbis suam explicat, vel *implicito*, quum per descriptionem uberio rem rei docet, quid ipse ponendo verbo aliquo intellexerit. Ad hoc implicitorum testimoniorum genus referri etiam potest tum *parallelismus verborum*, cuius adminiculo discitur, quo modo scriptor sua verba aliis locis explicet, tum *parallelismus rerum*, quo eadem res aliis verbis exprimitur. Sic formula illa *καταλλάσσειν τὸν κόσμον* nullus utitur scriptor Novi Testamenti praeter Paulum. Vult autem Paulus hoc, Deum inter se hominesque mutuam fecisse amicitiam et benevolentiam. Qui sensus verborum unde intelligatur, nisi adsit rerum parallelismus? Denique ad usum loquendi alicui proprium cognoscendum faciunt et *Glossaria*, in eum ipsum scriptorem, quem tracto, proprie scripta.

XXXIX.

b) propria scriptori secta et religio.

Non difficile est intellectu, quare et hoc scriptori sit proprium, quod in ipsius *secta aut religione* est. Quaelibet enim religio habet quaedam sibi propria, sicut quaelibet secta et ars; ut adeo necesse sit, in eo, qui religionis et sectae alicuius asseclam se profitetur,

propria multa inesse, quum in rebus describendis, tum in singulis etiam vocabulis. Recte itaque praecipitur, non esse quemlibet scriptorem explicandum ex quolibet et cuiuslibet disciplinae scriptore, sed ex eo, qui eandem artem, disciplinam, sectam et religionem habet. Et quemadmodum scriptori sectae Platonicae lux est quaerenda ex Platonice: ita scriptores de divina religione sunt ex similibus interpretandi, ideoque Veteris Testamenti scriptores ex scriptoribus Novi, Apostoli ex Evangelistis, Evangelistae ex Evangelistis et Apostolis. Eodem modo in singulis. Multa Paulus dicit de secta *Pharisaica*; haec oportet nos explicare ex scriptoribus aequalibus de illa secta. Talis autem antiquus scriptor est JOSEPHUS, et ipse Pharisaeus, in cuius praesertim libro, quem de vita sua conscripsit, et H. P. C. Hencke, Prof. Helmstadiensis, seorsum edidit (Brunsvici 1786. 8.), magna pars disciplinae Pharisaicae verborumque, quibus illa usa est in rebus singulis, continetur. Similiter Coloff. II. sermo est de aliquo genere hominum, qui prae se ferant cultum aliquem Dei excellentiorem, quam pro humano ingenio humanisque viribus. Hi sunt ex illa, quae *Therapeutarum* secta dicitur. De hac adeundus est PHILO, scriptor coaevus Paulo, qui de Therapeutis singularem libellum composuit, omnesque eorum ritus atque universam disciplinam descripsit.

XL.

c) *propria scriptori aetas.*

Porro quoniam propria est scriptori aetas; sequitur, quemlibet ex suae aetatis scriptoribus esse interpretandum, non e recentioribus, non ex antiquioribus, neque ex omnibus promiscue. Huc autem pertinent:

1. *ritus.*

I. *ritus*. Etenim ritus illius aetatis, qua vixit aliquis scriptor, procrearunt verba multa formulasque illi ob aetatem suam proprias. Quodsi scriptores Novi Testamenti explicentur e scriptoribus coaevis tam graecis, quam latinis; facile etiam intelligentur *allusiones* multae, e ritibus illi aetati propriis ductae. Nec vero satis est, interpretem ex aliquo scriptore explicare ritum aliquem iudaicum, aut graecum, aut romanum: illud quaeritur, num illa aetate, qua scriptor vixit, hic ritus, qui nunc enarratur, etiam revera fuerit, annon aut antiquior sit aut recentior. Et in ritibus quidem Judaeorum explicandis interpretem oportet diligenter discernere iudaicas antiquitates ab hebraicis, ita, ut *hebraicae* sint primae aetate, quae pertineant ad tempora Mosis, Iudicum, Regum; *iudaicae* contra, aetate posteriores, referantur ad tempus exilii Baby- lonici. Operae igitur pretium fecit HENR. EHREN- FRIED WARNEKROS, qui in libro, quem inscripsit *Entwurf der hebräïschen Alterthümer* (Vinar. 1782. 8.), distinxit priscae aetatis hebraicos ritus a iudaicis sequio- ris aevi, quos etiam in Novo Testamento reperimus.

[Plures libros, qui huc pertinent, indicavimus supra pag. 15. E.]

2. *usus loquendi*. Nam et is ex aetate cuiuslibet scriptoris multa habet propria, variaturque temporis successu. Expedita autem est (§. 17.), ac per se plana regula, quae et hic communi se sensui obtrudit, non esse scriptorem quemque e scriptoribus quibusque, anti- quioris aut recentioris aetatis, explicandum, sed ex aequalibus maxime et coaevis. Quamquam enim, ut exemplo utar, in universum verum est, innumera ver- ba inde a Platone usque ad Aelianum eadem significa- tione usurpata fuisse: tamen id non valet de omnibus;

unde necessitas oritur consulendorum scriptorum, qui coetanei sunt. Quod si ad Novi Testamenti libros transferamus, nonne Josephus et Philo ad cognoscendum loquendi usum, in iis obvium, plus facient, quam Xenophon et Plato, quippe qui istis scriptoribus non fuerunt aequales? Atque ut in Novo Testamento passim spiritus dicitur *παράκλητος ἡμῶν*; ita ipsi illi *παράκλητον* dicunt ita, ut appareat luculentissime, isto tempore et graece et hebraice *פְּרִיטָיִם* vel *פְּרִקְרִיטָיִם* vocabulum usurpatum de eo fuisse, *qui in auxilium sumeretur, qui esset adiutor*. Ob eandemque causam cavendum est, ne libros Novi Testamenti e Patribus graecis, qui inferiores sunt Apostolorum aetate, explicemus. Saepe enim Patres iisdem verbis cum scriptoribus sacris utuntur, sed sensu longe diverso. Sic v. c. *πνευματικῶς* apud istos nihil aliud est, quam *allegorice, non litteraliter*; eodem modo multi voluerunt etiam in Novo Testamento illud *πνευματικῶς* explicare, lapsi errore exegetico-chronologico. In Novo Testamento *illuminati* dicuntur ii, qui cognitione religionis imbuti sunt; sed in Patribus graecis ita appellantur *baptizati*. Inde Patres saepe numero ipsi errarunt, dum ex sua recentiori consuetudine loquendi explicarent Novi Testamenti libros. Ita ex Hebr. VI, 4. dogma eruerunt plane falsum, docentes, baptizatos (nam ita ceperunt vocabulum *Φωτισθέντας*), qui fiant apostatae, non posse se convertere ideoque nec recipi debere in coetum Christianum. Fit etiamnum saepe numero, ut ex nostris compendiis dogmaticis explicemus illos primorum saeculorum scriptores N. T., tametsi non raro in definitionibus compendiorum vocabula sumantur multo angustiore sensu, et ipsae illae definitiones recentiori tempore constitutae sint. Quid? quod ipsa sermonis nostri quotidiani consuetudo, si transferatur ad libros sacros, pervertere sensum scriptorum

rum potest atque obscurare. Nos quum dicimus *maritum unius uxoris*, intelligimus eum, qui non est polygamus: sed longe diverso sensu de episcopo occurrit 1. Timoth. III, 2. discimusque ex aliis monumentis historicis, eum sic fuisse appellatum, qui non secundas contraxisset nuptias, qui semel tantum matrimonium iniisset.

3. *modus cogitandi, qui fuit scriptoris aetate.*

Quaelibet enim aetas habet suum cogitandi modum de rebus politicis, litterariis, etiam moralibus, qui modus varie afficit linguam redditque diversum usum loquendi. Et Judaeis quidem modus cogitandi et loquendi fuit proprius vel *per omnes*, vel *per certas quasdam aetates*. - Exprimunt v. c. illam coniunctionem (relationem), quae inter Deum et homines intercedit, nomine foederis; necessitudinem, quae inter Deum et homines est, appellant regnum; necessitudinem, quae inter Deum et Judaeos fuit, appellant regnum Dei in Judaeos. Ergo adscribitur Deo palatium, tribuitur thronus, sunt ministri adstantes throno, atque haec omnia deinde transferuntur ad Judaeorum urbem et templum. Eodem modo illud iudicandum est, quod res adversas, morbos nominatim, tractant ut poenas; quod sanationem spectant ut veniam peccati, quae, sublata illius poena, contingat hominibus; quod, quicquid est in Dei providentia mundi que administratione obvium, ab ipso Deo dicunt effici et agi, quasi ille sit causa efficiens, etiamsi satis clare apparet, eum non posse causam esse efficientem caecitatis, scelerum, perversitatis, ἀπιστίας; quod futuram vitam describunt et exprimunt rebus iis, quae sunt ex hac vita depromptae, convivio, laeto conventu, similibus. Atque haec valent de *omnibus* Judaeorum aetatibus. Iam fuit praeterea etiam cogitandi modus, Judaeis proprius *certa*

tantum *aetate*. Sic Christus, quoad vitam pro genere humano deposuit, cogitatur sic, ut comparatur cum sacrificiis. Hinc dicitur victima; dicitur sacerdos victimam offerens, dicitur intrasse in sanctum sanctorum, et quae sunt alia huius generis. Valuit autem ille cogitandi hac de re modus maxime Apostolorum aetate. Atque ut coeptus erat gentis illius futurus servator Davidi similis Rex nominari: ita omnis illius expectatio rursus erat expectatio Regis. Iam coetus eius erat regnum, omniaque, quae de eo dicuntur, ut de regnante traduntur.

[Vtinam b. Auctor pluribus exposuisset de ratione, qua scriptores sacri N. T. sequuti sint cogitandi modum, qui vixit ipsorum aetate, sermonesque suos ac scripta ad captum atque intellectum vulgi accommodaverint! Sed nec ERNESTIUS hunc locum, qui latissime patet, in Interprete suo attigit, mirante iam Venerabili TELLERO in libello: *Job. Aug. Ernesti's Verdienste um die Theologie und Religion*, Berl. 1783. p. 10. Necessè igitur erit, infra de his monere, ubi *historicae interpretationis* ratio exponetur et commendabitur.* E.]

XLI.

d) *propria scriptori gens et natio, in qua vixit.*

Quum porro docemus, habere scriptorem quemlibet sibi propria ex *gente* ac *natione*, in qua vixerit; rursus hic omnia tum ad ritus singularum gentium, tum ad cogitandi modum illis usitatum referuntur. Ita in legendis interpretandisque Novi Testamenti libris, res ipsa loquitur, *rituum* iudaicorum, graecorum et romanorum notitiam ex iis esse scriptoribus petendam, qui

qui gente quidem fuerint Iudaei, sed inter Graecos tamen et Romanos vixerint. Inde ERNESTIUS etiam in ultimo *Interpretis* sui capite non contemnendam syllogen fecit rituum omnium, quorum fit mentio in Novo Testamento. Multa etiam insunt in ISAACI CAUSAUBONI *Exercitationibus XVI. ad Cardinalis Baronii Prolegomena in annales* (Genevae 1655. 4.) et in JOSEPHI SCALIGERI *opere de emendatione temporum* (Genev. 1629. f.). Quibus in libris dixerim propemodum plus reperiri diligentiae ac praesidii ad interpretandum, quam in compendiis de industria hoc in genere scriptis. (v. supra pag. 15.) Sed in ea quaestione, cuius gentis ac nationis fuerit aliquis scriptor, etiam *modus cogitandi*, nationi illi proprius et usitatus, diligenter respiciendus est. Qua de re quum paulo ante (XL.) quaedam adasperferim, iuvat nunc unum illud adiicere, derivandum ex hoc fonte esse morem scriptorum, qui tropos a certis rebus lubentissime depromant. Nam quae gens pastoritiae vitae dat operam, omnia fere tropica ab his rebus repetit; sicut ab agrariis rebus, aut militaribus, aut mercenariis, aut maritimis tropos sumunt gentes, quae his potissimum negotiis occupantur. Hinc nonne sunt derivandae tot rerum descriptiones, quae ad Deum pertinent, repetitae a pastore? Hinc nonne grex commemoratur, pascua, pabulum, prata? Quibus imaginibus omnino Dei adversus gentem suam amor ac benevolentia describitur.

Caeterum exstant in eam rem observationes in JOH. AUG. NOESSELT *Anweis. zur Kenntniss d. allgem. Bücher in allen Theilen d. Theol.* (ed. III. Lips. 1790. 8. p. 98.), ut et in omnium illorum libris, qui e iudaicis et rabbinicis ritibus illustrare libros sacros instituerunt.

Pari consilio THO. HARMER librum scripsit: [*Observations on divers passages of Scripture, placing many of them in a light altogether new — by means of circumstances — mentioned in books of Voyages and Travels into the East*, Ed. II. Vol. I. II. Lond. 1776. Vol. III. IV. 1787. 8.] Quem librum JOH. ERN. FABER germanicum fecit (*Beobachtungen über den Orient aus Reisebeschreibungen, zur Aufklärung der b. Schrift*, Hamb. 1772.), et aliis deinde duobus tomis auxit [proprio studio conscriptis, quum Anglici quidem operis non nisi priora duo volumina vertisset. His adde libros, quos pag. 15. memoravimus.]

Neque ignoratur variorum itinerariorum utilitas ad eam rem, ut cognoscamus maxime domesticos mores coniunctumque cum his modum cogitandi, genti usitatum, dediscamusque e nostris moribus metiri ea, quae toto coelo ab iis distant.

[Commendantur in primis interpreti librorum facrorum *Voyages du Chevalier CHARDIN en Perse et en autres lieux de l'Orient*, Amsterd. 1735. IV. 4. FR. HASSELQUIST *Reise nach Palästina*, Rost. 1762. 8. CARST. NIEBUHR *Beschreib. von Arabien*, Copenhag. 1772. 4. Ej. *Reisebeschreib. nach Arabien und den umlieg. Ländern*, 1774. 1778. II. 8. *Voyage d'Egypte et de Nubie*, par FR. L. NORDEN, Copenh. 1755. II. f. (german. verf. et in compendium redact. Berl. 1779. II. 8. sine mappis geograph.) *Voyage en Syrie et en Egypte* — par C. F. VOLNEY, Par. 1787. II. 8. (vertit J. Gotth. Schneider, Jen. 1788. II. 8.) *Die Sitten der Beduinen Araber; a. d. Franz. des R. ARVIEUX*, mit Anm. und Zusätzen v. E. F. Rosenmüller, L. 1789. 8. *Description of the East and some other Countries*, by RICH. POCOKE, Lond.

Lond. 1743. II. f. (german. versio emendatior prodiit, Erlang. 1771 — 73. III. 4.) E.]

XLII.

e) *proprium scriptori argumentum et genus scribendi.*

Habet denique quilibet scriptor multa sibi propria propter *genus scriptorum*, ad quos pertinet. Genus autem scriptorum iudicatur tum *argumento*, tum *charactere* maxime *orationis*, quem vocamus (§. 17).

Ac de *argumento* quidem nulla est dubitatio. Praecipimus enim saepenumero, historicos esse ex historicis, poëtas ex poëtis interpretandos, quoslibet ex sui similibus. Quamquam hoc non eam habet vim, quasi historicus *non nisi* ex historicis possit explicari, orator *non nisi* ex oratoribus. Sed explicandus est historicus ex sui similibus in *narrationibus* et in *simplicitate narrandi*, ne, ubi narrat, ibi censeatur improprie loqui, ut poëta; ne ubi simpliciter narrat, censeatur fictione uti. Non debemus itaque ex historia Moſis allegoriam facere aut fictionem, sed explicare narrationes eius ut res in facto positas, quo modo explicare solemus historiam Herodoti. Pariter oratores ex oratoribus explicandi sunt; non, quo orator omnino nequeat ex philosophis et historicis interdum explicari, sed quod in *oratoriis locis* iisdemque affectu plenis, in descriptionibus, in exornationibus, in argumentationibus oratorem ex oratore explicare consentaneum est.

Par habenda est ratio *characteris*. Facit autem characterem scriptoris hoc, quod ille aut *inventor* est aut *imitator*. Scriptor aliquis est *inventor* (nos dicimus *Originalschriftsteller*), quum suum habet singularem cogitandi

gitandi et scribendi modum, quem ipse pro suo ingenio sibi formavit, ita, ut, quod nos certe sciamus, primus sit in hoc genere. De HOMERO res nota est omnibus. Sed tales etiam scriptores sunt THUCYDIDES et TACITUS, qui ut sunt ex genere eodem, ita *suum* habent *modum cogitandi*, valde illum severum et gravem, secundum quem de omnibus rebus iudicant. Habent etiam *suum loquendi scribendive modum*. Nil enim difficilius est Thucydide; nil laboriosius Taciti lectione, propter brevitatem insignem et hinc natam obscuritatem. Hunc modum singularem sibi quisque formavit *pro suo ingenio*: nos saltem non scimus antiquiorem. Pariter in scriptoribus sacris praeter MOSEN talem singularem characterem habent JESAIAS, quem omnes propemodum Prophetæ imitatione expresserunt; DAVIDES, in cuius canticis fere insunt preces, querelae, declaratio summae fiduciae in Deo positae, laudes Dei, uno verbo: *Empfindungen*; ASSAPHUS, in cuius carminibus tractatur potius aliqua sententia, v. c. neminem esse ante obitum beatum, divitias non posse quemquam liberare a iudicio Dei aut moriendi necessitate (quam sententiam Assaphus in primis repetit versatque in omnem partem, non sine magna copia verborum), ita, ut character horum canticorum cernatur in eo, quod nos appellamus *Betrachtungen*. E scriptoribus Novi Testamenti addi poterat PAULUS et prae caeteris JOHANNES, si uberius haec persequi nunc liceret.

Venimus ad characterem *scriptoris imitatoris*. Etiam hic res ad exempla redit. Constat, Graecorum et *tragicos et epicos poëtas* pendere omnes ab imitatione Homeri, neque intelligi sine hoc posse. Pariter *historici* versantur in THUCYDIDIS aut XENOPHONTIS imitatione. Qui ornate scribere voluerunt, omnes sequenti

sequuti sunt imitatione PLATONEM. Vnde etiam in philologiae studio accuratiori tales scriptores cognoscendi sunt primo loco, ut fontes omnis graecitatis, caeterique ordine quodam chronologico legendi; quoniam, si inceperimus ab eo, quem omnes deinde exprefert in hoc genere, facile, quod reliquum est laboris, profligatur in caeteris. In libris facris MOSES eos habuit imitatores fere omnes, qui hodie vocantur hebraici scriptores. Sic Deuter. XXXII. aliquod illius canticum proponitur; quod quis non exprimere studeat et imitari in Pfalmis ac propheticis libris? Deuter. XXVIII. fervantibus legem aut negligentibus commoda aut incommoda longa serie praedicuntur. Ex hoc loco quis non petiit multa, ubi fermo esset de praemiis servatae, poenis violatae legi constitutis? Venerunt adeo hinc multa in sermonem populi, ut talia: *das Land bewohnen; unter dem Feigenbaum sicher sitzen* &c. De JESAJA supra monui, et hodie satis notum est, lectionem eius esse praesidium filii omnium Prophetarum facilius intelligendi. Omnes, qui post DAVIDEM scripserunt, ex eo sumpserunt varias formulas loquendi. Neque sane mirum est, si qua in gente scriptor aliquis in primis excelluisset, ex eius libris derivasse deinde alios multa in suos, seque ad exemplar illius plane composuisse. Caeterum cadere hoc non potest in Novi Testamenti scriptores, in quibus quamvis emineant nonnulli proprio quodam caractere, tamen nulla est inter eos orta imitatio.

Ex his omnibus, quae disputavimus, apparet, characterem orationis esse vel certae aetati aut genti communem, vel certo scriptori proprium, vel a certi scriptoris imitatione ortum.

[Etiam haec, quae universe et summatim sunt tradita de *characterum proprietate*, operae pretium erat,

erat, ad scriptores N. T. accuratius accommodare. Pendet enim ab hac re et intelligentia illorum, et rectum de iis iudicium, omninoque Hermeneutices sacrae etiam hoc est, declarare, quae sit scriptorum divinorum similitudo, quae diversitas, unde orta utraque, et quid inde ad interpretationem illorum derivandum sit. Vltimae quaestioni satisfaciunt observationes, quae passim sunt de recta et utili comparatione scriptorum adspersae. Ad tres priores autem quia nusquam in hoc libro b. Auctor rediit, eas hoc loco paucis attingere conabor, non solum, ut quodam modo insigniantur ii N. T. scriptores, quos b. MORUS monuit *proprio caractere eminuisse*, verum etiam ut appareat, an et quatenus verum sit, quod idem negavit, *nullam esse inter illos ortam imitationem.*

Nimirum CHRISTUS ipse quum eam doctrinam, cuius partes ante ipsum iam multis essent cognitae, tum auctoritate summa firmare, tum nova donare luce, atque in complurium hominum notitiam adducere institueret, quantum ex ipsius sermonum reliquiis, per evangelia conservatis, iudicare licet, simplicissima et ad populi captum accommodatissima usus est docendi methodo, familiari magis, quam artificiali. (v. *Henkii Lineamenta inst. fid. christ.* p. 43.) Sed discipuli eius et sectatores, pro ingenii institutionisque diversitate, coeperunt iam doctius explicare doctrinae per illum publicatae nonnulla capita. Atque in his eminent maxime, quos b. Auctor nominavit, PAULUS et JOHANNES. Quorum in scriptis sub tractationis elocutionisque diversitate rerum delectarum traditarumque similitudo latet maxima. Neque id mirum; quamquam nec Paulus Johannem legerit, neque Johannes Paulum sit imita-

imitatione confectatus. Verum Paulus Apóstolus quum ipse non fuisset cum Christo his in terris versatus eiusque usus disciplina, nec haurire sua posset ex Evangeliiis, quae nulla tum erant; cognitionem religionis petiit ex ea institutione, quae populo iudaico a Christo impertita, multorum adhuc in memoria et sermonibus vigeat. Nec sane fieri poterat, ut Gamalielis discipulum, Hierosolymis commorantem, lateret doctrina, quae ista aetate tantopere celebraretur. Huius autem doctrinae explicatione quemadmodum Paulus eos potissimum erudiit, qui cogitandi quamdam peritiam sibi et sollertiam comparavissent: ita Johannes quoque iis maxime scripsit, qui varia iam scientia essent aucti. Hinc magna utriusque scriptoris similitudo et convenientia, valde proficua diligenti interpreti. Tamen alia fuere, quae discriminis multum inter eos importarent, sita tum in disciplina, cui uterque addictus fuit, tum in scribendi consilio. Johannes enim, si non omnino et aperte impugnavit sectam et opiniones Cerinthi, quod nuper etiam venerabilis theologus, *Paulus*, negavit, tamen passim videtur tecte ad eas respexisse, retinendo quoque hic illic loquendi usu, qui Cerinthianis placuisset. Paulus contra iudaicae philosophiae habitum christianae doctrinae induxit. Quamobrem quae in Johannis evangelio naturali simplicitate retinent lectorem, mulcentque et suaviter commovent animum, in Pauli epistolis artificiosius definita, illustrata, confirmata erudiunt ingenium, pectus implent, nec raro sua obscuritate (2. Petr. III, 16.) acriorem attentionem postulant. Ac magis patefcet Johannis character, si, quantum intersit *inter huius et caeterorum Evangelia*, diligenter attendatur. Johannes enim, proprium plane et peculiarem nactus *τρόπον παιδείας*

Baptistae cognominis disciplina, e qua prodierat, in multisque Zabiae scholae sermonem sequutus, non modo Judaeorum usibus inservivit, qui platonicae et zoroastricae doctrinae placita cum popularibus commentis sic coniunxerant cabbalistica arte, ut novam sibi *γνώσιν* produxissent, verum etiam alienus fuit ab imitatione aliorum, excultusque ipse ingenio, cultius scribendi genus adhibuit. Caeteri Evangelistae libros suos vulgo Christianorum destinarunt, popularem sequuti modum scribendi, et commentariis usi eorum, qui ad vulgi se captum et consuetudinem dederant. His adde, ut indolem Johanneorum scriptorum recte diiudices, ingenii et imaginationis facillimam agitationem, animique tenerimi affectum, elucentem utrumque ex imaginibus et comparationibus, quas sectatur, e paradoxis, quibus attentionem acuit, ex aculeis denique, quos in animis lectorum relinquit. Animadvertes, Christum in Johannis evangelio doctori Alexandrino-iudaico similiorem esse, quam Palaestinenſi, qualem caeteri Evangelistae eum exhibent, sermonesque fere non didactica methodo, sed familiariter et dictitante sensu animi. De caeteris Evangeliorum scriptoribus non opus est singulatim disserere. Quamquam enim est illorum aliquod discrimen, tamen non tantum inter se dissident omnes, quantum LUCAS a se ipse diversus est. Etenim in Evangelio, quoniam pependit a fide et narratione aliorum, stilius eius abruptior est, asperior, prorsus hebraizans; in Actis, in quibus suam ipse sibi narrationem texuit, puriore ac beatiore copia fluit. — Restat admonitio de epistolis JACOBI, PETRI et JUDAE. In quibus quae facile observatur non modo sententiarum, argumentorum et cohortationum, sed ipsius quoque sermonis maxima consensio et conspiratio, ea vel ad communem fontem

tem nos ducit, e quo omnes simili consilio iisdemque temporibus hauserint, vel mutuae imitationis studia agnoscere iubet. Verum haec omnia e libris subtilissimorum interpretum, qui nostra aetate scripserunt, plenius discenda sunt. Apparebit, puto, ex iis, ad quae digitum intendi, qui fuerint inter scriptores N. T. *inventores*, ut MORI verbo utar, qui *imitatores*. Nam ea nunc ne tangam quidem, quae GRIESBACHIUS, Vir Summus, duobus libellis, Jenae 1780 et 1780 in lucem emissis, infertisque nuper non sine recognitione et novis additamentis *Velthufenii caeterorumque Commentationibus theologiacis*, Vol. I., hoc consilio disputavit, ut MARCI Evangelium totum esse e Matthaei et Lucae commentariis decerptum, ad eorumque normam haud raro etiam in singulis loquendi formulis compositum, ostenderet, E.]

CAPVT SECVNDVM.

DE SENSVS REPERIENDI RATIONIBVS VSVS
SVBSIDIARIIS.

I.

Quare usus loquendi non semper sufficiat.

Variae sunt caussae, propter quas usus loquendi, de quo hactenus egimus, nullo pacto sufficiat, neque ad significationem alicuius verbi constituendam, neque ad sensum loci inveniendum (§. I).

Primum enim sufficere usus non potest in *verbis rarioribus aut semel tantum obviis*. Quippe in his prorsus destituimur exemplis et testimoniis; illa autem etsi hic illic reperiantur in aliquo libro, tamen pauci illi, ubi occurrunt, loci possunt esse obscuri.

Deinde non sufficit usus *propter πολυσημίαν*, h. e. quoniam usus eadem aetate, eodemque in scriptore varius est atque inconstans. Iam potest quidem usu loquendi cognosci, quae sint alicuius verbi significationes plures; sed quaenam ex illis pluribus *hoc loco* debeat praeferrri et eligi, id aliunde cognoscendum est.

Denique non sufficit usus *propter rerum obscuritatem aut novitatem*. Ita *obscura* sunt vaticinia, quae aliquot saeculis ante de futuris rebus loquuntur. Etsi enim in summa id dicitur, eventura esse laeta aut tristia: tamen rursus quaeritur, quaenam sint haec laeta, quae-
nam

nam tristitia. *Obscura* sunt, neque certo definienda, quae dicuntur de reditu corporum in vitam, de conditione et specie illorum corporum: quippe et hic de futuris rebus sermo est. Porro, ubi de ipsa Dei natura eiusque attributis sermo est, nonne hic quoque caecutimus, et omnia nostro loquendi more exprimimus? — Pariter, ubi de *rebus novis* sermo est, ibi inveniuntur etiam nova verba, velut in describendis inventis Physices. Similiter in religione, ubi sermo est de *πίσει εις Χριστόν, εις τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ* &c. quod nullo modo pendet ex usu loquendi linguae graecae. Quid enim sit *πίσις*, h. e. quae sint vocabuli significationes, docet me usus loquendi; sed quid sibi velit *πίσις εις Χριστόν*, id aliunde discendum est.

Accedit ad haec, quod *scriptor interdum ipse usum loquendi neglexit.*

[Quod factum in primis esse constat ab Hellenisticis, de quorum sermone infra dicetur. E.]

II.

Rationes usus subsidiariae.

Quae quum ita sint, assumendae et quasi *in subsidium vocandae sunt aliae rationes*, per quas elici vera verborum significatio eruique verus locorum sensus, sine usu per testimonia cognito, possit. Ac de his rationibus subsidiariis nobis nunc est praecipendum.

III.

I. *Orationis contextus, patens a) e scopo scriptoris.*

In his subsidiariis adminiculis primum est, quod *orationis contextu* utitur, idque modo multiplici. Pri-

num comparando orationis univerſae conſilio, quem vulgo *ſcopum* dicunt (§. 2). Hic enim pertinet ſine dubio ad orationis contextum, eſtque illius pars, ad quam oratio ipſa refertur. Reſpiciendum autem eſt ad hunc ſcopum, quoniam, ut in vita communi quilibet praefumitur eſſe bonus, ita ſcriptorem bonum et prudentem, non credibile eſt, ſine ſcopo ſcripſiſſe, aut dixiſſe aliter, quam conſilium dicendi pateretur.

IV.

Vnde ſcopus intelligatur.

Hic vero quaefſtio ea oritur, quam plane praeteriit ERNESTIUS, quo modo et per quae adminicula poſſit iudicari ſcriptoris conſilium. Intelligatur id et iudicabitur

I. *e diſerta commemoratione ſcriptoris*, et ex hac quidem omnium certiffime. Si quis enim diſerte dicit, ſe nunc hoc conſilio ſcribere; negari nequit, hunc eſſe ſcopum ſcriptoris. Id autem valet partim de integris libris, partim de ſingulis locis. *De integris libris*: — Sic Johannes ſub finem evangelii ſui dicit (cap. XX, 31.), eſſe hunc librum a ſe ſcriptum, ut perſuadeatur omnibus, Jeſum eſſe Meſſiam. Cum hoc igitur conſilio coniungi debent omnes ſermones Chriſti, ad illud revocari, quaecunque Johannes ſcripſit. Similiter *in ſingulis locis*. Quum v. c. I. Cor. VII. incipiat in hunc modum Paulus, ſe nunc dicere velle, de quibus Corinthii per epiſtolam ipſi quaefſtiones propoſuerint; apparet, per integrum caput ad quaefſtiones propoſitas reſponderi. Iam verſatur illud caput etiam in eo, non videri conſultum, inire matrimonium. Hoc per ſe, absolute poſitum, quomodo potuit ab Apoſtolo ſcribi? Sed

Sed e commemoratione scopi intelligitur, eum non voluisse hic dogma, aut universale quoddam de moribus officiisque praeceptum, tradere, sed respexisse ad propositam sibi quaestionem huiusque respectu iudicavisse, quatenus his temporibus calamitosus consultum sit, aut non, inire matrimonium.

2. *Cognoscitur scopus scriptoris animadvertenda occasione, quae ei suppeditata est.* Quum v. c. temporibus Apostolorum permulti essent, qui errores spargerent et Judaismum defenderent; oportebat Apostolos saepe numero contra hos errores dicere, et oppugnare Iudaismi defensores. Talis error occasionem historicam praebuit toti epistolae secundae, quae a Petro scripta est. — Ex eodem genere multa sunt in Christi parabolis. Cui quum proponitur aliqua quaestio, aut exprobratur aliquid, veluti, quod ipse versetur cum hominibus scelestis; hac re occasio ei praebetur respondendi, aut defendendi sese per parabolam. Nonnunquam etiam ubi Apostoli aliquo errore laborant, Christus per parabolas eos docet secus statuere. — Pariter in multis vaticiniis Veteris Testamenti initium fit ab eo, fore, ut hostes bellum gerant contra Iudaeos. Apparet, occasione belli proponi vaticinia. — Inde etiam sunt admodum utiles Psalmorum inscriptiones, in quibus notatur, quo quodque canticum tendat, quo consilio scriptum sit. Omnino autem haec via, animadvertendi scopum, omnium facillima est ac tutissima. Quoniam enim omnia redeunt ad historiam; hac cognita, scopus sponte apparet. Nam quis ferio neget, eo consilio scribi, ut satisfiat scribendi occasionei suppeditatae?

3. *Cognoscitur scopus scriptoris ex addita in fine conclusione aliqua diserta.* Rom. III, 28. post longam

disputationem additur haec conclusio: λογίζομεθα οὖν, πῖσει δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον, χωρὶς ἔργων νόμου. Ex ea intelligitur, quo consilio scriptus sit totus locus, et ad quam sententiam referenda omnia sint.

4. *Poterit etiam ex historia scopus loci cognosci.*

Historia ostendit, temporibus Apostolorum varios fuisse errores sparsos, ideoque multos ab iis locos necessario scriptos hoc consilio, ut refutarentur errores. Historia docet, in epistola Judae ne unum quidem verum reperiri, in quo non contra hos dicatur, qui docendo libidini indulgeant, et libertatem Christianam eant mutatum in perversam licentiam. Argumentum totius epistolae secundae, Corinthiis scriptae, indicat, Paulum vindicare se velle a criminationibus eorum doctorum, qui detrahere ipsi de auctoritate moliebantur. Agit ergo hoc, ut doceat, se habere parem cum caeteris Apostolis auctoritatem. Obiectum ei fuerat, ipsum non nisi lucri studio docere; confirmat multis, se docere gratis. Verum talia, quae ab scriptore aliquo sunt contra homines certos defendendi consilio scripta, non pertinent ad omnes Christianos, neque dogmata continent aut officia omnibus temporibus communia. Tenendum etiam est, propterea non singulas libri partes cum argumento primario cohaerere, praesertim in populari scriptore. Nam in eadem illa epistola Paulus cap. VIII. et IX. exponit de eleemosynis colligendis, et postea demum ab hac digressionem redit ad eam, quam instituerat, auctoritatis suae sui que studium defensionem. Et fortasse hoc in genere ab iis erratum est, qui evangelii Johannis *totius* hunc scopum facerent, ut Cerinthiani refutarentur, h. e. qui existimarent, eos tantum Christi sermones delectos a Johanne et consignatos fuisse, quibus Cerinthianorum errores redarguerentur, ita, ut ubivis reperirent antitheses contra illorum sententias.

tentias. Iam licet verisimile sit, capite primo ad eos respici: tamen nec hic a particulari ad universale concludendum est. Dixit idem ille Johannes sub finem evangelii, fuisse haec a se scripta, ut fides fieret omnibus, Jesum esse Messiam. Quid? si ne hunc quidem scopum affingere toti libro liceat? Ita fortassis videatur quibusdam, qui reputantes nexum, meminerint, paullo ante de miraculis quibusdam, post Christi in vitam reditum peractis, sermonem esse, respicique ab auctore ad haec potissimum miracula, quum addat, se plura commemorare posse, nisi magna esset libri moles futura, et haec suffectura ad confirmandam Christi doctrinam viderentur. Haec utcunque sint, illud certe apparere arbitror, rationem istam concludendi ab historia et argumento libri habere quasdam cautiones, quas observare interpretem oporteat.

5. Quodsi nihil horum, quae hactenus commemoravi, adest, unum illud relinquitur lectori, *ut librum integrum, locum totum cognoscat, et ad scopum attendat.* Hoc uti sensus communis praecipit: ita cavendum est, ne librum omnem, in primis eum, qui est populariter scriptus, tentemus ad aliquam dispositionem redigere; ut si in epistola Pauli esset propositio aliqua, qua niterentur omnia, deinde partes explicarentur, denique plures subpropositiones, quas vocant, traderentur. Quod valde absonum est.

V.

Scopus non semper evidens.

Sed in tali indagatione scopi non semper ea est evidentiā, quae certam interpretationem efficiat (§. 2); quod interdum plures interpretationes consilio orationis

nis satis consentaneae reperiri possunt. Sic in locis iis, ubi de *παρουσία τοῦ Χριστοῦ* sermo est, non disceptatur semper, sitne adventus eius ultimus, an adventus ille ad sumendum de Judaeis supplicium intelligendus. In talibus contentus esse interpret debet aliqua probabilitate, praesertim, si unum ei relinquatur illud, quod quinto loco commemoravi, neque adhiberi possint superiora quatuor scopi inveniendi adminicula.

VI.

Vbi evidens explicationis cum scopo coniunctio.

Habet ergo observatio scopi varias cautiones; primam hanc, ut ei non nimis, aut soli, confidamus, et qualicumque cum consilio convenientia contenti simus: quod solent facere ii, qui linguarum non satis sunt periti; sed *ut sit evidens et necessaria explicatiois cum consilio orationis coniunctio* (§. 3), cui confidere queamus. Quaeritur itaque, ubi et cur explicatio *necessario et evidenter* cohaereat cum consilio et scopo? Huic quaestioni satisfacere conabor tribus observationibus.

I. *Vbi altera explicatio seriei orationis manifeste repugnat; ibi necessitas oritur, praeferendi alteram.*

Pf. XLII, 3. haec leguntur: *quando perveniam eo, ut Dei faciem spectem!* Hic versus in asceticis libris explicatur sic: cupere hominem mori, et ita maturius pervenire ad felicitatem illam futuram, quae interdum exprimitur formula: *ὄπτεσθαι τὸν Θεόν*. Sed haec explicatio utique repugnat consilio orationis. Davides nimirum, exul, in fugam coniectus metu Absalonis, versansque in bellis, optat, ut Hierosolymam redeat et *Deum videat*, h. e. ut Deo cultum praestet in templo.

Nam

Nam v. 4. ponitur id: o quam laetus conferam me ad laudes Dei in templo Hierosolymitano! Est itaque hoc loco necessaria et evidens coniunctio alterius explicationis cum scopo et serie orationis. 1. Cor. III, 17. *Si quis templum Dei corrumpit, hunc perdet Deus.* Id solet sic accipi, ut *templum Dei* intelligatur de corpore humano, et *perdere* referatur ad impudicitiam libidinosam. Ita vicissim *Deus perdens* erit: incommoda et mala tribuens homini libidinoso. Et fatendum est, omnia verba optime convenire, explicationemque illam suadere, praesertim, quum cap. VI., ubi talia dicuntur adversus libidinosos, haec ipsa allegoria *templi Dei* de corpore hominum reperiatur. Verum praecefferant de officio doctorum religionis haec monita, ut cum doctrina palmaria de Jesu servatore alias coniungant veras doctrinas, neque illi addant falsas. Hoc ut late disputatum erat ante; ita posthaec sequitur illud, Paulum esse huius officii memorem. Iam medius inter hos versus locus legitur, de quo dicebam. Quid hic tandem ad rem facit, in hac serie orationis, monitum tale, libidinosum libidinis suae manere incommoda? Necessesse fit, ut alter sensus verborum praefereatur, quo *ναὸς* sit *coetus Christianus*; *ᾧ θεῖον ναὸν*, violare et corrumpere hunc coetum, sc. per errores, qui spargantur; denique *θεὸς ᾧ θεῖον*, *Deus puniens illum errores propagandi libidinem.* Ita singula congruunt cum loco, qui de officiis doctorum exponit.

II. *Vbi ex parallelismo doceri potest, sic utique locum esse explicandum, aliter non posse intelligi; ibi reiiciendus est alter sensus, etiamsi ille grammaticè, etiam per scopum, intelligi poterat.*

Matth. V, 25. *Esto benevolus et facilis adversario tuo mox, quam diu in itinere cum illo versaris, ne fortasse*
te

te adversarius tradat iudici, et iudex publico ministro, et tu in custodiam coniciare. Haec duplicem possunt interpretationem habere, ut referantur aut ad futuram vitam aut ad hanc. Ex priori ratione, quae centies est repetita ab interpretibus, id dicitur: esse placabilitati studendum, dum in his terris (in via ad coelum) vivamus cum adversario, ne olim animi implacabilis poenas a Deo, iudice nostro, luamus gravissimas. Ex posteriore sensus hic prodit: si tibi cum adversario controversia est de re forensi, fac, ut ei aliquid cedas, ut leniter cum eo agas, redeasque adeo cum eo in amicitiam inter eundem (*während dass du mit ihm vor Gericht gehst*): ita non opus erit adire iudicem, quia rem ipsi inter vos composuistis. Sin fueris tenax; re ad tribunal delata, iudex erit severus, decernetque, etiam ultimum obelum tibi esse solvendum. Utraque explicatio convenit cum scopo; in utraque gravis est cohortatio ad placabilitatem. Sed si conferatur parallelus locus, qui est Luc. XII, 58.; rem sic reperimus expressam: *quando tu cum adversario tuo tendis ad magistratum* (*ἐπ' ἀρχόντων*), *in via* (*ἐν τῇ ὁδῷ*) *des operam, ut ille tecum reconcilietur, ne necesse sit ad tribunal accedere: nam ibi severius statuatur.* Nihil hic de vita in his terris. Additur etiam: *ne ille alter te rapiat in ius.* Nec id potest ad futuram vitam referri. Sequitur denique: *iudex te tradet τῷ πράκτορι.* At is est publicus minister, cuius est *in carcerem conicere.* Nec haec possunt ad mala pertinere, quae in futura vita oriuntur ex implacabilitate. Sic unus ostendit *parallelismus*, quum sensus uterque consilio orationis conveniat, uter ab interprete praefendus sit.

III. *Vbi e duabus explanationibus una frigidum sensum efficit; ibi altera praefenda necessario est.*

Frigidum appellatur omne id, quod vim non habet, seu quod non efficit id, quod debebat efficere. Ita *iocus* est *frigidus*, qui non risum efficit, sed improbationem. Pariter *sensus* est *frigidus*, quum vim nullam habet nihilque confert, neque ad demonstrationem, neque ad perspicuitatem, neque ad exornationem. Iam quia nemo scriptor existimatur ita scripsisse, ut *frigidus* oriatur *sensus*; aequitas interpretem ducit huc, ut *frigidum sensum* repudiet, alteram explicationem teneat. Jac. I, 17. *Omne bonum et donum proficiscitur desuper a patre luminum, apud quem ne umbra quidem mutationis aut vicissitudinis est.* In his *pater luminum* potest significare auctorem solis, lunae, siderum; potest etiam significare patrem beatissimum, ut ergo *πατὴρ τῶν Φώτων*, *fons beatitudinis*, ille vocetur eodem modo, quo *pater benignitatis* h. e. *benignus*, *pater misericordiae*, h. e. *misericors*. Nam *Φῶς*, ut hebraicum *אֵל*, centies occurrere de beatitudine, notissimum est. Iam *frigidus* haud dubie *sensus* oritur, si *πατὴρ τῶν Φώτων* intelligam patrem, creatorem solis ac siderum. Mens enim scriptoris haec est: Deus est immutabilis, et quicquid ab illo nobis datur, id bonum est. Quod si sequeretur: *creavit enim sidera*; nihil id afferret ad perspicuitatem, quod unusquisque sentit, multo minus ad demonstrationem, quoniam cohaerere in logica demonstratione nullo pacto possunt notiones hae: *Deus bonus*, *Deus siderum creator*; nec faceret denique is *sensus* ad exornationem. Nam quae foret tandem haec exornatio, si quis dicere vellet: Deum non dare nisi bona; creavisse enim ipsum sidera? Contra vero si haec inferatur idea: Deus, *beatitudinis omnis fons et auctor*, nihil dat, nisi quod bonum nobis sit; egregie omnia et commodo nexu videmus cohaerere. I. Cor. IV, 1. dicuntur Apostoli et omnes doctores religionis Christianae esse *οἰκονόμοι μυστηρίων*

ρίων Θεοῦ. Hoc ab aliis sic est intellectum: *ministri incognitae hactenus doctrinae*, ab aliis autem sic: *dispensatores sacramentorum*. Hinc, addunt, confirmari morem, sacramenta administrandi per sacerdotes. Sed haec altera interpretatio est frigida, utpote quae nihil conferat, neque ad confirmandum, neque ad illustrandum, neque ad exornandum. Dicit Paulus, id sufficere doctori debere, si Deus eius fidem in munere gerendo probet, etiamsi homines eum sinistre diiudicent. Addit causam, quare id debeat ei sufficere. Esse enim doctorem *oeconomum mysteriorum Dei*, h. e. *ministerium Dei in doctrina incognita aperienda*. Ergo ex notione *ministri* colligit, satis esse, si Deo bonam fidem probet; plus ab eo non postulari.

VII.

Sensus e scopo repertus comparari debet cum loquendi usu.

Altera cautio, quam habet observatio scopi, haec est, ut sensum e consilio orationis repertum comparemus cum usu loquendi, videamusque, an cum eo in concordiam redigi possit, vel sic, ut verba per consuetudinem loquendi hunc sensum habere possint, quod fit in primis in *πολυσήμοις*, vel sic saltem, ut ei non repugnent (§. 3). In quo praecepto duo insunt:

I. *Sensus e consilio orationis reperiri potest*. Id satis demonstratum est. 2. Tim. II, 15. postulatur a doctoribus *ὁρθοτομεῖν*, quod est vi verbi *recte secare*. Vnde mira sunt effecta. Docet autem scopus, exprimi debere *officium*, praestandum quotidie per facta; ideo non fundamentum dividendi doctrinam in duas partes, in legem et evangelium.

II. Re-

II. *Repertus sensus est cum usu loquendi comparandus*, ὁρθοτομεῖν dicitur graece de his, qui *recto cursu navigant, recto tramite pergunt*; ut alibi κανοτομεῖν, *novum plane iter facere*. Atqui hoc est officium, recto cursu pergere in tradenda doctrina vera, recta via incedere in docendo, a vero non aberrare. — Philipp. II, 6. *Christus, etsi erat par Deo, tamen non rapinam censuit banc suam cum Deo aequalitatem*. Id accipi sic solet: non ostentavit illam suam divinitatem, ut solent victores rapinam ostentare et de ea gloriari. Hunc sensum sane patitur scopus orationis; agitur enim de animo demisso, qui non ostendet suam excellentiam. Tamen verba ista: οὐχ ἀρπασμὸν ἠγήσατο, nullo modo possunt grammatice hunc sensum habere. Ex certo enim et evidenti usu linguae graecae phrasis illa indicat, *cupide aliquid et rapide usurpare*. Ita erit sensus: non solebat cupide et avide rapere hoc, ut suam ubique ostenderet excellentiam. De hoc usu loquendi cfr. LAMB. BOS *Exercitatt. philol. in N. F. p. 198.*

VIII.

Idem ad reperiendum usum interdum adducit.

Si quis igitur e solo consilio orationis, sine auxilio et consensu verborum, aut etiam repugnante usu dicendi, interpretatur, is temere ac sine causa iusta conicit potius et divinat, qui sensus esse possit, quam certa ratione interpretatur. Interdum tamen fieri solet, ut ille ipse sensus, per consilium orationis repertus, deducat nos in viam reperiendi consensum cum usu loquendi. Sic ubi 1. Petri III, 21. *baptismus dicitur interrogatio bonae conscientiae erga Deum*, facile apparet e serie orationis et scopo, tale quid esse, quale nos appellamus *promissionem*, quae fiat Deo. Sed ἐπερω-
τημα

τημα per se est *quaestio*. Quod ergo ex serie et scopo orationis intellectum fuerat, id nunc in viam nos ducit reperiendi consensum cum usu loquendi. Sponte tamen hinc fluit admonitio, non esse utendum ea ratione, nisi vel in ambiguis, vel in ἀπαξ λεγομένοις, omninoque in quibus usum loquendi idoneis testimoniis satis cognoscere non detur, aut ille non sufficiat ad sensum definiendum.

IX.

b) *Ex antecedentibus et consequentibus.*

Alter modus adhibendi orationis contextum ad indagandum verborum sensum ille est, qui *antecedentia et consequentia* consulit (§. 4). Eum modum quod ERNESTIUS dicit *angustiore*, quasi ille non aeque late pateat ac scopi spectandi utilitas, de hoc dubitare liceat. *Quaestio* enim illa de antecedentibus et consequentibus *omni est in loco* instituenda, ut recte procedat interpretatio. Facile autem apparet, antecedentia et consequentia hic non intelligi localiter, ut ita dicam, sed logice aut dialectice. Volo hoc, non quaeri, quid proxime antecedit aut proxime subsequatur aliquo in loco, sed quod cogitatione antecedit et sequatur. Igitur *consulere antecedentia et consequentia* erit nihil aliud, quam omnem seriem ac nexum propositionum logicum (*logikalisch-gedachte Gedankenreihe*) perquirere et spectare. Vbicunque enim aliqua propositio tractatur, cum ea cohaerent multae aliae, quae eam demonstrant, limitant, illustrent, dilatant, varie persequuntur: ea omnia efficiunt seriem idearum, propositionumque nexum logicum.

Iam vero in tali connexionione sententiarum potest aliqua res vel *uberius pertractari*, vel *paucis attingi*.

Vbi

Vbi *res pertractatur uberius*, reperietur nexus logicus, si attendamus, quid doceatur, per quae argumenta confirmetur, quo modo definiatur, quo modo illustretur, quo modo repudietur altera sententia, quid et quibus e principiis concludatur, quid inde derive- tur ad ipsam praxin. Patet, esse hoc consilio integrum locum cognoscendum, ut iudicari possit, quid antecedeat et sequatur. Exercitii causa perlegi possunt loci hi: Rom. VII. qui est de vitiositate hominum interiore. Rom. XIV. de adiaphoris. Ephes. II, 11. seqq. de felicitate Paganorum, qui sunt traducti ad Christianam religionem. 1. Cor. XV. de reditu hominum in vitam. Pertinent et huc Psalmi multi.

Vbi *brevius res proponitur*, vel observabitur praeter id, quod dicitur, *addita causa*; vel observabitur id, quod dicitur, et *illustratio* rei aliqua, velut per additum exemplum; vel observabitur id, quod dicitur, et *conclusio* inde derivata. Ita meditando tandem cognoscitur, qui sit sensus. Proferam exempla quaedam. Luc. XX, 36. de redivivis in vitam hoc dicitur: *non amplius possunt mori*, addita causa: *nam sunt angelorum similes*. Quodsi quis diceret, angelorum similes hoc loco significare *celeris et agiles*; miserrimus ille foret nexus praecedentium et consequentium. Sunt potius angelorum similes ii, qui sunt *spirituum similes*, ideoque non crasso amplius corpore praediti, *neque mortales*. Matth. VII, 20. *cavete vobis a docentibus falsa*. Exemplum: *num potest ex ficu decerpi uva?* Conclusio: *e factis igitur et vitae ratione eos iudicabitis*. Sententia: Vita illorum doctrinae respondere debet.

Tali igitur consideratione antecedentium et consequentium fit, vel, ut ex pluribus sensibus, ab usu lo-

quendi non abhorrentibus, fiat delectus, consulto nexu logico, vel, ut verbum insolens, nec usu fatis cognitum, quid significare debeat, intelligatur. Sic v. c. τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου apud Paulum singulari plane usu loquendi dicuntur de lege Judaica rituali; ut Galat. IV, 3. *Christiani non amplius subesse dicuntur elementis mundi, quia sint per Christum redempti ab illorum servitute.* Addit: *nolite igitur redire ad illa servilia elementa.* Nec hoc est fatis perspicuum. Attendendum igitur ad modum, quo illustret rem: *Nolite amplius observare dies, menses, cibos &c.* Haec si revocemus omnia ad certum aliquod genus; erit: *observare ritus.* Contra quos autem scribebat? Contra Judaeos. Intelligentur itaque *ritus Judaici*, seu *Mosaica lex ritualis*. Sponte igitur apparet e nexu logico illius loci, τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου esse ex Paulino dicendi genere *Mosaicam legem, praeceptricem rituum.*

Caeterum tenendum est, in hoc studio, eruendi significationem verbi insolentis e nexu logico, interdum non licere progredi ultra verisimilitudinem, et habere genus hoc easdem, quas superius, cautiones. In omni autem illa re non possumus exerceri melius, quam per studium philologiae profanae, quae dicitur: cuius officium etiam in eo cernitur, quod docet animadvertere nexum logicum. Ac fatis declaraverunt multi viri doctissimi, quo modo scriptores veteres legi debeant logice. Sufficiet ex iis nominare **BIESTERUM** et **GEDICKIUM**, qui dialogos Platonicos hoc modo tractarunt, **GARVIUM** et **KINDERVATERUM**, qui in Ciceronis libris, qui sunt de Officiis et Natura Deorum, eadem ratione eodemque consilio explicandis, operam laudabilem posuerunt.

X.

Cautiones quaedam.

Sed adspargenda hoc loco quaedam sunt, ne nexum logicum alieno tempore observemus, h. e. ne studeamus, dispositiones logicas eorum librorum et locorum componere, quorum indoles ab ista ratione abhorret. Nam ubi Pfalmus aliquis continet preces aut querelas, quis in eo serio quaerat dispositionis logicae ordinem? Non solent nimirum precantes nexu logico ac subtiliter exprimere ea, quae sentiunt. Et tamen factum est olim, in Psalmore commentariis, ut cuique cantico praemitteretur aliqua tabella, nectens talem dispositionem. Similem ob causam non debebant Epistolarum integrarum dispositiones condi. Neque enim illae sic versantur in uno eodemque argumento, ut omnia cohaereant inter se invicem; sed magna in iis est variatio rerum, quarum aliae post alias ponuntur. Alienum id quoque est a natura epistolae, praesertim ubi ab indoctis hominibus scripta est. Quamobrem satis erit, in singulis locis attendere, quid, quo modo illud, quoque ordine tradatur.

XI.

c) *Ex subiectis et attributis.*

Ad exercitationes istius modi logicas, quae e contextu orationis sensum vel obscurorum reperiant, vel ambiguum definiant, pertinet porro *comparatio subiectorum et attributorum*, seu, quod idem est, *substantivorum et adiectivorum* (§. 5). Continetur autem haec comparatio notissima illa regula: qualia sint subiecta, talia esse attributa, et vicissim. Consule igitur naturam subiecti; et videbis, quid esse debeat in praedicato,

utrumque ut sibi conveniat. Vno autem hoc fundamento nonne nituntur, quaecunque de Deo dicuntur humano more? In his enim subiectum, quod est *natura Dei*, non patitur proprie intelligi attributa talia: *digito tangere, olfacere, descendere*. Similiter quum magistratus homines dicuntur *Dii*, aut quum Moses homo Exod. IV, 16. dicitur *Deus Aaronis*; intelligitur, quo sensu haec ita dicantur. Neque enim homines dici possunt *Dii* eodem sensu, quo verum Deum appellamus, sed quod similitudinem Dei gerant, quippe imperantes aliis. Nam de Mose quidem praecefferant haec: Deus mandata Mosi dat; Moses est Dei os; eloquitur Dei mandata. Additur hoc: qualis Deus est Mosi, talis Moses erit Aaroni. Atqui Deus Mosi mandata dabat exsequenda; ergo et Moses, qui Aaroni multa mandabat, hoc sensu erat Deus eius. — Ex eadem norma saepissime in Epistolis Apostolorum declarari debet, quinam loci scripti sint Christianis, nuper Judaeis; quinam Christianis, nuper Paganis; qui denique utrisque. Quodsi legitur: vos quondam fuistis cultores idolorum; id non potest pertinere, nisi ad Paganos, qui nuper fuerant. Sin scribitur: vos habuistis multa promissa; id non potest pertinere nisi ad Judaeos, qui nuper fuerant. Quo in discrimine observando admodum diligentes fuere Theodorus Beza et Hugo Grotius.

Caeterum haec coniunctio subiecti et attributi, sive substantivi et adiectivi non eam semper habet necessitatem, ut certa et evidens concludendi ratio detur, (§. 6. med.). Neque enim apparet ista necessitas, ubi subiectum *per imagines multas* exprimitur. At in imagine fieri facile potest, ut similitudinem spectemus alia ex parte, quam ex qua scriptor voluit. Pertinent etiam huc *Profopopoeiae*, ut Sap. Sal. VIII., ubi Sapient-

piencia tamquam aliqua persona introducitur. Quid fit? Alius intelligit Dei essentialem qualitatem, alius sapientiam hypostaticam, h. e. filium Dei. Venitur ad praedicata, h. e. ad singulos locos; manet eadem disensio. Laboratur enim in subiecto. Rom. VIII, 22. locus est celebratissimus de creatura gemebunda. Alius intelligit naturam rerum, alius Paganos, alius Judaeos, alius Christianos. Praedicata quivis suam in rem et sententiam convertit: pauci animadvertunt, esse figuram orationis, nec licere in praedicatis omnia nimis urgere.

XII.

d) *Ex comparatione casus recti et obliqui.*

Alius modus adhibendi orationis contextum ad indagandum verborum sensum ille est, qui *casus rectos et obliquos comparat* (§. 5). Etenim si comparo nominativum et genitivum, animadverto relationem logicam, quae inter utrumque est. Sic constat, Paulum *captivum Christi* saepe dici sensu hoc: qui sit Christi et religionis causa captivus. Nec raro *δικαιοσύνης Θεοῦ* sensus variatur. Nunc est ipsa Dei iustitia; nunc attributa eius; nunc pietas hominis ad exemplum Dei; nunc iustitia, quae a Deo venit, aliis verbis, iustificatio et absolutio a peccatis (Rom. III, 5. Philipp. III, 9.); nunc est virtus ea, quae a Deo probatur, ut Matth. VI, 33. *ζητεῖτε τὴν δικαιοσύνην*. Id igitur quid sit quoque in loco, non potest nisi e serie orationis cognosci. — Similiter quae sint *παθήματα τοῦ Χριστοῦ*, num quae ipse tulerit Christus, an quae homines perferant eius causa, ex orationis serie iudicandum est.

[Videtur haec paragraphus aliqua obscuritate laborare. Nam in exemplis, quae b. MORUS attulit,

comparatio casus recti et obliqui non habet vim ad sensum vel ambiguum definiendum, vel obscurorum reperiendum, neque in hac comparatione inest modus adhibendi contextum ad indagandum sensum; sed ipse ille contextus consulendus est et in auxilium vocandus, ut casus recti et obliqui sensus detegatur. Melius huc quadrat exemplum ab AMMONE allatum ex Ephes. I, 23. ubi πλήρωμα illustrat sequens πληρωμένου. E.]

XIII.

e) *Ex comparatione verborum adiectarumque determinationum.*

Pertinet enim et hoc ad contextum, quod comparantur verba et adiectae determinationes, quae vel in adverbis, vel in nominibus, vel per praepositionem verbo adiunguntur.

Adiecta igitur determinatio est notio, quae ostendit, quatenus, qua ex parte et quo respectu verbum aliquod spectandum sit, ita, ut excludantur caeterae omnes partes, e quibus etiam spectari possit. Eiusmodi autem determinatio est in omni adiectivo, v. c. ubi domus, quae e multis partibus spectari potest, vocatur spiritualis, aut victima spiritualis &c.; est etiam in adverbis, ut in illo ἀληθῶς λέγειν, in quo spectatur notio dicendi quoad veritatem; tum in nominibus, quae adiunguntur verbo per praepositionem, suntque fere adiectivorum περιφράσεις, v. c. κατ' ὄψιν κρίσις, ubi notio τῆς κρίσεως ita determinatur per adiunctionem, ut intelligamus iudicium e rebus externis factum; vel ἡ κατ' εὐσέβειαν ζῶν, et quae sunt his similia.

XIV.

XIV.

f) *Ex comparatione disiunctorum:*

Iudicatur contextus orationis etiam *comparandis disiunctis*. *Disiuncta* vero hoc loco sunt ea, quae alibi appellantur *notiones repugnantes*, seu usitatioe vocabulo *opposita*. Iam e logicis constat, opposita esse vel contradictoria, vel contraria. *Contradictoria* — quum unum negat, alterum affirmat, v. c. dives, non dives. *Contraria* — quum unum ex hac, alterum ex alia parte spectatur, v. c. coelum et terra; Deus et homo; spiritus et caro; fides et adspetus. Hoc loco sermo est de ultimo genere, seu de oppositione tali, quae alicui linguae in primis familiaris est pertinetque ad adimicula interpretandi. Videamus itaque, an, quae tradantur de oppositionibus, via quadam ac ratione tradi possint. Ponamus observationem; hinc derive-mus praeceptum.

I. *Quot modis variatur una oppositio, tot modis variatur etiam altera.*

Coeleste opponitur *terrestri*. Quot modis variatur illud? *Coeleste* est divinum, perfectum, moraliter perfectum, sempiternum. Iam quot modis hoc variatur, totidem variatur alterum. *Terrestre* igitur erit humanum, infirmum, moraliter imperfectum, caducum. Ita in singulis locis, uno opposito definito, facile intelligetur alterum. Pariter *spiritus* multis modis variatur, totidem *caro*. Vbi *spiritus* est invisibile, ibi *caro* erit visibile. Si *spiritus* est potens quid, *caro* erit necessario aliquid infirmum. Si *spiritus* dicitur intelligens quid, *caro* dicetur inscium quid; si *spiritus* morale bonum, *caro* morale malum.

II. Praeceptum, quod ex illa observatione sponte fluit, erit hoc : *Constituatur alterutra oppositio accurate.*

Id autem fieri nequit, nisi per orationis seriem. Si constitutum sit, quid sibi velint ista : τὸ γράμμα ἀποκτείνει, per se planum erit, quid sit in opposito : τὸ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Nimirum : lex reddit tristes ; evangelii doctrina laetos reddit et exhilarat.

Talis itaque disiunctorum comparatio habet hanc vim (§. 6.), ut semper certam interpretationem gignat, ut primum alterutrum perspicue intellectum est. Valet enim etiam hic, quod philosophi dicunt, non posse, quod sit, idem simul non esse. Caeterum in his omnibus sensus etiam pendet ab usu loquendi, cavendumque est interpretibus, ne, quae per ingenii acumen et felicitatem hoc modo repererint, ab illo usu respiciantur.

XV.

II. *Analogia linguarum; eaque a) grammatica.*

Altera ratio sensus reperiendi, usus subsidiaria, est ea, quae dicitur *Analogia linguarum* (§. 7). Sed ea non eiusdem est generis. Primum est singularum linguarum, quarum quaelibet habet analogiam suam, h. e. similem plane et aequalem rationem derivandi, componendi, definiendi, declinandi, flectendi et construendi vocabula, quam nemini licet violare. Eam appellabimus *analogiam grammaticam*. Discitur enim, quum elementaris linguae grammatica discitur, continenturque praecipis Grammaticorum de usu recte h. e. iuxta regulas loquendi, De quibus regulis quoniam hic

hic sermo non est, ubi spectantur praecepta interpretandi; ideo grammatica illa analogia hic non valde utimur.

[*Ἀναλογία* vox olim Mathematicorum propria, deinde communicata est cum philosophis atque artium doctoribus. Significat autem primo *similitudinem rationum*; deinde, in grammaticorum disciplina, *verborum similitudinem*, eamque vel unius linguae, vel plurium. *Vnius linguae analogiam* dicimus vel eam similitudinem verborum, quae ab ipsorum origine, declinatione ac coniugatione ducatur; quo sensu etiam Varro de L. L. vocabulum usurpavit: *vel* communem quamdam verborum et loquendi modorum rationem, per quam, comparatis eiusdem linguae diversis dictionibus, lucem obscurae phrasi ex simili ratione loquendi, sed clariori, afferre possis. Hac ratione, quicquid abhorret ab linguae alicuius communi ratione et univcrsa consuetudine, id contra linguae illius *ἀναλογίαν* esse iudicamus. Vtramque *ἀναλογίαν* formam voluit b. MORVS *analogiae grammaticae* nomine comprehendere: quod adiecta §. XVI. exempla docent. Sed *analogia linguarum plurium* est ea illarum similitudo, qua fit, ut certae linguae certa verba, tropi, phrascs iisque subiectae sententiae alterius linguae certis verbis, tropis, phrasibusque et de eadem re loquendi modis respondeant ac substitui possint. Sed quaedam linguae magis a se distant: arctius quaedam coniunctae sunt. Oritur hinc *analogia et dialectorum*, quae communis matris quasi filiae sunt, et *linguarum cognatarum*, quae coelo locique vicinitate, commercio vel origine magis consentiunt (XVII), denique *linguarum diversarum* (XX). Quamvis autem in omnibus, etiam diversorum generum, scriptori-

bus, antiquis praecipue, aliqua communis reperitur consuetudo loquendi, propter quam diversarum quoque linguarum verba et dictiones sibi substitui atque in interpretando se mutuo adiuvare possint: tamen dialectorum cognatarumque linguarum similitudinem in primis observandam esse, quivis intelligit. — Repetimus haec, quae ad constituendam *ἀναλογία* notionem eiusque formas discernendas necessaria videbantur, magnam partem ex GEO. GOD. ZEMISCH disputat. philol. *de Analogia linguarum*, L. 1758. E.]

XVI.

Usus analogiae grammaticae.

Est tamen, ubi etiam haec grammatica analogia in dubiis et obscuris, lucem aliquam praefert (§. 8); ut, quum in verbo aliquo de genere significationis constet, comparandis aliis eiusdem generis verbis, et modo ei linguae proprio de talibus rebus loquendi, iudicamus de vera verbi similis vi. Solent v. c. in hebraica lingua e radicibus verborum derivari substantiva, vel praefigendis, vel affigendis litteris, et quidem sic, ut alia ex Kal, alia ex Hiphil, alia ex Niphal &c. deriventur. Iam fieri potest, ut incidamus in verbum obscurum, quod aut semel, aut raro occurrat, et cuius vis ex lingua ipsa cognosci nequeat. Hic nos oportet ex analogia concludere. Itaque si formatio verbi v. c. indicat, illud esse ex Hiphil derivatum; sponte hinc sequetur notio, quae sit tali verbo usitata. Pariter in latina lingua constat, verba talia: *auctor*, *doctor*, *lector* &c., derivari a supinis. Ita *auctor* est qui auget: id interdum ducit in viam, ubi non respondet vocabulum nostro *Urheber*, sed v. c. indicat suaforem; quippe qui
auget

auget me consilio suo, auget propositum meum. Ad-
dam exempla quaedam e graecis. Coloss. II, 23. oc-
currit ἐθελοθρησκεία. Quod verbum quum sit
sine exemplo; videndum est, an possit ex analogia
cognosci, quid omnino sibi velit vocabulum cum ἐθέ-
λω compositum. Habemus eius generis varia. Sic
ἐθελοπρόξενος est is, qui hospitium praebet aliis sua
sponte, nullius iussu; ἐθελόδουλος, qui sua se sponte
offert alteri ad servitutem, non cogente eum domino;
ἐθελασεῖος, qui vult formosus esse, sectator elegantiae
et formosiratis. Ex hac analogia poterit in Paulino lo-
co ἐθελοθρησκεία esse *affectata religio*, quum quis prae
caeteris affectat pietatem, cultumque Dei sibi iniungit
sua sponte, non cogentibus praeceptis. Iam vero
fermo ibi est de iis, qui corpus habent duriter, ieiu-
nant, se ipsi castigant, idque faciunt sua sponte, affe-
ctantes praecipuam laudem pietatis. Consequitur ergo
tum ex ista ratione analogiae, tum e serie orationis,
ἐθελοθρησκείαν esse *sedulitatem in affectando praecipuo
Dei cultu*. Pariter huc pertinet Rom. XI, 12., ubi *Ju-
daeorum ἥττημα* occurrit, verbum sine exemplo.
Rursus res omnis redit ad analogiam. Descendit au-
tem ἥττημα a verbo ἥττοῦν, et hoc a comparativo ἥτ-
των *minor*. Erit igitur ἥττοῦν, *reddere minorem, de-
primere*, et ἥττημα *status deterior*. Nam ἐλάττωμα est
a verbo ἐλαττοῦν, et hoc a comparativo ἐλάττων:
hinc ἐλαττοῦν *minorem reddere*, et ἐλάττωμα *status de-
terior, Verfall, Abnahme*. Sunt ergo ista verba syno-
nyma, et quae ratio est derivandi ἐλάττωμα, eadem
valet in vocabulo ἥττημα; et quod ἐλάττωμα, centies
illud obvium, notat, idem denotat ἥττημα. Dicitur
autem ita in isto loco *defectus Judaeorum*, quoniam re-
iecerant Messiam et eius religionem, bonisque se ipsi
exspoliaverant. — Verbum ἐγκομβώσασθαι 1.
Petr. V, 5. occurrit de *animi submissione*. Hoc in verbo
quaeri

quaeri solet magna emphasis ab interpretibus, dicentibus, κόμβον significare vestem, qua servi uti soléant. Intelligendam hinc esse *maximam* demissionem animi: *sich in Demuth kleiden, wie in eine Sclaventracht.* Sunt alii, qui haereant in praepositione ἐν — debere, inquirunt, aliquem sibi admodum propriam reddere illam virtutem. At contra eiusmodi emphaticas interpretationes recte provocatur (§. 8.) ad caeteras formas loquendi graecas, quae vestiendi vim habent. In iis videmus praepositiones περί, ἀμφί, ἐν usurpari, sine accessione aliqua sententiae, ad simplicem vestiendi significationem. Sic vestem περιβάλλειν, ἀμφιβάλλειν, ἐμβάλλειν est simpliciter *inducere vestem*; et si tropice dicimus: *circumdare* sibi honorem, gloriam &c., non solemus arguari in adiuncta verbo praepositione, intelligentes id potius de eo, qui facit, ut honore et gloria utatur. Quod denique attinet ad κόμβον, comparentur haec: amictus, involucrum, indumentum. Iam ubi quis legerit, aliquem esse amictum gloriae, indutum virtutibus, audebitne in his inaniter arguari? Hinc apparet, verbum ἐγκομβώσασθαι nil aliud aut plus esse, quam ἐνδύσασθαι, quod cum eo permutat Clemens R. Ep. I. p. 39.

XVII.

b) *Analogia linguarum plurium.*

Veniamus ad genus alterum analogiae, quam brevitatis causa *analogiam linguarum plurium* appellabimus. Comparantur enim inter se invicem etiam linguae similes (§. 9.), quae vel sunt a communi stirpe natae, vel a se invicem procreatae. Illae sunt *dialecti*, hae autem *linguae cognatae*. Vtraeque quo modo differant inter se, exponemus.

I. *Dia-*

I. *Dialecti* non efficiunt diversas linguas, sed pertinent ad unam linguam, quae origine et progressu eadem est, diversa tantummodo formis grammaticis et vocabulis provincialibus. Sic in lingua graeca dialecti omnes pertinent ad *unam* linguam; *origine* verba omnia ex uno themate veniunt; *progressu* mansit una semper eademque lingua; sed *diversae* illae sunt *formis grammaticis* et *vocabulis provincialibus*; unde exortae sunt dialecti, dorica, aeolica, ionica, attica. Ita et linguae hebraicae diversae sunt dialecti, syriaca, chaldaica, arabica, addi etiam potest samaritana. Ac revera syriaca et chaldaica lingua non distant magnopere ab hebraica, nisi sono, formatione et quibusdam vocabulis; plus differt arabica. Tamen omnino illud apparet, has unius linguae varias dialectos inter se comparari posse ac debere.

[Hanc analogiae rationem in linguis orientalibus declarant maxime ALB. SCHULTENS *Origines hebraeae linguae ex Arabiae penetralibus*. Editio altera, cui adiectum est *Opusculum de defectibus hodiernis linguae hebr.* L. B. 1761. 4. Ej. *Vetus et regia via hebraizandi*, L. B. 1738. 4. Studuit idem SCHULTENS IUS in commentariis suis ad *librum Jobi* (L. B. 1737. 2. Tom. 4.) et *Proverbia Salomonis* (L. B. 1748. 4.), quorum utrumque in compendium redegit criticisque et exegeticis obss. auxit G. J. L. Vogel (Hal. 1769. 1773. 8.), magna cum subtilitate efficere, ut ad indagandam hanc analogiam grammaticam variis modis viam muniret. Add. JOH. ABR. KROMAYER *de usu linguae arabicae in addiscenda hebraea et explicanda scriptura*; JOSEPH. FR. SCHELLING *Abh. von dem Gebrauche der arabischen Sprache zu einer gründlichen Kenntniß der hebräischen*, Stuttg. 1771. 8. G. C. STORR *Observationes ad*
analo-

analogiam et syntaxin hebraicam pertinentes, Tubing. 1779. 8. Add. JOH. JAC. REISKII *Oratio studium arabicae linguae commendans*, ad calcem *Coniect. in Jobum*, Lips. 1779. E.)

II. *Linguae cognatae* sunt linguae, qua originem quidem eadem, sed progressu temporis factae penitus diversae. Exemplum reperimus in lingua latina et, quae hodie floret, italica, pariter in lingua graeca et latina. Quae non sunt dialecti, sed profus diversae linguae, ita tamen, ut latina multa receperit a graeca. Hinc enim, quod coloniae Graecorum in Italiam catervatim venire, factum est, ut Itali veteres in linguam suam multa inferrent graeca variis modis. Pluribus hoc docuerunt SCALIGER *de causis linguae latinae*, et VOSSIUS in *Etymologico* L. L. — Eodem fere modo cognatae sunt vetus graeca et hodierna ruffica, vetus germanica et hodierna danica; britannica et germanica inferioris Saxoniae &c. Ac quamquam linguae temporis progressu factae sunt diversae; tamen possunt omnes in multis spectari ut similes, illustrarique una ex altera, quod aliqua est cunctarum inter se connexio.

Eum nexum historicum linguarum, quotquot sunt, illustravit BR. WALTONUS in *Prolegom. Polyglott.* cap. 1. §. 14.

Eodem consilio CHR. W. BÜTTNERUS edidit *Vergleichungstafeln der Schriftarten versch. Völcker*, [Gotting. 1771. 8.], ut quaedam veluti genealogia appareret linguarum, quae ex se invicem essent ortae et inter se cohaerent.

Pertinet etiam huc JOH. DAV. MICHAELIS *Beurtheilung der Mittel, welche man anwendet, die aus-*
gestor-

gestorbene hebr. Sprache zu verstehen. [Gotting. 1757. 8.] In mediis enim praesidiis discendae eius linguae est ipsa analogia linguarum orientalium et modus earum inter se invicem comparandarum.

XVIII.

Vsus analogiae linguarum plurium.

Haec analogia prodest interpreti modo triplici (§. 10), primum hactenus, *ut radices verborum, quae in una lingua perierunt, reperiat ex cognata, ubi servatae sunt.* Id autem non tam facit ad singulos locos explicandos, quam ad doctiorem aliquam et altiorem linguae indagationem, consuliturque investigandis primis thematis magis historiae verborum, quam interpretationi (§. 11). Deinde illa analogia sic prodest, *ut aditum patefaciat ad significationem verborum:* quam in rem commendandus in primis est usus meliorum lexicorum: denique, et prope plus, *ut, ubi cognoverimus verborum, quorum radices deperditae sunt, significationes e contextu, eae illustrari hoc modo et firmari queant.* Nam si omnes dialecti Orientis consentiant in significato verbi alicuius, nonne hic est Orientis totius consensus? Hoc nonne multum firmet interpretationem verborum?

[Quod analogiae lumen ALB. SCHULTENSIUS Orientalibus, id eodem tempore linguae graecae et latinae intulit, civis eius et aequalis, TIB. HEMSTERHUSIUS. Doctrinam huius summi viri propagarunt scripta discipulorum, LUD. CASP. VALCKENAERII *observationes, quibus via munitur ad origines graecas investigandas lexicorumque defectus refarciendos,* et JOH. DAN. a LENNEP praelectt. *de analogia linguae graecae* — edid. Everard. Scheidius, Trai.

Trai. ad Rh. 1790. 8. Ej. LENNEP *etymologicum linguae graecae, s. observationes ad singulas verborum nominumque stirpes.* Cum animadverss. suis edidit Ev. Scheidius, Trai. ad Rh. 1790. 8. In praefatione Etymologici plura de hac linguarum analogia a SCHEIDIO disputantur. E.]

XIX.

Praecepta duo ad regendum illum usum.

Quo magis vero et amplius hunc fructum consequamur, opus erit regula duplici:

I. *Est certa lex, secundum quam dialecti inter se invicem comparandae sunt.*

Neque igitur licet ob vocalis aut litterulae similitudinem aliquam dialectorum variarum analogiam confulere, neque omnino quilibet comparare cum quolibet, sed est certa quaedam comparationis lex, certa methodus, ad quam amplius cognoscendam utilis est liber MICHAELIS, quem supra commemoravimus.

II. *Cavendum est studium sectandi meram etymologiam.*

Sed quid est in his sequi *meram* etymologiam, et quinam hoc in genere peccant? Faciunt nimirum id primo ii omnes, qui vocabulum aliquod, quod in hebraeo sermone unam tantummodo vim habet, comparant cum alia dialecto, in qua plures accepit significationes, quas ipsi deinde cunctas coniungunt et quasi compingunt in unum illud hebraicum verbum, appellantque *praegnantem* eius significationem. V. c. Pf. XV,
I. le-

I. leguntur haec: *quis habitabit in tentorio tuo?* Sensus est: quis iure ac vere potest esse particeps divini cultus publici? Nos dicimus: *wer ist geschickt zur Theilnahme am öffentlichen Gottesdienste?* Sed illud לַתְּוֹרִיָּה *tentorium*, dicunt esse verbum praegnantis significationis: indicare enim coetum eorum, qui pertineant ad eundem dominum, ad eandem familiam, ad eandem religionem, ad eandem domum. Cogitanda igitur esse haec: primum, quis subiectus est domini imperio? deinde, quis eius populo annumerandus est? tum, quis particeps est eius religionis? denique, quis habitat in Palaestina? Hae notiones variae, quas constipatas esse et condensatas in uno vocabulo volunt, ducuntur ex analogia linguae arabicae. Sed numne id voluit is, qui sic loquutus est? Num solemus ita loqui et scribere? annon hic abusus potius est comparandarum dialectorum plurium? Etsi enim linguae sunt similes, tamen quaelibet sua ingreditur via. Docet id satis luculenter comparatio linguae graecae et latinae. In hanc, ut exemplo utar, venit vocabulum *fama*, ductum e dorico *Φάμα* pro *Φήμη*, quod descendit a radice *Φημί*. Iam quis hinc argumentetur, *famam* dici Latinis omne id, quodcunque dicatur, et quum *Φήμαι* Graecis etiam sint responsa Deorum et auguria avium, quis haec inferre in latinam linguam, et significationes prorsus ab ea alienas comminisci sustineat? Sed quo modo vix labi quisquam solet in caeteris linguis, eo ut saepenumero aberraretur in hebraica, causa potissimum haec fuit, quod in illa fere peculiare quiddam quaerere et invenire volebant. Quae superstitione accepta refertur Judaeis, suam linguam etiam hoc sensu sanctam appellantibus. Expo-
suit de his erroribus, qui manarunt in Testamentum Vetus a Judaeis, FROMMANNUS *Opusculorum* p. 82.

Deinde *meram* etymologiam sequuntur etiam ii, qui sola possibilitate alicuius significationis contenti sunt. Concluditur autem talis possibilitas e comparatione cum cognata lingua, omittiturque gravissima quaestio, annon forte perierit ista significatio in altera lingua, eamque repudiet contextus? Atque ad hoc temerarium studium, possibilitatem tantum modo amplectendi, fortassis referenda sunt, quae ERNESTIUS (§. 11. fin.) monuit, et quae universe pronuntiata vix probaverim, indagandis radicibus verborum investigandaque linguarum analogia raro plus, quam tenuem aliquam veri speciem teneri. Immo plus tenetur multis in locis, ubi hac una via optime invenitur interpretatio, egregie conspirans cum orationis contextu.

XX.

c. *Analogia linguarum omnium, eiusque a) causae.*

Nec vero dialecti tantum unius linguae, aut cognatae duntaxat linguae, sed omnes omnino linguae componi inter se et comparari possunt ad sensum constituendum. Quo modo ne quis putet comparari dissimillima, aperiendae sunt eius rei causae. Est autem una causa *physica*, quam ERNESTIUS quoque (§. 13.) attigit, altera *historica*, de qua pauca nobis addenda sunt.

Physica causa est in similitudine ingenii et naturae humanae. Quaecunque enim res *sensibus externis* percipiuntur, eae ab hominibus eiusdem generis eodem modo percipiuntur, ideoque homines iisdem rebus eadem ratione afficiuntur. Hinc oritur humani generis communitio quaedam et consensus in usu loquendi. Tenebrae afficiunt nos omnes quodam tristitiae sensu; omnibus lux affert aliquid hilaritatis. Quid mirum igitur, si omnes nationum omnium linguae lucem dicant

cant de gaudio, tenebras imaginem faciant moestitiae? Etsi enim nationes modis loquendi, qua etymologias verborum, valde dissimilibus utantur: tamen facile apparet, omnes sensisse idem, ob eamque causam alterum ex altero facile intelligi posse. Porro non tantum quae in externos sensus cadunt, sed etiam quae in *internos*, eodem modo ab hominibus solent exprimi. Internum sensum percipimus, quum ideae in animo quaedam formantur, v. c. ubi imago rei nobis obversatur, quam memoria instaurat et in absentibus etiam rebus depingit. Nihil itaque mirum, propter hanc internam perceptionem factum esse, ut notiones rerum in animo orientes appellarentur omnibus in linguis ideae, imagines, species, effigies, figmenta. Pariter interior sensus, quum animo commoto sumus, indicat, nil esse tranquillum et aequabile; moveri omnia, agitari, perturbari, velut gaudio, dolore &c. Omnes igitur linguae in affectibus describendis uti solent vocabulis commotionis, perturbationis, iactationis, agitationis, tumultus. In hac tanta linguarum consensione, quae et externorum et internorum sensuum aequali affectione nititur, nonne fieri potest, ut una lingua succurrat alteri, utque saepe admodum utiliter ostendatur, nos quoque sic loqui, neque aliter homines omnes?

Historica causa est in mutuo nexu et commercio gentium omnium aut saltem plerarumque. Etenim hoc nexu, quem genuere migrationes ex aliis terris in alias, effectum est, ut ab unius gentis lingua aliquid in linguam alterius derivaretur. Vnde, quotquot nobis sunt cognitae gentes cultiores, quae inter se invicem habuerunt aliquid commercii, multa communicarunt secum, receperuntque in consuetudinem. Nec vocabula tantum et phrasae alterius linguae in suam trans-

tulere, sed mores etiam omnemque modum cogitandi. Ac si qua gens in primis valuit opibus et imperio, ad eam se caeterae maxime conformaverunt. Hinc quanta vi grassata est per terrarum orbem lingua graeca, ad cuius rationem omnes se vellent componere! Nec defuit talis aemulatio superioribus temporibus nostrae linguae; quae quum obruta esset Britanniae, Galliae aliisque peregrinis vocabulis, multi laborarunt, ut, expulsis illis, vernacula reducerent. De moribus, cogitandi modo, omnique externa conditione vitae, non opus est dicere, quantum et nostra natio traxerit ab exteris.

XXI.

b) *Exempla.*

His ita explicatis, afferemus exempla quaedam (§. 12.), quae observationes nostras de analogia et similitudine omnium linguarum vel illustrent, vel tueantur. Rom. VII, 14. dicitur aliquis *πικραμένος ὑπὸ τὴν αἵμαρτίαν*, *venditus sub peccatum*, s. *venditus in peccati dominium*. Hebraei enim dicunt *servum vendi sub dominum*, vendendo venire in dominium alterius, fieri eius mancipium. Quare quum Paulus ita dixerit, voluit hoc, esse hominem servum seu mancipium peccati. Cum hoc iam conferatur linguae latinae usus in verbo *addictus*. *Addictus alicui rei* dicitur, qui ei plane deditus est, et in malam partem, *addictus vitiis*, qui servus est et mancipium vitiorum. Sed hoc *addictus* plane exprimit ideam illam: *venditus in dominium alterius*. Usurpatur enim, latinae linguae consuetudine, illud verbum, quum in autione aliquid emitur et, postquam multi licitati sunt, uni tandem addicitur, ita, ut addicta hoc modo res eius possessioni ac iuri tradatur.

tur. Hoc modo quamquam vocabula, in se spectata, toto coelo differant; tamen in re est quaedam analogia, quae nos iubeat unam linguam explicare ex altera. — 1. Cor III, 15. Paulus dicit, hos, qui spargant errores, oleum et operam perdituros esse; immo ipsos evasuros esse periculum, *ὡς διὰ πυρός*. In quo cui non sponte veniat in mentem; *wie ein Brand aus dem Feuer gerissen*; ut sensus sit: *vix ac ne vix quidem, aegerrime evadent periculum*. Conferri cum hoc potest Latinorum *ambustus*, v. c. ap. Cic. Or. p. Milon. cap. 5. ubi *ambusti* tribuni plebis intermortuae conciones occurrunt *). Genes. XLIX, 10. vehementer torserunt interpretes verba *מִבֶּן רִגְלָיו*. Sed facile inveniri illorum sensus potest, si consulantur Graeci, qui istam loquendi formam, Hebraeis usitatam, *רִגְלָיו* et *סוּר רִגְלָיו* ad verbum exprimere suo sermone solent, valdeque frequentant. Sic Plato in Theage *ἐκ τῶν ποδῶν ἀποχωρήσομεν*. Alibi est *ἐκποδῶν* vel *ἐκ ποδῶν γίνεσθαι*. Id autem nihil est amplius, quam quod Latini dicunt *e medio discedere*, *e conspectu abire*, *e medio evadere*, *evanescere*. Sensus igitur Mosaici loci erit hic: *non deerit legislator e tribu Judae*.

XXII.

Conclusio loci de Analogia.

Omnino autem latissime patet haec analogiae ratio (§. 14.): pertinet enim ad omnes omnino gentes

M 3

et

*) [Magis videntur huc facere loca LIVII XXII, 35. ubi aliquis dicitur *prope ambustus evasisse*, et cap. 40. ubi aliquis, *se populari*, ait, *incendium semiustum evasisse*. Sed classicus de hac re locus est CICERONIS, Verrin. I, 27. *ex sociorum incendio ambustus, ex illo tamen incendio periculoque evolavit*. Caeterum Graecis similem esse loquutionem: *σώζεσθαι ἐκ πυρός*, aut *ἐκ φλογός*, notavit GROTIUS ad locum Amos. IV, 11. *תְּהִי כְאֵר מִצֵּל מִשְׂרָפָה* cui similis locus est Zach. III, 2. E.]

et linguas, ad mille etiã perceptiones externas atque internas, quae nobis omnibus communes sunt. Valet eadem ad troporum vim iudicandam, ne forte eos urgeamus nimium; pariter ad emphases fictas cavendas. Quoniam enim ita loquimur quotidie, ut non quaeramus in singulis emphasin; ideo nec in aliis linguis sunt emphases alieno loco sectandae. Sed de hoc pluribus dicetur Cap. V. quod est de Emphasibus. Hic addi potest, valere etiam comparationem linguarum, quae vel cognatae sint vel diversae, ad proverbia, locos communes, parabolas, allegorias et similitudines recte iudicandas. Monebit enim ista comparatio recte ac prudenter instituta, talia non esse premenda nimis aut cum pulvisculo excutienda.

[Subiiciam cautiones quasdam atque admonitiones, quae analogiae studium regant, ostendantque, quo modo omnino intelligendi subtilitas ex linguarum comparatione nascatur.

I. Si linguas conferre interpretationis causa volumus, non sufficit, verborum copiam cum suis istis significationibus lexicaribus memoria complecti, sed oportet nos linguarum in verbis ac modis loquendi omnem rationem et consuetudinem bene cognitam habere, ductam ex optimis cuiusque linguae scriptoribus eorumque interpretibus.

II. Verba, phrasae ac tropos veterum linguarum iudicare interpretem oportet ex ingenio cuiusque linguae, in qua occurrunt, non exigere ad rationem recentiorum, quae temporum intervallo, atque etiam indole sua longius ab unaquaque veterum distant, quam ipsae inter se. Factum autem in primis hoc est in tropis et sablimiori dicendi ratione, quae

quae propria Orientalium est, ut theologi, non instructi satis ab linguarum scientia, tales tropos vel ad vernaculae linguae usum, vel ad systematis quaedam capita conformarent iisque subiicerent sensum, de quo scriptor ipse non cogitaverat. Ab hac vitiosa ratione avocabitur et ad subtilitatem acuetur, qui subactum exterorum scriptorum lectione ingenium ac veluti gustum attulerit ad sacros scriptores, et ad legitimam illorum interpretationem, usu et exercitatione in libris humanis, adiutus idoneis magistris, sibi aditum muniverit.

III. Quum linguae, etiam veteres, in multis discrepent, sive, quod natura ipsa non omni loco ac tempore sibi similis est, seu, quod mores et opiniones subiacent inconstantiae, seu denique, quoniam, quas res ab una gente ad alteram transtulit commercium vel vicinitas, in iis interdum non leviter mutandis usus et temporum vis laborat; ideo non imitanda est illorum interpretum superstitione, qui origines significationesque verborum ex diversis plane, vel eiusdem vel alterius linguae, in primis hebraicae, quam primaevam duxerunt et sacrosanctam, vocibus, propter soni litterarumque tenuissimam saepe similitudinem, eruere et explicare conati sunt.

IV. Male etiam agunt, qui vel ad doctrinae copias ostentandas, vel ad levitatem interpretationis tegendam occultandamque, uno hoc analogiae linguarum plurium argumento innituntur, ubi ea lingua, e qua vocabulum aut phrasis petita est, ad explicationem illius, ex usu loquendi derivandam, sufficit; sed ut inventus directis atque proximis interpretationis subsidiis sensus utiliter confirmabitur, in tropis praesertim et loquendi modis ab nostrae

linguae consuetudine remotioribus, si eundem sensum similibus etiam ex alia, in primis cognata, lingua verbis significari apparuerit: ita consentaneum est, ad unam analogiam confugere tum demum, quum directa illa et ordinaria praesidia, posita in ipsis scriptorum testimoniis, in versionibus et scholiastarum glossographorumque annotationibus, aut non sufficiant, aut plane deficient.

V. Vtroque autem in genere, siue analogia unice consulatur, seu in subsidium tantum modo vocetur, diligenter videndum est, ut eorum, quae comparamus, *vera* similitudo eluceat. Comparabimus itaque non modo *scriptores* diversarum linguarum *similes*, sed *similes* etiam *loquendi modos*, h. e. eos, qui et per se aliquam notionis similitudinem ostendant, et de rebus vel iisdem, vel valde similibus occurrant. Hoc e contextu intelligetur; illud vel ex interiore linguarum indole, vel ex natura et ingenio humano sic iudicabitur, ut in similibus verbis, tropis, phrasibus, quas comparamus, aliqua causa eiusmodi similitudinis appareat.

Post JOH. AUG. ERNESTIUM, qui hac de analogia linguarum multa passim disputavit in progr. *de vestigiis linguae hebraicae in lingua graeca*, Lips. 1753. 4. (in Opusculis philol. crit. p. 171, ed. sec.) tum et in disp. *de difficultate interpretationis grammaticae N. T.* L. 1755. 4. (in Opp. p. 252.) §. XIV., copiosius omnia, quae hactenus proposita sunt, pertractavit exemplisque pererudite confirmavit GEO. GOTTFR. ZEMISCH in disp. *de Analogia linguarum, interpretationis praesidio*, L. 1758. 4. Adde RINKII disert. *de linguarum orientalium cum graeca mira convenientia*, Regiom. 1778. 4. et orationem
de

de linguarum analogia, quae praemissa est JOH. DAN. ALLENNEP libro in *analogiam linguae graecae*, Lond. et Par. f. a. (1777.) 8. E.]

XXIII.

III. *Sensus communis.*

Sed praeterea consulendus etiam est in interpretando *sensus communis*, eiusque auxilio iuvanda atque constituenda interpretatio (§. 15. 16). Quae est tertia ratio reperiendi sensum, usus subsidiaria. Sumi nimirum potest, omnes homines, qui rationis usu polleant, consentire inter se invicem in quibusdam sensibus (Gefühlen), iudiciis, conclusionibus. Quam coniunctionem ubi cogitamus coniunctim, dicimus *communem sensum*; et qui particeps est talium sensuum, iudiciorum, conclusionum, ei tribuere *sensum communem* solemus. Iam vero quum hic communem illum sensum eatenus sumamus et spectemus, quatenus facit ad interpretationem; quaerendum nobis est, *quomodo spectanda sint verba aliorum, ne contra communem sensum scripsisse videantur*. Huic quaestioni satisfacere tribus observationibus conabor.

XXIV.

Observationes de sensu communi, qui spectandus est in interpretando.

Observatio I. *Loquentes sic sunt intelligendi, ut natura rei patitur.*

Natura rei hic non spectatur subtiliter: ne quis expectet essentiam rei definiendo explicatam; sed pinguis, ut dici solet in vita communi. Eam naturam

rei discimus per *sensus externos*, per *experientiam*, magnamque experientiae partem, *historiam*, denique per *elementa doctrinae et certa quaedam lemmata*.

1. *Per sensus externos*. Hinc fons uberrimus innumerabilium troporum, quos quilibet videt non posse proprie intelligi, quia proprie intellecti pugnant contra naturam rei; v. c. *animus inflammatur*. Quamquam vero, qui contra sensuum testimonium interpretatur, idem interpretari contra rei naturam recte censetur: tamen episcopi Romani credere homines iusserunt, quae sensibus externis in sacra coena perciperentur, panis et vinum, suam deposuisse substantiam, mutatam illam in substantiam alius rei, quae non perciperetur sensibus.

2. *Per experientiam*. Omnes experimur quotidie, homines non posse plane perfectos fieri, quibus ne una quidem virtus desit. Hinc ubi scriptura sacra dicit: *estote perfecti*, limitandum id est interpretatione, ut natura rei consentiat.

3. *Per historiam*. Vbi legimus πάντα κόσμον audivisse evangelium, seu ὅλον κόσμον illustratum Christi doctrina esse saeculo primo, Pauli temporibus; historia docet, non inter omnes omnino omnium angulorum homines, sed latissime, inter Paganos et Judaeos, inter cultas et incultas gentes, propagatum esse Pauli aetate evangelium. Quapropter qui in compendia sua, ubi articulum tractabant de Vocatione, transtulerunt hanc thesin, nullum fuisse angulum totius orbis terrarum, in quem non venerit evangelium, istos, quoniam interpretati sunt contra historiam, contra communem sensum in interpretando egisse, recte arguimus. Hoc nonne etiam locum habebit in vaticiniis

Pro-

Prophetarum, ubi futurarum rerum felicitas describitur sic, ut historia testetur, id non posse proprie intelligi? Reperiuntur enim in his, veluti ubi propagatio religionis Christianae praedicitur, passim talia: urfos eo tempore et agnos, leones et oves in iisdem esse pratis versaturos, communique pabulo ufuros. Qua imagine nihil nisi hoc exprimitur: fore illa tempora longe laetissima. Qualis autem intelligenda laetitia sit, id ex historia cognoscendum est.

4. *Per elementa doctrinae et certa quaedam lemmata.*

Etenim in interpretando quoque locum habent lemmata non minus, quam in caeteris disciplinis, in quibus multa ponimus fundamenti loco et tamquam evicta et concessa sumimus. Ita quae in astronomicis dicuntur de stante sole, de terra se movente, haec sumimus tamquam evicta et certa per longam observationem. Quae igitur in vitae communis sermone repugnant istis lemmatibus, veluti solem currere, stare terram, haec dicimus κατ' ὄψιν tradi, h. e. tradi sic, uti incurrere soleant in oculos. Pariter e primis elementis religionis cognoscimus, Deum esse simplicem, non praeditum corpore. Iam quum scriptores sacri nihilominus Deo tribuunt corpus, multaue corporea; non est credibile, eos hoc intellexisse proprie. Repugnaret enim id primis elementis doctrinae, quae illi habuerunt cognita: foret itaque interpretatio talis contra naturam rei; foret contra communem sensum. Eodem modo iudicanda sunt, quae de Deo ex alio loco in alium transeunte, explorante item et sciscitante leguntur; scimus enim ex elementis, Deum et immutabilem esse et omniscium. Fieri etiam potuit, ut scriptores interdum uterentur formis loquendi minus accuratis et ab ἀκριβείᾳ dialectica valde abhorrentibus, propterea, quod doctrinam, quam hoc modo exponerent, vel per se faci-

facilem et perspicuam, vel e disciplina superiori notam esse omnibus putabant, ita, ut error in ea intercedere nullus posset.

Observatio II. *Loquentes sic intelligendi sunt, ut notitiae insitae patiuntur et postulant.*

Insitae notitiae nunc non sunt ideae connatae, de quibus philosophi disserunt, sed communes omnium hominum sensus, communia iudicia de rebus physicis, moralibus et vitae communis, quae quilibet habet sine praeceptione, et concedit sine demonstratione. Talis insita notitia est haec: Serva et tuere te ipsum. Proinde quum scriptores sacri interdum his praeceptis utuntur: eneca corpus, rescinde pedes et manus, excinde oculos, cruci membra affige; docent notitiae insitae, ista non proprie posse intelligi. Nam is, qui me amat, qui me vult felicem reddere, qui me in hac terra constituit et conservationem corporis ac vitae commendavit, non potest velle, ut mutilem membra, et corpus enecem. Igitur qui inducti talibus locis, quos intellexerant proprie, membra sua mutilaverunt, seseque excruciarunt, illi quodam modo jusserunt Jesum contra communem sensum praecipere et loqui. Ex eodem genere est insita notitia: vitanda esse, quae indecora sint et legi naturali contraria. Nullus igitur locus sic est explicandus, ut contra decorum praecipere videatur aut contra naturalem legem. At vero Luc. X, 4. iubentur discipuli Christi neminem salutare in itinere. Quod si proprie capitur, parum abest ab summa sufficitate. Nihilominus tamen minus sic intellectum fuit; et mos adeo invaluit, Quackerorum exemplo, neminem salutandi. Docet communis sensus, locum sic debere intelligi: nolite in itinere cum hominibus diutius versari, quo maturius ad destinatum locum per-

perveniatis. 2. Joh. v. 10. haec occurrunt: si quis venerit ad vos, pervertens erroribus doctrinam, nolite illi dicere: Salve. Quidni? Additur haec caussa: Nam qui dicit *χαῖρε*, is particeps fit peccatorum illius. Foret haec ratio plane absona, si verba proprie caperentur. Capiamus sic: nolite eum adire cum eoque familiaritatis multum contrahere. Subiiciam his exemplum legis alicuius naturae. Ea lex praecipit amare parentes. Quamobrem ubi legitur, nos debere Christi caussa odisse parentes, pertinet id eo, religionis caussa discedendum etiam a parentibus esse. Verum hoc nondum extirpat amorem, neque odium indit animo.

Observatio III. *Loquentibus id est concedendum, quod in vita communi quilibet loquentibus concedit.*

Damus et concedimus hoc omnes in vita communi, ut, qui sint animo commoto, dicant minus accurate, exaggerent rem et praeter modum augeant, iusto durius loquantur, nec ponderent singula orationis momenta. Quodsi quis scriptor explicatur, popularis praesertim imitansque communis vitae sermonem, in eo, ubi animo loquitur commoto, non urgenda nimis sunt omnia, non reprehendenda neglectio nexus; limitanda potius sunt multa duriter dicta, dandum aliquid affectui, neque ex arte iudicanda, quae ex artis iudicio fortassis ei vitio verti queant. In communi vita porro concedimus iis, qui sunt rudes scholae et doctrinae, ut non semper accurate loquantur. Concedimus loquentibus in communi vita, ut dicant ita, prouti aetas illorum et natio fert; ut multa *κατ' ἔψιν* loquantur, prouti res in oculos incurrunt. Concedimus in communi vita, ut de rebus vitae communis loquentes intelligantur etiam ex usu vitae communis; ut v.c. qui utantur parabolis, allegoriis, com-
para-

parationibus e medio sumptis, ii non existimentur partes omnes inter se accuratissime conferre. Quapropter etiam scriptores sacri, non docti illi, sed homines de plebe, loquentes centies de vitae communis rebus, tractandi eodem modo sunt, ita, ut agnoscantur in iis catachrefes, hyperbolae, hypallagae (§. 15).

Catechresis ea est figura, quum tribuimus rei, quod illi per naturam tribui nullo modo potest, seu abusio verbi, quo utimur ibi, ubi proprie illo uti non possumus aut debemus. Catechresis igitur est, quum Virgilius agricolam dicit cogere arva et imperare agris, describens indefessum illius studium; quum idem ille post Homerum vocem dicit ferream, exprimens summam illius vim, quae frangi nequeat. Tali catachrestica ratione dicendi si scriptor utatur, id quis vertet ei vitio? *Hyperbole* est aliqua veluti supergressio, quum dicimus plus quam verum est, aut rem supra modum augemus. Quum Christus dicit, facilius posse camelum transire acus foramen, quam divites felicitate sese dignos praestent aeterna; nihil nisi summam exprimit illius rei difficultatem. Sed quis talia reprehendat, praesertim, si usurpentur in sermone vitae communis, et ad affectum referantur? *Hypallage* denique est immutatio: quum plane immutatur id quod dici debebat; ut, dare ventos classibus, oppidum immittere flammae. Ita in optimis scriptoribus, in primis poetis, aut iis, qui ad poeticam dicendi rationem propius accesserunt, saepenumero fit praedicatum, quod esse debebat subiectum, et vicissim. — Addam illud, a scriptoribus interdum univarse ac simpliciter pronunciari, quod de parte aut certo genere valeat. Dicuntur πάντες άνθρωποι, ubi non intelliguntur nisi multi. Legimus, omnes eos iri vexatum, qui pie vivere velint; non accidit id omnibus, neque, si referre ad priora Christianismi

nismi tempora velis, proprie dictae perfequutiones tetigerunt omnes. Similiter in aliis locis. Nec profecto caussa ulla erat, cur talia vitarent sacri scriptores [cfr. Matth. II, 3. III, 5. IV, 8. VIII, 34. XXI, 10.], quae essent usu loquendi vulgari in omnibus linguis, praesertim orientalibus, frequentata; neque si adhibetur ab iis hypallage, ideo quisquam ausit spiritui sancto imputare culpam mendacii. Faceret enim id non magis absone, quam qui in aliis scriptoribus ob talia vitiosam orationem iudicaret, (§. 16), aut qui, quae dicta sunt ex usu et consuetudine vitae communis, sustineret ad amissim exigere, et miras hinc comminisci explicationes.

[Ad eandem *sensus communis* normam et *vitae quotidianae* consuetudinem plura sunt exigenda in litteris sacris N. T., quae non raro satis contortis et argutis interpretationibus tentata sunt, vel quod in se spectata, offensionem quamdam praeberent antiquitatis et interpretationis iustae rudibus, vel quod adiuuare viderentur illorum studia, qui scripturis sacris ingeniose et abusi sunt, et hodiernum abutuntur, ad concordiam quamdam christianae doctrinae cum philosophiae suae placitis introducendam. Quo in genere praeclari etiam viri labuntur, non reputantes, Christum, sapientissimum religionis nostrae auctorem, non tradidisse principia doctrinae moralis *purae*, sed *applicatae* potius, seu *practicae anthropologiae*, eaque, ut vulgi tum captus ferebat, proverbii, parabolis, allegoriis et narrationibus inclusa proposuisse. Observandumque etiam hic est, ne Christi moralem doctrinam philosophico molimine torqueamus, non traditam ab eo fuisse eam doctrinam, quam KANTIVS *die Klugheitslehre* appellat, sed hanc, quae de officiis praecipit, *eine ächte Pflichtlehre*.

lebre. — Igitur 1) in *proverbiis*, quae in N. T. passim occurrunt, repetita ex usu vitae quotidianae, *sensus communis* suadet, ut simplicem quaeramus sensum, consuetudini aptum et contextui orationis consentaneum, neu sententias sectemur ignotas, aut doctrinas etiam arcanas, quas nemo solet in vita communi adagiis suis includere. Exemplum est Matth. XXIII, 24. 2) In explicandis Christi *allegoriis* et *parabolis*, quae et ipsae sunt e media vita haustae, non arcessitae a rebus absconditis aut parum vulgo cognitis, postulat *communis sensus*, ut ne in significatione verborum subsistamus simpliciter, neque ultra consilium dicentis philosophando progrediamur; sed ut, detractis orationis ornamentis, separatoque narrationis velut apparatu, vim atque sensum totius loci spectemus, h. e. eruamus universam sententiam, quae imaginibus subest, ad eamque reperiendam vitae quotidianae et hominum, quibus dictae aut scriptae sunt, consuetudinem consulamus. Ita tribus istis similitudinibus, quae leguntur Matth. IX, 14 — 18., de convivis, qui non tristes soleant esse praesente sponso, de panno recenti, qui non assuatur vestimento veteri, de musto, quod non condatur utre attrito, si consilium orationis spectes et rem similitudine illustratam, haec universa continentur sententia: neminem facile in vita communi facere solere, quod *ineptum* sit, h. e. quod a re, loco, tempore, natura abhorreat. Caeterum huius loci egregia dilucidatione MORUS (Disfertatt. theol. I. p. 94.) exemplum praeivit allego-
 3) Quemadmodum in formulis loquendi atque phrasibus, quae per imaginem exprimuntur, res ipsa debet spectari, cuius illustrationi imago inservit: ita passim etiam, ubi tropus nullus adest, *sensus*
com-

communis docet, verborum vulgarem et propriam significationem mutandam esse, h. e. agendum esse sic, ut, deserto litterali ac grammatico sensu, verbis modo laxior, modo angustior notio tribuatur, sive etiam mitigatio adhibeatur interpretationis et quoddam veluti emollimentum. In qua universa ratione si moniti fuerimus a sensu nostro; in singulis deinde loquendi modis, a nostra consuetudine nimis abductis, videbimus, an et quo modo illum sensum alia quoque argumenta, ducta in primis ex usu loquendi et linguarum analogia, adiuvent, confirmant, regant. Sic qui laboraverunt his in locis, quibus Deus aliquid mali aut adversi dedisse mortalibus dicitur, cum benignitate et iustitia divina conciliandis, nulla profecto neque distinctionum neque harmoniarum subtilitate opus habebant, si sensus recti iudicio addidissent usum loquendi omnium linguarum, ex quo intelligitur, verba נתן, עשה, δίδοναι, τιθέναι et similia saepe sic usurpari, ut *permittere*, *concedere* significant. Genes. XXXI, 7. לא נתנו אלהים להרע non permisit Deus, ut nocerent. Marc. X, 40. τὸ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου — οὐκ ἔστι ἐμὸν δοῦναί. Quamquam igitur fatendum historico interpreti est, istius modi loquutiones fluxisse primitus e notionibus, quas homines de Deo habebant nondum excultas satis ac dignas natura virtutibusque divinis: tamen illa communis linguarum consuetudo ostendit, quod sensus communis veluti praefragiebat, eas formulas sic receptas fuisse in vitae quotidianae sermonem, ut propriam ac durio rem vim prorsus amitterent. Saepe enim in vita communi in causis rei commemorandis solemus tribuere alicui, quod permiserat, vel semper tribuere, quod semel fecerat &c. 4) Vbi universalitas alicuius rei per species varias et quemdam eorum μερισμὸν ex-

primitur: quod genus dicendi a prophetis in primis frequenter usurpatum, deinde a scriptoribus sacris N. T. adhibitum est: monet *sensus communis* et vitae quotidianae ratio, non esse in singulis, quae afferuntur, diutius inhaerendum, neque omnia anxie excutienda, sed simplicem potius atque universam sententiam constituendam atque explicandam. Exempla sunt 1. Cor. III, 22. Rom. VIII, 38. 39. 5) Omnino autem in his omnibus, quo maior est simplicitas scriptorum N. T. scribentium narrantiumve (v. MORI disert. *Defensio narrationum N. T. quoad modum narrandi*, in Disertatt. theol. et philol. I. no. 1.), et quo rarius narrationes atque descriptiones in iis occurrunt elegantius compositae: occurrunt enim etiam ex hoc genere nonnullae (v. NOESELLT *Vertheidig. d. Wahrheit d. christl. Religion*, p. 363.): eo diligentius videndum est, primum, ut ea explicandi simplicitate utamur, quae linguae vitae communis omni propria est, neque de allegoriis, emphasisibus, aut sensu arcano et mystico cogitemus, nisi peculiare et perspicuum consilium scriptoris id flagitareprehendimus; deinde ut ne singula urgeamus et ad vivum refecemus; denique ut ad ea loquendi genera attendamus, quorum similis etiam apud nos hodiernum usus est in vita communi. E.]

Quae dicta sunt de variis modis *sensus communis* in interpretando, ea latius exposuit TURRETINUS in libro *de interpretatione Scr. Sac.* p. 249. seqq. et in *Excursu* ad illum librum editor doctissimus, W. A. TELLERUS p. 105. seqq.

Add. JOH. CHR. THEOPH. ERNESTI dis. *de usu vitae communis ad interpretationem N. T.* Lips. 1779. 4.

Quantum autem haec valeant in poetica dictione et in allegoriis, declaravit ROB. LOWTHIUS *de sacra poësi Hebraeorum*, Praelect. VI. et VII., ad quos locos multa sunt MICHAELIS studio utiliter addita.

CAPVT TERTIVM.

DE REPERIENDO VSV LOQVENDI NOVI
TESTAMENTI.

I.

Introitus.

Exponendum igitur nunc seorsim est, quae propria habeat usus loquendi Novi Testamenti, seu qui occurrant in eo idiotismi. Quamobrem videndum est primum de genere orationis universo, quo scriptores N. T. usi sunt (§. 1.), quod in eo permagnum saepenumero momentum est ad inveniendum et iudicandum, ut res ipsa declarabit.

II.

Pura dictio quaenam dicatur.

Redit autem res universa ad quaestionem, sitne stilius Novi Testamenti pure graecus, an hebraicae dictioni similis (§. 2). *Purum stilum* dicimus eum, in quo nihil admiscetur peregrini, nihil a regulis grammaticis alieni, neque in significatibus verborum, neque in constructione dictionis. Primum igitur quando negamus *peregrini* quicquam inesse in oratione debere, exprimere id sic solemus clarius: non inesse debere barbarismos. Barbarum enim est extraneum, et quaecunque lingua adsciscit extranea verba, quorum loco suis poterat vocabulis uti, ea lingua censetur barbarismis infecta esse.

Nec inesse porro orationi debet quicquam *alieni a regulis grammaticis*; dicimus brevius, soloecam non esse debere orationem. Sed, ut ad barbarismos redeamus, ii reperiuntur non modo in *constructione*, verum etiam in *significatibus verborum*. Ita dicimus latine *verba facere*, sed non dicimus eo sensu, quo Germani *Worte machen*, h. e. inania verba proferre. Quare qui tribueret latinae formulae hunc sensum, ab extraneis ei subiectum, is uteretur Germanismo.

Si vero, ut diximus, pura dictio nihil peregrini admittit in verborum significatione, formularumque constructione; in iudicando scriptoris stilo quaerendum erit *primum*, an *verba singula*, experimentia res, de quibus etiam Graeci vulgo loquuti sunt, dicantur sensu eodem, quo Graeci dixerunt (§. 6). Apparet autem facile, in N. T. multorum verborum significationes petitas esse ex alia lingua, nempe hebraica. Quando igitur voc. *δικαιοσύνη* 2. Cor. IX, 9. et, ex vera quidem lectione, Matth. VI, 1. occurrit de *liberalitate*; non quaeritur, an id sit bonum verbum graecum, sed an sit significatu illo graecum. At quia nemo umquam Graecorum ita usurpavit verbum, sed orta est significatio ex hebraico *נְקִיָּטָה*: sequitur, esse illud in locis, quae adduximus, impurum. Pariter 2. Cor. IX, 5. *εὐλογία* legitur de *copia* et *abundantia*. Est illud graecum verbum bonum, significans *laudem*, ut *εὐλογεῖν*, *laudare*. At ista significatione Graeci illud numquam adhibuerunt: est ergo extraneum et peregrinum, petatum ex alia lingua, in qua respondet *טוֹב הַכֶּרֶב*, ideoque impurum.

[Monuit b. Auctor tantum de iis vocabulis, quae origine essent graeca, significatu hebraica. Et ad haec sane inprimis est hac in quaestione respiciendum.

dum. Tamen verbo adiiicere liceat, occurrere etiam vocabula, quae scriptores facri, loquentes de rebus ad religionem pertinentibus, propter defectum idoneorum verborum graecorum, ex hebraica lingua adsciverint et in vernaculam transtulerint. Qualia sunt Μεσσίας, ἀλληλούϊα, ὠσαννά, γέεννα, πάσχα, ἀμήν, alia. E.]

Deinde etiam videndum est, an *phrases* non modo habeant syntaxin graecam, sed etiam sensum, quem iis graeca consuetudo attribuit (§. 6). V. c. δίκαιος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, Luc. I, 6. Singula verba sunt bene graeca, sed *constructio* est extranea, ex hebraica ducta, ubi est תְּהִי לְפָנָי, ergo vitiosa. Etiam *significatus* est ex hebraico sermone ductus: nam δίκαιος, ut רַחֵם, significat bonum ac probum in universum. Eodem modo in N. T. occurrit παρασῆναι ἐνώπιόν τινος sensu hoc, *ministrare alicui*; sed graece diceretur παρασῆναι τινι, idque sensu diverso. In phrasi illa ἄρσεν φαγεῖν constructio est graeca, sed significatio peregrina, Luc. XIV, 1. Significat enim *coenam parare et sumere*, ad normam hebr. אָכַל לְפָנָי.

Denique videndum est, an *universa forma orationis* (§. 8.) et *habitus* sit graecus, aut ei proprius linguae, in qua scribitur. Habitus orationis dum dico, intelligo transitus ab uno ad alterum, periodorum formas, connexionem vocabulorum. Iam vero talia, qualia occurrunt in Evangelio Lucae I, 5. 6. 7., post praefatiunculam pure graecam, satis indicant habitum orationis hebraicae, quae non continet periodos similes graecis; non nectit commata per particulas ut graeca, sed singulatim fundit, utens fere copula καί; non transit ab uno ad alterum ut graeca; neque collocationem habet verborum genuinam et germanam linguae graecae.

[De his cfr. J. D. MICHAELIS praefatio ad R. L. Lowthii *praelectiones de sacra poësi hebr.* p. 33. seqq. E.]

III.

Dictionem N. T. non esse puram, argumentis ostenditur.

Atque ita constituta ac definita quaestione, negamus sine dubitatione, dictionem N. T. esse pure graecam, hebraicamque consuetudinem imitari defendimus, nec modo in singulis verbis ac phrasibus et figuris dicendi, sed etiam uniuersa forma orationis (§. 8). Restat igitur, ut proferamus eius rei firmiora et illustriora argumenta.

I. *Multa graeca in Novo Testamento non possunt in aliam linguam facilius ad verbum verti, quam in hebraicam* (§. 10). Vnum commemorabo exemplum: *factum est in diebus Herodis*: id nonne totidem syllabis in hebraicam linguam transferri potest? Quid inde? Casu fieri non potuit haec tanta consensio stili, praesertim quum eadem scribendi ratio in toto paene libro dominetur; excidere talia scriptori non potuere, nisi adscivisset de industria. Hinc etiam iudicatur, ad interpretandi N. T. studium et exercitationem nil melius esse, quam graeca ad verbum hebraice vertere (§. 21); quod saepe mediocriter hebraice doctis proclive est, tum in verbis singulis, tum in formulis verborum.

II. *Ne explicari quidem multa possunt nisi ex hebraicis* (§. 10). Quid? quod multi etiam errores in Theologiam importati sunt, multa falso explicata ideo, quod non assumeretur lingua hebraica. Quodsi necessaria est huius linguae perpetua comparatio: intelligitur,

tur, graeci stili tantam cum ea similitudinem casui non posse attribui, neque iudicari fortuitam. Act. XIII; 48. verba *τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον* non possunt aliter nisi ex hebraicis explicari. Nam si aestimentur graece, habere hunc sensum debent: *translati in vitam aeternam, translati in statum illum feliciterem*. At sic prodiret sensus plane absurdus, quoniam qui Paulum audierant docentem susceperantque eius doctrinam, ibi dicuntur *τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον*. Illi vero adhuc erant in vivis, adstantque Paulo doctrinam tradenti. Quid igitur? Nempe hebraici sermonis comparatio indicat, *positum et ordinatum ad aliquam rem* dici eum, cui res illa certa est et destinata. Sic bonus oritur sensus: quotquot certi erant futurae felicitatis, quibus destinata illa felicitas erat, hi susceperunt Pauli institutionem. Coloss. III, 14. *ἀγάπη* dicitur *σύνδεσμος τῆς τελειότητος*. Qui in memoriam sibi hic revocant hebraici usum sermonis, vertunt per substantivum et adiectivum: *vinculum perfectum*. At *דְּבַר* ab Hebraeis dicitur, quod est tale, quale esse debet, item praeclarum, pulchrum. Iudicato sic commate ex constructione hebraica et significatione hebraica, sensus erit: *Liebe ist das schönste Band*. Ac sermo ibi est de mutuae concordiae studio, quod nisi abfuerit, nihil abfore unquam, quum illud sit optimum ac firmissimum societatis omnis vinculum. Iam vero qui id interpretantur e graeco loquendi more, quid tandem hi proferunt? Scilicet *σύνδεσμον* graece esse *fasciculum*; fasciculum constare multis rebus in unum complicatis: amorem itaque, qui dicatur *σύνδεσμος*, constare multis virtutibus in se quasi complicatis. *Τελειότης*, si metaphysice aestimetur, a Graecis dicitur tum, quum nihil plane additur, *consummatio summa*. Quid ergo *fasciculus perfectionis*? Explicant sic: in amore tamquam in fasciculo colligatas et comprehensas reperiri omnes

omnino virtutes; *die Liebe ist ein Ganzes, das die böheren, schwereren, wichtigeren Tugenden in sich enthält.* Non melius sese expediverunt, qui vocabula *electionis, praedestinationis, vocationis &c.*, non nisi ex hebraicis interpretanda, aut definirent e *graecis ἐκλέγειν, προσεῖζειν, καλεῖν*, aut explicare ex *latinae* linguae usu mallent. Similiter e voc. *πνεῦμα*, e phrasibus de *Christo in nobis*, e voc. *foederis*, quid non extricatum ab his, qui *spiritum* vel *graeco* vel *latino* sensu acciperent, *foedus* explicarent sic, ut nos homines foederatos dicere solemus, et *Christum in nobis* de *Christo* in pectoribus hominum latente. Consulta hebraica lingua, intelligitur, *רוח* non semper esse personam, sed multis aliis modis dici; *ברית* esse simpliciter promissionem cum adiuncta conditione; *Christum in nobis* esse doctrinam eius in coetu obviam et animis hominum praesentem. Ex eodem fonte fluxerunt tot dicta falso probantia, quorum auctoritate sumebatur, agi alicubi de persona Spiritus, quum ageretur de re longe diversa; agi ex. gr. 2. Cor. XII, 9. de infirmitate fidelium morali, quibus dubitantibus adhuc progressusque tardos facientibus promissum sit divinum auxilium, quamquam omnis ibi orationis series doceret et demonstraret, *ἀσθένειαν* esse miseriam et calamitatem. Neque rarius factum est, ut, qui ignari vel hebraismorum, vel graeci etiam sermonis, in *Vulgata* *Versione* acquiescerent, contortas proferrent interpretationes. Ita *Galat. III, 1.* *Christus* dicitur veluti *depictus ob oculos Galatarum*, perspicue descriptus. Ea bene *graecae* dicuntur: *κατ' ὀφθαλμοὺς προσεγράφη.* At quia verterat *Vulgata* illa: *Christus est proscriptus ante oculos*, *latini* *Patres* docebant, *Christum* dici *proscriptum* eo sensu, quo homines *Romani* a *Sulla* olim et *Antonio* *proscripti* sint; *Christum* a *Judaeis* in *exilium* *eiectum* esse. Potestne magis inepta cogitari explicatio?

[Addo

[Addo etiam hoc, quod bene admonuit JOH. CHR. G. ERNESTI (in disputatione *de usu vitae communis ad interpretationem N. T.* p. 15), si reputemus apud animum et temporum illorum rationem et ingenia conditionemque scriptorum, sponte nos duci huc, ut agnoscamus, orationem illam hebraizantem necessario formari debuisse ad *vitae communis* linguam eo tempore, quo vixerunt scriptores sacri, usitatam, vel certe maximam partem illi accommodari. Etenim si recordemur, Judaeis primum innotuisse doctrinam Christianam, mox ab his transiisse ad gentiles seu Graecos homines, Judaeos inter Graecos habitasse, Graecos vicissim inter Judaeos; si cogitemus, graecam linguam eo tempore inter Judaeos fuisse valde usitatam, et sic porro; facile patebit, linguam communem neque pure hebraicam seu syro-chaldaicam, neque pure graecam esse potuisse, praesertim inter homines et negotiis multis districtos, et humilioris fortis ac conditionis, quos omni tempore scimus ab elegantia et puritate sermonis afuisse, ei certe non magnopere studuisse. Accedit, quod illi non scripserunt philosophis et grammaticis graecis, sed maximam partem Judaeis. Omnino igitur, nisi iniuriam velimus scriptoribus sacris inferre, *ex lingua vitae communis* potius, quam ex subtilitate grammatica aestimanda et interpretanda sunt ea loca, in quibus constructio et oratio abhorret ab eleganti et recepta bonorum scriptorum consuetudine, et iam ab antiquissimis iisdemque eruditissimis N. T. lectoribus et iudicibus, Celso, Origene, Chrysostomo, Hieronymo (v. RICH. SIMON *Hist. critiq. d. text. d. N. T.* cap. 26 — 28. et WETSTENII *libellos ad crisin N. T. pertinentes*, pass.) barbarisimi ac soloecismi nomine notata est. Hoc in genere quantumtribuendum sit

vitae communis ad interpretationem scripturae sacrae subsidio, docuit etiam MICHAELIS in *Introduct.* ad N. T. I. p. 164. Add. TURRETINUM de sacr. script. interpretatione, p. 391. HAENLEIN; *Handbuch der Einleitung in die Schriften des N. T. P. I.* p. 332. seqq. E.]

IV.

Argumenta eorum, qui puritatem defendunt, ponderantur.

In tanta luce sententiae, quae negat puram esse Novi Testamenti dictionem et vacuam ab hebraismis, mirum est, fuisse, qui contrariam opinionem acriter defenderent. Qui quibus usi sint argumentis, breviter exponamus.

I. *Multa relata ad hebraismos esse, quae tamen non sint, sed bene graece dicantur.*

Ea obiectio ut recte iudicari possit, tenendum est, non quaeri, an quaedam pro non bene graecis, sed hebraismis habita sint a nonnullis, aut etiamnum habeantur, quae sint in bene graecis numeranda: quod facile concedimus (§. 3). Quid v. c. usitatus est illo: ἐργάζεσθαι καλὸν aut κακόν? quid notius, quam id respondere hebraicis verbis כָּטוֹר הַעֲמַל aut כָּטוֹר הַשָּׂעָר, עָרַב הַשָּׂעָר aut אֶרֶב הַעֲמַל. Tamen sic quoque Xenophon dicit ἐργάζεσθαι καλά, *Mem. Socr. II, I. 27.* Quid notius his: *pugnare pugnam?* quid notius illo δύναμις de copia et exercitu? Sed ea omnia Graecis quoque dicuntur, nec referenda sunt ad hebraismos. Et sane erratum est hoc in genere a multis, non reputantibus, esse quaedam genera dicendi omnibus linguis communia. Quid mirum itaque, occurrere in Novo Testamento, quae et hebraicae linguae,

græcæ, et græcæ, et latinae communia sint? Hinc etiam GLASSIUS in ea *Philologiae Sacrae* parte, quæ *grammatica* dicitur, sæpe admonuit de talibus, quæ et apud externos scriptores, tum græcos, tum latinos, eodem modo occurrant.

Quamquam vero concedi potest, talia eximenda esse nomine ac numero hebraismorum; tamen illud admonendum videtur (§. 9.), phrasæ quasdam, etfi eodem sensu in Græcis reperiantur, nihilominus hebraicas, seu potius ex hebraica lingua in N. T. translatas esse. Sic casu nata est illa puritas. Etenim qui scripserunt libros N. T., hebraicam linguam vernaculam habuerunt. Quod ergo dicunt quaedam omnibus linguis communia, dicunt ideo, quia sic didicerant in lingua vernacula. Ita quum tirones scribimus latine, casu solet fieri, ut e vernaculis multa faciamus latina, quæ etiam in probatissimis scriptoribus reperiantur. De scriptoribus autem N. T. scite id observavit GATAKERUS, contr. Pfochen. p. 61. probaveruntque philologi doctissimi. [cfr. WERENFELS Opuscul. Disfert. XIV. de stilo scriptorum N. T. p. 360.]

II. Dicunt porro, *vocabula et phrasæ easdem, quæ sint in N. T., etiam in scriptoribus græcis exstare* (§. 4).

Quis hoc neget, legi in græcis *δικαιοσύνην*, legi *κοινὸν*, legi alia? Sed hoc non quaeritur: quaeritur, an eo sensu legantur in scriptoribus græcis, quo sensu in Novo Testamento leguntur. Diximus ea de re supra II., apparetque operam omnem perdidisse PFOCHENIUM et BLACKWALLUM, qui nil nisi hoc agerent, ut vocabulum aliquod, in N. T. obvium, ostenderent etiam apud externos occurrere. Quid? quod occurrunt perpauca in N. T. verba, quorum exem-

exempla in alio scriptore nullo existare, ab illis ipsis moneatur.

III. *Defendunt puritatem linguae N. T. etiam sic, ut vocabula et phrasae easdem eodem sensu in scriptoribus graecis legi dicant.*

Id qui contenderunt, non habuere *iustum delectum scriptorum*, e quibus puritatem N. T. defenderent. Primum enim nominari non debebant *poëtae*, omnium minime sublimiores (§. 4.), in quibus multa occurrunt hebraicae linguae similia. Veluti *ξηρά*, *arida*, plane dicitur apud poëtas ut hebr. *חֶבְרָה*, ut sit continens terra. Pariter Hebraei vocem *עֵצֶם* *viscera*, saepe dicunt de mente, sensibus et propensionibus animi, omninoque de eo, quod intus est. Eandem vocem non raro poëtae graeci adhibuerunt; ut apud Aeschylum S. c. Th. 343. miles dicitur *κακόσπλαγχνος*, malum pectus habens, ignavus, desertor armorum et castrorum. Poëta ap. Plutarchum de A. P. p. 58. hominem dicit *δραστύσπλαγχνον*, audacissimi pectoris. Sophocles Antig. 517. fratres germanos, qui communi ex utero prodierunt, appellat *εμοσπλάγχνους*. Neque aliter Hebraei *viscera* dicunt de utero materno. [cfr. MORI libellus *Animadv. in Longinum* p. 32.] Apparet ex his omnibus, esse quaedam veluti principia constituenda, e quibus haec diiudicari queant. Teneamus itaque haec:

a) *Poetae multa dicunt insolentius et audacius, indulgentes ingenio suo et licentiae, quae poëtica appellatur. Ergo haec demonstrare nequeunt usum vitae communis. At in Novo Testamento summa est simplicitas, quae versatur vel in narrando, vel in docendo, vel in rebus vitae communis. Talis igitur stilus,*
tales

tales res tractans, aestimari nullo pacto potest ex insolentia et ornamentis dictionis poëticae, ita, ut puritas illius defendatur ex hac, regulaeque scribendi deriventur ex iis, qui tales regulas audacius spreverunt. Contra vero in hebraica lingua haec non rara sunt, non insolentia, sed communis vitae consuetudine trita, et nota omnibus. Ad haec igitur omnino referenda erunt, quae in N. T. ex hoc genere occurrunt.

b) *Poëtis licet etiam peregrina usurpare.* Quid enim non licere sibi putavit Horatius, graeca Pindari verba vertens? quid non Lucanus, Seneca tragicus, alii? Tales autem nemo ausit imitari in prosaica oratione, neque illorum auctoritate saum loquendi genus peregrinum defendere sustineat. Nimirum talia licent poëtis tantummodo, ad orationem variandam et exornandam, item ad doctrinam ostendendam; de quo passim ad Virgilium monuit Heynius. Quando autem idem fit a scriptoribus N. T. admodum popularibus, in oratione simplicissima; an et hic varietas? an et hic ornatus? an et hic doctrinae aliqua ostentatio?

c) *Poëtae ex prisco Orientis sermone quaedam traxerunt.* Non potest igitur dictio N. T. defendi ex Homero, Aeschilo et Pindaro, qui et ipsi ex Oriente illa acceperunt, hebraicamque linguam imitati sunt. Sed quia haec res est in facto posita, opus est argumentis historicis. Nimirum quum Homerus in Asia minori viveret, quae esset vicina Syriacis, Chaldaicis, Persicis provinciis; quid mirum, si in poëtam minoris Asiae ex Oriente quaedam venirent per gentium varia commercia? Sic ea omnia, quae de Deo, veniente ad sacra, vultum avertente aut faciem ad homines convertente, in sacris libris leguntur, etiam in Homero exstant; quae dicuntur de morbis divinitus immisis,

de

de telis aut sagittis a Deo in homines coniectis, ea pariter in Homero sunt. Effecerat enim terrarum vicinia quamdam similitudinem linguarum et analogiam res cogitandi atque exprimendi. Sed hunc Homerum deinde imitati sunt caeteri, eiusque sublimitatem tragici et lyrici poëtae expresserunt. Quocirca consensio Homeri cum sermone Orientis est veluti basis consensionis ac similitudinis, quae Lyricis etiam, ut Pindaro, et Tragicis, in primis Aeschylō et Sophocli, saepissime intercedit cum Oriente, etsi hi Athenis, ille Thebis vixerat, et neutri cum Oriente quicquam commercii intercesserat. Accedit, quod suo tempore Graeci cum Persis bella gesserunt, ut Miltiadis et Themistoclis aetate. Hinc quum venirent Graeci in Orientem ex Europa, factum, ut ab hominibus orientalibus multa reciperent in suam linguam. Tum et Judaei in Babyloniam et Assyriam deducti, lateque dispersi per terras, perpetuum cum Graecis habuere nexum. Hinc nonne rursus id fieri potuit, ut Judaei illi inferrent aliquid ex sua lingua suoque cogitandi modo in linguam graecam? Tamen haec a poëtis tantum usurpabantur, qui hoc modo doctrinam suam ostenderent, opportunitatemque arriperent exornandae orationis. — Caeterum, ut haec omnia observanda sunt interpretibus: ita studium observandi acuetur et exercitatio utilis in his praebebitur cuivis, qui commentarios in Jobum, Prophetas et Proverbia perlegerit, Lowthianum in primis in Jesaiam, in quo multa allata sunt, plane eodem modo a Pindaro dicta ut a Jesaia.

[Etsi in his nonnulla bene sunt a b. MORO admonita; tamen omnino cavendum est, ne ab imitatione repetamus, quae naturae potius, quam vel studii vel commercii mutui, similitudo est. Profecto enim multi, in primis superiore saeculo, modum in ea re excessive-

excefferunt, quod Homerum existimarent, hebraice scientem, litteras sacras pertractasse, ex iis multa imitatione expressisse, aut, quae CROESI (in *Homero Hebraeo*, Dordraci 1704. 8.) fuit sententia, adeo exscripsisse, et quasi transformasse in alia omnia. Inde quot verba repererant apud poetam, totidem paene hebraismos defendebant. Neque hac nostra aetate defuere, qui posterioris sententiae patrocinium nimis acriter fusciperent. v. MÜCKII *progr. quid adiumenti sacrarum litterarum interpreti praestet Homeri cum sacris scriptoribus comparatio*, Lips. 1789. 4. Quid? quod ipse ERNESTIUS in *disser. de vestigiis linguae hebraicae in lingua graeca*, Lips. 1753. 4. (*Opuscul. philol. et crit.* p. 178.) „neque repugnaverim, inquit, valde, si quis et Homerum, doctissimum hominem, et alios de more illorum temporum, peregrinatos per Asiam, incidisse in libros hebraicos atque inde hausisse putet.“ Quae opinio sicut omnino destituitur historiae fundamentis; ita in hac tota quaestione illud perpendendum est, quod post alios etiam monuit HARLESIUS *ad Fabricii Bibl. gr.* Vol. I. p. 535., mores hominum utriusque sexus et omnium nationum, donec usu annorum atque institutione fiant sapientiores, prudentiores et exculti, parum inter se differre, sed in omni vita atque oratione miram simplicitatem prodere atque similitudinem. Proinde quum morum tanta, et sentiendi dicendique consensus et conspiratio etiamnum reperiatur inter barbaras gentes, quae nondum excitatae cultiorum nationum consuetudine, nec per artes et doctrinas pulchri sensu imbutae, ex prima barbarie vitae emergunt; quid mirum, si in Homero eadem orationis simplicitas, eadem similitudinum ab ipsa natura ductarum frequentia, idem calor fervorque iuvenescens linguae, idem

idem sentiendi loquendique modus, idem rerum, quae sensus potissimum feriunt, amor et hinc petitarum imaginum color, et alia multa, quae in antiquissimis Hebraeorum vatum libris eodem modo reperiantur? Ac nescio, an ex eodem genere formulae sint, quarum similitudinem cum hebraicis b. Auctor e vicinia terrarum gentiumque commercio derivavit. - cfr. DRASDO *comparatio Mosis et Homeri*, Viteb. 1783. 4. E.]

Deinde qui defendere puritatem N. T. ex *poëtis* volebant, in *ipsis poëtarum locis*, quos afferrent, delectum aliquem debebant facere. Ita Comicis locus esse potest, uti ab ERNESTIO §. 7. monetur, praeterquam in Choris. Comoedia enim graeca, quia maximam partem dialogis constat et sermonibus hominum de rebus e media vita petitis, simillima est orationi solutae, etsi iambicis est versibus conscripta. At in Choris multo est elatior oratio. Videatur igitur illa, si excipias Choros, cum N. T. commode conferri posse. Quamquam ego arbitror, e fabulis Aristophanicis, quae nobis supersites sunt solae, fore perpauca, quae referri huc aliquo modo possint.

Tum curare etiam hoc defensores puritatis debebant, ut afferrent *scriptores antiquiores* (§. 7.), quorum esset pura scribendi ratio. Huc autem pertinent Thucydides, Xenophon, Plato, Aristoteles, Oratores graeci, omnesque scriptores, qui inde a Socrate usque ad Alexandri M. aetatem floruerunt; quae aurea censeferi potest linguae graecae aetas. Secundi ab his aureae aetatis scriptoribus illi sunt, qui vixerunt inde a sublato regno Macedonico a Romanis usque ad Augustum. In his eminentior est Polybius. Multo autem minus huc vocandi erant, qui post illa tempora, scriptorum

rum sacrorum N. T. potissimum aetate, graece scripserunt, veluti Aelianus, M. Antoninus, Libanius, Chariton. Qui omnes sunt non nisi imitatores veterum ex aurea aetate et exquisitiora fere affectarunt, et variam in scripta sua phrasium et dicendi generum commixtionem contulerunt. Quapropter perverse fecere, qui in illa puritate N. T. aestimanda corraderent verba et phrasas ex omnibus Graeciae scriptoribus promiscue, nihil curantes, an illi ipsi, e quibus corraferant, pure scripsissent ac probabiliter.

Denique nec iis erat utendum, *qui traxerunt aliquid vel e versione Veteris, vel ex ipsis libris Novi Testamenti* (§. 7). Hi sunt uno verbo Patres graeci, quibus loquentibus de religione, necesse erat multa ex istis fontibus haurire. Parum itaque profecerit, qui ad defendendam N. T. puritatem uteretur auctoritate Theodoreti, Chrysofomi, aliorum, qui etsi doctrina praevaluerunt, linguae tamen, qua usi sunt, puritate commendari neutiquam possunt.

Omnino autem *conferendi erant scriptores cum suis similibus*, ex iisque explicandi; historici ex historicis, dogmatici ex dogmaticis &c.

IV. *Vsi interdum sunt defensores puritatis N. T. etiam hoc argumento, ut dicerent, debuisse scriptores sacros varia dicere aliter, quam Graeci, quia loquuti essent de rebus novis, quas Graeci penitus ignoravissent* (§. 5).

Hae res novae sunt ipsa religionis dogmata, ad quae exprimenda isti putant opus fuisse aut verbis novis, aut novis significationibus, quas usitatis verbis ex hebraicae linguae consuetudine tribuerent. Verum hoc non efficit impuram dictionem N. T. Quaevis

enim doctrina habet verba sua propria et technica peculiarique significatione usurpata; et inter latinos quoque scriptores ii, qui erant praeter modum puri, quum de rebus incognitis populo Romano loquerentur, usi sunt vocabulis novis, e graeco potissimum sermone ductis. Ita Cicero introduxit verbum *qualitas*; *mores* dixit aliter quam in communi vita; aliter etiam *perceptiones*; quae omnia se monet repetiisse e graecis, et repetere debuisse, quum graecam philosophiam interpretaretur Latio; sed nemo hinc barbarum ei obiiciet atque impurum scribendi genus. Quare nisi alia in promptu essent argumenta, quae puritatem Novi Testamenti vocarent in dubium; propter hoc quidem nemo eam posset a scriptoribus sacris abiudicare.

V. *Aliud argumentum defensores puritatis inde repetunt, quod dicunt, si impura sit N. T. dictio, multum ei de pretio detrabi; neque enim habere laudem elegantis et exquisitae dictionis.*

Verum ea res primo propterea nihil ad dignitatem librorum divinatorum incommodi habet, quod haec in rebus tantum est posita et a veritate nihil incommodi proficisci ad res divinas potest; deinde quia inde cognosci potest vestigium divinae providentiae, quod N. T. Judaeis maxime scriptum, sermone scriptum est hebraizante; denique quod multa commemorari possunt, propter quae tale genus orationis in libris sacris adhiberi consentaneum ac necessarium fuit (§. 12). Ea quae sint, deinceps tractabimus.

a. *Scriptores N. T. omnia cogitabant hebraice (§. 13): hinc fieri non potuit, quin non bene graece scriberent. Vix indiget res exemplo. Qui natus est et educatus inter Germanos, et hos tantummodo novit,*

vit, is, necesse est, omnia germanice cogitet, et ad scribendum appulsus, scribat germanizans. Pariter Apostoli non curaverant commercium cum aliis gentibus graece loquentibus in Palaestina, neque deponere poterant consuetudinem res cogitandi hebraice, quam inde a puero contraxerant.

b. *Scriptores N. T. non erant graece ad scholae legem docti* (§. 13). Ne grammarice quidem illi didicerant graecam linguam, qui inde a iuventute portitores, piscatores &c. fuerant, multo minus philosophice ac rhetorice. Inde nec a gravioribus peccatis sibi semper caverunt, neque potuerunt omnes loquendi formulas graecas in promptu habere. Atque Act. IV, 13. diferte dicuntur *ἀνθρώποι ἀγράμματοι, illiterati*, ne iudaice quidem docti sic, ut a puero per magistros intelligendae et explicandae scripturae aut legis facultatem acceperint, aut rhetoricis adeo scholis fuerint instituti. Paulus autem 2. Cor. XI, 6. ipse se appellat *ιδιώτην τῷ λόγῳ* ratione dictionis non imbutum scholae doctrina, imperitum artis dicendi, idque in epistolis ad Corinthios passim repetit. Cur igitur nos obtrudamus viris illis doctrinam, quam ne ipsi quidem sibi vindicarunt, neque natio iis umquam attribuit?

[De his aliisque testimoniis Apostolorum, e quibus apparet, ipsos ingenue et crebro professos esse, doctrinam suam abhorrere ab elegantia sermonis et eloquentia, orationemque, qua utantur, desumptam esse e vitae communis consuetudine, v. JOH. LAMIUM *de eruditione Apostolorum*, c. VII — IX. WETTSTENII *libellos ad crisin et interpretat. N. T.* p. 48. seqq. et THALEMANNI *disputationem* mox laudandam, p. 18. seqq. E.]

c. *Scriptores N. T. non legerant scriptores graecos.*

Quis enim hoc expectet a portitore &c.? Attamen in Paulo laborarunt multi, si hunc fortasse ostendere possent ex arte, pure, clare et ἀκριβέστατα scripsisse, quamquam ipse doctum se esse negavit. Nempe quia Tarfi vixerat, in qua urbe fuerunt rhetores et philosophi graeci, illico ipsum et rhetorem faciunt et philosophum. Fuit adeo, qui scriberet de Bibliotheca Pauli. Nam quod Paulus adhibuisse videtur aliquot locos, e Menandro aliisque poetis ductos, hinc concludit, fuisse horum opera in eius supellectile libraria. Multo melius ista diiudicavit CUR. GUIL. THALEMANNUS in diss. *de eruditione Pauli Apostoli iudaica, non graeca*, L. 1769. 4. Accedit, quod Paulus fuit Phariseus, ideoque alienus ab hellenismo (§. 13.), h. e. a studio litterarum graecarum. Pharisaicae enim sectae animus τοῦ νόμου et τῆς παραδόσεως tum fuit tenacissimus, et qui ei adscriptus erat, non deducebatur ad studia graecae doctrinae, quippe quae impura iudicaretur et nequaquam coniungenda cum νόμῳ. Loquor de Pauli aetate: nam paullo post, mutatis temporibus, etiam mores mutati sunt: quod vel Iosephi exemplo constat, Pharisei quidem, sed graece perdocti, qui et opus suum probabili sermone graeco conscriberet. Facta autem est illa morum mutatio tum, quum Iudaei iam subiecti essent Romano imperio, atque huc illuc dispersi, cogerentur etiam cum Graecis se coniungere.

Dixi paullo ante, quod libri N. T. scripti sint hebraizante sermone, ex eo elucere etiam *divinae providentiae* vestigia. Id quibus argumentis nitatur, nunc addam (§. 14.):

a) Scimus omnes ac didicimus, libros illos scriptos a Iudaeis fuisse, qui nullis essent litteris imbuti, quippe

quippe oriundi e media plebe, et negotiis vitae infimis occupati. Qui si nobis reliquissent libros elegantissime scriptos, plane Xenophonteos; nonne aduersarii recte hinc gravissimum essent argumentum petitori contra illorum authenticam?

[Quid? quod ipse Paulus iam doctores falsos ac fraudulentos ex hac nota iubet cognoscere, quod eorum stilus ab Apostolorum simplicitate vehementer abhorreat. Adeo non impetrare a fastu suo et ostentatione poterant falsarii illi, ut tenue illud et simplex et nil nisi veritatem spirans dicendi genus Apostolorum imitarentur. E.]

b) Plebeii e Judaeis, quibus maxime scribebatur, ne probaturi quidem erant hoc genus dicendi, odio Graecorum et eloquentiae graecanae. Quum enim illi quoque Judaei, qui dediti erant graecanae doctrinae, ut Philo, magnae parti populi vehementer displicerent: quo tandem animo v. c. Palaestineses accipituri Matthaei evangelium faissent, si talis in eo et doctrinae apparatus et orationis elegantiam deprehendissent?

[V. JOH. AUG. ERNESTI disp. *de odio Judaeorum adversus litteras graecas*, Lips. 1758. 4. et in *Opusculis philol. criticis*, p. 408. Atque hinc etiam fuere, qui dicerent, inde ab eo tempore, quo ad gentiles translata fuisset doctrina Christiana, et Judaeorum cum illis consuetudo et coniunctio magis coaluisset, multique pagani ad religionem Christi sese convertissent, Apostolos subinde elegantiore quadam et ad artem composita oratione usos fuisse: qualis deprehendatur in Actis atque Epistolis. Quam observationem si placuerit ad *Paulinas* Episto-

las referre, aliquantis per concedam: modo ne quis Epistolas PETRI, JACOBI et JUDAE existimet, iudaico deposito habitu et hebraismorum multitudine deminuta, elegantius et exquisitius orationis genus probare elegantiae spectatoribus. *Matthaeo* et *Marco* purior est JOHANNES, Apocalypsin si excipias, incerti illam Auctoris, refertam hebraismis et a graeca scribendi consuetudine disiunctissimam (v. SAM. GOTTL. LANGE *Die Schriften Johannis, des vertranten Schülers Jesu*, To. I. (1795. 8.) *Einleit.* p. 34. sq.); purissimus omnium LUCAS, in Evangelii quidem perpaucis locis, sed multo crebrius in Actis. Quamquam in his etiam magis peritiam scribendi ostendit, quam studium et contentionem. In PAULI autem Epistolis quae speciem elegantis, splendidae et ab usu intelligentiaeque hominum indoctorum remotae orationis habent, ea recte tribuntur tum ingenio hebraicae linguae, cui assuetus erat homo iudaicus, tum eruditioni iudaicae, quam imbiberat, tum ipsius scriptoris acriori ingenio animoque in rebus divinis tradendis concitatori ac paene inflammato. I. Cor. II, 4. 5. Cfr. JOH. GUIL. FUHRMANN *de concinnitate in epistola Pauli ad Romanos*, Lips. 1776. 4. CAR. LUD. BAUERI *Philologia Thucydideo-Paulina s. notatio figurarum orationis Paulinae, cum Thucydidea comparatae*, Hal. 1773. 8. Ej. *Rhetorica Paulina, vel quid oratorium sit in oratione Pauli*, Hal. 1782. II. Vol. 8. Add. c. H. TZSCHUCKII *Commentarius logico-rhetoricus de sermonibus J. C.* Lips. 1781. 8. Haud temere laudavi libros, in quibus dotes Paulinorum scriptorum diligentissime explanantur. Has enim dotes si cognitae perspectasque habuissent ii, qui arguenda Novi Testamenti impura dictione, statuerunt de pretio illorum librorum detrahi (v. supra pag. 210.), aut si

virtutes caeterorum scriptorum sacrorum non tam in singulis verbis ac phrasibus ponere voluissent, quam in universo tractationis elocutionisque modo, ad obtinendum id, quod intendebatur, consilium apto et perquam accommodato: dubium non est, quin et libros ipsos rectius iudicaturi, et auctoritatem illorum prudentius vindicaturi, et defensores impuritatis cautius leniusque reprehensuri fuissent. Scite de his virtutibus exposuit HAENLEIN *Einleit. in die Schriften des N. T. I.* p. 384. Cuius acutissimi Theologi verba, quoniam ad causam nostram faciunt, et brevitati adiunctam habent insignem perspicuitatem, temperare mihi non possum, quin huc transferam; „Einfachheit und Würde zeichnen die Erzählung der wichtigen Thatfachen aus, auf deren Wahrheit das ganze Gebäude der Religion gestützt ist; die Sprache der innigsten Ueberzeugung und der wärmsten Empfindung herrscht da, wo diese Männer von religiösen Lehren und Hoffnungen, und der lebendige Abdruck ihres eigenen religiösen Sinnes findet sich überall, wo sie von den practischen Forderungen des Christenthums sprechen. Viele affectvolle Stellen in den Reden *Jesu*, in den Briefen *Pauli*, *Petri* und *Johannis*, viel Erhabenheit des Ausdrucks, und viel dichterischer Schwung in den Schilderungen der *Apocalypse*, fesseln und rühren das Herz des Lesers, und die auch im Styl und in der Sprache unverkennbaren Spuren des Characters, der Geschäfte und der menschenfreundlichen Absichten dieser Schriftsteller, bürgen überall für den Adel ihres Geistes, für die Wärme ihres Herzens, für Wahrheit, Tugend und Menschenwohl, für ihre auch ohne litterarische Cultur, und ohne allen erkünstelten Schmuck, doch so glänzenden, und zum Wohl der Welt so ausgezeichnet wirkfamen Talente.

— Neben dem Vorzuge der Einfachheit, Kürze und Deutlichkeit, vermifst man endlich auch nicht manche Arten von rhetorischen Schönheiten, welche dem Styl Leben und Wärme verschaffen, und sich hier in einer Menge trefflich ausgewählter Tropen, Bilder, Allegorieen und sinnreicher Gleichnisse, in Ironieen, Apologen, Sentenzen, Apostrophen und andern ausgesuchten Wendungen des Vortrags zeigen.“ E.]

c) Fortassis et hoc sumi potest, tales Judaeos, alienos plane a bona graecitate, vix intellecturos fuisse stylum bene graecum. Etenim per Alexandrinam versionem librosque apocryphos assueti erant stilo cuidam religioso seu sacro; quem si neglexissent Apostoli et repente Xenophonteo aut Platonico more scripserunt, quis Judaeorum scripta illorum intellexisset?

VI. *Queruntur denique puritatis defensores de obscuritate dictionis N. T., quae oriatur necessario, si non sit ad graecum, sed hebraicum morem loquendi referenda.*

At ERNESTIUS (§. 15.) negare videtur, ex isto stilo oriri obscuritatem maiorem. Nam existimat, lectores *primi saeculi*, quo vixerunt Apostoli, intelligere istos libros potuisse, nec postulandum esse a scriptore, ut spectet futura tempora, suam aetatem negligat. Verum quamquam id de Judaeis concedi potest, quos et Versio Alexandrina et Apocrypha satis assuefecerant huic graecitati; tamen reputo mecum et Paganos, qui omnis hebraici sermonis antea rudes fuerant et ignari. Nolim igitur simpliciter dicere, fuisse haec isto tempore *omnibus* perspicua, sine ulla obscuritate. Interea hoc etiam cogitandum, illa aetate existisse omnium coetuum *Doctores*, qui, quum magnam partem fuissent antea Judaei, hominibus graecis interpretari possent

ac deberent hebraicum sermonem. Poterit et illud adiungi, fuisse in coetibus Christianorum *Laicos* multos, antea Judaeos, qui et ipsi, hebraice scientes, talia edocere Paganos possent. Ita salvum manet illud, potuisse illo tempore illos legi libros atque intelligi. Ac si nonnullis visa nonnulla fuerint obscura, cui inopinatum id videatur, quum nullus in lucem prodeat liber, qui tum, quum prodit, intelligi ab unoquoque possit?

V.

Defensores puritatis N. T. recensentur.

Contenderunt igitur, pure graecos esse scriptores Novi Testamenti (§. 2.)

SEB. PFOCHENIUS in *diatribe de linguae graecae N. T. puritate, ubi quam plurimis, qui vulgo finguntur, Ebraismis larva detrahitur, et profanos quoque auctores ita esse loquutos, ad oculum demonstratur*, [Amstel. 1629. iterum 1633. 12.]

[Signum sententiae huius et controversiae inde enatae sustulerat HENRICUS STEPHANUS, qui, quum *Erasmus* et *Laurentius Valla* saeculo XVI. recte iudicavissent de dictione Novi Testamenti impura, puritatem eius defendere princeps conaretur in praefatione ad suam N. T. editionem, quae prodiit a. 1576. Hinc excitabantur Theologorum hoc in genere studia; animadvertebatur mira opinionum illarum diversitas, neque tamen controversiae exoriebantur ante SEBASTIANUM PFOCHENIUM, cuius librum b. Auctor laudavit, insertum quoque cum multis aliis scriptis huc pertinentibus JACOBI RHENFERDI *dissertationum philologico-theologicarum*

de stilo N. T. syntagmati, Leovard. 1702. 4. Add. T. H. van der HONERT *syntagma dissertationum de stilo Novi Testamenti graeco*, Amstelod. 1703. 4. — In Germania Pfochenii somnia primus, quod sciam, repetiit ac tueri annifus est JACOBUS GROSSIUS, qui *Triadem propositionum theologicarum stilum Novi Testamenti a barbaris criminationibus vindicantium*, Jenae 1640 vulgavit, adversatus inprimis JOACHIMO JUNGIO, Pfochenii acri, sed perdocto adversario. Ediderat nimirum Jungius *Sententias doctissimorum quorundam virorum — de Hellenistis et hellenistica dialecto*, Jenae 1639: quem librum non poenitebit contulisse diligenter cum *Heinsianis*, quos paullo post (VII.) indicabimus. Nec vero GROSSIUS iste acquievit in illa Jungianae scriptionis reprehensione: sed DANIELI etiam WULFERO, qui *Innocentiam Hellenistarum vindicatam* a. 1640 ediderat, non minore cum iniquitate opponere ausus est *Observationes pro Triade observationum apologeticas*. Idem postea JOHANNEM MUSAEUM congressus, huius *Disquisitionem de stilo N. T.*, a. 1641 editam, acerbissime contrectavit *Tertia defensione Triados* (Hamb. 1641), eidemque Defensionem, postquam modestissimus ille pariter atque eruditissimus Theologus *Vindicias disquisitionis de stilo N. T.* a. 1642. publici iuris fecisset, impudens homo, ne cessisse tam verae totque argumentis corroboratae sententiae ulla in re videretur, etiam *Quartam defensionem Triados*, Hamburg. a. 1642, adiunxit. E.]

BALTHAS. STOLBERGIUS in *Exercitationum graecae linguae tractatu, de soloecismis et barbarismis graecae N. E. dictioni falso tributis, ut et de Cilicis aliisque a Paulo nove usurpatis*, [cum praefat. C. S. Schurzfleischii, Viteb. 1685. 4. tertia edit. Viteb. 1688. 4.]

ERASMUS SCHMIDIUS in notis ad suam N. T. editionem (Norimb. 1638. f.) innumeris locis.

ANTON BLACKWALL in *Auctoribus sacris classicis defensis et illustratis, s. critica N. T.* ostendere studuit, scriptores N. T. fuisse classicos, linguam illorum classicam. Eius librum, anglice scriptum, fecit latinum CHRIST. WOLLIUS, Lips. 1736. 4., qui et ipse sententiam illam acerrime defendit.

[Post *Blackwallum* litigantes conciliare studuit JOH. HENRICUS MICHAELIS in dissertat. *de textu Novi Testamenti graeco*, Hal. 1707., ita, ut hebraismos in N. T. dictione concederet, ipsam vero dictionem puritatis nomine ac laude privandam negaret. Ac fortasse sopita tum fuisset omnis ista controversia, nisi puritatis illius a Pfochenio vindicatae novus exstitisset patronus, c. s. GEORGIUS, quem b. Auctor caeteris ipse subiunxit. E.]

CHRIST. SIGISM. GEORGIUS, qui duos hanc in rem scripsit libros: *Vindiciarum N. T. ab Ebraismis libros III.* Francof. 1732. 4. et *Hierocriticum N. T. s. de stilo N. T. libr. III.* Viteb. 1733. 4.

VI.

Defensores contrariae sententiae recensentur.

Ex altera parte qui hebraicae similem N. T. dictionem esse statuerent, fuere multi, inter quos nominandi sunt (§. 2. 8. 9.) primo loco MART. LUTHERUS et PHIL. MELANCHTHON, non quo hi in peculiaribus libris illud ostenderint; neque enim ipsorum aetate de talibus quaerebatur; sed quod in *commentariis* suis multa interpretati sunt e comparatione N. T.

cum

cum hebraicis, eoque suam de fontibus dictionis omnis, quae in N. T. obvia est, sententiam satis aperte declaraverunt.

Idem fecit haud raro JOACH. CAMERARIUS, qui *Notationem* (notitiam) *figurarum sermonis in libris quatuor Evangeliorum*, Lips. 1572. 4. et in *Apostolicis scriptis*, atque in librum *περάξεων* et *ἀποκαλύψεως* similes notationes edidit L. 1752. 4. [repetitas deinde in *Bezae* edit. N. T. Cantabrigiensi], in quibus eodem modo, quo ERASMUS in *Notis ad suas N. T. editiones*, dictionem N. T. ex hebraico usu illustravit.

Sed mea quidem sententia THEOD. BEZAE in *notis ad N. T.* prima debetur laus demonstratae sententiae, esse N. T. libros obrutos hebraismis, apertaetque methodi hebraismos illos tractandi.

JOH. DRUSIUS in *Annotatt. in totum J. C. Testamentum*, s. *Praeteritorum libris decem*, Franeq. 1612. 4. et in *Commentario ad voces Ebraicas N. Test.* — item EJ. *Annotationum in N. T. Parte altera*, Franeq. 1616. 4. eandem rem saepius attigit.

IS. CASAUBONUS in *Exercitatt. XVI. ad Cardinalis Baronii Prolegomena in Annales*, Genev. 1655. 4.

Consulto autem ea de re egerunt:

SAL. GLASSIUS, cuius *Philologiae Sacrae — nostris temporibus accommodatae a Job. Aug. Datbio* (Lips. 1776. Vol. I. 8.) praemittuntur disputationes de stilo librorum sacrorum, ideoque etiam Novi Testamenti.

THO. GATAKERUS in *diff. de Novi Instrumenti stilo*, Lond. 1648. 4. et in *Operibus eius Criticis*, Trai.
ad

ad Rh. 1698. f. Est autem Gatakerus, qui in Britannia vixit, fatente etiam Ernestio (§. 21), omnium haud dubie eruditissimus, qui inprimis errorem illorum, quibus comparatio poëtarum sufficere videretur ad demonstrandam N. T. puritatem, egregie refutavit.

MOSES SOLANUS, Gallus natione, qui Lucianum bono commentario illustravit, scripsit etiam dissertationem *de stilo N. T. contra Seb. Pfochenium*, [quae et ipsa inserta est Rhenferdianae collectioni].

JOH. OLEARIUS in libro *de stilo N. T.*, qui auctus a Job. Conr. Schwarzio, cum Job. Henr. Boecleri de lingua N. T. originali dissertatione prodiit Coburgi 1721. 8. Bonae frugis plenus est ille libellus, etsi brevior, et ad contrahendam familiaritatem aliquam cum iis, quae sunt singularia in N. T. utilissimus.

JOH. VORSTIUS in *Commentario de Hebraismis N. T.* Accessere praeter eiusdem cogitata *de stilo N. T.* — *Horatii Vitringae Animadv. ad Commentar. de Hebraismis N. T.* curante Job. Fr. Fischeri [Lips. 1778. 8. Add. JOH. FR. FISCHERI *Supplementorum Commentarii Vorstiani de hebraismis N. T.* Specimen I. II. III. Lips. 1790. fq. 4.].

SAM. WERENFELSIUS in *diff. de stilo scriptorum N. T.* [Basil. 1698. quae inserta est Ej. *Opusculorum* To. I. p. 311. Lausan. 1739. 4.].

JOH. LEUSDENIUS in libello singulari *de dialectis N. T. singulatim de eius Hebraismis*, quem denuo edidit Job. Fr. Fischerus, Lips. 1792. 8.

[Multa etiam ex hoc genere reperiuntur in J. F. FISCHERI *Proluss. de Vitiis Lexicorum N. T.* Lips.

1791. 8. sed praeter hos aliorum nomina et scripta cognosci poterunt e *Buddei* Isagoge p. 1301. *Michaëlis* Introduct. in N. T. To. I. p. 116-223. *Fischeri* praefat. ad Leusdenii libr. de dialectis N. T. Edit. II. 1792. 8. *Fabricii* Bibliotheca graeca, Vol. IV. p. 891. seqq. ed. Harl. Omnem autem harum controversiarum de stilo N. T. patrum memoria agitatarum historiam etiam exposuit CHR. MATTH. PFAFFIUS in notis exegeticis in evang. Matthaei, Lect. III. p. 28. seqq. E.]

VII.

De appellatione linguae ac dialecti hellenisticae.

Quem hactenus descripsimus, N. T. stilus recte appellatur *hebraeo-graecus* *) (§. 16). Sed fuerunt, primum JUSTUS JOSEPHUS SCALIGER, (Animadv. ad Eusebium, p. 134.) deinde etiam JOH. DRUSIUS, qui *hellenisticum* mallent dicere. Causa nominis in eo est, quod post Alexandri tempora *Hellenistae* dicti sunt Judaei natione et gente, sed extra Palaestinam viventes, ideo quod non modo lingua graeca utebantur, sed in moribus etiam vitaeque ratione ad similitudinem Graecorum se conformaverant. Quum enim hi Judaei per Ptolemaeos, Aegypti, et Antiochos, Syriae reges huc illuc abducerentur captivi, ita sunt immixti Graecis,

*) [Sic hunc stilum iam appellavit SIXTIVS AMAMA in *Antibarbaro*, p. 14. — *Hellenistici* autem appellationem non, quod putabat *Salmasius* Offileg. L. H. p. 287., a DRUSIO primo (Annotat. ad Acta App. VI, 6. in *Criticis Sacris*, To. IV. p. 2193), sed a SCALIGERO usurpatam fuisse, ante Ernestium et alios monuerat *Hottingerus* Thesaur. philolog. p. 352., et ipse Drusius l. c. ad Scaligeri animadversionem provocavit. E.]

cis, ut in multis rebus patriorum morum oblivio iis ac defuetudo veniret, succedente in illorum locum graeco sermone graecaque vivendi consuetudine. Vtebantur autem Hellenistae tali sermone graeco, in quo plena essent omnia hebraismis et multa ad verbum ex hebraicis translata. Hunc sermonem, quem et Novi Testamenti libri habent, si quis velit *hellenisticum* appellare, non repugno: modo caveat, ne cum DANIELE HEINSIO peculiarem aliquam dialectum intelligat, eo sensu quo doricam, aëolicam, ionicam, atticam dialectum dicimus. Erraverit nimirum iste non minus, quam qui in libro latino, germanismis referto, agnoscat peculiarem aliquam dialectum germanicam, aut in sermone, qui nunc est inter Judaeos, mixto e vocabulis hebraicis et germanicis, singularem dialectum hebraicam. Etenim non est diversitas in terminationibus, formis et constructionibus quibusdam: qua diversitate dialecti censentur: sed prorsus nova est diversarum linguarum mixtura.

Verum, quum DANIEL HEINSIUS dialecti verbum hac in re usurpavisset [in Praefatione ad *Nonni, episcopi, Paraphrasin Evangelii Johannei*, Lugd. Bat. 1627. 8. in *Exercitationibus Sacris ad N. T.* Lugd. Bat. 1639. denique in *Exercitatione de lingua Hellenistica et Hellenistis*, L. B. 1643. 8. add. Ej. *Apologiam adversus Crojum*, 1645. 12.]: quamvis universae causae non multum obesset error viri, qui saepe versaretur accuratissime in illustratione et explicatione graecarum dictionum ex hebraeo sermone: tamen inde exorta est controversia, plena quidem eruditionis, at non aequè plena humanitatis. Nempe nactus est Heinsius adversarium, ingenio et eruditione pollentem, CLAUDIUM SALMASIUM, qui sententiam de lingua hellenistica, quae esset peculiaris Novi Testamenti dialectus, refutare

tare institueret in libro *de Hellenistica*, sive *Commentario controversiam de lingua hellenistica decedente* [Lugd. Bat. 1643. 8.]. Adversus quem librum quum suam Heinſius ſententiam defendiſſet: eodem anno edidit Salmaſius *funus linguae hellenisticae*, sive *Confutationem exercitationis de Hellenistica*. Ille aegerrime ferens, ſententiam ſuam quaſi ſepultam eſſe, acto funere, alium librum oppoſuit. Quid tum Salmaſius? In lucem prodidit *Offilegium linguae hellenisticae*, sive *Appendicem ad Confutationem exercitationis de Hellenistica* [L. B. 1643. 8.], ut, acto funere Hellenisticae, oſſa etiam et cineres eius, in unum veluti collecta, penitus delerentur.

[Quaeſtio haec de *dialecto hellenistica* quoniam a multis negligenter et obſcure tractata eſt, ab aliis temere confuſa cum quaeſtionibus, quae omnino ad puritatem linguae N. T. aut vindicandam aut reprobandam pertinerent, a nonnullis etiam conſulto ad errorum praefidium atque tutelam traducta et uſurpata; liceat eam, perſpicuitatis iuvandae cauſſa, ſic vocare in diſceptationem, ut illius duo potiffimum capita conſtituantur, quae rem omnem uni obtutui commode ſubiiciant. Primum enim quaeſtendum eſt, *quinam dicantur et dicti fuerint Hellenisticae*; deinde e natura dialecti explicandum, *rectene an ſecus in hiftoriam litterariam introducta ſit dialectus hellenistica*. Ad primum quod attinet, de Helleniſtis variae fuerunt eruditorum ſententiae *), ſed in his tres in primis celebrantur tum ob probabilitatem ad perſuadendum, tum propter auctorum famam et auctoritatem, Nimirum

*) Septem enumeravit, quamquam non ſatis accurate, JOH. ALB. FABRICIUS *Bibl. Graecae* Vol. IV. p. 893. not. p. ed. Harles. Add. FABRICII *Lux Evangelica*, p. 59. ſeqq. et *Bibliograph. Antiquaria*, p. 452. WOLFFII *Curae philologicae* ad Actor. Apoſt. cap. VI. init.

Nimirum Hellenistas HEINSIUS [inprimis *Aristarchi Sacri* P. I. Cap. X. p. 795. et P. II. Cap. VIII. p. 898 sq. edit. L. B. 1639 fol. emendatioris] appellavit, qui genere essent Judaei, sed extra Palaestinam, maxime in Aegypto, dispersi viverent, utentes et graeca versione bibliorum, et graeco omnino sermone, quem ad hebraicae linguae ingenium inflexerant. SALMASIUS contra (*de Hellenistica* inprimis p. 190 sqq. coll. Epistol. dedicator. p. 12 sqq.) Hellenistas dixit fuisse Judaeos, non gente et natione, sed religione, ad quam accesserant per profelytismum, dictosque ita fuisse, sive Palaestinam incolerent atque Hierosolyma, primariam Palaestinae urbem, sive etiam extra Palaestinam versarentur; Judaeos vero vel Hebraeos, Hellenistis istis oppositos, appellari proprie Judaeos originarios: addidit etiam, illos tantummodo profelytos iustitiae e Graecis graecam in synagogis usurpavisse bibliorum versionem, quam Judaei nati numquam in Palaestina agnovissent. JOHANNES denique LIGHTFOOTUS (in *addendis ad Hor. Hebraic. in 1. Cor. XIV. cap. I.* Opp. Tom. II. p. 929.), Heinsii, decessoris sui, sententiam explicatius declarandam ratus, Hellenistas ab Hebraeis sic distingui voluit, ut Hebraei essent Judaei Palaestinenfes, Babylonii, Assyrii, Syrii, qui omnes vernaculam habuissent linguam hebraeam vel syro-chaldaicam, Hellenistae autem Judaei quidem ortu, sed inter gentes habitantes ἐν διασπορᾷ, quibus vernacula fuisset graeca. Heinsii sententiam amplexus est MORUS noster non modo in his lectionibus hermeneuticis, verum etiam in aliis, quas a. 1790. super Actis Apostolorum fecerat. In quibus cap. VI. v. I. sic commentatus est *):

Querela

*) Non piguit e schedis meis huc transcribere totum locum, e quo mens b. Auctoris clarius intelligeretur,

Querela orta est ab Hellenistis adversus Hebraeos: qui ambo natione Judaei, duplicem classem efficiebant. Hellenistae, qui Judaei nati, sed habitantes per Asiam minorem inter meros Graecos, graecos mores imitabantur, et primo omnium Graecorum linguam usurpabant, in nonnullis vel sic graecissantes, ut id cum detrimento religionis ipsorum fieret. Hi igitur Judaei dicuntur Hellenistae, et ipsum verbum id indicat. Nam ἐλληνίζων est graecissare, graeca studia, graecos mores sequi, ut ἰουδαίζων Galat. II, 14. iudaizare, iudaicos mores sequi, Judaeorum ritu vivere. Haec graecorum morum imitatio quum quamdam speciem levitatis excitaret, inde odium ortum est caeterorum Judaeorum adversus Hellenistas. Sic igitur, quum alia classis Judaeorum dicatur Hebraei, intelliguntur Judaei, non modo nati, sed et tenacissimi iudaici moris in omnibus, sermonis hebraici, rituum iudaicorum. Tales sunt, quibus scripta est epistola ad Hebraeos. Haec tenus b. Auctor. Verum ponderatis argumentis omnibus, quae et SALMA-

SIUS

quoniam, quam DINDORFIUS noster, Vir Doctissimus, e scholis Mori edidit *Versionem et Explicationem Actuum Apostolicorum* (Lips. 1794.), in ea Vol. I. p. 132. diversa prorsus et discrepantia reperiuntur. Nam in his b. Auctor Salmasii veriore sententiam sequutus, *Hellenistas* ita discrevit ab *Hebraeis*, ut hi essent *Judaei nati*, e parentibus iudaicis nati, ritibus iudaicis et lingua iudaica utentes maximeque in Palaestina viventes; illi contra et ipsi *Judaei*, sed non nati parentibus iudaicis, verum parentibus graecis, vel paganis; quorum parentes ad iudaicam religionem transissent, et profelyti facti fuissent, praeterea ritus graecos observarent, lingua graeca uterentur et extra Palaestinam viverent. Haec et caetera utrum Dindorfius e prioribus Mori scholis hauserit, oblitus notare, quod in aliis locis diligentissime annotavit, an ex alio fonte duxerit, (ut passim sunt quaedam in utilitatem lectorum aliunde deprompta,) equidem non ausim dicere.

SIUS l. c. copiosius attulit, et CARPZOVIVS (*Criticae Sacrae* P. II. c. II. §. V. p. 507.) peranguste referfit, omnino ab Heinſiana ratione diſceſſio videtur eſſe faciunda. Nam 1) Act. II, v. 11. Ἰουδαῖοί τε καὶ προσηλύτοι commemorantur. Hos vero inter Cap. VI. 1. Helleniſtae referuntur, atque in his v. 5. Nicolaus, profelytus Antiochenus, maniſeſto indicio, Profelytos et Helleniſtas a ſcriptore non diſtingui. Diſtinguuntur autem cap. XI. Helleniſtae a Judaeis, et cap. VI. Hebraei ab Helleniſtis, qui non ſine quadam indignatione dolerent, viduas ſuas in quotidiano miniſterio praeteriri, ſolisque Hebraeorum viduis indulgeri hoc, ut ad id negotium deligerentur. Conſtabat ergo eccleſia illo tempore e duobus hominum generibus, Helleniſtis et Hebraeis, qui etiam dicerentur Judaei. Iam recte, niſi fallor, Salmaſius veloci ſtilo quaerit p. 176. „Quae ratio nos cogit eo loci Helleniſtas de Judaeis interpretari? Numquid Hebraei non erant Judaei? Quis uſpſiam Hebraeos a Judaeis diſtinctos meminit? Vbi hoc lectum eſt? Omnes auctores, tam exotici quam ſacri, indifferenter utroque nomine utuntur ad ſignificandam recutitorum gentem. Pro-matur vel unicus ex aliquo auctore hebraeo, graeco, latino, pagano, chriſtiano locus, quo diſcrimen iſtud Ἰουδαίου et Ἑβραίου ſtatuatur“ etc. Sane non fuit diſcrimen, niſi quod antiquior eſſet Hebraeorum appellatio, et generalior, et ad univerſam gentem pertineret, quum Judaeorum denominatio ad religionem maxime referretur, eosque po-tiſſimum et proprie attingeret, qui in Judaea conſtitiffent. Quodſi recte et ex mente ſcriptoris in iſto Actorum loco Hebraeos ab Helleniſtis diſtinximus: ſponte intelligitur, quamobrem Paulus, quantumvis Tarſenſis, atque ſic inter Graecos et ἐν

διαπορεῖ ex parentibus hebraeis natus, nusquam se appellaverit ἑλληνιστὴν, passim contra ἐβραϊὸν (Phil. III, 5. Coll. 2. Cor. XI, 22.), poteritque etiam ex hac re Salmasianae opinioni firmiter praesidium quaeri. 2) Concedi nullo modo potest, istam hellenisticam linguam Judaeis omnibus, per totum terrarum orbem dispersis, sub quocumque tandem aëre vel quocumque in loco degerent, communem fuisse linguam, quum verbis exprimere mentis cogitata vellent. Concedi non potest, Judaeos v. c. in Perside et in India natos, aut in Italia et aliis Occidentis partibus genitos et educatos, in quibus nullus esset apud plebem graecae linguae usus, istam graecam linguam usurpavisse. Quapropter absonum sit, omnes Judaeos, in omnibus orbis terrarum partibus constitutos, praeter solos Judaeae incolas, cum Heinsio appellare Hellenistas. — Caeterum ipsum verbum ἑλληνίζειν a Graecis dupliciter adhibetur, generaliore primum notione, de quocumque, qui graeco sermone τῶν Ἑλλήνων utitur, opponiturque hoc sensu omni alii peregrinae vel exterae dictioni, deinde strictiore significato, de eo, qui aemulatione et studio graecae linguae est scientissimus, qui politius linguae graecae genus, quod Atticorum erat, sectatur. Utraque igitur significatio verbi huius et ducti ab eo ἑλληνιστῆς quemadmodum diversa ab ea est, quam Heinsius, Scaligerianam sententiam et tenens cupidus, et multo imprudentius amplificans, ipsi subiecit *): ita omnino *hellenistica lingua* veteribus tam re, quam nomine fuit incognita. Interim — quidni enim ingenue agamus? — quamvis incommoda esset appellatio,

*) Vnde *Exhellenistas* vel *Aphellenistas* maluit dicere CROIUS, quos HEINSIUS cum aliis *Hellenistas* appellavit. Sed v. *Apologiam advers. Croium* p. 149.

pellatio, neque historicis argumentis aut auctoritate veterum suffulta, tamen ea concedi poterat Heinſio, rem centies explicatam declaratamque ſignificaturo quam breviffime, modo duas adhibuiſſet in uſu vocabuli cautiones. Prima haec erat, ut diſerte indicaret, ſe in uſurpando novo nomine reſpicere *duntaxat ad linguam*, qua ſcriptor aliquis uſus ſit, h. e. ad eloquutionem, quae animi ſenſa verbis graecis et compoſitionibus hebraicis exprimit, non reſpicere ſimul ad gentem, e qua ſcriptor ortum duxerit, aut ad locum, in quo vixerit. Quod ſi vel uno in loco diſerte admonuiſſet Heinſius, (obſcure enim ſignificavit aliquoties, v. c. *Exercitatt. Sacr. in Nonnum* p. 169. 223. add. *Apologiam pro Dan. Heinſio adverſus Io. Croii calumnias* p. 11 ſeqq. p. 118 ſeqq.): poterat fane per multas adverſarii calumnias, populari aſſenſioni accommodatas, facili negotio eludere. Nam, ut certe quaedam ex iis promamus, quae Salmaſius non ſine ſpecie quadam probabilitatis identidem fugillavit, iſta uſus cautione poterat Heinſius Alexandrinis V. T. interpretibus invidioſum nomen impo-
nere, qui, quamquam fuerunt gente Hieroſolymitani, tamen vel linguae illius principes auctores extitere, vel ii certe, quorum ſtudiis ea latius difſeminari coepiſſet; poterat etiam, ſi loqui laxius*)

P 3

vellet,

*) Quod voluit. Aperuit hoc, certe innuit *Ariſtarchi Sacri* p. 207. ubi linguam helleniſticam dicit habere auctores interpretes Alexandrinos, *quos non tam in ſingulis ſequuti, quam in ſcribendi ratione ſubſequuti ſunt Evangeliftae et Apoſtoli*. Etenim, re diligentius aeſtimata, ſermo Alexandrinorum illorum ab eo, quo uſi ſunt ſcriptores N. T., fane multis modis diſcretus reperitur. Subierat lingua mutationes varias: novae multis vocabulis tributae ſignificationes, et praeter hebraiſmos
etiam

vellet, communicare illud nomen cum Evangelistis et Apostolis, quorum plerique etsi in Judaea vixerunt et post mortem Christi per diu Hierosolymis habitaverunt, tamen omnes eadem lingua hebraeo-graeca usi sunt. Quid dicam Nazaraeos Christianos, qui quum essent origine Judaei, incolentes urbem Beroeam extra fines Palaestinae, solumque, Epiphanio teste, linguam hebraicam excolerent, graeca prorsus neglecta, nisi ista, quam dixi, cautio adhibeatur Heinsianae appellationi, ex una quidem parte Hellenistae, ex altera Hebraistae censeri ac nominari debent. Quod quam ridiculum sit, nemo non videt. Sed ne ridiculus existimetur ipse Heinsius, cuius equidem et eruditionem et acumen etiam in hac disputatione maximi facio, sedulo monitos cupio lectores, ut in legendis Salmasii commentariis, subobscuris interdum et plane ἀμεθοδείτοις, ad istam ab Heinsio neglectam cautionem attendant. Qua si adiuvetur huius disputatio; et ipsa extrahetur saepenumero calliditati argumentationis, et multae calumniae retrahentur in odium censoris.

Altera cautio, quam ab Heinsio et multo magis a sectatoribus eius adhibitam vellem, sponte nos ducit ad id, quod supra dixi secundo loco quaerendum esse, *rectene an secus in historiam litterariam introducta sit dialectus hellenistica*. Nempe in hac omni disputatione prorsus abstinendum erat a vocabulo *dialecti*, quo Heinsius perraro, affectae eius saepif-

etiam syriasmis, rabbinismis, latinismis infecti fuerunt. De quibus §. IX. dicitur. *Idioticum characterem vel stilum appellavit SALMASIUS de Hellenistica p. 250. v. Laur. Mulleri dissert. de stilo idiotico scriptoribus N. T. praecipue Paulo a criticis affecto, Schleusing. 1718. 4.*

saepissime utantur. Salmasius accurate demonstra-
vit et consentiente tum etymologia verbi, tum
veterum auctoritate (v. *Sturz de dialecto Alexandrina*
I. p. 14.), ut aliqua dialectus sit, quae ab alia dia-
lecto afferat, duo potissimum requiri. Primo po-
pulum esse oportere vel nationem, quae hac dia-
lecto utatur, certis finibus circumscriptum ac di-
visum ab alio populo vel natione, cui alia dialectus
familiaris sit. Deinde ut dialectus a dialecto diffe-
rat, hoc debere efficere singulorum verborum, non
coniunctorum diversitatem, quae quidem totius ali-
cuius populi vel civitatis communis sit, et vel ex
aliqua eiusdem vocis immutatione descendat, per
litterarum et syllabarum transpositionem, additio-
nem, detractionem, earundemque, ut generum, nu-
merorum, casuum, modorum, temporum, spiri-
tum, accentuum, permutationem atque per no-
tionum vocabulis tributarum differentiam, vel ex
aliis omnino vocis usu oriatur, qua populus ali-
quis eandem rem significet, quae ab alio populo
soleat alia voce significari. Neutrum cadit in dia-
lectum, quam vocant, hellenisticam. Nam nec
regio quaedam vel civitas fuit olim aut nominata
est Hellenistarum, sed, ipso fatente Heinſio, dissi-
pati illi sunt exules per omnem terrarum orbem;
nec dialectus ista, quae dicitur, habet in singulis
verbis τὸν ἴδιον χαρακτήρα, quo distinguatur ab aliis
aliorum populorum dialectis, sed novum plane est
constructionis et compositionis, novum phrasum
genus, vel potius, ut vere MORUS iudicavit, prorsus
nova diversarum linguarum mixtura.

Haec etsi bene ostendit Salmasius, tamen, si rem
ferio et sine partium studio ponderes, in aliis mul-
tis ita ratio eius cum Heinſiana consentit, ut

oratio tantum *) pugnare videatur. Nam quod in Epistola libro de Hellenistica praefixa p. 4. dixit, et in caeteris huius materiae libris (v. c. in *Funere* p. 8.) identidem repetiit, a quaestione illa de Hellenistica pendere Exercitationum Heinsianarum factum, casurae sint an staturae, id magis fervore digladiandi elisum, quam ex veritate et animi sententia prolatum videtur. Neque enim inficiari licet, Heinsium, ubi ab ista arbitraria denominatione discesseris, excellentem fuisse in istis libris, et multa praeclare disputavisse, non modo, quod, ut b. Auctor iam monuit, saepenumero versaretur accuratissime in illustratione graecarum dictionum ex hebraico sermone, sed quod in tota hac causa caveret sibi ab errore, quo Salmasius graecam versionem bibliorum non a Jüdaeis Palaestinenfibus, verum a propagine tantum profelytorum in synagogis publice praelectam contenderat. Quod contra *Salmasium* et *Vitringam* (de *synagog. vet.* p. 954. ed. Lencopetr. 1726. 4.) luculenter demonstrarunt *HODIUS de bibliorum text. originalibus* p. 224 sqq., *LIGHTFOOTUS Hor. Hebraic. ad Act. VI, 1.* et *RICH. SIMON Histoire critique du texte du N. T. L. II. cap 27*, qui litigantes et veterum locos et recentiores scriptores ita studuit conciliare, ut non solam versionem graecam praelectam, sed iunctam contextui hebraico fuisse statueret. Add. *HUETIUS in Demonstrat. evangel. p. 462.* et *EICHHORN Einleitung ins A. T. Tom. I. p. 325.*

His

*) Sic et iudicavit *SIMON* l. c. p. 319. *On peut lui donner tel nom qu'on voudra, pourveu que l'on convienne de la chose en elle-même. Il est inutile de disputer sur les mots, quand on demeure d'accord des choses.* Adde *CHR. MATTH. PFAFFII Sect. III, notis exegeticis in Matthaeum praemissam p. 32.*

His omnibus breviter adiciam reliqua scripta, quae in illa de hellenistica lingua controversia in primis eminuērunt. Nempe quum post *Hugonem Grotium* etiam *Constantinus l'Empereur*, *Ludovicus de Dieu*, *Maierus*, et alii quidam *Heinsii* sententiam fuissent amplexi, *RICHARDUS* vero *SIMON* (*Histoire crit. d. N. T. L. II. cap. 27. 28. p. 315-335.*) adversus *Salmasium* copiose disputasset; *Simonem* impugnavit *JOH. HENR. MAIUS* (in *Examine historiae criticae N. T. 1694. 4. cap. 27. 28. p. 357-384.*), qui stilum *N. T.* et versionis septuagintaviralis ad *Macedonicae* et *Alexandrinae* dialecti idioma retulit atque, ut dignum scilicet *Stolbergii* disciplina se gereret, in *N. T.* ne hebraismos quidem admisit. Sed antea iam *Salmasii* partes contra *Heinsium* defenderant *JOH. CROIUS* *Observatt. in N. T. (Genev. 1645. 4.) cap. 30-34.* et *MATTHAEUS COTTERIUS* in *Exercitatt. de Hellenistis et lingua hellenistica*, Argentor. 1646. 12. Add. *MART. SCHOCKII* de *Hellenistis et lingua hellenist. dissert. ad Heinsium et Salmasium*, Ultrai. 1651. 8. *JAC. BOHLII* *iusta et moderata absentiae ab exsequiis et iustis funebribus, funeri linguae hellenisticae paratis, excusatio et venia*, Regiomont. 1647. 4. et, qui rem omnem perspicua brevitate dilucidavit, *AUG. PFEIFFERUS* in *Critica Sacra* (Dresd. 1680. 8.) pag. 78 seqq. Plura in *DORNII Biblioth. theolog. P. II. p. 88.* *RUMPAEI Isagoge ad lectionem N. T. p. 33.* et *FABRICII Bibl. gr. Vol. IV. p. 893. ed. Harl. E.]*

VIII.

De appellatione dialecti Alexandrinae.

Hoc nomen in primis placuit editori Britanno versionis septuagintaviralis ex codice Alexandrino,

JOH. ERNESTO GRABIO *) [Oxonii 1707-29. IV. fol.]: quam editionem deinde recudendam curavit Joh. Jac. Breitingerus [Tiguri 1730. 4.]. Verum enim vero ne hanc quidem appellationem satis congruam esse, primum inde elucet, quod supra docuimus, stilum hebraeo-graecum non posse proprie dici dialectum. Deinde quum constet, aliis etiam in locis Judaeos hoc fuisse usus sermone, quippe qui omnes, extra Palaestinam viventes, graecam linguam ad hebraicum idioma conformarant: quare ab una hac urbe, Alexandria, sermo accipiet nomen? Denique ista appellatio confusio praebere locum potest, quum *dialectus Alexandrina* in historia litteraria linguae graecae dicatur de provincialismis Alexandrinorum, qui caeteroqui sermone uterentur pure graeco. Tales autem Alexandrinismos collegerat *Irenaeus*, Grammaticus Alexandrinus, peculiari libro, qui aetatem non tulit (v. FABRICII *Bibl. graec.* Vol. IV. p. 537.), ac de iisdem diligentissime scripsit FRID. GUILIELM. STURZIUS dissertatione *de dialecto Alexandrina, ratione simul habita versionis librorum N. T. graecae*. Caeterum multa sane huius dialecti propria non modo in versione Alexandrina, sed in Novi etiam Testamenti libris occurrunt.

[Praeter STURZII disputationem, Lips. 1780. 4. emissam et auctam subinde tribus particulis, quae seorsum prodierunt Gerae 1788. 93. 94., de Alexandrinismis et Macedonismis, in N. T. obviis, cfr. WERENFELSII dissert. *de stilo scriptorum N. T.* p. 363. et OLEARIJ librum, eadem inscriptione editum, p. 77-86. E.]

IX.

*) [*Grabio* praeiverat ex parte SALMASIUS in Epistola libro de Hellenistica praemissa p. 49. et passim alibi. E.]

IX.

Stilus N. T. etiam ex aliis linguis, praeter hebraicam, conflatus.

Nec vero omnia, quae in N. T. non bene graeca esse constat, sunt eadem ex hebraismo ducta (§. 17.). Nam insunt etiam in illis libris

I. *Latinismi.* Sic Lucas XII, 58. dixit ἐργασίαν δοῦναι, quod est Latinorum *operam dare*; cap. XIV, 18. ἔχε με παρητημένον, *habe me excusatum*; Matthaeus XXII, 15. λαμβάνειν συμβούλιον, *consilium capere*; Paulus ad Titum II, 10. πίσω ἀγάθην ἐνδεικνῦναι, *fidem bonam exhibere s. demonstrare.* Plura huius generis collegit OLEARIUS in libro valde commendabili, qui est *de stilo N. T.* [p. 368 seqq. ed. Schwarz.]

[*Latinae tum voces tum phrasae unde venerint in N. T., haud difficile explicatu est. Nam quo tempore christiana nascebatur religio, imperium Romanorum, usus romanarum legum, exercitus romani in provinciis instructi, mercaturae commercia, ipsi denique scriptores in linguam graecam intulerant et vocabula latina bene multa, et constructiones latino more compositas atque formatas. Quibus civitatem iam adeptis Apostoli nec abstinere poterant, quoniam versabantur inter Romanos, neque carere debebant, quum ipsis Romanis scripta nonnulla sua destinavissent. Vnde magna pars illorum vocabulorum pertinet ad res civiles, bellicas, forenses; constructiones autem e lingua Graecorum, in vita communi usitata neque cognita nobis ex aliis libris, fluxerunt. Caeterum haec quoque res non nisi controversiis agitata plenam lucem accepit. Postquam enim JOH. ERH. KAPPIUS dissertationem scripssisset de N. T. graeci latinismis, merito ac falso*

falso suspectis, (Lips. 1726. 4.): lis est orta inter SIGISM. FR. DRESIGIUM, Kappianae sententiae doctum defensore, et CHR. SIG. GEORGIUM, cupidam latinismorum N. T. adversarium; quorum libros, in utramque partem scriptos, complectitur *Hierocritici Novi foederis pars secunda*, Viteb. 1733. 4. Collegit etiam latinismorum talium exempla JOH. GEO. PRITIUS *Introduction. in lectionem N. T.* (Lips. 1764. ed. Hofmann.) p. 320. E.]

II. *Persica vocabula*. Vt *λάζα* de thesauro; *μάγοι* de viris doctis; *ἀγγαρεύειν*, cogere, Matth. V, 41.

[Ad haec vocabula, ut et ad voc. *μυγισᾶνες*, *proceres*, Marc. VI, 21. cfr. SCHLEUSNERI *Lexicon N. T.* Caeterum *persica vocabula* omninoque *persica loquendi ratio*, in N. T. hic illic obvia, unde derivanda sint, post alios perspicue docuit HAENLEIN *Einleit. in die Schriften des N. T.* Tom. I. p. 347 sq. Quemadmodum enim coniunctio, quae Persiam inter atque Graeciam intercedebat, Persarumque in iudaicam gentem imperium persicis vocabulis locum fecerat, tum in graeca lingua, tum multo magis in iudaica: ita doctrinae apostolicae adversarii interdum notionibus et verbis utebantur, e zoroastrica philosophia petitis, ad quae Johannes in Evangelio suo et Epistola priore, itemque in Epistola Judas haud raro videntur respexisse. Hinc fragmenta, e sacris Persarum libris servata, quantum profint ad illustrationem talium vel formularum vel notionum, quas in libris nostrae religionis deprehendimus, audaci, sed ingenioso conatu ostenderunt JOH. GOTTFR. HERDER *Erläuterungen zum N. T. aus einer neu eröffneten orientalischen Quelle*, 1775. 4. Ej. *Briefe zweyer Schüler Jesu*

Jesu in unserm Canon, Lemg. 1775. JOH. GOTTF. HASSE *Erläuterung des Briefs Judae*, Jena 1786. 8. E.]

III. *Syriasmis*. Vt ἀββὲς, μαρὸν ἀθά, quod est *Dominus venit*, 1. Corinth. XVI, 22.

IV. *Chaldaismi*. Ad quos pertinet, quod *remittere debitum* dicitur pro *peccata condonare*. De his consulendum est Buxtorfii *Lexicon*.

[*Aramaea lingua*, quae Christi aetate Judaeorum fuit vernacula, duas potissimum dialectos habuit, alteram in Galilaea, alteram in Judaea et Hierosolymis frequentatam. Illam *syriaci*, hanc *chaldaici* sermonis nomine appellamus. Ex utraque verba tum singula, tum iuncta in libros N. T. venerunt, quae *Syriasmorum* et *Chaldaismorum* nominibus ut plurimum insigniuntur. Accedit, quod verba origine graeca, quae in aramaeam linguam translata novas susceperant significationes (v. c. κλάσπεδον, μαγαρίτη, ἀείων), a Novi Testamenti scriptoribus sic usurpantur, ut istae adscitae notiones iis haereant. Cfr. J. D. MICHAELIS *Abhandlung von der syrischen Sprache und ihrem Gebrauch*, §. III, 2 sqq. IO. H. P. C. HENKE *Magazin für Religion, Theol. Exegetik und Kirchengesch.* Vol. I. P. III. (Helmst. 1795. 8.) no. III. E.]

V. *Rabbinismi*: quos tractarunt peculiaribus libris JOH. LIGHTFOOT [in *Horis hebraicis et talmudicis*, Lips. 1679. 4. et in *Ej. Operibus*, Edit. II. locupletior Ultraiect. 1699. f. Tom. II.] atque CHR. SCHOETTGENIUS [in *Horis hebr. et talmudicis in universum N. T.* Dresd. 1733. 1742. Tom. II. 4.]. Ad Rabbinismos pertinet nota formula: *ligare et solvere*.

[Quos

[Quos b. Auctor Rabbinismos appellavit, vestigia sunt linguae talmudicae. Haec lingua quum per plura iam saecula tum in sacris Judaeorum, tum in precibus, tum in scriptis ad religionem pertinentibus regnasset, non poterat non facile invenire locum in doctrina religionis Christianae, praesertim in sermonibus Christi et libris Pauli iudaice docti, omninoque iis in locis, ubi contra homines, iudaica eruditione imbutos, iudaico more disputandum erat. Libris ab Auctore laudatis adde JOH. BUXTORFII *Lexicon chaldaicum, talmudicum et rabbinicum*, Basil. 1640. f. et JOH. GERH. MEUSCHENII *Novum Testam. ex Talmude et antiquitatibus Ebraeorum illustratum*, Lips. 1736. 4. E.]

Intelligitur ex his omnibus, sermonem Novi Testamenti quamdam esse veluti mixtionem permultarum linguarum, isto tempore usitatarum, nihilque verius esse eo, quod supra de impuritate stili illius diximus. Caeterum plura de his reperiuntur in J. D. MICHAELIS Introductione in N. T. libros, I. p. 128 seqq.

X.

Regulae quaedam ad reperiendum usum loquendi N. T.

His ita constitutis de universo genere orationis, de usu loquendi cognoscendo, et singulis locis indagando, et ad interpretationem conferendo, proclive erit proponere quaedam praecepta, quae ex istis observationibus fluunt (§. 18.).

Praeceptio I. Cognoscatur ea lingua graeca, quae Novo Testamento simillima est ibi, ubi nulli sunt hebraismi (§. 19.).

Qua-

Quapropter sacri interpretis studium maxime referri debet ad scriptores non modo populari oratione usos, sed etiam aetatis non remotioris, h. e. eos, qui non ita multo ante, aut non ita multo post Apostolorum tempora floruerunt, aut in ipsam illam aetatem inciderunt: qui quidem non dedita opera imitati sint veterem Atticorum dictionem. Nam quo tempore imperium Macedonicum per Alexandri M. arma universum propemodum terrarum orbem pervasit: eo tempore graeca etiam lingua latius est sparsa, venitque ad omnes regiones, quas Alexander sibi victoriis subiecerat. Hinc novus gentium nexus. Etenim sicut populi illi devicti multa ex graeco sermone receperunt; ita fieri non potuit, quin lingua Graecorum admodum deflesteret a forma sua et puritate, quam habuerat inclusa finibus Graeciae, et per commercium cum populis Asiaticis, Africanis, Europaeis peregrina multa adscisceret. Haec epocha linguae graecae, qua tantam subiit mutationem, in historia litteraria dicitur *epocha Macedonica*, atque hinc nova illa linguae graecae forma nacta est nomen *dialecti Macedonicae* (§. 16.). [Cfr. STURZII Comment. I. de *Dialecto Alexandrina*, p. 18 seqq. E.]

Fons ac princeps auctor huius novae graecitatis (§. 19.) est POLYBIUS, qui ducentis annis ante Christum vixit. Vere potest dici, qui optimos Graeciae scriptores probe intellexerit, si deveniat ad hunc, illico sibi nova omnia videri, ita ut necesse habeat, de novo sumere discendi operam. Adeo ille distat a caeteris, tum in significationibus, tum in novis verbis ac phrasibus adhibendis. Quam in rem lectori utilem in primis operam navat *Lexicon Polybianum*, Ernestinae editioni [Lips. 1763. 1764. 8.] adiectum [et auctum nuper multis modis a *Joh. Schweighausero*, novissi-

novissimo Polybii editore, Lips. 1789-1795. Tom. VIII. E.]

Post Polybium ex hoc genere superstes nobis est DIODORUS SICULUS, qui vixit aetate Julii Caesaris, fatis illa propinqua temporibus Apostolorum. Vtriusque autem scriptoris usu et comparatione potissimum opus est propter historiae nexum. Sparsis enim post tempora Alexandri M. Judaeis per Aegyptum, Syriam aliasque provincias, quam initium fieret hellenisticae linguae; assumpserunt illi novum hunc habitum sermonis, qui ex iis, quos dixi, scriptoribus ac libris V. T. apocryphis clarius intelligitur. Talis etiam est praefatio evangelii Lucae, quae proxime accedit ad dictionem Polybii et Diodori, scripta sine omnibus hebraismis. Eadem est stili ratio in Actuum ultimo capite et Luc. VII, 40 — fin. Caeteris libris N. T. multa sunt, praeter hebraismos, ex hac forma scribendi adspersa; in quibus nunc exempli causa haec nominabo: παραδουγματίσαι, Matth. I, 19. δογματίζειν, Coloss. II, 20. καταβραβείειν, defraudare, Coloss. II, 18. Inde fit, ut ex iis scriptoribus, qui observationes in N. T. ex his collegerunt, quod PETR. WESSELIINGIUS e *Diodoro* (in notis ad eum) et GEO. RAPHELIUS ex *Polybio* et *Diodoro* instituit, ut igitur ex istis tantum possit derivari ad illustrationem sacrorum librorum, quantum ex commentariis in eos proprie ac de industria conscriptis vix capiatur.

Nominatur ex hoc genere ab Ernestio etiam ARTEMIDORUS (§. 19.), qui saec. 2. tempore Antonini Pii vixit. Utinam modo esset eius Oneirocriticus, in quo somnia interpretatur multa cum superstitione, lectu dignior! Vereor enim, ut fructus inde redundans operam et tempus possit compensare, in legendo libro consumptum.

[Rectius,

[Rectius, opinor, addi illis poterat FLAVIUS ARRIANUS, qui imperante Hadriano floruit et cuius libros idem, quem supra laudabamus, *Raphelius* ad explicandam N. T. dictionem utiliter adhibuit. Libri inscriptio hæc est: *Annotationes philologicae in N. T. ex Polybio et Arriano collectæ a Geo. Raphelio*, Hamb. 1714. 8. E.]

Praeceptio II. Comparentur cum Novo Testamento hebraica, et quidem ope versionum antiquarum Veteris Testamenti (§. 21. 22.).

Qui cum hebraicis aliquam familiaritatem contraxerunt, quod legerunt in V. T., id relegant in Alexandrina Versione. Ex perpetua enim hac comparatione consequentur id, ut in promptu semper habeant, quae hebraica quibus graecis exprimi soleant. Inter legendum autem recordentur eorum, quae in N. T. totidem saepe verbis leguntur. Caeterum de his versionibus earumque usu uberius dicetur alio loco, [Sect. II. c. VII. quod v.].

Praeceptio III. Comparatis versionibus V. T., comparet aliquis libros V. T. apocryphos (§. 20. extr.).

Nam haud dubie ibi et in verbis et in formis loquendi eadem est et hebraizans et popularis de rebus sacris dicendi ratio. Praeterea historicus stilus apocryphorum librorum necesse est simillimus sit stilo N. T. Quid dicam de modo cogitandi et tractandi? Nam et scriptores librorum apocryphorum fuere Iudaei, eodemque modo res et cogitarunt et tractarunt. Hinc permulta insunt in illis libris, quae in Veteri Testamento non reperiantur, sed reperiantur in Novo. Cfr. Hebr. XI. coll. Siracid. XIV. XV. Et optabile sane erat ob multiplicem fructum, maioremque illum,
Q
quam

quam quis fortasse opinetur, ut studium istorum librorum magis magisque incalesceret, transferreturque ad N. T. interpretationem. — Denique conferri etiam debent libri Novi Test. apocryphi, quos in *Codice apocrypho N. T.* collegit et illustravit JOH. ALB. FABRICIUS [Hamb. 1719. 8.]. Caeterum plura hanc in rem commemorata sunt in SEMLERI *Apparatu ad liberalem N. T. interpretationem*, libro eximio, [Hal. 1767. 8.] p. 104 seqq.

[Iure ac merito optavit b. MORUS, ut diligentior lectio constantiorque comparatio *librorum apocryphorum Veteris Testamenti* interpretationi N. T. succurreret. Tale autem pretium cur libris illis statuatur, haud in obscuro est. Quum enim Hebraei, in exilio sparsi, novos mores et ritus, novamque ingenii culturam et religionis philosophiam sumpserunt: tum postea inprimis, ex quo prope Jordanem confederant et Alexandri aetate Graecis vivebant immixti, tanta est facta ingenii, consuetudinis, disciplinae, etiam linguae illorum, mutatio, ut non tam degenerasse a moribus maiorum, quam ipsi ex se nati fuisse viderentur. Iam argumenta librorum apocryphorum V. T., et opiniones in iis expressae, aperiunt nobis omnem fere cogitandi et sentiendi rationem, quae propria fuit Judaeorum duobus postremis ante Christum natum saeculis; ingenium vero auctorum, sententiae, tractatio, ipse denique sermo adeo consentit cum ingenio, componendique et scribendi genere, quo Novi Testamenti scriptores usi sunt, ut, si a V. T. eiusque versionibus graecis discesseris, illius interpretandi non habeas adminiculum praestabilius. Itaque fuerunt, qui vel de utilitate, ex istis libris capienda, univarse monerent, additis aut rerum aut verborum quibus-

quibusdam exemplis; vel rerum, sententiarum, doctrinarum, morum et institutorum, in iis obvenerunt, illustrationem traderent et ad explicandos N. T. scriptores transferrent; vel iisdem Apocryphis ducibus, singularum vocum formularumque notiones, quales reperiuntur in N. T., persequerentur et explanarent. Ad priorem scriptorum classem refero GEO. JOH. HENKII dissert. *de usu librorum apocryphorum V. T. in N. T.* Halae 1711. 4. et in *Theod. Hafaei et Conr. Ikenii Thesauro novo theologico philologico* (L. B. et Amstel. 1732. f.) To. II. p. 15. JOH. GODOFR. JEHNICHEN diss. *de petenda rerum, quas libri N. T. continent, e libris V. T. apocryphis illustratione*, Viteb. 1787. 4. Ille usum in verborum maxime, hic in rerum illustratione posuit. Ac rerum sane, quae in N. T. memoratae, a V. T. Apocryphis lucem suam expectant, longe difficilior et operosior est explicatio, cui prae caeteris gnavam et utilem operam praebuit J. SAL. SEMLERUS in paraphrasibus. Adde, ut exempla talium disquisitionum, quas pauci attingere sunt ausi, cognoscas, FRISCH *Vergleichung zwischen den Ideen, welche in den Apocryphen des A. T. und d. Schriften des N. T. über Unsterblichkeit, Auferstehung, Gericht und Vergeltung herrschen*, in Eichhornii Bibliotheca litterat. bibl. To. IV. p. 653-718; *über die Messianischen Zeiten*, ibid. To. VI. p. 692 sqq. FLÜGGE *Geschichte des Glaubens an Unsterblichkeit, Auferstehung, Gericht und Vergeltung*, Lipsi. 1795. II. 8. coll. EICHHORNII *Bibl. T. V.* p. 365 sqq. STAEUDLIN *historia doctrinae de futura corporum exanimatorum institutione*, Gotting. 1792. 4. Attigerunt praeterea mores, instituta et opiniones Judaeorum, quatenus ex apocryphis V. T. libris discuntur, passim

in notis suis ad N. T. GROTIUS et WETSTENIUS: quamquam et hi de *verbis* singulis et *formulis loquendi* multo plura attulerunt. Vtroque in genere etiam versantur alii libri, ita tamen, ut prius in his quidem, quorum indicem dabo, diligentius tractatum sit: J. D. MICHAELIS *Uebersetzung des ersten Buchs der Maccabäer in versione V. T. germanica. Das andere Buch der Maccabäer, neu übersetzt mit Anmerkungen und Untersuchungen* v. J. G. HASSE, Jen. 1786. 8. *Sittenlehre Jesu des Sohnes Sirach, neu überf. mit erläut. und krit. Anmerkungen* von J. W. LINDE, Lips. 1782. 8. *Die Weisheit Jesu, Sirachs Sohn, mit erläut. Anmerk.* (v. ANDR. JOH. ONYMUS) Würzb. 1786. 8. J. G. HASSE *Salomos Weisheit neu überf. mit Anmerk. u. Untersuchungen*, Jen. 1785. 8. JOH. MELCH. FABER *super libro sapientiae*, Proluss. VI. Onold. 1776. 77. 4. et *Ej. super libro sapientiae*, P. II. Sect. I. 3. Onold. 1786-88. 4. (contra Hassium). J. F. KLEUKER *Salomonische Denkwürdigkeiten*, Rig. 1786. 8. — Sed ad loquendi genus cognoscendum utiliter adhiberi possunt JOH. WALLENII *Annotatt. philol. criticae in librum, qui inscribitur Σοφία Σαλομῶνις*, Gryphisw. 1786. 4. J. CHR. FIELII *novus thesaurus philolog. s. Lexicon in LXX. interpretes et scriptores apocryphos V. T. P. I-III.* Hag. Com. 1779. 8. J. FR. SCHLEUSNERI *Spicilegia ad Bielii Lex. II.* Lips. 1784. 86. 8. *Ej. Lexicon in N. T.* — Nuper denique colligendis iis et explanandis, quae in Novo Testamento ex Apocryphis Veteris illustrationem capiunt, eruditorum desideriiis occurrere studuit CHR. THEOPH. KUINOEL, auctor *Observationum ad N. T. ex libris apocryphis V. T.* Lips. 1794. 8. Sed postquam JOH. GODOFR. EICHHORNIUS usum librorum apocryphorum V. T. interiorum sua introdu-

troductione (*Einleitung in die apocryphischen Schriften des A. T.* Lips. 1795. 8.) felicissime aperuit, et conferri iam critica studia ad libros illos emendandos (V. BEN. BENDTSEN *Specimen exercitatt. criticarum in V. T. libros apocryphos*, Gotting. 1789. 8. J. W. LINDE edit. nova *Sententiarum Jesu Siracidae*, Gedani 1795. 8.), denique Apocrypha etiam Novi Testamenti scripta excuti et elucidari coeperunt: in toto hoc genere larga superest materia, in qua tractanda plures possint cum fructu non grammaticae solum, sed potissimum *historicae interpretationis* N. T. laudabiliter aemulari. Nam et is, quem ultimo loco nominavi, doctus ac diligens Observationum auctor in verborum magis, quam in rerum explicatione elaboravit, terminarique operam suam voluit finibus librorum apocryphorum V. T., non adscitis in communionem studii, neque apocryphis N. T., neque pseudepigraphis utriusque Testamenti scriptis. Caeterum *Apocryphorum Novi Test.* explanandorum, et ad usum criticum atque exegeticum transferendorum, nuper praeclarum initium fecit GUIL. LUD. BRUNNIUS, edita *disquisitione historico-critica de indole, aetate et usu libri apocryphi, vulgo inscripti Evangelium Nicodemi*, Berolin. 1794. 8. Spectat iste usus potissimum Matthaei evangelium. Cfr. *Götting. Bibl. der neuesten theologischen Litteratur*, Vol. I. p. 762-770. — Ad universum huius notae argumentum adde Commentat. Anonymi: *Von den Apocryphis und Pseudepigraphis der Juden, in Beyträgen zur Beförd. d. vern. Denkens in d. Religion*, P. IV. p. 190 seqq. FABRICII *Bibl. graeca*, Vol. III. p. 718 sqq. Vol. IV. p. 822 sqq. ed. Harl. E.]

XI.

Hebraica comparanda etiam in formulis bene graecis.

Vidimus supra (IV.), fieri interdum, ut idem verbum et genus dicendi simul et hebraicum sit et bene graecum; siquidem omnes linguae communes quosdam habent dicendi modos. Fit etiam, ut ex utraque ratione sensus existat non incommodus, sive hebraice verbum capiam, seu graece. Sic formula ἀποθνήσκειν ἐν ἀμαρτίαις, si capiatur hebraico sensu, erit non tam physice diem supremum obire, sed tropice *infelicem fieri propter peccata*; sin capiatur graece, denotabit simpliciter: *discedere e vita in ipso delicto, in ipso facinore*; ut quum quis furtum faciens occiditur ἐπ' αὐτοφώρῳ. Utraque explicatio verbi poterit accommodari loco Johanneo, cap. VIII, 1-24. Verum in talibus, recte monetur (§. 23.), hebraicum potius quam graecum sensum sequendum esse. Probabilius enim est, hominem hebraicum genere, usum esse phrasi hebraico more, quam graeco, praesertim si hic sit rarior et exquisitior. Καταβολὴ σπέρματος (Hebr. XI, 11.) si capiatur graece, constat, καταβάλλειν σπέρμα esse *semen spargere in agris*, dici etiam tropice de *coitu* utriusque sexus. Si capiatur hebraice, פְּרִיָהּ significat *posteritatem*, καταβάλλειν autem in Versione Alexandrina est *rei fundamentum ponere, facere initium rei*, ut in illo πρὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου. Hinc hebraico sensu erit: *ponere fundamentum familiae, i. e. gignere filium, e quo deinde familia copiosa prognascatur.*

XII.

In primis in stilo dogmatico.

Recte autem praecipitur, in primis *dogmaticum stylum N. T.*, qui religioni Christianae proprius sermo est,

est, ex hebraica lingua semper esse (§. 24.) interpretandum. Afferam istius stili exempla. *Timere Deum* ex usu linguae hebraicae est revereri, colere Deum in universum. *Cognitio Dei* si aestimetur more dicendi hebraico, non modo est scientia Dei, quae inest in animo, sed oriundus etiam inde Dei cultus ac reverentia, ideoque et theoretica et practica cognitio. Similiter si *angeli* dicuntur sic, ut spiritus sint hominibus excellentiores; si *πίσις* dicitur *σώζειν*; si *ὁμολογεῖσθαι ἀμαρτίας* non tantum indicat ore fateri delicta, sed mente sua agnoscere et improbare, quae commissa sunt, fontem et poena dignum se censere; ea omnia non possunt nisi ex hebraica lingua derivari.

Causae autem, cur in his maxime verba duci debuerint e libris sacris V. T., sunt in promptu. Primo enim doctores religionis erant Judaei, qui omnem suam religionem hebraice didicerant, qui inde a pueritia hebraice cogitabant, qui vocati denique ad docendi manus, non poterant nisi vernaculo more exprimere omnia, quippe alieni a litteris graecis. Deinde consentit Novi Testamenti religio cum religione Veteris Testamenti, consentitque velut aliqua illius continuatio, h. e. sic, ut in locum ritualis cultus successerit interior aut spiritualis cultus, in locum oeconomiae legis successerit alia oeconomia, utque imperfectiora illa et obscuriora facta sint perfectiora et clariora. Sed quae continuantur, ea in summa tamen eadem vel eiusdem generis sunt. Sic *προσερχεσθαι τῷ Θεῷ* est in Judaica religione; est etiam in Christiana. In illa est: *templum adire*; in hac continuatur, sed sic, ut imperfectum fiat perfectius: *mente accedere ad Deum*. Pariter quum multa in V. T. legantur de victima, sacerdotibus, templo dei; ea quo modo, remotis figurarum umbris, in N. T. transferantur

rantur ad Jesum morientem, morti se offerentem, ad coetum Christianorum, id ne apparet quidem satis, nisi necessitatem perspicias stilum N. T. dogmaticum interpretandi ex V. T. libris. Pendet etiam hinc omnis modus de cultu Dei loquendi in N. T.: veluti quum gratias agentes Deo dicuntur victimas labiorum ac laudis illi offerre &c.

Sed ad hanc dogmatici stili indagacionem atque explicationem adhibenda est ea cautio, ut ne dogmata eruamus e formis verborum et temporibus itemque e numeris verborum et nominum, in quibus non raro sermo N. T. aberrat a graeca ratione et hebraicam sequitur (§. 25.).

Numeri verborum. Vbi Deo in N. T. adscribuntur *divinitus*, quaeri multum solet de illo plurali, quo describi autumant *immensam* Dei misericordiam. Verum hoc dogma ex illo plurali eruitur contra loquendi usum hebraicum, qui numero illo רַחֲמִים *miseri-*
cordiam sine omni emphasi aut descriptione magnitudinis exprimit. Nam רַחַם in singulari *uterum* indicat. Pariter erraverunt, qui ex plurali numero אֱלֹהִים stabilire dogma de pluralitate personarum non dubitarent, aut ex coniuncto verbo singulari cum אֱלֹהִים plurali demonstrare trinitatem conarentur. Erraverunt, qui e plurali numero שְׁמַיִם, *εὐρανοί*, argumentum dogmaticum repeterent de pluralitate coelorum aut illi numero superstruerent opinionem de aliquo summo coelo, in quo Deus sit et thronum repositum habeat.

Ad formas verborum ac temporum quod attinet, non satis definita sunt tempora hebraica et ita miscentur invicem, ut nihil inde possit dogmatice erui. Ita futurum tempus saepe vim habet praeteriti aut praesentis,

fentis, et perfectum pro imperfecto aut praesenti ponitur. Quod elucet maxime ac tenendum est in legendis Prophetarum libris, ubi historia consulenda est.

XIII.

Comparandae etiam caeterae dialecti Orientis.

Vbi hebraismus nos in sensu indagando destituit, adeundae sunt caeterae linguae Orientis, in primis *syriaca, chaldaica et rabbinica* (§. 26.). In qua're tamen cavendum est, ne his adminiculis abutamur ad doctrinae ostentationem, congerendis inutiliter, quae nihil profint. Quodsi genus aliquod dicendi e syriaca v. c. lingua petatum reperimus, tum vero, quando confiterit, quo id sensu Syri dixerint, poterit etiam de sensu, quem habeat in graeca lingua, iudicari.

[Traetata haec sunt copiosius p. sqq. Hic verbo adiicere liceat, etiam in *arabica lingua* detecta a peritis esse, quae illustrationi vocabulorum et phrasum, in N. T. obvencientium, egregie inserviant. V. c. *ῥῆμα ἀργόν*, Matth. XII, 36. *προσεύχεται*, Matth. XIX, 13. *ἔρχεται ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης*, Matth. XXI, 32. - Cfr. J. D. MICHAELIS *Einleitung in das N. T. I.* p. 149 feqq. edit. 4. E.]

XIV.

Directa testimonia non semper sufficiunt reperiundo usus loquendi N. T.

Atque ita descripta nobis est ratio legitima cognoscendi et in singulis locis indagandi et reperiendi usus loquendi in scriptoribus N. T. per testimonia, quae

maxime *directa* diximus. Sed etiam si ea ratio latissime patet, tamen sola non sufficit, nec sufficere potest. Sunt enim non pauca in his libris *nove dicta propter novitatem rerum* (§. 27.), quae non possunt neque ex hebraica lingua, neque ex graeca explicari, sed ita sunt N. T. propria, ut plane novo sensu hic reperiantur. Videamus huius generis quaedam exempla. Doctrina Christi appellari solet *πνεῦμα*, v. c. 2. Cor. III, 6, ita, ut contraria ponatur Mosaicae legi scriptae. Exstat nullus locus V. T., neque exstare potest, in quo *πνεῦμα* habeat illum significatum; multo minus haec verbi vis cognosci potest e scriptoribus graecis. Similiter tota doctrina Christiana dicitur etiam *εὐαγγέλιον*, quod rursus non potest ex codice hebraico explicari. Quod nos dicimus *seine Religion ändern*, id est in N. T. interdum *μετανοεῖν* aut *ἐπιστρέφειν*, maxime de Paganis, ut Act. XVII, 30. Nec hoc ita in V. T. legitur. *Ἐκκλησία* est in N. T. institutio de Christianae religionis doctrina: in V. T. occurrit quidem *קָהָל*, sed denotat concionem populi congregatam. His addamus exempla, ab Ernestio suppetitata. *Δαιμονίσεις* in N. T. dicitur de quodam genere aegrotantium, quorum morbus a daemone quodam repeti solebat. Quamquam hoc verbum iam habent scriptores eius aetatis graeci, ut Iosephus, e quibus translata vis verbi videtur in N. T. *Τάρταρος* non reperitur in V. T., sed est tamen graecae linguae usitatissimum. Verum in N. T. (2. Petr. II, 4.) non intelligitur fabulosus ille Graecorum tartarus, sed nove dicitur de misero statu eorum, qui sunt mali. Verbo *ἀναγεννῶν* nullum respondet hebraicum. Et quamquam in graecis et latinis scriptoribus saepe legitur *denuo natum et genitum esse*, sensu hoc: e statu tristiore transferri in laetiozem: tamen in N. T. nove dicitur de morali hominis immutatione. Caeterum

cur

cur his adiecta sint ab Ernestio *τέρατα καὶ σημεῖα, εἶδης* non satis assequor. Possunt enim illa e V. T. satis commode explicari, neque in N. T. nova sunt.

XV.

In talibus unde cognoscendus sit usus loquendi N. T.

Haec igitur non possunt intelligi et explicari ex prisco loquendi usu, sed habent *interpretationem propriam* (§. 28.), nec tamen superiori illa minus certam. Ea vero inest

I. *In descriptione, quam ipsi interdum scriptores addunt.* Sic Hebr. IX, 15. *foedus, κληρονομία, μεσίτης*, quid sit, explicatur sic, ut ostendatur, verba esse ad aliam rem translata.

II. *In collatione locorum similium.* Agnoscimus parallelismum realem, de quo supra p. 92. expositum est. Hic illud adspergam, explicationem nove dictorum petendam esse *e loco aliquo classico.* Qualis est Joh. III. classicus locus de regeneratione.

III. *In testimoniis Patrum graecorum* (§. 29.). Hac autem via nihil aliud intelligitur, nisi hoc, ab hoc vel illo doctore ecclesiae verbum aliquod sic fuisse intellectum. Restat semper, ut quaeramus, rectene an perperam intellexerit. Ita revolvitur omne examen ad ipsorum N. T. scriptorum, variorumque locorum comparisonem. Nominat ERNESTIUS Patres graecos ex iisque exempla profert Part. III. cap. 5. §. 23., e quibus, quae huc pertinent, breviter excerpemus. Phil. II, 6. 7. haec leguntur: Ἰησοῦς ἐν μερῶν Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγάγατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. Sed hic nihil invenio nove dictum a Paulo, nec possum multum lucis capere ex illo loco

tis Rom. Ep. I. p. 20. Ἰησοῦς οὐκ ἦλθεν ἐν κόμπῳ ἀλαζονείᾳ, οὐδὲ ὑπερηφάνειᾳ, καίπερ δυνάμενος, ἀλλὰ ταπεινοφροῶν 1. Cor. II, 10. πνεῦμα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βύθια τοῦ Θεοῦ. Hic quid lucror ex loco *Cyrylli Hierosol. Cat. XI. p. 222. qui cum illo ἐρευνᾷν* permutat verbum *γινώσκειν*? Si possem docere, in libris Patrum Apostolicorum quae hausta fuerint e prima disciplina Apostolica et ad posteros propagata (§. 30.); in ea re plus sane praesidii foret ad interpretandum, quam in hoc, quod nunc tantum scio, sic intellectum aliquem locum ab aliquo fuisse. Verum illud quis ausit docere?

IV. *In usu glossariorum graecorum (§. 31. 32.).* Etiam de hoc supra p. 115 seqq. iam egimus.

V. *In contextu (v. p. 149 sqq.) et rerum ipsarum ante cognitarum indole (§. 33.).* Quae huc pertinent, facile possunt ad haec praecepta revocari: Collige tibi propositiones scripturae sacrae perspicuas et certas; has pone fundamenti loco etiam in interpretando. Vide, ne ulla tua interpretatio repugnet illis propositionibus perspicuis et certis; si denique in ipsis scriptoribus sacris occurrat aliquid, repugnans istis propositionibus aut parum conveniens, id cum illis redigas in concordiam. Quum itaque legitur: Deus est sanctus, Deus neminem allicit ad peccandum, et alibi occurrit: Deus efficit, ut homines peccent; quum legitur: Deus est omnipraesens, et alibi: Deus in homine habitat, eae propositiones inter se invicem componendae sunt e *sensu communi*, de quo p. 185. dictum est. Iam vero qui ita se gerit in interpretando, is vulgo dicitur secundum *analogiam fidei* seu *doctrinae* interpretari.

XVI.

Analogia fidei quae fit, et quid faciat ad reperiendam loquendi usum.

Doctrinae sacrae et fidei Analogia est vocabulum technicum. Πίστις enim saepe dicitur de integra doctrina; *analogia* vero dicitur eo sensu, quo Iuris analogiam dicere solemus. Quando autem in loco iuris ambiguo provocamus ad analogiam, quae hunc vel illum sensum loci postulet; id agimus, ut ex locis perspicuis, legibus certis, propositionibus evidentibus explicare et definire studeamus id, quod ambiguum est. Pariter *doctrinae et fidei analogia* inest (§. 35.) in summa religionis formula et lege, evidenter in scripturis tradita. Quam definitionem Ernestii sic puto intelligendam esse, ut *summa religionis formula* sit *ein summarischer Inbegriff der ganzen Religionslehre*. Nam si perspicuae et certae propositiones, veluti, esse Deum unum, Deum creasse omnia, regere omnia, emendare nos per doctrinam suam, fore aliquando remuneratorem factorum; si igitur tales propositiones colligantur, fit tandem summa religionis formula. Eaedem propositiones summatim iunctae efficiunt *legem* s. normam, secundum quam omnia interpretanda sunt, ita, ut nihil eis repugnet, omnia probe consentiant.

Male autem agunt, qui illam Analogiam doctrinae ponant in ipsa *doctrina universa, coetui alicui probata*, veluti in systemate Lutherano, Calviniano, Pontificio. Foret enim admodum multiplex analogia, quilibet coetus suum systema commendaret tanquam regulam. Nec vero potest umquam coetus cuiusdam systema lex fieri aut norma interpretandi; nam haec unice nititur certis ac perspicuis scriptorum testimoniis.

niis. Neque inest doctrinae analogia in *nexu doctrinae*, h. e. in systemate huius vel illius viri. Quippe systemata conduntur ab hominibus, quorum quisque suo modo ordinem doctrinarum necit, suo modo explicat, disponit ac determinat; ideoque systemata talia non possunt haberi pro regula interpretandi.

Veteres latinae ecclesiae doctores multum loquuti sunt de *Regula fidei*, ad quam omnia referenda sint, ne cum ea pugnet quicquam, sed ut cum ea consentiant omnia. Ea Regula fidei quae fuerit, quamque sit diversa ab ea, quam hic tractamus, Analogia doctrinae disci poterit ex JOH. GEO. ROSENMÜLLERI libro *de origine Christianae religionis* p. 82. Habuerunt nimirum illi doctores saeculi maxime secundi aliquam epitomen doctrinae, non ductam illam ex N. T. libris, sed iam ante scriptionem N. T. obviam et in ecclesiis ore traditam *). Talem autem regulam, quae non nititur nisi traditione orali, quis potest facere legem interpretandi? Recte igitur nostri valere istam regulam iusserunt, nihil traditioni, omnia tribuentes scripturarum certis et perspicuis dogmatibus.

Poterit denique his adspergi admonitio (§. 34.) contra sententiam illorum, qui *Analogiam fidei*, eodem quo nos explicuimus sensu, reperisse sibi videbantur Rom. XII, 6. Primum non opus est, ut praeceptio talis alicubi exsistat in scriptura sacra, quum res ipsa et communis sensus et consuetudo in omnibus scriptis hoc suadeant, ut alterum ex altero illustretur. Deinde
locus

*) [Qua uterentur maxime in catechumenis instituendis et refellendis adversariis seu haereticis. Causam tradit TERTULLIANUS *de praescriptionibus haereticorum*, c. 15. Cfr. SCHROECKH *Kirchengeschichte*, Tom. IX. p. 95. E.]

locus Pauli, qui adducitur, sensum habet plane diversum, commendans modestiam hoc fere modo: *Wenn jemand lehrt, so lehre er nach seiner Ueberzeugung; er mässe sich nicht mehr an lehren zu wollen, als er weiß und wovon er überzeugt ist, und bescheide sich, dass ein anderer mehr Ueberzeugung haben könne und mehr wisse.*

XVII.

Analogia fidei ubi maxime adhibenda sit.

Sed ad hanc analogiam doctrinae maxime confugere oportet in locis iis, qui sonant aliquid abhorrens ab veritate perspicue tradita alibi, atque a sensu adeo communi de rebus divinis et humanis (§. 36.). *Veritas perspicue tradita illa est: Θεός ἐστὶ πνεῦμα*, ne facias tibi figuram aut imaginem Dei. Iam quum alibi legitur, habere Deum membra, quis non cogitur ea explicare iuxta evidentiam propositionum? *A communi sensu abhorret*, quod legitur: si vis me sequi, parentes odisse debes; nam alibi est, *τίμα τὸν πατέρα*. Hinc et illud accommodandum est huic evidenti propositioni. Et commune sane hoc est omnibus scriptoribus etiam humanis, quamquam disertis et acute subtiliterque et cogitantibus et scribentibus, ut, quum compendium doctrinae ipsius et elementa componant, nec agant ex instituto de aliquo capite doctrinae, notitias communes et elementa doctrinae nota e disciplina et institutione sumant, nec ita semper de rebus loquantur, uti subtilis institutionis elementaris et scholasticae ratio requirit; velintque modos loquendi crassiores et populares ad illam exigere atque intelligi. Quocirca mirum non est, scriptores etiam sacros saepe minus subtiliter ac durius scripsisse, quum id Orientalis ingenii et sermonis indoles maxime ferret. Oportet igitur

igitur interpretem tales modos loquendi reddere sibi familiares (§. 37.), itaque assueferi officio, quaedam emolliendi, alia limitandi, ne ubivis haereat, si quid repererit durius aut negligentius scriptum. Verum quo modo omnia illa mitigari debeant, quae non conveniant propositionibus certis et perspicuis, aut cum illis conciliari; id non potest per regulas univēse describi. Nam in locis propemodum singulis alia opus est ratione. Tamen quaedam possunt observationes dari, adiuvantes hoc studium. Quales sunt:

I. *Multa dicuntur univēse aut simpliciter, quae sunt accipienda particulariter et πρὸς τι, praesertim in rebus moralibus (§. 37.).*

Praeceptum de amandis aliis ante Christum existit in V. T., saepiusque repetitum est et inculcatum. Hoc evidens est. Iam si praeeptum illud dicitur novum Joh. XIII, 34., univēse sic dicitur aut simpliciter; neque enim additur, quo verbi vis restringatur. Nunc hoc accipiendum erit particulariter et πρὸς τι, ut sit certo quodam respectu novum. Quatenus autem sit, id est ex ipso loco discendum: scilicet, quatenus praecipitur amor erga alios *ad exemplum Christi*, h. e. *quia* Christus, et *quo modo* alios amavit. Sic etiam notum est et evidens, esse debere in ecclesia Christiana doctores religionis, utpote quos Christus ipse instituerit et esse voluerit. Iam quum legatur I. Joh. II, 20. vos nostis omnia, nec opus habetis, ut aliquis vos edoceat; hoc non videtur satis convenire cum illa certa propositione. At vero dicitur simpliciter et univēse, quod capiendum est particulariter et certo respectu. Is autem respectus, ea limitatio rursus definienda est ex ipso illo loco, in quo agitur de falsis doctoribus, qui errores spargebant.

Poterat

Poterat itaque scriptor suo iure dicere: non opus est, ut alius quis vos doceat nova et iis, quae ego docui, contraria: nostis enim omnia ad doctrinam religionis pertinentia.

Nec secus fit in *rebus moralibus*, ubi saepe a potiore sumitur denominatio. Quando igitur occurrunt in Psalmis talia: *nemo est*, qui Deum colat, *nemo*, qui recte agat; *omnes sunt pessimi*, caedum, rapinarum, blasphemiarum pleni: ea quis ausit universe intelligere? Grassabantur nimirum illa aetate istiusmodi scelera et praevalebant, maiorque pars hominum illis erat dedita. Quapropter, ipsa historia duce, quae dicta sunt simpliciter, erunt limitanda interpretatione.

II. *In rebus moralibus multa, quae non dicuntur comparate, tantum in comparatione intelligi possunt et vera sunt.*

Legitur saepe: Nolo, inquit Deus, victimas, sed volo obedientiam. At tamen ipse praescripserat lege, sacra sibi fieri, victimas offerri debere. Comparetate itaque hoc spectandum est, sic, ut victima comparetur cum obedientia. Prodibit sensus hic: *non tam victimas volo, quam obedientiam*. Plus valet obedientia, quam victima. 1. Timoth. VI, 8. Si habeamus alimenta et vestes, acquiescamus, nec plus appetamus. Quidni appetam et domum et pecuniae aliquid? Comparentur igitur illa cum aliis, quae dicuntur bona vitae nostrae. 1. Cor. VI, 18. Paulus dicit, quodlibet scelus, ab homine commissum, esse extra corpus, h. e. damnum suum exferere extra corpus eius, qui scelus facit, v. c. furtum, caedes &c.: sed qui scortetur, eum in suum ipsius corpus peccare, suo ipsius corpori damnum inferre. Ergo alia scelera, ut ebrietas, irae vehementia &c. non damnum inferunt cor-

pori eius, qui scelus committit? Porro, ut scelera caetera, nonne etiam scortatio extra corpus scortantis-dammum exferit? Nonne nocet scortator et mulieri, et integris familiis? Neutrum horum tam verum est, ut haec sibi invicem opponi queant. Quodsi hoc legamus spectemasque *comparate*, commodissimus orietur sensus loci hic: Si comparem scortationem cum aliis sceleribus, scortatio *potissimum* nocet scortanti; alia vero scelera aliis *potissimum* hominibus nocere solent.

De tali rerum moralium interpretatione multis exposuit TURRETINUS *de interpretatione sacrarum litterarum* p. 348.

XVIII.

Analogia fidei quomodo etiam dogmaticae ambigua dirimat.

Caeterum, ut hoc obiter addam, illa Analogia doctrinae poterit etiam sic prodesse, ut *dogmaticae ambigua* inde dirimantur, quae aliunde dirimi nequeunt. Scilicet *grammatica* ambiguitas inest in possibilitate significationum plurium, quas verbum aliquod, aut sensus varii, quem contextus admittit. Sed *dogmatica* ambiguitas ibi est, ubi diversitas est sententiarum aut doctrinarum ipsarum. Exemplo utar hoc, quod in evangelii Johannei initio Jesus esse dicitur Deus. Obiiciunt alii, Deum etiam posse significare excelsum ac venerabilem; quo sensu et magistratus dicantur Dii, et angelis idem nomen tribuatur. Quare nolunt ex verbis: ὁ λόγος ἦν Θεός, derivari argumentum pro divinitate Christi, quod alii inde derivant. Ad hanc dogmaticam ambiguitatem dirimendam solemus omnes locos de Christo obvios colligere; agnoscimus, etiam opera et attributa divina illi tribui: hinc concludimus,

mus, qui dicatur alibi mundum condidisse, conservare, omniscius et omnipotens, potestatem habere in coelo et terra, eum non sic tantum posse dici Θεόν, ut sit excelsus et venerabilis, sed longe alio sensu, quam quo dicantur magistratus et angeli. Porro multi sunt loci, in quibus Deus convertere et emendare hominem dicitur. Hinc oritur dogmatica ambiguitas, sitne hoc immediate de Deo capiendum, an non. Verba Θεός φωτίζει, Θεός επισκεύει et similia patiuntur utrumque; sed legitur aliis in locis evidentius, Deum *per doctores* convertere et emendare, ut 2. Petr. I. init. Sic per analogiam dirimitur illa ambiguitas.

XIX.

Conclusio totius loci.

Ita explicata ratione universa reperiendi sensus per usum loquendi, aut alia artificia subsidiaria, separatim dicemus de quibusdam capitibus, in quibus saepe peccari solet in interpretando (§. 29.). Sunt autem in primis tria: primum de tropis, alterum de emphasibus, tertium de ἐναντιοφανεσις iudicandis.

CAPVT QVARTVM.

DE DICTIONE TROPICA IVDICANDA ET INTER-
PRETANDA.

I.

Introitus.

In his tractandis ita versabimur, ut praemittamus theoriam troporum (quae est in ERNESTII *Interprete* Sect. I. cap. II. §. 2 sqq.), deinde, quae ad praxin exegeticam pertinent, adiungamus.

II.

Troporum notio, fundamentum, species.

Alia igitur verba sunt *propria*, alia *tropica*. *Propriis* verbis uti nihil aliud est, nisi uti iis verbis, quae adsunt et inventa sunt, ut certa res certo nomine appellatur. *Tropicis* verbis uti, erit permutare nomen rei certum cum alio nomine rei similis vel relatae vel coniunctae. Ita qui dixit roseam faciem, cutem niveam, haud dubie tropice loquutus est, quia permittavit certum rei verbum usurpavitque de alia re, cui proprie non conveniret. Quia igitur usus vocabulorum hoc modo invertitur et transfertur ad aliam rem; ideo dicuntur talia verba *τρόποι*, *inversiones*, *conversiones*. Sed quum homines aliquod verbum de alia re usurpant, fundamento nituntur duplici: alterum est *similitudo*, alterum *coniunctio*, seu relatio rerum mutua.

Simili-

Similitudo — v. c. qui dixit *plantam serpere*, is nonne *serpere*, quod proprie animantis est, de planta dixit improprie, ideo, quoniam similitudo est? Aut qui dixit *plantam scandere*, quando planta circumvoluta bacillo altius crescit, nonne eodem modo similitudinem expressit?

Coniunctio, h. e. relatio seu ratio duarum rerum analogae (*verhältnißmäßige Aehnlichkeit*). Qui dixit *sordes vitiorum*, nixus est fundamento coniunctionis seu relationis analogae. Nam ut se habent sordes ad corpus, sic vitia se habent ad animum. Iam sordes deturpant et polluunt corpus: hinc sordes dicuntur de turpitudine vitiorum. Pariter *gelu senectutis* exprimit non simile quid in oculos incurrens, sed rationem analogam. In senectute est defectio actionis et agilitatis, imbecillitas, ut gelu defectum actionis efficere solet.

Quum ergo tropi sic usurpantur propter similitudinem et rationem analogam, dicuntur metaphorae. *Metaphora* enim est translatio verbi ad rem aliam propter similitudinem sensibilem aut rationem intelligibilem. Apparebit infra, quem fructum haec habeant in interpretando.

Diximus, fundamentum aliquod troporum esse *coniunctionem*. Ea rursus esse potest aut sensibilis et physica (*empfindbar*), aut intelligibilis et moralis (*denkbar*).

Coniunctio rei sensibilis est, ubi res cum altera physice coniuncta est. Talia coniuncta sunt continens et contentum, pars et totum. Possumus itaque dicere *adire limen*, *praebere poculum*, ubi partem pro toto, continens pro contento dicimus. Habemus ori-

ginem *synecdoches*, quae est translatio verbi ad aliam rem propter coniunctionem rei sensibilem.

Coniunctio rei intelligibilis est, ubi res cum altera moraliter coniuncta est. Ita ponimus causam pro effectu, effectum pro causa (v. c. ruborem pro pudore); signum pro re signata; subiectum pro adiuncto. Habemus originem *metonymiae*, quae est translatio verbi ad aliam rem propter coniunctionem intelligibilem.

Optime haec tractavit *Aristoteles* in Rhetoricis, cui sua unice debent *Cicero* et *Quintilianus*. Inter recentiores Rhetoricos palmam caeteris praeripuit VOSSIUS.

III.

Tropi a) necessarii, maxime in linguis antiquissimis.

Quod ERNESTIUS (Sect. I. c. II. §. 3.) dicit, prima institutione, dubitari vix posse, quin verba propria fuerint omnia et ad certas res indicandas facta et excogitata, ut per eas discerni facile et sine ambiguitate possent, de eo, equidem arbitrer, nihil posse a nobis certo statui. Quid enim, si homines illi primi, sensibus plane dediti omnique exercitio abstrahendi destituti, prima verba maxime tropice adhibuerint? Hinc tanta est copia troporum in antiquissimis quibuscunque linguis, etiam in ipsa hebraica. Sed nihil ausim definire; nec facit hoc quicquam ad interpretandum.

Certius illud est, linguas origine sua fuisse pauperes et paucorum verborum, auctas subinde verborum copia, quam ipsam culturae incrementum progressu temporis augetur (§. 3.). Augendarum vero linguarum duplex erat ratio: nam aut nova vocabula
excogi-

excogitanda erant, aut vetera cum pluribus communicanda. Et nova quidem verba plurima inuenta sunt in linguas eas, quae aut usurparentur a populis ingeniosioribus et studiis doctrinarum deditis; quales fuerunt Graeci; aut sua natura vel arte essent flexibiles et novis verbis effingendis aptiores. Cuius rei nostra vernacula lingua illustre exemplum praebet. Quae sicut componere praeter modum multa vocabula potest, unde producta est innumera copia verborum: ita flexibilis etiam est propter terminationes, unde novum oritur incrementum; ut abstracta etiam fingi, ac multa uno verbo comprehendi possint. Adde derivationes: e verbis enim eorumque temporibus singulis quanta derivatur copia vocabulorum! In caeteris linguis, non aequae flexibilibus, plura, quae iam aderant, vocabula cum aliis rebus communicanda erant; quamquam id etiam factum est in flexibilibus. Vnde fit, ut, quo quaeque lingua et uniuersa, et in quibusdam partibus orationis pauperior sit, et numero verborum tenuior, ita frequentior esse debeat verbis translatis seu tropicis. Res enim augentur ipsae; populus colitur; cum aliis gentibus nequitur; eget aliis verbis. At lingua est pauper, nec flexibilis fatis. Quid fit? Verba, quae adsunt, transferuntur ad alias res. Quid inde sequitur? Nihil quaeras in eo, quod scriptor pauperis linguae utitur tropis; quod Prophetarum, Psalmi, Jobus, abundant troporum copia; quod scriptores tales, de religione dicentes, omnia fere exprimunt tropice, neque cultum Dei, immutationem hominis in melius, perfectionem moralem iis indicauerunt verbis, quibus nunc utimur: neque enim illa habuerunt. Ita accipient istae observationes fructum aliquem practicum.

[Optime haec exposuit HERDERUS, *Geist der ebr. Poësie*, To. I. p. 17.]

IV.

Troporum necessariorum diversa ratio.

Sed horum tropicorum verborum diversa et multiplex ratio est (§. 5.). Nam *primum* in quibusdam illa prima et, subtiliter accepto verbo, propria significatio obsolevit, et a multo tempore desit usurpari. In quibus planum est, alteram, quae olim tropica videri potuit, propriam factam esse. Sic *coelum*, e graeco *καῖλον*, proprie significat *cavum*. Sed ubi habet vocabulum hanc significationem? Obsolevit illa, et vis verbi tropica facta est propria. *Papyrus* proprie indicavit plantam et fruticem Aegypti; tunc dicta est de materia, cui litteras inscribimus. Abundat et nostra lingua talibus verbis, v. c. *Befugniß*, *behelligen*, in quibus nemo quaerit propriam significationem, i. e. eam, quam ab initio habuerunt aut per etymologiam habere debuerunt, sed amplectitur eam, quae nunc facta est propria. Rursus autem fluit hinc: nihil quaeras in istiusmodi verbis, ubi occurrunt in aliquo scriptore, sed audias simpliciter consuetudinem loquendi.

Deinde, quod illi simillimum est, verborum quorundam tropicus usus ita usu tritus est, ut magis vulgo etiam notus sit usurpeturque, quam proprius (§. 6.). *Adminiculum* proprie est bacillus, quo fulciuntur plantae scandentes, ut illius ope surgere possint altius. Sed illa latina verbi vis nunc non occurrit nisi in re rustica; quo sensu nunc dicamus *adminiculum*, satis constat. *Scrupulus* proprie est lapillus; sed nunc proprie magis quam tropice dicitur de dubitatione. *Aggredi rem* nunc sane non est pedibus gradum ad eam facere, sed multo usitatius, suscipere et inchoare rem. Similiter nostrum *Ursprung* proprie dicitur de fonte, ubi aqua primum *profilit* in terram, sed magis usitate de primo

primo initio, de auctore et causa rei. Sequitur inde, non esse in his argutandum aut emphasin quaerendam. Et tamen in his peccatur saepenumero, quum v. c. ἐπιχειρεῖν τι, in manus suscipere aliquid, urgetur in evangelii Lucae initio, quasi ibi notetur audacia illorum, qui conati et aggressi fuerant scribere historiam Christi. Aut ubi vita aeterna dicitur, non prememus illud vivere, leben und ewig thätig bleiben: nam et damnati vivent: sed simpliciter intelligemus de sempiterna felicitate. Tales explicationes verborum, quae saepe obtrusae sunt sacris scriptoribus, quis sine risu ferat in profanis?

Denique quum verba transferuntur ad res, quae proprium verbum non habent, ea propriis paria sunt et proprie de iis dicuntur (§. 7.). Latina lingua quum exprimere vult, segetem crescere paene nimis copiose, quia non habet verbum in ea re proprium, appellat luxuriam segetis, ducto vocabulo a vitio morali hominis. Sic et nos: die Saat wächst geil. Talia etiam sunt, quae de vite dicuntur, eam habere gemmas, et nos Augen des Weinstocks; aut quae in militari re adhibentur tropica, v. c. acies, ala, cornu. Adde radicem montis, Fuß des Berges, Flussbette, et similia. Nec abhorrent ab his litterae sacrae; v. c. ubi θάνατος δεύτερος dicitur de miseria post hanc vitam futura, non habito respectu ad vocis θάνατος propriam notionem. In his uti rursus nil est quaerendum aut argutandum; ita nec sunt ea ad orationis ornatum referenda.

V.

Tropi b) liberi, eorumque causae.

Transimus ad eam translationem verborum, quae introducta est nulla necessitate iubente, quam rei no-

vitae attulisset (§. 8.). Neque enim necessitati tantum in rebus humanis servitur, sed etiam, et multo magis, suavitati et delectationi, et pro ingenii aut morum indole magis minusve. Tales autem tropi, tali modo quaesiti, dicuntur *liberi*. Huius libertatis duae potissimum sunt causae: prima, ut *varietur oratio* (§. 8.), altera, ut *exornetur* (§. 9.).

I. Ex priore genere sunt *metonymiae*, *synecdochae* et *tenuiores illae metaphorae*, quae quotidie in omni genere orationis usurpari solent, et in quibus plane nullus est ornatus. Huc pertinet, quod pro Deo coelum etiam dici solet; pro morte somnus; pro mori, obire diem supremum, vitam commutare cum morte, ex terris migrare, cedere hinc &c. Non necesse erat, hanc rem tam variis tropis exprimere; sed datum hoc est varietati, ne similitudo taedium fatietatemque crearet. Pariter qui dixerunt per *metonymiam* tremorem pro timore, per *synecdochen* liminam pro domo, nil nisi variare orationem voluerunt. Fluit hinc, nihil esse in tropis his quaerendum, nec v. c. dicendum, κοιμᾶσθαι significanter usurpari de morte piorum ac fidelium, qui dormientes ad breve tempus, cessationem capiant a laboribus et molestiis. Nam pariter dicitur id verbum de omnibus, qui sub terra dormiunt. — Paulus Hebr. XII, 3. dixit nos debere ἀναλογίζεσθαι, quam multa Christus pertulerit ab adversariis sibi Iudaeis. Hoc est, *reputare secum*. Cur dixit ἀναλογίζεσθαι? Variandae orationis causa. Sed hic multi volunt illud verbum esse valde efficax et emphaticum; duci enim a λογίζεσθαι, quod sit *ratiocinari*; id esse, e pluribus colligere unum, et opus esse regulis ad ratiocinandum, ne erretur. Hinc apparere emphasin verbi, quod sit cum attentione summa, et omnibus singulatim spectatis atque in unum colliga-

colligatis reputare. Pariter ubi dicuntur prophetae *Φερόμενοι διὰ πνεύματος ἁγίου*, verbum *Φέρεσθαι* aiunt proprie usurpari de navibus, quae ferantur vento. Quemadmodum igitur navis se habeat passive, non active, quum pellatur a vento; ita etiam scriptores illos se habuisse non active, sed passive, quum imperirentur iis omnia, quae scriberent. Sed haec sunt prorsus inania.

II. Ad ornandam orationem tropica verba etiam collata sunt, praesertim metaphorae. Causae autem huius ornatus in eo sunt, primo, quod *praecipua brevis delectando servit in similitudine* (§. 9.). Si dico fordes vitiorum, est sane similitudo: nam ut fordes se habent ad corpus, ita vitia ad animum: et placet illa similitudo, quoniam redacta est ad unius vocabuli angustias. Maxime autem delectatio oritur, ubi *suavis* est comparatio aut *valde evidens*. Ita centies poëtae dicunt Boream aristas alis stringere. Comparatio haec venti cum corpore aliquo alas habente suavis est: suave enim est adspectu, *ventorum segetes fluitantes cernere motu*. Eadem vero etiam evidentissima est. — Deinde oritur ornatus a *similitudine rerum splendorem aut dignitatem habentium*. Talis metaphora excitat mentem ad sensus altiores; placet autem animo, praesertim nobiliori, se paululum evehi. Ex eo genere sunt metaphorae, quae ducuntur a Deo, coelo, sole, regibus. Nam quod magistratus in sacris litteris dicuntur Dii, plenum hoc est maiestatis; quod cum sole comparantur, magnam habet dignitatem. Ex eodem genere sunt metaphorae, quae ducuntur a religione. Habent enim res divinae dignitatem aliquam, et quo quid saepius comparatur cum religione, eo plus accipit dignitatis, v. c. *sich Gott nahen, Opfer des Dankes, Weihrauch des Gebeths*. Verum nec in his quae-

quaerendum quicquam est praeter consilium ornandi, quod poëtae in primis atque oratores sequuti sunt. Et ut ex illo genere ornatus, quod delectationem accipit a brevitate dicendi comparationisque suavitate, ingenium maxime scriptoris elucet, qui talia multa nove dicit: ita in hoc genere, quod similitudinem ducit a rebus splendidis, agnoscimus et laudamus scribendi elegantiam. Quo enim quisque magis est studiosus ornandae orationis, eo est tropis frequentior.

III. Alia causa adhibendorum ac frequentandorum troporum est in ingenio (§. 11.) *tum nationis, tum scriptoris*. Nam ingenia vividiora et calidiora frequentant magis tropos: adscribas ergo ingenio scriptoris, si offendere troporum copia: frequentant etiam audaciores tropos, h. e. eos, in quibus est similitudo cum altera re, sed nec satis propinqua, nec accurata satis. *Non satis propinqua* — in qua non quilibet lector reperire potest tertium comparationis. *Non satis accurata* — ubi cogimur fateri, examinandos esse tropos. Hebraei v. c. omnes, qui sunt cum re aliqua coniuncti, appellant filios s. filias illius rei. Ita urbs in monte structa est filia montis; filia sylvae, arbor; homines, urbis incolae, filii urbis. Etiam qualitas mera animi sufficit, ut, qui qualitatem illam habet, dicatur eius filius: velut si quis est vitiosus, appellatur vitiositatis filius; contra virtutis filius, qui virtuti studet. Pariter hoc nomine insigniunt, si quae res sunt coniunctae tempore; ut audacius filias Aurorae dicunt guttas roris mane stillantis: in quo tropo non est satis propinqua similitudo. Prunas coelestes Hebraei dicunt fulmina, comparatione non satis accurata. Dandum vero hoc est hominibus Orientis, quorum stilius propterea tam densus est indole et creber tropis audacioribus, quia ingenium illorum respuit subtilitatem logicam

logicam et ad sensibilem modum res exprimendi fertur. Quod si de nationis talis ingenio constat, rursus sequitur, non esse singula urgenda, non in omnibus aliquid insigne aut emphaticum quaerendum: neque enim foret ullus finis quaerendi et urgendi, ubi propemodum omnia plena sunt ac referta tropis.

Proxime ad illam Orientalium audaciam accesserunt Graecorum poëtae nonnulli, in primis lyrici et tragici. Sic v. c. Pindarus aliquo loco regem hortatur, ut velit cudere linguam in iustitiae incude; quod sane durum est lectori. Volebat hoc: regem studere debere, ut assuefiat iustae sententiae dicendae. Quod si dixisset: conformet linguam ad iustitiam sententiae; nemo non id ferret. Nunc vero sententiam sic concepit, ut conformare iubeat linguam ad fabrorum veluti similitudinem, imponi incudi iustitiae et tanquam malleo cudi et tundi, quo facilius et certius assuescat illi rei. Quae res quum admodum dissimiles sint; oritur audacia ex parte scriptoris et durities e parte lectoris. Sed hoc est ingenium illius poëtae, audentis multa in comparandis rebus vix similibus et ita difficilem reddentis stilum. Haec similitudo si in Jobo occurreret, quid non quaesituri in illa essent interpretes!

His addi etiam illud potest, in ingenio nationis et scriptoris causam esse, *cur hos potissimum tropos et hoc potissimum modo usurpet*. Scilicet ducti sunt tropi ab iis rebus, quae quotidie ob oculos versantur. Ita qui contraxit familiaritatem aliquam cum rebus rusticis, ab iis multos ducit tropos. Nationes, quae sub tentoriis degunt, operam dantes pastoritiae vitae, beneficia divina spectant ut beneficia pastoris, qui greges in tentorium colligit. Tractavit haec GLASSIUS *Philol. sacr.* in cap. *de Metaphoris*; multo autem utilius LOWTHIUS *de poësi Hebraeorum*, Praelect. VI seqq. IV.

IV. Est etiam causa dictionis tropicae in *rebus ipsis*, quae sua magnitudine in utroque genere (sive bonae sint seu malae, sive laetae seu tristes) incitant animos, ut ad tropos in dicendo, eosque illustriores, ferantur (§. 11.). Hinc magna manavit efficacium troporum (*expressive Tropen*) copia. Sed quoniam in affectu non urgenda sunt verba subtiliter, aut aliquid quaerendum, ubi audacius, durius, vehementius dicitur; sponte sequitur, eandem esse rationem in iudicandis interpretandisque his scriptorum tropis adhibendam.

Poterit autem nunc definiri, quid sit argutari in tropis, tropica urgere et quaerere in iis nimium. Erit enim 1) redire ad primam verborum vim, etsi illa obsolevit et rarior esse coepit: quasi plus sit in iis propter illam vim primam quaerendum; 2) plus quaerere in tropis, quam varietatem usitatam et ornatam; 3) exacte aestimare in tropo, praesertim duriore, similitudinem et subtiliter ea iudicare, quae non sunt iudicanda subtiliter, tum ob ingenium scriptoris et nationis, tum propter affectus rationem.

VI.

Tropi grammatici et rhetorici.

Ex hac descriptione efficitur, alios esse *tropos grammaticos*, alios *rhetoricos* (§. 12.). *Grammatici* tropi ibi sunt, ubi transferendi causa est in analogia naturarum tropicque vocabuli usus abiit in locum proprii, quod non adest, v. c. radices montis, luxuries fegetis, gemmae vitis. *Rhetorici*, ubi transferendi ratio est in qualicumque sensibili similitudine tropicumque vocabulum adhibetur vel ad variandum, vel ad ornandum. Neque tamen haec distinctio troporum,
ab

ab ERNESTIO proposita, nunc usitata est, neque vocabula haec technica invaluerunt.

VII.

Troporum sensus est grammaticus.

Caeterum quoniam vis verborum tropicorum omnium, ut priorum, ducitur ab instituto eorum et arbitrio, qui ea certis rebus significandis accommodaverunt, idque ipsum observatione constat; hunc quoque sensum *grammaticum et litteralem* esse apparet (§. 13.). Diximus hac de re iam supra Part. I. Sect. I. §. XI. Sed aliis visum est aliter. Appellaverunt enim sensum tropicum *realem*. Id videre licet ex SIXTINI AMAMAE, Prof. Franquer. superiore saeculo, *Antibarbaro biblico* p. 161. qui liber scriptus est eo consilio, ut opponeret se barbariei, seu ignorationi philologiae et grammaticae interpretationis, in primis in litteris facris.

VIII.

Verborum synonymorum, quae ex tropis oriuntur, et observandarum ratio, et interpretandarum praecepta.

Atque ab hac consuetudine tropice loquendi fluunt maxime *verba synonyma*, in quibus ipsis diligentia quaedam interpretis desideratur, ne diversitatem sententiae exquirat alieno loco (§. 14.). Negant autem quidam, esse synonyma, ideoque omnia et singula studiose discernere interpretando tentant. His non omnino quidem, sed ex parte, se associavit ERNESTIUS posita hac thesi: *proprie non esse synonyma verborum priorum. Proprie* — si primam originem linguarum et primam vocabulorum significationem spectemus. Prima enim origine linguae fuerunt pau-
peres;

peres; accedente subinde copia verborum, enata sunt synonyma. Verum enim vero si vel maxime concedamus, origine tenus non fuisse synonyma; attamen nos redire non possumus ad prima linguarum incunabula, neque utimur lingua, qualis fuit ab origine, sed qualis est nunc. Ea vero, qualem nunc habemus, satis frequens est multis synonymis. Sunt autem synonyma

1. *diversarum dialectorum.* Ita multa vasa et genera supellectilis alibi aliter appellantur. Haec varia provincialia vocabula confluunt deinde in aliquam linguam et sic ex dialectorum variarum mixtione fiunt multa synonyma. Multa sunt in Homero vocabula ionica, v. c. *μῆνις*, quae proprie dicebatur *ὄργη*, *ἔρδειν* et *ῥέζειν* pro *ποιεῖν* &c. Sed haec verba sunt facta synonyma, quae ne tantillum quidem a se invicem differrent, usurparenturque etiam ab iis, qui carmina scriberent alia quam Ionum dialecto.

2. *diversarum aetatum.* Quoniam enim successu temporis magna fit linguarum immutatio, novus hinc exoritur fons synonymorum vocabulorum.

Iam vero in his synonymis interpretandis si requiritur a bono interprete, ut ne sententiae diversitatem sectetur alieno loco, aut synonyma inepte distinguat; quaeritur sane, quinam sit alienus censendus locus, in quo non liceat illa synonyma discernere. Id autem fiet ibi,

1. *ubi usu invaluit permutatio verborum variandi causa.* Sic Paulus suam institutionem dicit *λόγον, διδασχὴν*, proprie; mox appellat *κήρυγμα, εὐαγγέλιον*. Etsi autem *κήρυγμα* proprie sit praeconium, et *εὐαγγέλιον* laetus nuntius: tamen usus docet, non in his plus inesse, quam in illis, quae proprie dicebantur.

2. *Vbi usu invaluit coniunctio duorum verborum.*
Sic nos saepe: *Er hat kein Glück und Stern; keine Ruhe und Raft; keine Ruhe und Frieden.* Ea quis aufit distinguere subtilius? Pariter Hebraei iungunt *Licht und Heil; Heil und Leben; Heil und Frieden.*

3. *Vbi ob ornatum invaluit coniunctio verborum.*
Exempla satis obvia sunt et copiosa in poëtis ac rhetoribus. Sic coniunguntur verba: incensus et inflammatus; prostratus et afflictus, alia. Eadem ratio in membris poëtarum hebraicorum parallelis obtinet, in quibus valde erraverit, qui discrimen subtilius quaerat.

4. *Vbi affectus protulit cumulationem verborum.*
Nam qui affectu plenus est, non solet in digitis enumerare verba, nec diligentius ea examinare, sed effundit illorum multitudinem, eandemque rem saepe sic exprimit, ut unum affirmet, alterum neget.

5. *Vbi scriptori alicui nominatim usitatum est, verba coniungere.* In Ciceronis quidem dictione paene ad characterem pertinet scriptoris, dicere eadem duobus verbis. Huius similes sunt alii in graecis, praesertim Plato. In scriptore tali qui velit distinguere omnia, nae ille distinguat alieno loco.

Semper usus sum illo: *ne distinguas.* Scio, ea posse discerni, si subtilius examinentur. Sed istud, quod dixi: *ne distinguas,* est definite sic exprimendum: in utroque horum verborum cogita *in univrsam* rem eandem. Caeterum hoc sensu dicuntur synonyma etiam ἰσοδυναμοῦντα, quoniam verba plura ἴσων δύνανται, eandem notionem exprimunt.

IX.

In tropis quae sint officia interpretis.

Expositis his observationibus de natura tropicae dictionis, veniendum est ad ipsam praxin exegeticam. Duplex autem est in tropico genere verborum interpretis officium (Sect. II. cap. IV. §. I.): *primum, ut tropos agnoscat et recte iudicet*, ne aut propria putet, quae tropica sunt, aut proprietatem verborum tropica interpretatione pervertat. Ita Judaei et Christi discipuli saepe numero ceperunt proprie, quae tropice essent dicta. Hinc Joh. VI, 52. dicunt: quomodo Christus carnem nobis suam edendam exhibere potest? Joh. IV, 11. mulieri Samaritanae dixerat Dominus, se velle illi aquam exhibere. Mulier, proprie hoc dictum rata, unde? inquit; neque enim est tibi vasculum ad hauriendam aquam et puteus valde profundus est. Matth. XVI, 6. ubi Christus dixerat, abstinendum esse a Pharisaeorum fermento, intelligens mores illorum opinionesque, discipuli rursus id ceperunt proprie. Ac pari modo nonne alio tempore a Christianis erratum est? Quid enim illi, qui proprie intellexerant talia: nos non debere mundum amare, eruendos esse oculos, abscindendas sibi manus? Scilicet dictis his inducti, suo ipsi corpori fecere iniuriam. Verum sunt alia, de quibus ad hunc usque diem diffusum est, num rectius proprie capiantur an tropice. Vicissim in eo peccatum est, quod propria mutarentur in tropos, v. c. narrationes in allegorias; quod leges explicarentur allegorice et tropice ab iis, qui quaererent omnia alia, quam sensum verborum.

Alterum est interpretis officium, ut tropos recte interpretetur et eorum verum sensum tradat. Interpretari tropos nihil est aliud, quam tertium comparationis

nis indicare verbo proprio. Tertium autem comparationis dicitur notio duabus rebus communis, cuius notionis respectu duae res comparantur, seu notio, in qua duae notiones conveniunt. Illustrabimus rem exemplo. *Pabulum animi* dici solet *doctrina* seu *scientia*. In hoc duae res comparantur: una pabulum, altera doctrina. Eae duae res debent ergo aliquid habere commune, cuius respectu comparentur. Iam cibus et scientia hoc habent commune, *ut delectent*: in eo igitur est tertium comparationis. Et sunt sane haec fundamenta troporum posita in ipsa rei natura.

Iudicabitur hinc, quid sit *comparationem extendere ultra tertium*. Nempe, duas res ex omni, non solum ex una, parte comparare. Saepe v.c. dicitur *illuminatio* sic, ut intelligatur perspicua cognitio instituendo accepta. Tertium comparationis est in *illustratione*. Iam vero possum lumen et scientiam etiam ex aliis partibus spectare et comparare. Lumen enim et exhilarat, et calefacit: an ergo in ista comparatione omnia illa inerunt? Profecto, non. Ostendit enim ipsa contextus ratio, eatenus tantum lumen et scientiam comparari, quatenus illustretur aliquid ac tenebrae pellantur.

X.

Tractandorum troporum praecepta.

His praemissis, veniamus ad praecepta, quibus iterum moneo id potissimum disci debere, primum, quo modo agnoscantur tropica; deinde quomodo interpretanda sint, tertio comparationis posito.

XI.

I. *Considera rei naturam.*

Praeceptio haec, *considerandam esse in tropis rei naturam* (§. 5.), id continet, consulendos esse sensus

externos, consulendum quoque internum sensum, ut intelligatur, quid sit tropicam et quomodo interpretandum sit. Quum igitur *inflammatus animus* dicitur, repetimus perceptionem nostram internam ex eaque dictionem tropicam iudicamus. Quum *divitem animo* aliquem dicimus, docet ipsa illa interna perceptio, intelligi id de multitudine scientiae aut virtutis. Pariter ubi senem ornare dicuntur *nives capitis*, ad sensum externum redimus et canos capillos nivibus similes intelligi animadvertimus. Pertinent huc, quae supra pag. de communi sensu in interpretando disputavimus. Et in libris quidem humanis quivis facile se expedit in agnoscendis et intelligendis tropis, nec incidere in dubitationem solet de eo, quid sit tropice dictum et quomodo interpretandum. In sacris autem libris dubitationi locum fecit rerum sensibus humanis plane subtractarum natura (§. 6.). Etenim si res non cadunt sub sensus externos, neque subiectae sunt sensui interno; non possunt sane ad sensum humanum revocari neque statui certo, quid sit tropus et quomodo sit explicandus.

Talia autem sunt, quae dicuntur de *divina natura* ipsa, de amore, ira Dei aliisque affectibus. Ea capiuntur a quibusdam proprie; uti Lactantius sustinuit librum integrum scribere de ira Dei, in eoque defendere, Deum interdum acrius animo commoveri. Similiter omnipraesentiam divinam alii intelligunt sic, deum nosse omnia, operari et agere in omnia; alii ipsam tamen substantiam Dei adesse debere autumant, quo ipse dici omnipraesens queat.

Talia etiam sunt, quae dicuntur de *operationibus divinis*. Dubitatur, sitne creatio Dei actus aliquis, an tantum voluntas. Iustificatio habetur a pluribus

ribus pro peculiari aliquo actu, qui in coelo peragatur, quum homo convertitur et credit. Alii vero intelligunt veniam peccati a Deo impetratam, sine actu forensi aut iudiciali, qui in coelo fiat. Non minores sunt controversiae agitatae de Dei inhabitatione in homine, de regeneratione, aliis.

His duobus exemplis addamus omnes locos, de *rebus futuris post hanc vitam* agentes. Vbi dicitur novus plane fieri mundus, id capit alter de instauratione illius proprie, alter tropice. Visionem Dei beatificam alii intelligunt de eo, nos cognituros esse eum planius ac melius; aliis hoc adeo non satisfacit, ut ipsam substantiam Dei oculis cernere cupiant. Sunt enim hae res sensibus externis substractae.

Eadem est difficultas iudicandi de dictione tropica ac propria, ubi historia nos destituit. Neque hoc tantum fit in libris sacris, sed etiam humanis. Veluti illud in Iure Romano: creditor secat debitorem, estne difsecat eum, si solvere non potest, an tropice, bona eius dividit auctione? Historia deficit. Inde etiam controversia illa orta est de baptismo super mortuis; quaesitum est de *Ἰησιουαχία*, fueritne lucta cum belluis, an pugna cum ferocissimis hominibus. Historia destituimur.

Tandem etiam defectus usus loquendi esse in causis potest, quare ambiguum sit, num tropice aliquid an proprie sit intelligendum.

Quaeritur itaque, quo modo versari nos oporteat in talibus, et qua ratione tertium comparationis reperiri queat.

Ac primum quidem constituenda nobis sunt *principia certa et plana*, et hinc definiendum, sitne tropus

et quomodo sit tractandus. Principia autem dico propositiones scripturae sacrae certas et planas. Sic v. c. liquidum principium hoc est: Deum nullo loco proprie tanquam inclusum esse. Ex hac propositione clara, evidenti, indubitata, quippe quae saepius in sacris libris occurrat, concludamus: ergo non potest Deus proprie habitare in homine. Sumendum igitur tropice. Iam concludo e tertio comparationis, quid sit in habitatione Dei: ita apparet, ubi dicatur Deus omnipraesens, ibi dici eum operari in omnia. Facile tandem hoc principium me ducit huc, ut, in quo homine dicatur Deus praesens, in eo illum operari aliquid agnoscam. Talia principia qui aut plane non concedit, aut certe negat esse universalialia et valere in hoc vel illo loco, contra eum suadeo nihil disputare, nec prohibere, quominus suam ipse sequatur sententiam.

Deinde ad futura quod attinet, quorum naturam non possumus sensibus externis aut interno iudicare, primum et hic utendum est eiusmodi *principiis liquidis et indubitatis*. V. c. didici, me olim non esse habiturum corpus, quale nunc est; non possum igitur non tropos agnoscere in tot imaginibus de vita futura futuraque miseria. Tum etiam agnoscendum est, in rebus futuris *meram nobis relinqui similitudinem*. Quidni ergo fatear in locis praesertim obscuris, me non assequi sensum, aut quem talis pudeat ignorantiae? Certe sic versari licebit et prudenter et modeste in his explicandis.

XII.

II. Considera naturam rei per examen logicum.

Neque enim dubitationem habet, tropum esse agnoscendum in propositionibus iis, quarum subiecta
et

et praedicata sunt heterogenea (§. 8.); cuius generis sunt disiuncta et opposita omnia, v. c. *corporeum et incorporeum*. Sic homines dicuntur Dii; at per naturam rei homo et Deus sunt opposita. Fluit hinc, agnoscendum esse tropum. Pariter circumcisio dicitur non manu facta. Atqui haec pugnare adeo invicem videntur; necessario ergo debet intelligi tropus. Talia opposita porro sunt *animatum et non animatum, rationale et expers rationis*. Sic terra, sic prata dicuntur ridere, lapides clamare, parietes gessire, gratias agere. Manifestum est, non posse haec dici proprie; nam logicum examen non patitur. Pertinent etiam huc *species eiusdem generis diversae*, ut in formulis, ubi omnia laudare et venerari Deum dicuntur. Apocal. V, 13. omnis creatura, quae est in coelo, et in terra, et in mari — dicit: laudemus Deum. In his species eiusdem generis valde diversae sunt: ergo divide has propositiones, singulas spectra singulatim, et quaere, quo sensu creaturae in coelo, in terra, sub terram, laudare Deum dicantur. Rom. VIII, 22. omnis creatura dicitur ingemiscere. Rursus in natura sunt species admodum diversae: homines ingemiscunt, pecudes, etiam caeterae res; tamen alio sensu homines, alio pecudes, alio res caeterae. Igitur etsi in illo loco *ingemiscere* de homine proprie est dictum, tamen et transferendum erit ad reliquam naturam sic, ut ea dicatur tropice exposita esse fragilitati. Omnino autem ad tertium comparationis reperiendum ducit tralaticia illa regula: talia esse praedicata, qualia permittantur a subiectis suis, et vicissim. Atque ex tralaticiiis his regulis et exemplis concludendum quoque ad alia multa, quae occurrunt in libris sacris; veluti ubi dicuntur parvuli credere, quod proprie dici nequit, si res consideretur per examen logicum.

XIII.

III. *Considera usum loquendi.*

Etiam *usus loquendi* ostendit, an dicatur aliquid tropice, et quatenus dicatur, Quo quidem consilio primum *cognoscenda est universa linguae alicuius consuetudo loquendi* (§. 15.); deinde *quaerendum, quid scriptor aliquis dixerit tropice, et quid tropo suo expresserit.* Quando igitur legimus de halitu Dei, de sagitta, de curru Dei &c., quia nostra consuetudo loquendi his tropis non utitur, dispiciendum est, an ita loqui soleant Hebraei. At illi dixerunt halitum Dei de celerissima eius operatione, sagittam Dei de morbis gravibus et poenis peccatorum, currum Dei de tonitru et fulgure. Pariter et Latini suos habent tropos. Latini dicunt, obtundere precibus; iidem et nos, fatigare precibus &c.

Quemadmodum autem non omnes linguae iisdem utuntur tropis: ita *diversae gentes utuntur quidem iisdem, sed sensu diverso.* Dixit Suetonius in V. Titi cap. IX. puras manus servare; quod significat, non facere caedem. Ita et Euripides Hippol. 316. *ἀγνὰς χεῖρας αἵματος φέρειν.* Dixit vero etiam Jacobus IV, 8. *καθαρίσει χεῖρας,* sed sensu hoc: non malefacta ullius generis patrare; non solum caede, sed omni omnino flagitiositate abstinere.

Sed in illo, quod posuimus, praecepto inest etiam hoc: *vide, an omnes gentes in eodem tropo consentiant, h. e. an dicant aliquid tropice, et quatenus dicant.* Ita omnes gentes dicunt, sitire felicitatem, sensu hoc: appetere felicitatem. Omnes gentes dicunt, praefulgere aliquem, qui potior est et eminent caeteris omnibus. Fluit iam inde, eandem consensionem omnium gentium esse etiam in scriptura sacra agnoscendam.

Proinde

Proinde quum omnes gentes denuo natos dicant eos, qui in laetiores statum traducti sunt; erit et in litteris sacris ἀναγενῶσθαι, in feliciores statum transire. Omnes gentes ea dicunt nova, quae diversa sunt a superioribus. Ergo quum in scriptura sacra dicantur novi, erunt alii quam antea, diversi a superioribus, eodemque sensu verbum ἀνακαινίζεσθαι Hebr. VI, 6. accipiendum erit.

XIV.

Maxime in certis generibus dicendi.

Quae haecenus universe diximus de usu loquendi, cuius consideratio ducat ad tropos agnoscendos, ea nunc sic restringi debent: *usum loquendi plerarumque gentium consulendum esse in certis generibus dictionis.* Ea genera sunt leges, narrationes, dogmatici loci (§. 10.). Indicat autem consensus plerarumque gentium, in his generibus alia exprimi solere tropice, alia proprie, et *essentialia quidem exprimi proprie, et sic intelligi debere.* Pertractabimus igitur singula.

1. In *legibus* quidem multi occurrunt tropi, sed notiores illi, in quibus nemo haereat, non audaciores. Sed occurrunt etiam in legibus multa propria, scilicet *essentialia*; quae sunt officium, quod praescribitur; delictum, quod prohibetur; praemium aut poena, quae constituitur. In his etsi omnium gentium usus consentit, tamen multi fecere contra, v. g. qui statuerent, leges Mosis non habere sensum litteralem, nec intelligendas esse proprie, sed vel *allegorice*, vel *extensive*, ut loquuntur.

At vero et idea legis, et consilium legislatoris indicat, non esse interpretando delabendum a proprie-

tate verborum ad allegorias. Scribuntur enim leges, ut praecepta de agendo et omittendo eorumque poenis et praemiis constituentur. Repugnaret itaque ideae legis, si quis edictum de abstinencia ab impuris animalibus sic detorqueret interpretando, ut de abstinencia ab impuris cupiditatibus intelligeretur. Atque hoc est accommodare legem per quamdam meditationem iis, quae per hanc occasionem moneri possunt, et sensum importare, qui non inest. Indulserunt autem potissimum Judaei his allegoricis explanationibus; unde et Philo de hoc argumento duos integros libros replevit. Fecerunt id etiam Patres graeci et latini, qui omnes leges ceremoniales accommodarent ad res spirituales, indagandoque sensu allegorico mutilarent interpretando ea, quae Moses scripssisset proprie.

Alterum erat, non esse hac ipsa de causa leges interpretandas *extensive*, ita, ut sub re, quam lex nominat discrete, multae aliae res similes intelligantur. Quum igitur legislator Moses dixit: ne utaris nomine Jehovahae ad periurium, intelligendum id est sic: noli iurare perfide per nomen Jehovahae. Falluntur itaque, qui et alia intelligant, huic utcunque similia, v. c. artibus magicis operam dare, devotionibus et imprecationibus uti. Quae non sunt nisi *extensivae* interpretationes, ductae ex quadam rerum similitudine. Quum Moses dixit: qui facit hoc, is exterminabitur ex hoc populo; voluit hoc: is est interficiendus, ne amplius sit in hoc populo. Et historia ostendit, hoc factum esse lapidatione aut alio genere vitae supplicii. Non potest igitur id extendi ad similia, v. c. cum tali homine non esse in vita et societate civili versandum.

2. *Narrationes* alterum constituunt genus loquendi, in quo omnes gentes consentiant. Etenim in *narrationi-*

rationibus factorum simplicibus seu tenuibus nihil spectatur, nisi, ut, quid actum sit, appareat. Sunt quidem etiam narrationes ornatae, in quibus delectatio legentium et laus ingenii *simul* quaeritur; quales sunt Livianae. Sed hic de iis quaeritur narrationibus, quas tenues ac simplices dixi, et quarum exempla sunt tum in Veteri Testamento, tum in scriptis Evangelistarum et Lucae Actis Apostolorum. De iis autem rursus valet, quod supra posui, quaedam dici proprie, quaedam tropice, et proprie quidem *essentialia facti*. Quae sunt tum partes, totum constituentes, tum ordo, quo res aliqua evenit. Nam ubi partes mutantur, non est amplius narratio facti, sed fictio; mutato autem ordine non amplius est eadem res.

Proinde in narratione Mosaica de legislatione haec tamen intelligi debent proprie: in monte Sinaitico promulgatam esse legem inter fulgura, adstante populo. Pariter de Sodomis erunt propria: Deum Sodoma delevisse incendio; de inundatione: Deum Noachi tempore homines inundatione delevisse. Ab his essentialibus narrationis distinguendum sane est id, quod nos appellamus *die Einkleidung*. Intelligo descriptionem modi, quo singulae partes evenisse dicuntur. Hic habitus externus orationis multa potest continere tropica, et continet saepenumero, etiamsi narratio sit simplicissime instituta; modo essentialia illa proprie dicantur et intelligantur, non mutantur aut in fabulam aut in allegoriam. Sic in illa narratione de promulgatione legis Mosaicae ad modos pertinent, quae traduntur de monte fumante, de audita Dei voce, alia. In narratione de Sodomorum interitu dicitur ignis et sulphur cecidisse de coelo, Deus descendisse et vidisse, an res sic haberet. Nimirum dicere volebat scriptor, iustissime punivisse Deum; id expressit more valde humano.

mano. — Eodem modo versandum erit in narrationibus Evangelistarum explicandis. Eae tamen sunt tenuissimae, tamen suos habent passim tropos. Sed quales? usitatos, variandae orationi destinatos, non duriores et novos. Erunt igitur et hic essentialia proprie capienda; v. c. Jesum aluisse magnam copiam hominum exigua parte alimenti. Fluit et hoc e consilio narrantis: narratur enim ideo, ut discatur, quis fecerit, quid, et quo tempore. Tamen et ab hac regula aberratum est ab iis, qui narrationes allegorice sunt interpretati, ita, ut quae narrantur de aegrotis a Christo sanatis, acciperent de spiritualiter aegrotis, quos ille emendaverit.

[Quam b. Auctor legem scripsit interpretandarum *narrationum*, eam quoniam opposita est explicandi generi, nuper a viris doctis commendato; non poterit mens illius dilucidius perspici, quam si, quale hoc sit ab eo repudiatum genus, breviter explicaverimus. In qua omni re abstinendum mihi est tum ab assensione, tum a dissensione, rem proposituro *historici more* et relicto disceptationi et iudiciis eruditorum. Ac de narrationibus quidem, in Novo Testamento obviis, non est, quod monitis b. Auctoris addatur, praesertim quum ipse de iis diligentius et uberius egerit alio loco (in *Defensione narrationum N. T. quoad modum narrandi*, Dissertat. theol. Vol. I. p. 1-60.); sed quae sunt in Veteri Testamento narrationes, ab aliis plane diverso modo tractatae sunt. Nempe in qualibet narratione ante omnia advertendum esse monuerunt, a quo proposita illa fuerit, num a scriptore vetustissimo, qui famam sequutus sit incertamque traditionem, an ab eo, qui cultiore ipse ingenio, pensitaverit diligenter eorum, quae traditurus esset, histo-

historica momenta. Attulit Auctor exempli causa narrationem de legislatione Sinaitica: in dogmaticis scholis addere et illam solebat, quae est de creatione mundi. In qua qui rerum in factu positarum simplicem et simplici fide dignam historiam quaesierunt, nodos sane non magis solverunt, quam qui allegorice interpretati sunt. Quippe illi, quid indoles ferat antiquissimorum monumentorum, ignorasse censentur; hi nec rei, neque prudentioribus satisfecerunt. Nam ut taceam, ubi neque contextus, neque historia allegoricam suppeditent explicandi rationem, ibi quemdam tantummodo possibilem sensum, non certum et evidentem, posse erui; neque demonstrari, quam verus sit is sensus, sed quam idoneus, et quam nihil contineat absurdi: verum ista ut taceam, haec interpretandi ratio, quae sententias morales subtiliter excogitatas apteque inter se cohaerentes sub involucro allegoriarum detegit, ne probabilem quidem sensum gignit, quia artem affingit scriptori, qui naturam sequutus duces in exponendis rebus, artem vel nesciit, vel sprexit. Accedit, quod nec ingenium temporis, quo monumenta ista consignata litteris sunt, neque indoles reliquorum capitum, nec difficultates, quae lectori obiiciuntur, nec ratio imaginum, si comparentur cum iis, quo imaginibus fictis subesse putantur, allegoricam interpretationem admittunt. Itaque ad aliud se contulerunt genus interpretandi, in explicandis antiquissimorum vatum monumentis quam maxime usitatum: *mythicum* appellant. Quicquid enim ex ultima antiquitate, ante scribendi artificium inventum aut vulgatum, ore solo ad posteritatem venerit, id induisse naturam *mythorum*, qui perperam a multis confundantur cum fabulis, quum non sint nisi traditiones antiquissimae, accommoda-

date

date ad priscam cogitandi loquendique rationem expressae *). In his igitur mythis non modo antiquissimae historiae per traditionem propagatae vestigia, sed ipsa adeo philosophiae praeae ac religionum incunabula reperiri. Verum illas traditiones, quia servatae sint propagataeque non scripto, sed ore, multis fuisse mutationibus obnoxias, non formae solum, sed ipsius etiam argumenti. Progressivae enim vel a re in factum posita, vel ab aliquo philosophemate, narrantium repetitione exornatae, ampliatas, mutatas, oratione translata imaginumque et figurarum ope expressae, crebris prosopopoeiis, allegoriis, apologis ingeniosisque fictionibus vestitae sunt. Quare alia sunt *arbitraria* narrationum ornamenta censenda, alia *consilio* addita: unde *fabulae* processerunt, quae magnam partem non nisi mythi sunt consilio exornati. Ad ipsos autem mythos quod attinet, eorum triplicem constituunt classem: historicorum, philosophicorum, poetarum. *Mythus historicus*, ex illorum sententia, continet res antiquissimi temporis vere gestas, sed praeo cogitandi

*) Etsi res hodie, post Heynium, Vossium aliosque mythorum sagaces scrutatores, satis trita est: tamen non sine causis idoneis subieci verba GABLERI e libro paulo post memorando: *Mythen sind überhaupt Sagen der alten Welt in der damaligen sinnlichen Denkart und Sprache. In diesen Mythen darf man also nicht eine Begebenheit gerade so dargestellt erwarten, wie sie wirklich vorgefallen ist; sondern nur so, wie sie dem damaligen Zeitalter, nach seiner sinnlichen Art zu denken und zu schließen, vorkommen mußte, und in der bildlichen, optischen und dramatischen Sprache und Darstellung, in welcher eine Begebenheit damals nur vorgetragen werden konnte. Alle Erzählungen aus der Urwelt, so wie von dem ersten Ursprunge jeden Volks, müssen also nothwendig Mythen seyn; und je älter ein Buch ist, desto mehr Mythen muß es enthalten.*

gitandi loquendique mori convenienter expofitas mixtasque iudicii (*reflexionibus*), quae, pro ingenio iftius aevi, rurfus speciem faëtorum acceperunt. Eiusmodi mythum docent cognofci vel e contextu, vel ex ipfa ratione exponendi ornandique narrationem, quae confilium auctoris, rem tractandi hiftorice, patefaciat, vel ex argumenti interna verifimilitudine. Sequendam enim effe hiftoricam interpretationem, ubi nihil ei repugnet. Tali autem mytho non tradi narrationem rei, cuius omnes *περιπτώσεις* fic acciderint, quemadmodum et narrentur, et hiftorica fides poftulet; fed in effe quamdam velut hiftoricam bafin, cui fuperftructum fit mythicum, ut ita dicam, aedificium. Dempto involucro mythico, nudam apparere veritatem. Quodfi eiusmodi mytho poetica exornatio et amplificatio adiiciatur, aut fi plures mythi iungantur et quafi compingantur in unum; *mythum* enafci *poëticum*. Neque enim neceffe effe, ut a poëta inventus fit mythus; fufficere, fi additus ab eo fuerit ornatus, faëta compositio, admota lumina. Caeterum poëticum mythum vix deprehendi in omni antiquitate femitica: qui Genef. III. huc traxerint (quod LESSIUS et JUNGIUS fecerunt), plurimis fe fepiffie difficultatibus. *Mythus* denique *philofophicus* qui fit, facile cognofcitur inftituta comparatione cum hiftorico: oppofita enim vel iuxta fe poftita clarius elucefcunt. Quemadmodum igitur hiftoricus, de quo diximus, mythus a re progreditur in faëto poftita, meditationesque et iudicia, quibus infertis ampliatur, fecundo loco habet: ita philofophicus mythus, ex definitione illorum, ab ipsis exorditur meditationibus, faëtumque in fuam rem convertit. Ergo ubi meditationes de cauffis rerum vel de rebus moralibus in traditionem abierunt,

narra-

narrationisque habitum susceperunt, ibi *mythum philosophicum* agnoscunt. Iam aut philosophema inventum fuisse explicandae rei historicae, et, si originem spectes, historicum; aut factum, cui superstrueretur, confictum ingenio fuisse, ut philosophicis notionibus declarandis ante oculosque ponendis inferviret: unde cognatio quaedam oritur philosophici mythi cum allegoria et parabola, non negligenda interpreti: aut denique factum aliquod vetustissimum accommodatum fuisse ad sententiae philosophicae expositionem. Hinc sponte iudicari, unde factum historicum saepenumero auctum fuerit exornatumque variis additamentis, quae ut sint ad antiquissimum cogitandi loquendique morem attemperata, ita cum hoc comparari sedulo ad eumque, velut normam interpretandi, diligenter exigi possunt. In quo diversum esse *versionis* et *explicationis* officium: ab illa mythi materiem et formam plane reddi; ab hac materiem et formam caute distingui, materiem teneri, formam ex artis legibus iudicari debere. — Sic in antiquissimis monumentis, quae sunt Genes. II. III., non tam historicam deprehendi expositionem, quam philosophemata, quae vel suffulta historico fundamento et cum traditionibus priscis coniuncta fuerint, vel conversa in fitiones historicas, subinde in traditiones abierint. (V. GAMBORG *Nyssa, oder philosophisch-historische Abhandlung über Genes. II, III.* 1790. 8. PAULUS *Neues Repertorium für bibl. u. morgenl. Litteratur*, II. p. 212 sqq. HEINRICHS *Comment. de antiquo documento Genes. II.* Gotting. 1790. 8.) Narrationem de ortu plantarum, animalium et hominis continere antiquissimam philosophiam sapientis veteris, innixam observatione naturae; in descriptione paradisi inesse opinionationes de

de primaeva hominum felicitate vel de aurea mundi aetate, easque sic traditas et expressas, ut studium eluceat Semitarum, istum locum suis quam proxime admovendi regionibus; narrationem de linguarum confusione non exprimere factum, sed opinionis potius commentum, sive mythum, vel, quod fere eodem redit, philosophema de prima diversarum linguarum origine, quod mythi naturam successu temporis induerit, et veri speciem nactum sit ex Phalegi nomine maiorem. Saepe enim ex ipsa etymologia mythicum fuisse commentum procreatum, ut in nota narratione de ortu mulieris: alibi, ne vetus fama interiret, rei memoriam nominibus propriis intextam. — Verum ista omnia nunc quidem persequi uberius non licet, quoniam ad Veteris magis, quam Novi Testamenti interpretationem spectant: nec, nisi Auctoris observatione admonitus, illa tetigissem. Plura cupientibus commendamus scripta potissimum EICHHORNIANA. Vid. Ej. Programma, in quo *declarantur diversitatis linguarum ex traditione Semitica origines*, Gotting. 1783. 4. Ejusd. *Urgeschichte herausgegeben mit Einleitung und Anmerkungen von J. P. GABLER*, inprimis Vol. II. P. I. *Einleitung zum zweyten Theil der Urgeschichte* (Ald. et Nürnberg. 1792. 8.) p. 481 sqq. Contra Eichhornium disputavit C. G. HENSLERUS *Bemerkungen über Stellen in den Psalmen und in der Genesis*, Hamb. 1791. 8. Sed sententiam dixit Vir acutissimus in *Bibl. d. bibl. Litteratur* IV. p. 81 seqq. Add. I. p. 987 sqq. II. p. 712 sqq. et plura Bibliothecae illius loca. Cfr. F. W. G. SCHELLING *über Mythen, histor. Sagen und Philosophie der ältesten Welt*, in *Paulus Memorabilien* V. p. 1 sqq. W. F. HEZEL *Geist der Philosophie und Sprache der ältesten Welt*, Lüb. 1794. 8.

Exemplum talis mythi interpretandi exhibet SCHELLING *Antiquissimi de prima malorum humanorum origine philosophematis Genes. III. explicandi tentamen criticum et philosophicum*, Tubing. 1792. 4. coll. AMMON *N. Theol. Journal* Vol. III. P. I. — Ad *Encyclopaediam biblicam* (Vol. III. Goth. 1795.), *Hessii* aliorumque sat notos libros, in quibus vel de mythis singulis, vel de universa mythorum tractandorum ratione exponitur, intendisse digitum sufficiet. Ex iis denique, qui mythos hebraicos et graecos comparaverunt, nominabo SEIDENSTUECKERUM in *Hencke Magazin für Religionsphilosophie, Exegeſe und Kirchengeschichte*, Vol. III. P. I. no. III. E.]

3. *Dogmatici loci* tertium constituunt dictionis genus. Scilicet doctores alicuius disciplinae in tradendis ad intelligendum dogmatis, h. e. quum agunt hoc, ut doceant, ut explicant aliquid, non obiter et aliud agentes attingunt modo; propria dictione uti solent, nec tropos, nisi qui priorum naturam induerint, atque omnium minime duriores, adhibent. Quodsi *essentialia dogmatis* non aut dicerentur, aut capi deberent proprie; non foret dogma. Essentialia autem dogmatis sunt subiectum et praedicatum, propositione nexa et expressa; tum et argumenta, quibus firmatur dogma. Rom. VII. multi sunt tropi; sed de industria ibi traditur illud dogma: vitiositas humana magnam habet vim et praeponderat; homines vitiosi magis feruntur ad cupiditatem, quam ad legem. Atque hoc tamen debet proprie intelligi. Similiter in locis omnibus, qui sunt de sublata oeconomia Moisaica inter Christianos, cumulus est troporum, ut Ephes. II.; sed subiectum cum praedicato et argumentis propriam vim et significatum retinebunt. Itaque propositio

positio erit: oeconomiam Mosaicam sublatam esse propter doctrinam aut mortem Christi. Matth. XIII. primum parabola proponitur docendi causa, deinde per partes explicatio additur. Multo facilius sane iudicare licet de dogmaticis locis, ubi philosophi subtilius scribunt aphorismos aut demonstrationes. Sed hoc non potest expectari a popularibus scriptoribus, quales sunt, quibus N. T. libros debemus; in iis explicandis id cavendum est, ne, ubi dogmata exponunt, allegorias quaeramus.

His, quae exposita sunt, annexuit ERNESTIUS (§. 10.) duo exempla: alterum de baptismo, alterum de coena sacra. Matth. XXVIII, 19. verbum βαπτίζω capimus proprie, etsi alibi tropice dicitur, v. c. de miseris. Sed in isto loco proponitur *lex*: baptizate omnes gentes; qua lege et voluntate Christi nititur institutum baptismi inter omnes Christianos. Dicitur itaque ibi βαπτίζω de usu aquae factō in Christianorum inaugurationem. — Similiter verba, quae coenam sacram instituunt, Matth. XXVI, 27. 28., proprie sunt accipienda, ut et hic actus ille externus intelligatur, qui constat edendo bibendoque. Nam et hic est *lex*, qua instituitur aliquis ritus inter Christianos. Sed alibi id dicitur translato sensu, ut Joh. VI, 54. ubi est: inde fructum percipere.

XV.

Observationes de usu loquendi N. T. in tropicis et propriis.

Derivandae hinc sunt observationes quaedam de usu loquendi N. T. in tropicis et propriis. Sunt autem tres (§. 11. 12.):

I. De eadem re aliis locis alia verba usurpantur. Sicut igitur facilis est distinctio propriorum et tropico-

rum, ita tropica non minore negotio illustrabuntur e propriis. Saepe dicitur Deus patrum fecisse cum Abrahamo; sed dicitur Galat. III, 6., ubi de eadem re sermo est, Deus promississe Abrahamo bona. Quid inde? Tria. Primum, concède, alterum esse tropicum. Deinde, tropicum hoc explica e proprio, neu plus cogites in foedere, quam in promissione. Denique, haec habeas pro eadem re: permutantur enim. Licet insuper quaerere, cur promissio dicatur foedus. Id autem derivandum est ex usu hebraicae linguae. — Saepe futura olim felicitas describitur multis imaginibus: dicitur honor, gloria, coena, epulum, corona: sed dicitur eadem alibi σωτηρία aeterna. Concede igitur, istas esse imagines; explica ex propriis; habeas pro iisdem. Si vis, insuper caussam exquire, cur σωτηρία his maxime imaginibus describatur, et ductas illas reperies ab exemplis humanae felicitatis. Joh. III, 5. tropice dicitur, regenerari per aquam et spiritum; de eadem re proprium est Marc. XVI, 10. βαπτίζεσθαι. Ex hoc igitur explica illud tropicum, h. e. illam periphrasin baptismi, per quam exprimitur eius adiunctum. Poteris et hic insuper quaerere, unde illa hoc tropo sint expressa, ac reperies, fuisse hunc morem Judaeorum, ut de suo profelytarum baptismo ita loquerentur.

2. *Quum perpetuum est idem in omnibus de eadem re verbum, proprietas agnoscitur.* Ita reperimus ἀνάστασιν νεκρῶν; reperimus ἑγείσεται σῶμα; reperimus ζωοποιεῖται. Haec tria constanter dicuntur de eadem re, quae olim eventura est sub finem mundi. Quoties autem sic dicitur, toties proprie capiendum est; praesertim, quum haec res futura, his vocabulis semper appellata, describatur alibi clarius, Joh. V, 25. Omnes, qui in sepulcris sunt, audient iussum Christi et

et prodibunt resurgentes, alii εἰς ζωὴν, alii εἰς κέλευθον. Haec ut sunt satis liquida: ita ne semel quidem alibi vel obscurum fit indicium, tropica esse, quae in his verbis lateant. Ergo habeas propria. Quid ergo illi, qui dicunt, non ita fieri, non resurgere mortuos, hanc esse meram formulam loquendi? Quid hoc sibi vult? An verba sunt sine idea? At Christus his verbis usus est de se, ut agnosceretur Messias. Iam vero idem dicitur de Deo Patre, 1. Cor. VI, 14. An et hic est modus loquendi? An et hunc Judaei tantum opinabantur excitaturum esse mortuos? An dixit hoc Deus, ut pro Deo haberetur? — Sunt alii, qui ἀνάστατον νεκρῶν tropice capiant; ut non sermo sit de corporibus mortuis, sed ut tropice illi dicantur olim reversuri, nova plane corpora habituri. Sed cur tamen aliud substantivum substituunt intelligendo, idque per merum arbitrium?

3. Quum de diversis, at similibus tamen rebus, aut coniunctionem aliquam habentibus, idem modus loquendi usurpatur, proprie intelligendum patet. Sic ERNESTIUS certe expressit regulam (§. 12.), quae tamen vix possit valere in universum. Docebit id exemplum. Deus Israëlitis dedit panem coelestem; Deus Judaeis tempore Christi dat panem coelestem Joh. VI. Idem hic modus loquendi usurpatur; res sunt diversae; possunt hae res invicem comparari. Numne vero haec ideo proprie intelligenda sunt? De manna omnino, sed de Christi doctrina nullo pacto. — Rem igitur sic potius proponamus: *Res Veteris et Novi Testamenti invicem comparatas ita intellige, ne sit merus cogitandi modus, sed ut aliquid insit proprium (tertium comparationis), simile illi, quocum comparatur.* Eamus illustrando per partes. Subiectum propositionis nostrae erat: *comparari res V. et N. T. invicem, v. c.*

accedere ad Deum, accedere ad thronum gratiae, sacrificia laudis. Singula haec in Veteri Test. obvia, tribuuntur Christianis in Novo, ideoque similia sunt et coniunctionem habent. Praedicatum: *sic haec intellige, ne sit merus loquendi modus* (cui nihil rei subest), *sed ut insit aliquod tertium comparationis.* Ideo enim haec duo comparantur, ut cogitem aliquid, simile illi, quocum comparatur. Quodsi non inest tale quid, inanis formula relinquitur: aut si non inest aliquid simile illi, interpretatio fit per arbitrium. Accedere ad Deum, apud Iudaeos est: adire templum, sed corpore tantum. Apud Christianos: accedere ad Deum, sed mente tantum. Similitudo inest in cultu Dei. Nam ideo Iudaei templum intrant, ideo Christiani ad Deum accedunt, ut colant Deum. Pariter accedere ad thronum gratiae dicebatur apud Iudaeos de summo sacerdote, qui agebat id, ut veniam peccati adipisceretur. Nos etiam accedere ad thronum gratiae debemus, sed mente. Tertium igitur comparationis est: veniae impetrandae causa. Quamquam igitur est modus et cogitandi et loquendi Iudaicus; tamen non est merus modus, sed subest aliquid proprium, quod indagare nos et in quo subsistere oporteat. Quodsi dicamus, inesse tantum hoc: mentem elevare ad Deum, latiori sensu verba illa capiuntur, quam capi debent.

Quae haecenus proposuimus, exempla sunt liquida; nec est, qui in his aliter doceat. Transferamus autem nunc hanc observationem ad alia, quae non sunt aequae in promptu posita aut perspicua, nempe ad ea, quae de Christo dicuntur. Magna formularum copia versatur in talibus exprimendis, Christum esse sacerdotem, esse victimam, se obtulisse, intrasse sanctum sanctorum. Apparet, haec dici per comparationes a Iudaicis rebus ductas. Sed apparet etiam,
ne

ne inanis sit omnis illa comparatio, inesse rem debere, similem illius, quacum comparatur. Subest igitur res haec: Christum esse in peccatorum veniam mortuum. Quod apparet inde, quod scriptores sacri haec ita exprimunt, non tantum in epistola ad Hebraeos, sed et alibi. Si ita res habet, pariter concludamus ex illo: res inest similis illi, quacum comparatur. Sumamus, exprimi haec: Christum confirmasse sua morte doctrinam. Quid quaeso similitudinis intercedet hanc inter ideam: moriendo confirmat doctrinam, et illas Judaicas de victimis piacularibus, quae offeruntur? Ne umbra quidem est similitudinis.

XVI.

IV. *Considera contextum orationis.*

Aliud est, in primisque grave, tractandorum troporum praeceptum, *considerandum esse orationis contextum* (§. 14.). Quoties autem dicimus, iudicandum aliquid esse ex orationis serie, toties intelligimus *antecedentia et consequentia*. Sic apud nos verbum *ausschweifen* tum de eo occurrit, qui vitiis est deditus, tum de loquente: quid sit in quoque loco, contextus indicat. Qui leget Ephes. V, 14. *expergiscere, tu qui dormis, surge e mortuis; facile sentiet e contextu orationis, dici haec improprie de vivo, et sensu quidem hoc: redeas ad te, incipias cogitare, quis tu sis.*

Ad contextum etiam pertinent *epitheta, adverbia, aliaeque determinationes, modum rerum et naturam exprimentes* (§. 13.). Sic ubi dicitur *domus spiritualis*, *epitheton* indicat, esse tropum et intelligi templum, ubi Deus colitur. Vbi aliquis *πνευματικῶς* circumcisus, *πάλιν* natus, *ἄνωθεν* genitus dicitur, *adverbia* indicant, quorsum haec pertineant. Quando Cicero

Ariftoelem dicit flumen aureum *orationis* fundere, *determinatio* prodit tropum. Fideles dici tropice filios Dei et generatos a Deo, patet, quod dicuntur generati *per doctrinam veram*, quod dicuntur filii facti *per fidem in Christum*, Galat. III, 26., denique quod alibi *ὁ Θεός* iis tribuitur. — Sic et potiffimum *parallelismus membrorum* referendus est ad contextum orationis, ut adminiculum interpretandi.

Proderit autem haec de contextu observatio potiffimum in iis tropis, qui multiplicem habent comparisonem. Ita quum Christiani dicuntur *flii Dei*, num intelligantur grati Deo et dilecti, an Dei similes, an denique Christiana libertate utentes, ut Galat. IV. init., unice pendebit ab orationis contextu. Multiplicem etiam comparisonem habet tropus: *novus homo*. Nam ubi de singulis dicitur, indicat morali sensu novum, in melius mutatum. Sed usurpatur quoque tropus de nationibus integris, Judaica et pagana, ut Ephes. II, 15., quae, pristina deserta religione, novam susceperant. Denique Paulus 2. Cor. IV, 16. dicit, se quotidie exterius corrumpi, interius renovari. In quo loco non est sermo de morali corruptione aut innovatione; dicitur potius hoc: quotidie minuuntur vires corporis, sed mens mea, interior sensus, in dies fit maior, fortior, constantior. — *Fermenti* tropus duplicem habet significationem; interdum enim cum errore (Matth. XVI, 6.), interdum cum scelere (1. Cor. V, 6.) comparatur; sed utroque in loco iuvatur interpretis additis determinationibus.

XVII.

V. *Considera historiam.*

Saepe etiam *historia* ostendit, quid, et quo sensu aliquid sit tropicum. Sic de Christi adventu, regno, impe-

imperio, hostibus multa et varia dicuntur. Sed historia docet, eum venisse etiam ad excidium Hierosolymorum, imperare et regnare late propagando religionem &c. Dicit Christus Matth. X, 34. velle se μάχαιραν βαλεῖν, ideoque venisse. In parallelo loco Luc. XII, 61. se venisse ait εἰς διαμερισμόν, discordiae causa. Ergo parallelum illud: proiicere gladium, erit sic intelligendum: discordiam efficere velle ac veluti ferere certamina. Sed quo sensu efficere voluit discordiam? Historia docet, doctrinam Christi divisisse et disiunxisse a se invicem gentes et familias, ut alii sequerentur, alii non; alii alios vexarent &c.

XVIII.

VI. *Considera nexum doctrinae.*

Vt vis tropicae cuiusdam dictionis appareat, interdum quoque prodest, *nexum doctrinae considerare*. Etiam ὁ Θάνατος dicitur ἐχθρὸς τοῦ Χριστοῦ, et ab illo vinci aut victus esse. Nonne autem ex nexu doctrinae intelligenda sunt omnia, quae ostendant, morte eiusque necessitate impediri felicitatem sectatorum Christi; molestia illa necessario perferenda effici, ut plena non fruantur felicitate? Vinci autem illum adversarium, Θάνατον, tradit passim doctrina, quae de reditu hominum in vitam nos edocet: vincitur itaque metus illius adversarii eo, quod homines revocabuntur in vitam omnisque mortalitas sublata erit. Pariter nexus doctrinae, quae in Veteri et Novo Testamento est proposita, saepe ducit ad originem talium troporum reperiendam et sensum recludendum. Quando enim de Christianis occurrunt talia, esse domum, esse lapides, sacerdotes esse et regis sacerdotes (1. Petr. II, 11.); nonne haec omnia ducta sunt e Veteri Testamento?

XIX.

In iudicandis tropis etymologiam non esse urgendam.

Sed in omni hac dictione tropica iudicanda ea diligenter est adhibenda cautio, *ne in explicandis tropis eliciamus tertium comparationis ex etymologia*, h. e. ex prima verbi significatione (§. 16.). Causae vero, cur non sit urgenda etymologia, non latent in obscuro. Nam

I. prima verbi significatio saepe plane evanuit et obsolevit. Sic v. c. *religio* dicitur, auctore Cicerone, a religando, quoniam hominem quasi religet, obstringat et obliget Deo. Quis inhaereat his? Pariter *superstitio*, eodem Cicerone testante, proprie exprimebat preces parentum pro vita longiore liberorum; preces parentum, ut habeant filios superstites.

II. Vfus loquendi indicat, primam verbi vim non spectari. Sic etsi *providentiae* fit per etymologiam, curare, ne quis quid damni capiat; tamen usus indicat, non spectari hoc in Dei providentia, sed eam patere latius.

III. Analogia linguae non admittit, ex etymologia omnia derivare, aut respicere primam verbi vim. Exemplum eius rei luculentum est verbum ὀρθοτομεῖν, quod 2. Timoth. II, 15. tantum occurrit. Legitur ibi: ὀρθοτομεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Prima vis verbi est *recte secare*, quod compositio illius sponte docet. Nunc autem diceretur *recte secare τὸν λόγον τῆς ἀληθείας*. Id quia non potest physice intelligi, fecerunt inde sectionem logicam vel divisionem dialecticam, qua λόγος Dei dividatur in species quasdam. Commentum hinc sunt distinctionem legis et evangelii, volueruntque locum sic capi: *distingue doctrinam in legem*

legem et evangelium. Docuerunt praeterea, doctorem religionis dividere doctrinam *recte*, si lege utatur apud nondum converfos, evangelio autem apud eos, qui iam converfi sint. Patet, hanc omnem demonstrationem niti etymologia. At λόγος ἀληθείας est evangelium ipsum; scribitur enim ad doctorem evangelii. Hinc evangelium non potest rursus dividi in legem et evangelium. Docet potius analogia linguae, ὀρθοτομεῖν esse *rectum doctrinae sensum tenere aliisque tradere.* Quomodo id docet? 1) Coniugatum verbum est ὀρθοτομία, nempe ex illo verbo derivatum substantivum. At ὀρθοτομία apud antiquos est ea, quae hodie orthodoxia vocatur. Iam si substantivum indicat per loquendi usum *rectam sententiam de doctrina*, sequitur, ut et verbum indicet *recte sentire de doctrina*, non ἑτεροδοξεῖν. 2) καινοτομεῖν denotat novas opiniones de religione suscipere et spargere. Analogum est illi ὀρθοτομεῖν, propter compositionem ex adiectivo et verbo τέμνειν. Sed ubi analogo formatio, ibi et analogo significatio. Iam vero καινοτομεῖν non est facere divisionem novam, sed sentire novo modo, usurpaturque apud Graecos etiam de rebellibus, qui novam in civitate calcant viam. Hinc explicandum ὀρθοτομεῖν eadem ratione. Fundus autem horum troporum is est usus loquendi, quo dicunt ὀρθὴν ὁδὸν τέμνειν, καινὴν ὁδὸν τέμνειν. *Viam secare est facere viam et iter — viam rectam aut novam secare erit recto aut novo tramite incedere, ac respectu doctrinae, sentire recte, sentire nova.* Atque sic etiam veteres acceperunt: nam Versio Vulgata habet *recte tradere doctrinam veri.*

XX.

Videndum, an tropus accurate intelligatur.

Alia est admonitio haec: *ne satis sit tropum intelligere utcumque, sed videndum, an accurate intelligatur* (§. 17.). *Accurate* — h. e. 1) ita, ut interpretatio exhauriat tropum, vel ut exprimat tropum adaequate, quemadmodum Logici dicunt; 2) sic, ut ponatur tertium comparationis, ad hunc locum, in quo versor, pertinens. Qui non sic intelligit locum, intelligit eum tantum *utcumque*. Vtrumque illustrabimus exemplis.

I. *Interpretatio exhaurire tropum debet.* Homines, non ad scholae subtilitatem docti, si quaerantur, quid significet *esse novum hominem*; respondebunt, esse eum, qui pie vivat. Nil dicunt falsum; sed non exhauriunt rem. Nam est ante omnia etiam pia mente esse, pie sentire; tum pie vivere. Hoc demum erit *adaequate* tropum exprimere: nam notio adaequata est, quae partes singulas et rursus partium partes continet. Quaeramus, quid sit *Christum nos redemisse*; dicent illi, ab aeterna miseria Christum nos liberasse. Rursus non adaequata est notio. Nam redemit nos etiam ab ignoratione, ab imperio cupiditatum flagitiorumque, a poenis huius quoque vitae. Quaeratur, quid sibi velint, ubi se *aedificatos* libro legendo dicunt; respondebunt, se acriter commotos esse inter legendum. Nihil falsi dicunt, sed non adaequate. Nam qui liber aedificat, is prodesse debet ad plura, quam ad motus subitaneos quosdam excitandos.

II. *Tertium comparationis pertinere ad eum locum debet, in quo versor.* Igitur non quaerendum, quae expressa esse possit comparatio, sed quae debeat; neque ex pluribus comparationibus temere arripienda est,

est, quae forte in oculos incurrit. Dixit Jacobus duobus tantum epistolae suae locis *hominem διψυχον*, cap. I, 8. IV, 8. Vi verbi est homo, qui duas habet mentes. Sic ensis *διτομος*, domus *διθυρος*, alia. Verum id significare potest hominem simulatorem et dissimulatorem, qui veluti duplicem animum habeat; potest significare fallacem, vafrum et callidum, quem poeta dixit duplicis ingenii hominem. Sed apud Jacobum ista voce notatur homo dubius, anceps, nihil certi habens, quod teneat. Idque dicitur tum de eo, quod hodie aliquis fidit Deo, cras diffidit, tum de dubitatione et instabili ratione vivendi, ubi aliquis nunc probitati, nunc improbitati studet. Iam non quaeritur, quid esse possit tropus, sed quid sit hoc loco, et quid esse debeat.

[Cfr. HEGELMAIERI *de dictione tropica etiam scripturae s. libri III. Tubing. 1779. 8. MASCHO Unterricht von den bibl. Tropen und Figuren. E.*]

XXI.

Allegoriae notio et variae appellationes.

Allegoria est modus exprimendi integram sententiam ita, ut loco rei, quae ipsa dicenda erat, ponatur res illi similis. *Integra sententia* indicat id, quod nobis est *ein ganzer Gedanke*, ideoque vel propositio integra, vel explicatio uberior rei alicuius integrae. Urgeo hoc, ne tantum intelligatur *unum* vocabulum, ut in quo metaphora esse potest, allegoria non potest. Eam vero sententiam dixi exprimi sic, *ut pro re, quae ipsa dicenda erat, ponatur res ei similis*. V. c. non est consentaneum, liberis eripere panem eumque proiicere canibus. Patet, hanc esse *integram* propositionem. Sed noluit Christus id dicere, quod verba per se sonant; voluit

voluit similem illi rei rem intelligi, nempe hanc: non debent indigenis beneficia detrahi et tradi extraneis. — Notum illud est: εἰ ἐν τῷ ξύλῳ ὕγρῳ ταῦτα ποιοῦσιν, ἐν τῷ ξηρῷ τί γένηται; Voluit hoc Christus intelligi de hominibus probis et malis. Si probi tam misere tractantur, quid fiet tandem improbis? Magna est copia talium proverbiorum; v. c. debemus cum Christo mori, cum eo surgere. Quod rursus non dicitur proprie aut physice, sed modo allegorico.

Quemadmodum autem hoc de verbis valet et oratione; ita etiam de factis: unde *facta allegorica* nascuntur. Ezech. XXVII, 15. iubetur Propheta duas parare tabulas; alteri inscribere nomen Israëlis, alteri Judae nomen; has tabulas compingere accurate et unire, ut videantur una, easque ita unitas ostendere populo. Fecit hoc Propheta, ut per factum hoc exprimeret factum huic simile: fore, ut et Judaei et Israëlitae redeant ab exilio in patriam fiantque unum regnum coniunctum, quod post Salomonem in duas partes scissum erat. Pariter quod Christus lavit interdum Apostolorum pedes, fuit et hoc allegoricum factum. Lavit enim, non ut lavaret, sed ut doceret suo exemplo, versandum esse in ministerio aliorum hominum. Addam aliud exemplum ex historia. Tarquini Superbi filius quum legatos ad patrem misisset quaesituros, quomodo civitatem Gabiorum sibi subiiceret; ille ne verbum quidem respondit, sed in hortum eos deduxit. Ibi inambulans et alia multa confabulans, interdum capita papaverum baculo decussit. Reversis ad Tarquini filium legatis, quid, ait, pater mihi suavit? Illi, nihil ipsum respondisse, sed ista fecisse ambulantem in horto. Hic loco rei, quae dicenda erat, fiebat res alia; et filius probe animadvertabat, procerum capita gladio esse demetenda.

[De

[*De factis Prophetarum allegoricis seu parabolis propheticis*, quarum pleraeque actionem fictam narrant, aliae coniunctae sunt cum actione vera, sed ita, ut narratio eam amplificet, exornet eiusque sensum declaret, pulcre differuit C. F. STAEUDLIN *über die symbolischen Handlungen der Propheten, in Neuen Beyträgen zur Erläuterung der biblischen Propheten*, Götting. 1791. 8. p. 125-240. E.]

Quod fieri vidimus tum verbis et oratione, tum etiam factis, idem fit *per opera artis et ingenii*, v. c. per gemmas, statuas, tabulas pictas &c., in quibus multa sunt allegorica. Sic Apollo imberbis, semper iuvenis, exprimit et adumbrat solem semper iuvenilem, numquam senescentem. Vbi pingitur seges, cuius calami fracti sunt grandine atque haec tabula picta suspenditur in monumento sepulchrali principis iuvenis; ostenditur, spem patriae praemature ereptam et sublatam esse. Subest igitur aliquid figuris, quod spectandum est magis, quam figurae ipsae. Hinc et WINCKELMANNUS integrum opus scripsit de Allegoria in artis operibus, [*Versuch einer Allegorie besonders für die Kunst*, Dresd. 1766. Plures scriptores, de allegoria exponentes, laudavit BLANCKENBURGIUS ad Sulzeri Doctr. Artium Vol. I. p. 57 sq. 71 sq. Inprimis vero hic conferenda est MORI dissert. *de causis allegoriae explicandae*, in Ej. Dissertatt. theol. Vol. I. p. 370-393. E.]

Quodsi eadem est indoles allegoriae, sive in oratione, sive in factis, seu in operibus artis occurrat; videmur sane tenere essentiam illius seu essentialem characterem.

Licet iam intelligere et nomen allegoriae, et alia huic similia. Nimirum in ἀλληγορία proprie
ἀλλο

ἄλλο ἀγορεύεται, *aliud dicitur*, h. e. subest aliud quid, simile huic, quod verbis auditis mente concipitur. Est etiam inde, quod allegoria nominatur ὑπόνοια: debemus enim aliquid ὑπονεῖν, *subintelligere*. Reperitur hoc in *Plutarchi* libello de poëtis aud., ubi varia de allegoria differuntur. Dixerunt etiam τὸ μυσικόν, quoniam in allegoria est aliquid *occultatum*; nam sub involucro formulae, facti, statuae latet aliquid occultum. Hinc qui librorum sacrorum locis sensum tribuerunt *mysticum*, tribuerunt illis allegoricum, ut semper intelligeretur aliud quid, quam legeretur. Denique etiam dicuntur talia *symbolica*; quoniam sunt signa rei alicuius. Sic habemus facta *symbolica*; habemus in operibus artis numos *symbolicos*, gemmas *symbolicas* &c. Et omnis illa ars hieroglyphica Aegyptiorum vocata est lingua mortua *symbolica*. Exstat liber integer prisca scriptoris, qui inscribitur *Horapollo*, in quo est descriptio et explicatio hieroglyphicarum figurarum.

[Sunt et alia nomina huic allegorico dicendi generi imposita. Veluti τὸ αἰνιγμα, quia *tekte* indicatur aliquid, simile huic, quod dicitur: τὸ ἡδικόν, quia res in facto positae, similitudine observata, mutantur in disciplinam conformandi animi et ad intelligendum, et ad agendum. E.]

Iam proclive erit iudicare, metaphoram discerni ab allegoria. Illa enim in uno verbo subsistit; haec exprimit integram sententiam.

XXII.

Nullam allegoriam ex omni parte spectandam esse.

His praemissis, videamus de interpretanda allegoria. Neque vero hic sermo est de praeceptis illis
rhetor.

rhetoricis, quae traduntur, v. c. manendum esse in allegoria seu metaphoram continuandam, ut v. c. dicendum sit: *flamma civitatis exstinguitur, non abrumpi-tur*, et quae sunt his similia. Nos hic ordiamur ab observatione, quae vim principii habeat: *nulla alle-goria est ex omni parte spectanda*. Nam id, quod confertur, et id, quocum confertur, non ut simillima proponuntur. V. c. in illo: non decet liberis eripere panem et proicere canibus, inepte a multis et ab-sone quaesitum est, cur hic extranei, qui non Judaei sunt, dicantur canes. Quippe homines omnes, in vita communi utentes allegoricis verbis, aut ἀλληγο-ρικῶς fingentes artis opera, una tantum ex parte vo-lunt intelligi, quod comparant. In illa picta tabula, quam commemorabam de segete et grandinibus, varia dici possunt de longitudine et brevitate et apici-bus calamorum, de aliis bis terve fractis: sed his omni-bus nunc non est locus. Potest etiam medius inter illos flosculus stare, et ipse confractus; possunt alia adventicia addi penicillo pictoris, sed ea non sunt sin-gulatim interpretanda. Manet illud, spem agricolis ereptam transferri ad patriam aut civitatem, cui spes sit erepta praematura morte principis iuvenis. Idem valet de oratione. In qua quod similiter confirmat omnium hominum consensus, idem confirmat addita interdum explicatio. Non raro enim scriptor ipse explicando declarat, velle se allegoriam intelligi de una tantum re. Christus dixerat, non egere valen-tes medico, sed aegrotos; addit: sic ego non veni, ut vocarem ad μετάνοιαν pios, sed impios. Quis hic ordiatur longam de Christo medico disputationem, aut omnia, quae de medico dici possunt, ad Christum transferat?

XXIII.

Allegoriae tractandae praecepta.

Ab hoc principio, quod posuimus, veniamus ad praecepta tractandae allegoriae, quae singulatim illustrabimus.

XXIV.

I. *Consilium allegoriae universae indagandum est.*

Allegoriae universae consilium, quod ante omnia indagandum est, facillime reperitur tum, quum ea inferitur orationi, ex qua consilium intelligi potest (§. 18.). Indagandum igitur est ex *orationis contextu*, sed id aliis in locis aliter fieri potest. Contextus enim primum continetur *antecedentibus* et *consequentibus*. 2. Tim. II, 20. legitur hoc: in ampla domo non sunt tantum vasa aurea et argentea, sed et lignea et testacea; alia pretiosiora, alia minus pretiosa. Iam quia scriptor non hoc dicere vult, quod verba per se indicant; patet, eum esse allegoria usum, cuius consilium detegendum sit iuvante contextu. *Praecesserat* autem v. 15: esto strenuus ac probus religionis Christianae doctor, vites errores. E quo apparet, sermonem esse de doctoribus. Iam domus ampla, in qua sunt varii generis vasa, indicabit coetum Christianum, in quo sunt doctores varii variique pretii. *Additur* hoc: separa te a doctoribus falsis; sis tu supellex pretiosa, utilis possessori; sis ad omne officium promptus paratusque. Ergo rursus non de supellectile agitur, sed de doctoribus. Itaque consilium allegoriae tendit huc, ut doceatur, non omnes, qui doceant, esse eiusdem pretii, et ut hinc admonitio aliqua fluat.

Quemadmodum e tali contextu intelligitur allegoria; ita etiam *ex occasione allegoriae*, quam contextus

tus indicat. Quaesierat aliquis, interrogaverat, erraverat; traditur allegoria ad respondendum, ad errorem corrigendum, et erudiendos homines. Joh. VI. de edendo pane multa proponuntur: fruendum esse Christi institutione, ut, sicut pane fruente, inde fructum capiamus. Occasio rem sic potissimum exprimendi traditur v. 21. Maiores nostri ederunt in deserto manna, panem coelitus datum. Ego, inquit Christus, sum panis coelestis. Sponte intelligitur, in Christo edendo cogitandum esse idem, quod in pane edendo, adeoque τὸ frui, seu fructum capere. Tamen fuere, qui verba illa ad coenam sacram referrent, quasi proprie et historice de edenda carne et sanguine bibendo ageretur.

Quoniam e contextu intelligitur allegoria, ideo et *addita explicatio* saepe indicat scopum et interpretationem. Nec mirabitur quisquam, nos referre ad contextum hanc explicationem, utpote quae addatur in ipso contextu. Luc. V, 21. Christus una comederat cum portitoribus scelestisque hominibus. Additur: aegroti non egent medico, cum hac explicatione: non veni, ut probos cohortarer ad *μετάνοιαν*, sed improbos. Cognito scopo, cognita occasione, cognita explicatione, sponte patet allegoriae sensus. Matth. XXI, 43. agitur de lapide illo, qui ἐγένεθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. Inter mediam illam allegoriam haec sunt: ἀρθθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ: quia reiecit lapidem illum, non eritis amplius populus Dei. Hoc quum addatur, elucet, quo sensu reliqua dicantur de frangente aut comminente lapide. Caeterum ea explicatio interdum *verbo tantum* additur. 1. Thess. V, 8. iubemur induere thoracem et galeam; additur explicationis causa: galea spei, thorax fidei et amoris. Sensus igitur tropi: fide, amore et spe praepara te, ne damnum capias.

Interdum allegoria proposita etiam *per partes* explicatur ab ipso loquente. Sic allegoria illa de femine, in agro arenoso et in tellure valde fertili sparso, explicatur deinde per partes. Hic sane facilis prodit sensus: varium effectum habet doctrina divina in variis hominum animis. Ephes. VI. multa sunt de armatura Christianorum; nominantur ocreae, gladius, thorax, cingulum, scutum, ensis. Esse haec allegorica, dubitari nequit. Praecessit: estote firmi fortesque, Deo adiuvante. Nunc id per partes eundo scriptor explicat, sed addit in quovis, quid velit intelligi; v. c. ensen esse doctrinam Dei, cingulum esse integritatem, scutum esse fidem &c. Et sane explicatio optabilis est tali in loco, cuius allegoria explicari nequit ex certo quodam principio.

Porro contextus interdum *obiter* addit vocabulum aliquod *proprium*, e quo diiudicari omnis allegoria possit. Joh. XII, 36. per breve adhuc tempus lumen vobis interest — unum mox improvise adspergitur vocabulum proprium: *credite* in lumen. Hinc apparet, lumen esse doctorem; apparet etiam, in tenebris versari esse, versari in ignoratione. Matth. V, 14. vos estis lumen generis humani; non potest urbs occulta esse, quae in monte sita est &c. Additur tandem: ut homines videant vestra recte facta et sic celebrare Deum Patrem discant. Ex illis *ἔργοις καλοῖς*, quae instar sunt clavis totius loci, concludo, sermonem esse de virtutis studiosis, qui praebere aliis exemplum debeant. 1. Petr. V, 8. monentur Christiani esse sobrii, vigilare; circumire enim adversarium instar mugientis leonis, qui deglutire eos cupiat. Additur: non vobis tantum, sed omnibus vestris per orbem terrarum fratribus evenient eadem calamitates. Nonne igitur summa totius loci erit huc referenda, parari

parari ac frui Christianis multas calamitates, adversus quas parati esse debeant?

Etiam per ἐπιφώνημα adiectum indicatur interdum explicatio. Quale illud est in parabola: multi sunt vocati, pauci electi; primi erunt ultimi. Ad hoc veluti caput rei refer omnem allegoriam; si qua huc referre nequeas, ea sunt adventicia, quae accesserunt non tam comparandi, quam ornandi delectandive causa.

Denique indicatur et contextus *synonymo*. Vt in illo, Joh. VI, 35. qui bibit, non sitiet; *qui in me credit*, non esuriet.

His rationibus, quas exposuimus, si consilium allegoriae reperiri nequeat, dubito, reperiri posse: ac tum cogitur unusquisque agnoscere ambiguitatem allegoriae.

XXV.

II. *E verbo primario, proprie reddito, allegoria diiudicanda et explicanda est.*

Hoc altero praecepto id nobis volumus: *videndum esse, quod sit verbum primum, eiusque vis quo verbo proprio exprimi possit: ad eius sensum caetera eiusdem verba tropica omnia referenda et ei convenienter explicanda.* (§. 19. coll. §. 14.) Est autem *verbum primum* allegoriae illud, in quo est fundamentum et causa, cur omnia hoc loco per hanc maxime imaginem exprimantur. Agnoscitur illud verbum primum tum ex *scopo*, tum ex *explicatione*, tum ex *ipsa re*. De scopo et explicatione antea vidimus. Nunc addamus, quod ultimo loco diximus. I. Cor. V, 6 sq.

de fermento dicitur sic, ut cohortatio ad pietatem continueatur toto illo loco. E contextu enim patet, consilium esse allegoricae admonitionis, ut Corinthii puri sint ab vitiis et inde natis peccatis. Occasio allegoriae erat, quod tulerant impune hominem libidinosum. Iam quum dicit scriptor: nonne nostis, parum fermenti totam massam fermentare? et reliqua omnia ad eandem accommodat imaginem; consideratio notionis primariae facile ducit ad hunc sensum: unus homo perversus omni societati esse et fieri potest noxius exemplo. Addit praeterea scriptor ipse breviter explicationem: nam dicit ζύμη κακίας καὶ πονηρίας, et quae sunt reliqua. Hinc εορτάζειν non est diem festum celebrare; haec enim est propria significatio, quum requiratur tropica; sed Deo servire, Deum colere, Christianum esse, ita scilicet, ut ab omnibus pristinis vitiis purus sis Deumque vera sanctitate colas. Occurrit ibidem et hoc: pascha nostrum iam mactatum est, addita explicatione: *Christus*. At hic mortuus est. Quis dabitet igitur sensum totius loci redire huc: *Nach Christi Tode müssen wir fehlerfrey und tugendvoll Gott zu verehren suchen*. Pariter in illo loco: destruite hoc templum et intra triduum reaedicabo, primum verbum *templum* est mutandum in proprium: *corpus Christi*, suadente id historia, et ad illud deinde omnia referenda.

Huic praecepto annectamus aliquod scholion: *Non consentaneum est, alias partes proprie, alias tropice in allegoria interpretari*. 1. Cor. III, 13. totus locus est allegoricus; etenim occupatio doctorum religionis cum aedificantis occupatione comparatur. Hinc coetus Christianus appellatur aedificium; doctores in coetu architecti; alios ponere fundamentum, alios superstruere huic fundamento; superstruere alios
aurum

aurum et argentum, alios lignum, stipulam &c. Sensus, qui in his lateat, in promptu est: Coetus instruitur per doctores, per alios ab initio; per alios ulterius ducitur; alii bonas et utiles res (verum), alii res inutiles (falsum) tradunt. Docebit futurum tempus, quid quisque superstruxerit, h. e. temporis successu apparebit, quid verum, quid falsum fuerit, quid utile, quid inutile. Labor eius, qui laboravit inutile, qui falsum docuit, cremabitur, interibit, desinet tandem; ipse vero servabitur *ὡς διὰ πυρός*, h. e. sic, ut magnae miseriae ipsi sint subeundae: non sine magnis miseriis prudentior evadet. At Pontificii in hoc loco, qui totus est allegoricus, unam hanc notionem, quae tamen cohaeret cum allegoria, intelligunt proprie *ignem*, explicantes de purgatorio igne. Qui quantopere faciant contra regulam, quam posuimus, sponte intelligitur.

Huius autem neglectus regulae multa alia falso probantia dicta in consuetudinem traxit. V. c. Paulus 2. Cor. X, 5. sibi rem dicit fore cum adversariis suis, qui mentiendo criminari eum studebant. Quod his verbis exprimit: se cum iis praelium gesturum, castella illorum destructurum, ipsorum consilia ducturum captiva. Omnia sunt allegorica. Vult Paulus refutare mendacia et criminationes adversariorum suo tempore, consilia illorum ducere captiva, h. e. irrita facere verbis, factis. At haec consilia intellexerunt de ratione recta, quasi illa dicatur refutanda.

XXVI.

III. *In allegorico loco consulenda historia est.*

Quae ERNESTIO praeunte illustravi duo praecepta, quia non sufficere videntur ad omnia loca alle-

gorica explananda, duo alia subiungam. Ac primum quidem in allegoriis dico *consulendam esse historiam, quae sola interdum explicare allegoricum locum doceat.*

Matth. XIII, 31. Simile est regnum coeli grano sinapi, quod aliquis in agro ferit: quod est omnium feminum minimum. Vbi autem progerminavit, fit magnus frutex et arborefcit, ut etiam aves nidulare in eius ramis possint. V, 33. Simile est regnum coelorum fermento, quod mulier aliqua in massa subegit, donec tota massa fermentata sit. Nihil additur explanationis causa. Quis est scopus? Assuefacere vult Christus discipulos suos ad allegoricos sermones interpretandos. Ex hoc consilio scriptoris non possum assequi allegoriae sensum. Nec possum hic dicere, quid sit verbum primarium. Nullum igitur aliud interpreti relinquitur adminiculum, nisi *historia*. Sed quia Christus de ecclesia loquitur, debeo consulere historiam ecclesiae, quae a parvis initiis excrevit in pernagnum aliquem coetum, qui per totum propagaretur terrarum orbem. Ita facilis est allegoriae explicatio. — Joh. ult. 18. scriptor ipse digito monstrat, historiam adeundam esse. Sermo est de Petro: Dico tibi, te iuniorem cinxisse temet ipsum, et ambulavisse, quocumque velles; sed ubi ad senectutem perveneris, extends manus, et alius te ducet, et invitum te ducet eo, ubi tu non voles ire. Additur v. 19. Haec dixit Christus significans, quo mortis genere Petrus obiturus esset. Historia vero indicat, Petrum violenta morte sublatum esse.

XXVII.

IV. *Consulenda etiam natura rei.*

Deinde aio, *consulendam quoque esse rei naturam, ut ex hac appareat, quo tendat omnis comparatio et*
quid

quid proprie subsit imaginibus. Matth. V, 13. Vos estis sal terrae: si sal perierit, quamnam re salietur? non prodest, sed abiicitur et occultatur ab hominibus. Christus hoc dicit discipulis, monendi consilio. Sed quid sibi vult haec admonitio? quod est verbum primum? Verbum primum est *sal*. Id quo verbo proprio possum interpretari? Hic natura rei consulenda est, quae intelligere me iubet sal corrigens saporem, sapidos cibos reddens. Iam patet, quo sensu discipuli dicantur sapidum reddere, corrigere: fuerunt enim doctores, a quibus alii correcti sunt et meliores redditi. Prohibet ex his tandem haec paraphrasis: vos estis illi, per quos alii meliores reddi debeant et tamquam sapor humani generis iniucundus corrigendus sit. — Luc. V, 36. Vestimento novo nemo affuit pannum veterem, ne novus pannus una cum vetere rumpatur. Nihil additur explicationis. Praecesserat id: cur tui discipuli non solent multum ieiunare, sed vivere laxius et liberius? His respondet ad istum modum. Nihil hic in viam ducere potest, nisi natura rei. Iam cur agimus sic in communi vita? quoniam nemo facile et libenter *inepte* agere solet, ut id, quod agat, alienum censeatur a loco, tempore, re, personis. Igitur quoniam, ait Christus, nemo in vita communi solet libenter agere inepte, ego nec discipulos meos sic agere volo. Neque enim opus iis est ista duritie. Veniet tempus (v. 34.), quo satis duriter iis vivendum sit: tum satis habebunt molestiarum; nunc res, tempus, locus id non postulant. — Haec ita accepta procul dubio melius cohaerent cum proposita quaestione, quam si in illis allegoriis quaeritur hoc: Testamentum Vetus non debere cum Novo confundi, neque vicissim. Cui enim bono id hic diceretur?

XXVIII.

Parabolaë notio.

Necesse non erit, ut multa de *parabolis* præcipiamus, quum eadem fere de his valeant, quae sunt de allegoriis dicta. Itaque res omnis redibit ad haec duo: primum, ut de notione parabolarum moneamus, deinde, ut explicationem earum cautiorem commendemus. Ad notionem quod attinet, linguae quidem graecae consuetudine quaevis comparatio in oratione obvia parabola dicitur: quales novimus esse in poëtis praesertim et oratoribus. Pariter in graeca V. T. versione *παραβολή* dicitur, quicquid habet aliquid in dicendo obscuritatis, ut indigeat explicatione; ut sunt sententiae, proverbia, aenigmata et alia his similia. Ponamus itaque, *parabolam* interdum nihil esse, nisi quod nos exemplum appellamus, interdum vero totam narrationem.

I. *Parabola est exemplum.* Luc. XV, 3. Christus dixisse fertur *παραβολήν*: si quis centum ovium possessor amiserit unam, nonne quaeret et de inventa laetabitur? Exemplum est e vita communi petatum. Additur etiam applicatio: Similiter coelum laetabitur de converso aliquo homine. Sunt vero aliae parabolaë eiusmodi, exemplorum vim habentes, quibus nihil addatur explicationis. Matth. XIII, 3. legitur, Jesum proposuisse parabolas plures, inter caeteras et hanc: Simile est regnum coelorum thesauro &c., simile etiam est mercatori ementi gemmas; is nactus aliquam valde pretiosam, relictis reliquis, unam hanc emit. Haec nonne sunt exempla ex communi vita petata? Ad explicationem vero sensus communis ducit. Ipsa enim natura rei duce exemplum applicamus ad aliud, cuius illustrandi causa allatum est.

II. *Parabola est narratio instituta certo modo ob consilium certam rem docendi.* Narrationem dicimus institutam certo modo (*bestimmte Anlage der Erzählung*); nempe hoc potissimum narratur; sic potissimum, et hoc ordine narratur. Ponimus porro consilium docendi certam rem; hanc rem, non aliam; hanc rem ex hac parte, non ex alia. Quod si ita est, ut est; id quod narratur, potuit fieri, potuit et esse mera fictio. *Potuit fieri* — quidni enim fuerit Lazarus aut prodigus filius? *Potuit fingi* — narratur ut res gesta, quum gesta non sit.

XXIX.

Interpretandae parabolae adminicula et praeceptiones."

Iam vero *interpretari talem parabolam est ostendere doctrinam, cuius caussa omnia illa narrata erant.* Haec doctrina ut possit sine erroris periculo ostendi, tria sunt adminicula adhibenda:

I. *Additur interdum istiusmodi narrationibus epiphonema.* Sic in illo: multi sunt vocati, pauci electi, scriptor ipse indicat doctrinam, ut errari non possit. Est vero huius epiphonematis sensus grammatice constituendus. Quare illud, quod posui, sic licebit interpretari: multis offeruntur bona; pauci vero offerenti cari sunt et dilecti; pauci se gerunt dignos bonis, quae offeruntur.

II. *Additur etiam explicatio ab ipso loquente.* Vt in narratione de creditore, qui fratri remittere noluerat debitum minutulum, quum remissum ei esset sat magnum, additur explicatio haec: sic et pater meus aget vobiscum.

III. *Adminiculum quoque interdum petitur ab occasione parabolae.* In narratione de filio prodigo nil praemittitur, nil additur. Sed proponitur narratio post

post quaedam exempla, quibus declarabatur, Deum laetari de peccatore ad frugem redeunte.

Haecenus facilia sunt omnia. Sed ea restat gra-
vior praeceptio: *postquam certam doctrinam inveni-*
mus, videamus, quatenus partes parabolae necessario
nexae sint cum illa doctrina. Quippe partes nonnullae
ita sunt coniugatae cum doctrina illa latente, ut sine
illis doctrina non sit plena et perfecta. Matth. XXI,
33. plantavit quidam vineam et instruxit, deinde
elocavit vinitoribus: misit servos, qui reditus ab iis
exigerent; hos servos interfecerunt. Misit alios; et
hos interfecerunt. Misit filium; et hunc interfecerunt.
Doctrina subest haec: vos, Judaei, missum ad
vos filium Dei sprevistis. Id traditur v. 42. Quos
dixit scriptor servos, et ipsos interemptos, intellexit
prophetas. Misit enim Deus varios legatos, quos re-
pudiaverunt Judaei et revera maximam partem sup-
plicio affecerunt. His narratis adiicit Christus: quid
faciet dominus vineae illis vinitoribus? Respondent:
malos male perdet et vineam aliis vinitoribus elocabit.
Tum sequitur applicatio. Inest autem huic parabolae
ea doctrina: pariter Deus puniet Israëlitae ob negle-
ctum prophetarum neglectumque filii, et bona illo-
rum transferet ad Paganos. Si quaeritur, quatenus
sint huius narrationis partes ita nexae cum doctrina,
ut haec plena esse sine illis nequeat; agnoscemus par-
tes has: servos misit; alios misit; filium misit. His
absque partibus doctrina destitueretur veritate. —
Pariter in illa parabola: aliud semen in aliam tellu-
rem cecidit, si omittamus hoc: quoddam cecidit in
fertile solum; deerit aliquid ad veritatem doctrinae.
Haec enim est: *ὁ λόγος Θεοῦ* apud alios alio est ef-
fectu. Numne vero prorsus perit? Profecto non:
igitur necesse est ad veritatem, ut addatur et hoc:
multum autem semen etiam prodest. Iam ab his par-
tibus,

tibus, quas necessarias esse demonstravimus, discernamus eas, *quae tantum ponuntur ad efficiendum totum verisimiliter*. Etenim dum aliquam fingimus narrationem, sequitur etiam, fieri illam debere ad consuetudinem vitae humanae, ideoque verisimiliorem, nec tantum vitae hominum accommodatam, sed et moribus illius temporis. In tali autem narratione quis sustineat omnia cum pulvisculo excutere? Sic v. c. in narratione de creditore quod memorantur decem millia talentorum, non id est necessarium ad doctrinam, sub parabola latentem. Non mutatur illa, si vel alius substituatur numerus. Sed aliquis numerus ponendus erat ad efficiendum totum, idque verisimilitudinis causa. Similiter in altero illo exemplo quod *bis* dicuntur missi servi, in eo male quaerunt duplicem aliquam legationem, unam ante, alteram post exilium. Id non ingreditur naturam ipsius rei, ac poterat etiam dicere: quater, sexies misit.

Ex his observationibus sponte fluunt hae regulae: 1) *Necessarias* partes parabolae omnes explica proprie. 2) *Partes non necessarias* puta verisimilitudinis causa additas esse; agnosce, potuisse et aliter poni, poni etiam potuisse alias. Eas ne explica proprie.

[Ad rationem et usum parabolarum, a Christo in N. T. adhibitarum, si attendamus, ille duplex potissimum esse deprehenditur. Alter enim inest in quadam de rebus divinis et ad religionem pertinentibus exercitatione, et quasi disciplina; alter vero versatur in insidiis, quae Christo eiusque doctrinae a Judaeis et Phariseis crebro struebantur, sapienter et sine illius doctrinae detrimento evitandis eludendisque. Et primum quidem genus parabolarum, quas *didacticas* appelles, et in quibus nihil

hil interdum, praeter locum aliquem communem, ad docendum populum aptum inest, maiorem requirebat animi curam, audiendi impensius studium, propterea quod praecepta morum aut placita religionis, imaginibus variis involuta, proponuntur. In altero autem genere, quod *parabolas ingeniosiores* complectitur, semper fere animadvertere licet Jesum inimicis cedere, ac magis ambigue, quam directe, magis recte et occulte, quam simpliciter et aperte respondere. Indulgebat enim sapientissimus Servator Judaeorum ingenio et imbecillitati, et passim ταῖς παροιμίαις diserte opponebat ipse παρησιασίου. Joh. XVI, 25. Vtroque autem in paraboliarum genere diligenter ab interprete respiciendum est non modo ad tempus, quo quaeque parabola proferebatur, sed etiam ad locum et regionem, unde intelligentia illius saepe ducitur. Itaque a multis iam hanc in rem tum historia vitae Christi, tum itineraria Palaestinae cum fructu consulta sunt, praeunte etiam in hoc genere viam diligentissimo WETSTENIO. Plura v. in JOH. CHR. GOTTL. ERNESTI diff. de usu vitae communis ad interpretat. N. T. p. 28 seqq. LOWTHII libr. de sacra poësi Hebraeorum p. 62. (quo in libro p. 205. etiam de allegoria disputatur), STORRII commentat. hermeneut. de parabolis Christi, Tubing. 1788. Ueber die Localität der Parabeln Jesu in d. Beyträgen zur Beförderung des vern. Denkens in der Religion, XI. Heft, n. III. p. 138-150. E.]

XXX.

Apologorum et paraboliarum similitudo.

Quod observavimus de paraboliarum partibus aut necessariis, aut non necessariis, idem etiam consuetudo fert in *apologis* (§. 20.), h. e. narrationibus docendi

docendi caussa fictis, in quibus partes agentium demandantur animalibus et rebus vita carentibus. Sic in Aesopicis fabulis maxime spectatur doctrina, quae latet: ipsa narratio continet multa, quae necessaria non sunt et ideo tantum adduntur, ut integra evadat narratio. Eadem est in summa methodus intelligendi parabolicos N. T. sermones. Et habemus nos etiam in libris sacris tales narrationes, quibus agere et loqui dicuntur animalia. Talis apologus est Judic. IX, 7. ubi sermo est de rebellionem civium. Declaratur id: civis bonae frugis quum excitatur, ut velit rebellem se gerere, declinat; civis autem inutilis facile suscipit estque is tanto etiam imperiosior. Alterum exemplum est 2. Chron. XXV, 18. — Cfr. GELLII N. A. II, 29. et ERNESTI *Clavem Ciceron. f. v. Apologus.*

XXXI.

Parabolae et allegoriae nexus.

Ex his, quae diximus, nexus intelligitur, qui parabolam inter atque allegoriam intercedit. Allegoriam enim illico licet mutare in parabolam, modo stilum historicum addas. Veluti illud, quod est allegoricum: lapis, quem aedificantes reiecerunt, factus est lapis angularis, ita statim efferes per parabolam: fuit, qui aedificari domum iuberet; aedificantes lapidem aliquem reiecerunt, quem dominus aedificii deinde esse vellet lapidem angularem. Elucet hinc tanto clarius, quum eadem sit allegoriae ac parabolae natura, easdem quoque utriusque interpretandae leges ubique obtinere.

XXXII.

Vulgares troporum iudicandorum regulae attinguntur.

Per saturam hic quaedam subiungamus de iis tropicae dictionis iudicandae regulis, quae vulgo commemo-

memorari solent, sed ita, ut non sufficiant. Praeci-
piunt itaque haud raro, *non facile discedendum esse a
proprietate significationis* (§. 2.). Atqui plena omnia
sunt troporum, et non paucae allegoriae occurrunt.
Quis igitur in ista praeceptione reperiat notam aut
perspicuum characterem, per quem agnosci tropus ac
distingui a proprietate possit, aut iudicetur, quando
discedendum sit?

Praeceperunt alii, *non sine evidenti causa aut ne-
cessitate admittendum esse tropum* (§. 4.). Cur non?
Vñs loquendi ostendit, mille esse tropos. Cur igitur
evidens semper et necessaria causa sectanda sit? Tum
quaeritur rursus, quando sit necessaria, quando sit
evidens causa. Ac DANHAUERUS quidem sic de-
scripsit hanc necessitatem: *ubi est manifesta repugnan-
tia vel rerum vel factorum, si capiamus proprie*. Hoc
per se verissimum est. Potestne enim id proprie in-
telligi, quod Christus dixit: destruite hoc templum
&c.? Et scriptor ipse ex historia deinde explicat sen-
sum allegoricum. Verum idem illud non cadit in
omnes causas.

Sed qui haec et alia huius generis praeceperunt,
videntur illi cavere hoc pacto voluisse, ne omnia mu-
tentur in allegorias. Erat autem talis cautio non abs-
re, quoniam veteres, in his Judaei, non nisi allego-
rias sectabantur, nusquam agnoscentes sensum litte-
ralem. Contra istos moneri haec poterant; etsi non
fatis erat *negando* monuisse; demonstrare rem et leges
scribere *affirmando* conveniebat.

CAPVT QVINTVM.

DE EMPHASIBVS IVDICANDIS.

I.

Introitus.

Volumus et in hoc capite versari sic, ut praemittamus theoriam (ap. Ernest. P. I. Sect. I. cap. II. §. 15.), eique praxin superstruamus.

II.

Emphaseos notio.

Interdum ad ordinariam verbi significationem accedit aliquod, ut ita dicam, auētarium (§. 15.), seu idea, quam verbum non habet per se usu loquendi. Id auētarium est duplex. Alterum pertinet ad verbi dignitatem, alterum ad significationis amplitudinem et gravitatem. In illo genere verbum accipit quamdam vel honestatem vel turpitudinem usu et opinione hominum. Veluti quum dicitur *plebs*, accedit ad verbum, quoad usu loquendi constat, aliqua idea honesta: indicat enim in scriptoribus exteris tertium ordinem civium Romanorum, qui erat post ordinem senatorium et equestrem. Hoc est honestissimum. Sed *plebs* dicitur etiam de rudi, inculta et fere barbara hominum turba in civitate. Accedit igitur idea, sed quae iniucunda est habetque aliquid non satis laudabile. *Vrbs* interdum dicitur de urbe primaria, v. c. Roma. Ita accedit ad ideam verbi ordinariam idea honestior ac nobilior. Vnde εὖφραα alia, alia δύσφραα sunt verba. Illa in bonam dicuntur partem, haec in deteriorem, cum aliqua vilitatis significatione. Sed hoc de genere nihil attinet in hermeneutica institutione dicere. Quia enim tota res pendet ab usu lo-

quendi, nihil hic valent praecepta: attendendum est ad tyrannidem et imperium, quod usus habet. Igitur hic dicimus de altero genere, ubi aliquid accedit ad idearum amplitudinem et gravitatem. Atque hac in re docemus *Emphasin* esse, quae est *aliqua ad solitam verbi significationem accessio, augendi vim habens in utramque partem*. Sic quando Judaei de Mose loquuntur, appellant eum simpliciter Prophetam. Vbi veteres de Demosthene agunt, nominant eum Oratorem; Platonem Philosophum; Homerum Poëtam. Haec nomina quum illi accipiant *κατ' ἐξοχήν*, accedit aliquid ad ideas vulgares. Ac Prophetae titulus, Mosis tributus, significat primum e Judaeis prophetis, principem adeo dignitate, quocum Deus sit loquutus, ut cum alio nullo propheta. Haec non sunt in solita notione prophetae. Idem evenit in nomine *Jehovah*, quod est יהוה *erit qui est*. Admonitum est centies et ex Exodo intelligitur, significari hoc nomine Deum, qui certissime se praebebit talem, qualem se praestitutum promisit, qui erit immotus, immutabilis et veracissimus. Atque hinc intelligetur, quae sit illa in definitione *accessio augendi vim habens*. Augetur autem verbum *in utramque partem*, vel in bonam, vel in malam; vel cum laude, vel cum vituperio. Exempla accessionis ad ideam in bonam partem attulimus. In malam v. c. Titus Imperator in libris Judaeorum appellatur *κατ' ἐξοχήν Sceleratus*, ut qui templum et urbem destruxerit penitus incendio.

III.

Verba per se non habent emphasin.

Ex definitione, quam proposuimus, sponte fluit hoc consectarium: *nullum verbum habere emphasin per se* (§. 16.), h. e. si spectem eius significatum ex usu loquendi. *Emphasis* enim est idea accessoria verbi, quod suam per se habet et certam vim indicatque certam

tam quamdam ideam rei, per se vel parvae vel magnae. Sic v. c. *Deus, sol, &c.* exprimunt ideam rei satis magnae, sed exprimunt per se, non accedente alia idea. Dicitur aliquis *fractus* dolore; exprimitur magnus dolor, sed nulla est emphasis. Aut ubi est de Maria: *gladius perfodiet mentem tuam*, rursus intelligitur magnus dolor. Sed haec idea est in verbo per se; nulla idea extrinsecus arcessenda.

[Cfr. MOSHEMII cogitat. de interpret. et emend. s. litt. §. V. Vindic. p. 203. Syntagm. dissertation. E.]

IV.

Temporariae emphases.

Sunt autem emphases vel *temporariae*, vel *constantes* (§. 17.). *Temporarias* dicimus, quae certo loco ac tempore verbis accedunt (Sect. II. cap. V. §. 13.). Eae solent nasci vel ex affectu dicentis, vel e gravitate rei, quam verbum supra usum ordinarium exprimit.

I. *Ex affectu dicentis.* V. c. cui narratur res tristissima, is percussus dolore, ac suspirans, respondet: *audivi*. Dicere voluit, rem proh! dolor iam dudum in suam venisse notitiam. Accedit ergo ad vim, quam verbum habet per se, aliquid; sed accedit certo tempore et loco: in hoc dolore, in hac re tristi: accedit etiam ex affectu dicentis, quo cognito iudicatur, multis modis eum excruciarum, quum dicat: *audivi*. Talis igitur accessio ad verbum dici *temporaria* potest. Pariter in re laetiore. Vt si quis in mediis gaudiis vivens dicat: *hoc est vivere*; in isto vivere plus esse sentitur, quam spirare et moveri: vult enim exprimere felicissimam vitam.

II. *Ex gravitate rei* interdum quoque ad verbum aliquid accedit. Huc pertinet narratio de Caesare,

qui ad gubernatorem navis, tempestate maris oborta, dixit: noli timere; *Caesarem* vehis. Pariter in illo *αὐτὸς ἔφα*, h. e. ille summus vir, Pythagoras, tamquam errare nescius, dixit. Catilina in summis dixit flagitiis: Quid mirum? *Catilina* fuit, h. e. longe flagitiosissimus homo. Parens dicit filio in vita communi: *filium* hortor; volens hoc: vide nostram necessitudinem; hic tu mihi es, hic ego tibi: vide meum amorem!

V.

Vnde agnoscantur temporariae emphases.

Temporarias has emphases contextus orationis indicat et rei natura (§. 18.). *Contextus* — is enim indicat, commoto aliquem animo loqui et in hac commotione multo plus significare, quam verbum exprimat per se. *Natura rei* — dum emphasis patet ex gravitate rei. Nam si v. c. tantum intelligerentur nomina illa propria: Caesar, Catilina, sine omni emphasi; frigida foret oratio neque rem ipsam exaequaret.

Caeteras autem emphases temporarias, quae non oriuntur ab animi effectu, qui cogit, neque a gravitate rei, quae ducit eo, quasque scriptor *libere* verbo tribuere solet, agnoscimus ex eo, quod verbi aut phraseos usitata vis sensum frigidum aut ineptum efficit, quum aptus contra fiat rei, si qua adiunctio alicuius qualitatis in utramque partem aut magnitudinis intelligatur. Nam in tali loco quaedam necessitas emphaseos intelligitur, in qua est signum veritatis certissimum (Sect. II. cap. V. §. 14.). I. Joh. III, 9. nemo regeneritus peccat. At omnes concedimus et fatemur, etiam regeneritos, etiam optimos homines, peccare solere. Igitur si nihil accedit ad significationem verbi *peccare*, sensus falsus est, saltem frigidus neque aptus. Ergo *ἀμαρτίαν ποιεῖν* erit volvi sceleribus, plane

plane deditum flagitiositati esse. At hoc est multo plus quam peccare. Nunc sententia prodit verissima: nemo regeneritus volvitur quotidie sceleribus. Joh. VIII, 34. is qui peccat, servus est atque mancipium peccati. Hoc ita nude positum non potest concedi. Erit et hic: deditus plane sceleribus, totus quantus est facinorosus homo, servus est peccati. Poterat tamen in his videri emphasis esse a gravitate rei 1. Cor. IV, 3. 4. ter positum est verbum *ἀναγγέλλειν*, semper cum emphasi. Nam primum *ἀναγγέλλειν* est approbatione ornari laudarique; deinde *ἀναγγέλλειν* sibi arrogare iudicium; tertio ius iudicandi habere, recte iudicare posse. In his sane Paulus *libere* sic scripsit; poterat enim et aliter scribere et verbo aliquid addere.

Verum in his emphasisibus iudicandis non negligendus est usus loquendi, sed haecenus saltem consulendus, ut nihil in illis sit, quod ei repugnet (cap. V. §. 15.). Sic illud, quod diximus de verbo *ἀναγγέλλειν*, plane non repugnat usui loquendi, quum notiones illas omnes boni scriptores agnoscant.

VI.

Constantes emphases.

Venimus ad *constantēs emphases* (Sect. I. cap. II. §. 17.). Eae sunt, quum verbum accipit a consuetudine significationem maiorem, quam per se habebat, eamque in certis modis loquendi semper obtinet. Sic Adamus et Christus dicuntur *homo primus* et *secundus*: quae appellatio semper et constanter habet accedentem ideam eminentiae et praestantiae. Pariter *filius hominis* per se quidem indicat hominem ex hominibus natum, sed quoties ita dictum reperitur de Jesu Christo, satis constat, appellationem illam accepisse vim tituli insignioris, ut indicaret hominum omnium unum illum, qui Messiae munus et dignitatem habuit. Est et haec accessio aliqua ad vim verbi. Sunt vero

etiam in multo usitatioribus loquendi formis emphases constantes, non semper in rarioribus. V. c. in illo: *est aliquid*, sc. excellens et eximium, quod facit ad magnam laudem. Est aliquid vincere hostes armis; est aliquid, vincere iniuriam; sed longe maius est vincere cupiditates. *Homo frugi* indicare videtur utilem, sed est multo plus. Docet enim Cicero Tuscul. III, 8. si quis dicatur *homo frugi*, significari eum, qui absteineat omnibus omnino cupiditatibus, noceat nemini, sit longe iustissimus, reliquas habeat virtutes omnes. Ita constanter isto vocabulo comprehenditur magna laus.

VII.

Vnde agnoscantur constantes emphases.

Has emphases constantes indicat *usus loquendi* (§. 18.). Quaeritur iam, quomodo attendendus sit usus loquendi in hanc partem. (Sect. II. cap. V. §. 12.). Ac primum quidem vocis aut phraseos *emphasis diserto testimonio* constat. Demosthenem dici Oratorem, Homerum Poëtam, Melanchthonem praeceptorem Germaniae, id novimus diserto testimonio scriptorum, qui hoc de iis praedicant. Primus et ultimus homo qui sit, pariter scimus ex disertis testimoniis scriptorum Judaicorum. Deinde vero ubi id nullo constat diserto testimonio, usus consulendus est sic, ut videamus, partim, *an omnibus in locis ei emphasis conveniat*, partim, *an ei substituatur in eodem aut simili contextu alia, quae adiunctam habeat significationem aliquam praecipuae magnitudinis*. V. c. *Filius Dei* ubicunque legitur de Christo, ei emphasis sane convenit; nam est ubique titulus Messiae. Accedit, quod interdum pro hoc synonymum ponitur *ὁ Χριστός*; unde intelligitur, illam appellationem habere adiunctam magnitudinem. Sic Joh. XII, 34. Nos audivimus, *Messiam* in perpetuum esse vitam habiturum. Quo-
modo

modo igitur tu dicis, *filium hominis* mori debere? Matth. XXVI, 63. Summus Judaeorum sacerdos Christo dicit: obtestor te per Deum, an sis *Messias*. Respondet Jesus: recte dixisti. Et non ita multo post: videbis venturum esse — quemnam? *Messiam*. Sed legitur hic: *filium hominis*. Ita in contextu substituitur nomen magnam indicans dignitatem. Ad vim verbi מָשִׁיחַ accedit notio, eaque constanter, qua indicatur is, qui immutabilis in opere inter Israëlitas perficiundo erit. Substituitur etiam Exod. III. et VI. huic verbo aliud quid, quod rem magnam indicat. Legitur enim ibi: *ero, qui ero*, et hoc ut explicatio nominis מָשִׁיחַ ponitur resque ipsa additur: nam exhibet Judaeis, quae Abrahamo promissa et destinata fuerunt.

Quodsi neutrum illorum est, quae constantis emphaseos posuimus indicia, sed verbum aut phrasidis permutatur cum aliis, quae manifeste sine emphasi sunt, aut aliis in locis magnitudinis significatio verbo discrete addita est, *emphasis agnosci non potest*. Velut ἀποκαταδοκίας verbum, Rom. VIII, 19. vertit Lutherus: *das ängstliche Harren*. Quaeritur, an sit verbum *emphaticum*. Hic provocatur ad etymologiam: quum enim sit proprie caput versare huc illuc, exprimi verbo anxiam et valde sollicitam expectationem. Sed hoc recte negatur. Nam Phil. I, 20. dicit Apostolus, se expectare auxilium divinum; neque loquitur hic animo commoto et perturbato, cuius sit anxia expectatio, sed valde tranquillo et placido. Sperat enim fore, ut Philippenses in dies pergant ulterius. Deinde coniungitur etiam (v. 22.) ut synonymum cum ἐλπίδι: liberabit me Deus iuxta spem expectationemque meam. Vbi in graecis non magis est *emphasis* quam in latinis. [Adde, Euripidem quoque Med. v. 1117. verbum καταδοκῶ sine omni *emphasi* usurpare. E.]. Nec porro *emphasis* talis agnosci potest in phrasibus coniugatis: quales sunt χαρὰν

χαίρειν, certamen certare, bellum bellare. Quod enim dixere multi, esse illa emphatica, id vel eo refellitur, quod saepe coniunguntur cum commemoratione magnitudinis. Sic Matth II, 20. σφόδρα μεγάλην χαρὰν χαίρειν. Quod erat supervacuum, si eae per se emphasin magnitudinis alicuius haberent.

VIII.

Emphases verbales et reales.

Est etiam alia emphasium apud magistros artis partitio in *verbales* et *reales* (§. 10.). *Reales* esse aiunt in rerum magnitudine et sublimitate, quae exprimentur verbis simplicissimis. Res *magnae* iudicantur eo, quod admirationem movent; res *sublimes* autem, quod legentes seu audientes obstupefaciunt. Proponuntur autem talia interdum simplicissimis verbis. Veluti: dixit Deus: *fiat lux et facta est lux*. Pertinent huc et alia multa, quae dicuntur de Deo, praefertim in Psalmis, quaeque audita, repente obstupefaciunt magnitudinis notione, ut tranquilliores redditi fateamur, dici hic, quibus maiora comprehendere a nobis nequeant. Interdum etiam est affectus admodum vehemens, qui sublimitatem prodat. Vt in Horatiano illo: *Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae*. Quo quanta exprimitur admiratio viri fortis et impavidi! Et effecit haec admiratio, ut magnitudo rei sensibilis redderetur simplicissima forma loquendi. Haec igitur duo genera exprimentendi verbis mentem suam (*erstaunend groß, erstaunend erhaben*) dicit usus loquendi *emphases reales*, quia vis et gravitas in rebus est, non in vocabulis.

Verbales contra *emphases* ponunt in verbis ad exprimendam rei magnitudinem aptis. Quum v. c. Iobus de sua imbecillitate summa, comparata cum Dei magnitudine, loquitur, his utitur verbis: *Ich bin wie ein Tropfen Wasser &c.* Aut ubi Christus summam
 expri-

exprimit indignitatem illorum, qui aliis praebeant occasionem peccandi, sic dicit: *συμφέζει αὐτοῖς, ἵνα κερμασθῆ μῦλις ὀνιὸς ἐπὶ τὸν τρέχῃλον* &c. Pariter in verbis singulis: *liquefieri* cupiditate, *tabefieri* invidia, *exardescere* ira, *tumultus* affectuum. Omnia haec verba, tum iuncta, tum singula, exaequant plane rei magnitudinem, et ante oculos quasi pingunt.

Sed hanc distributionem iudicat ERNESTIUS *inanem et vitiosam* (§. 19. coll. Sect. II. cap. V. §. 6.). Quoad rem profecto non: adest enim res ipsa, quae hoc modo exprimitur. Vitiositas igitur esse debet in modo eloquendi. Nam *emphasis*, quae erat *auctarium significationis* s. *ideae ad solitam verbi notionem*, non esse in *accessione verbi* potest; seu (ut ERNESTIUS posteriore loco dicit), nullum verbum, neque proprium, neque tropicum, per se habet *emphasin*, sed in ea est *accessio ad ordinariam significationem extrinsecus adiuncta*. Quare quum res non commode expressa sit his verbis, utamur aliis substituamusque pro *emphasi reali* *sublime dictum* (*erhabene Gedanken erhaben ausgedrückt*), et pro *emphasi verbali* *significanter dictum* (*starke Gedanken stark ausgedrückt*).

IX.

Admonitio contra fictas emphases.

Accessimus nunc ad illum locum, in quo contra *fictas emphases* dicendum est. Errant autem et imperitiam artis produnt, qui quodlibet verbum tropicum, inprimis metaphoricum, etiam *emphaticum* faciunt (§. 20. coll. Sect. II. cap. V. §. 4.). Per se enim clarum est, non esse *emphasin ullam* 1) in *tropis necessariis*, qui ponuntur ac poni debent, quoniam non adsunt vocabula propria (v. p. 262 sq.); neque esse *emphasin* 2) in *tropis variandae orationis causa* adhibitis (v. p. 272.), v. c. si quis descendere in mortuorum locum, habitare in sepulcro, dicat pro sepeliri, sepultum esse; nec denique 3) in *tropis*, qui *suavitatis*

caussa ponuntur, ut quum Echo dicitur iocosa vocis imago. In iis vero metaphoris, quae significanter dicuntur, est aliqua vis ad percellendum animum. Veluti in illo: ferreo sceptro regere. In quo non est tropus necessarius; poterat enim et dici, durissime imperare: neque dictum est variandae orationis causa aut suavitatis gratia, sed ut percellatur animus. Aut ubi helluo exfugere aliorum opes dicitur, charybdis civium, et quae sunt huius generis alia.

X.

Tractandarum emphasium praecepta.

Sed sunt alia de emphasibus praecepta, quae utilitate etiam superent vulgares illos canones, qui contra fictas emphases sanciantur: qui etsi veri sunt, tamen non sunt proprie canones, nec ullo modo dirigere mentem in iudicando possunt. Nemo enim est, qui se fingere emphases putet. Igitur reliqua praecepta ordine tractabimus.

XI.

I. *Emphases vix quaerendae in rerum subtili explicatione.*

Per se arbitror clarum esse, in rebus subtiliter explicandis, in tradendis perspicue praeceptis doctrinae, in legibus, in narrationibus rerum gestarum simpliciter institutis, *emphases vix habere locum* (Sect. II. cap. V. §. 4. 5.), ideoque quaeri non debere. Consulto autem addidi voculam *vix*, ne quis latius, quam par est, praeceptum accipiat. Nam interdum etiam in narrationibus simplicissimis et locis dogmaticis occurrunt quaedam emphases, sed tales, quae sint in vulgus notae, ideoque nihil ornent. Attuli supra nomina: filius hominis, homo primus et ultimus. Si tamen notio emphasium semper complecti debet illa duo: *sublimiter dicta et significanter dicta*; haec profecto non facile locum habebunt, quum simpliciter narro, simpliciter doceo, simpliciter leges scribo. Foret enim in his inepta sublimitatis affectatio.

XII.

XII.

II. *Emphases non quaerendae ex etymologia.*

Deinde nec quaerenda est et eruenda *emphasis ex etymologia verbi*, quae ne proprium quidem sensum facile docet, seu, quod eodem redit, in tropicis, e propria verbi significatione (§. 7.). Joh. V. fin. legitur: *ἔρευνάτε τὰς γραφάς*. Dicunt, si verbi etymologia aut propria significatio spectetur, usurpari *ἔρευνᾶν* de his, qui metalla eruunt ex terra et sic scrutantur, aut qui res latentes indagant. Hinc admodum significanter dictum volunt. Non est. Vfus enim indicat, non dici significanter talia: indagare, inquirere verum, et alia. Dicitur etiam Spiritus Sanctus 1. Cor. II, 10. *ἔρευνᾶν τὰ βῆθη τῆς θεότητος*. Qui profecto dici non potest multo cum studio indagare et in lucem protrahere res absconditas.

XIII.

III. *Emphases non temere quaerendae in praepositionibus et particulis.*

In graecis porro verbis videndum, ne accessio- nem aliquam significationis ad vim verbi simplicis necessario fieri putemus a *praepositionibus*, praesertim *ἀνά, ἀπό, πρὸ, σύν, ἐκ, περί*, in iisque argutemur (§. 8.). Sic qui suscepta religione Christiana rursus deficiunt ad Iudaismum et Paganismum, hi dicuntur *ἀναστροφῶν τὸν Χριστόν*. Quod plerumque explicatur sic: *de novo, iterum* Christum *στροφῶν*. Et habet sane praepositio *ἀνά* saepe hanc vim. Sed h. l. nihil aliud est nisi simpliciter *στροφῶν*, cruci affigere, h. e. facere idem, ac si cruci affigas, planius: cum ignominia repudiare et contemnere. Cfr. LAMB. BOS *Observatt. ad h. l.* Pariter Rom. VIII, 16. *πνεῦμα* illud, quod accepimus per religionem, dicitur *συμμετρεῖν* nostro animo, nos esse Deo caros. Hic quoque *συμμετρεῖν* accipiunt sic: *una* testimonium dicere, cogitantque de duplici testimonio, uno spiritus sancti ipsius, altero

altero autem doctrinae, quae idem nobis confirmet. Equidem rem non repudio: tantum dico hoc, non posse id ex illa compositione concludi, quum usu loquendi constet, *συμμαρτυρεῖν* idem esse quod *μαρτυρεῖν*, sicut latina lingua verbis *firmare* et *confirmare* promiscue utitur. Sensus igitur loci: *Der erhaltene Sinn des Christenthums bezeuget unserer Seele, daß wir Geliebte Gottes sind.* Omnino in talibus consulenda est loquendi consuetudo, quae indicat, simplex et compositum saepe nihil differre.

[Praepositionibus adde *particulas*; quarum usus quoniam in orientalibus linguis exquisitior est, quam ferre nostra lingua possit, ideo non defuerunt, qui singulas certae *δυνάμεως* causa positas existimarent. Quid? ipse RAMBACHIUS in *Institut. hermen. sacr.* lib. II. cap. VIII. *particulas* demonstrandi *יהוה*, *יהוה*, non dubitavit, *plerumque notabiles asterismos Spiritus sancti* appellare. Contra quem scripsit ZEMISCH *de analogia linguarum* p. 50. E.]

XIV.

IV. *Emphases non temere quaerendae in numeris.*

A *numeris* temere ducit *emphasin*, qui existimat, pluralem pro singulari positum talem aliquam vim singulari maiorem habere (§. 9.). Quae opinio rursus nullum fundamentum habet in consuetudine loquendi hebraica aut graeca. Sic *Origenes* inepte cum *Judaeis* distinxit *οὐρανὸν* et *οὐρανούς*, quaesivitque in hoc tres aut septem adeo coelos.

XV.

V. *Emphases non temere quaerendae in abstractis vocabulis.*

Neque *emphases* sunt quaerendae in *abstractis vocabulis*, quasi his pro concretis ponendis plus dicatur (§. 10. coll. Sect. I. cap. II. §. 23.). E logicis vero ubi haec nomina transferuntur ad grammaticam et exegetin, *abstracta* dicuntur substantiva, *concreta* adiectiva

adiectiva et participia. Consentiant autem in eo linguae omnes, habentque praesertim veteres hoc commune, ut abstractis utantur pro concretis, omninoque libenter frequentent abstracta. Sic v. c. Christus factus esse dicitur pro nobis *maledictio*, ubi proprie dici debebat: *maledictus*. Licet et phrasas eiusmodi integras observare, v. c. factas et compositas cum voc. ἰσ aut *viós*; ut filius irae, perniciei, peccati, pro homine scelesto, poena digno &c. Caeterum causae, cur ea sit linguarum consuetudo, reperiuntur variae:

I. *Necessitas* (§. 24.). Quoniam enim hebraeus sermo non habet adiectiva talia: virilis, senilis, corporeus, spiritualis, necessario abstracta coguntur vicem subire concretorum. Proinde studium carnale Hebraei dicunt studium carnis; indolem carnis pro indole carnali. Quam nos appellamus indolem et sensum spiritualement, illi dicunt indolem et sensum spiritus. Iam vero quum non potuerint aliter loqui, nonne sequitur hinc, non esse in abstractis emphasin quaerendam?

II. *Rei consuetudo e necessitate orta*. Potest dici hebraice rex iustus: tamen quia linguae illi usitatissimum est, ponere abstracta pro concretis, dicit potius regem iustitiae. Poterat Paulus dicere $\text{ὁδὸν ἀληθινὴν, δικαίαν}$; sed consuetudini obsequutus, maluit $\text{ὁδὸν τῆς ἀληθείας, ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης}$. Poterat dicere Paulus: vos quondam fuistis caliginosi, inficii; dixit potius: fuistis caligo. Dicere potuit: Christus factus est κατάρατος ; dixit: factus est κατάρα . Nec abhorret ab eo loquendi modo lingua latina, quae animum dicit contemptorem rerum humanarum, victorem cupiditatum &c. Iam si, quod necessitatis antea fuit, abiit deinde in consuetudinem; rursus non est plus in eo quaerendum: neque enim plus potest cogitari.

III. *Perspicuitas* (§. 25.). Si quis dicere vult: *tu me regis, tu me exhilaras, Deus; poterit etiam sic: tua sapientia me regit, tua benignitas me exhilarat.*

rat. In his vero est brevitatis loquendi. Debebat dici: tu, Deus, me exhilaras, quia es benignus; tu me regis, quia es sapiens. Sic igitur concreta perspicuitati serviunt, quum pro subiecto cum pronomine aut subiecto ipso ponuntur: dirigunt enim mentem ad attendendum id, quod cogitandum est.

IV. *Ornatus et suavitas.* Reddit sane hoc interdum cultiorem stilum et gratam brevitatem, si non omnia simpliciter et multis verbis dicantur. Sed talis cultus, qui habet et sectatur aliquid exquisitum in loquendo, non est in hebraico, neque in Novo Test. reperitur. Oritur etiam inde sonus grandior (*volltönder Ausdruck*), si v. c. pro vulgari illo: abominor scelus hoc, dicam potius: abominor huius sceleris foeditatem; aut illud: admiror merita tua, sic exprimam: admiror magnitudinem meritorum tuorum. Verum hoc ad numerum pertinet, nec facit multum ad sacram N. T. exegelin, quoniam granditas stili non quaeri potest in scriptoribus, qui alieni erant a scribendi elegancia. Ex Veteri Test. referri huc possunt talia, quae sunt elatiore modo dicta: Thronus tuus est aeternus: sceptrum imperii tui est iustum. Poterat enim scriptor simplicius: tu imperas in aeternum et iustissime.

An vero in abstractis ponendis pro concretis numquam est aliqua vis et efficacia? Interdum sane. Si dicimus v. c. *er ist die Liebe selbst; er ist der Neid selbst*, volumus nobis aliquanto plus quam hoc: benevolus est; invidere solet. Immo praeter modum magna qualitas, insita animo, describitur. In illis: *sein Leben ist ein wahrer Jammer, ein Kampf mit Armuth*, an nihil aliud inest, nisi hoc: vivit misere; pauper est? Eodem modo erunt ea tractanda, quae in libris sacris occurrunt: *Gott ist die Liebe*, h. e. immensus est Dei amor, totus Deus, quantus quantus est, amor est.

Ex hac igitur doctrina derivabimus illud veluti confectarium, cavendum esse, ne abstracti pro concreto positi

positi semper esse aliquam vim putemus (Sect. II. cap. V. §. 10.). In quo etiam doctissimi viri haud raro lapsi sunt. Origo autem erroris est ex insolentia rei in lingua latina et vernacula, in qua si abstracta ponuntur pro concretis, cum aliqua vi id fere fieri solet. Ex hoc nostrae linguae more diiudicarunt hebraicam, obliti dissimilitudinis, quae inter utramque linguam intercedit. Caeterum clara res est vel ex eo, quod in iisdem formis abstracta et concreta permutantur. Sic Jesus dicitur *υἱὸς ἀγάπης*, alibi *υἱὸς ἀγαπητός*, quo illud non est *ἐμφατικώτερον*. Ephes. V, 8. eratis quondam *caligo*. In parallelo loco IV, 18. id exprimitur sic: eratis quondam *ἐσκοτισμένοι*.

XVI.

VI. *Emphases non quaerendae e dissimilitudine modorum loquendi ab nostra lingua.*

Denique in sacris in primis libris et hebraismis cavendum, ne *dissimilitudine modorum loquendi ab nostra lingua* ad *emphasin quaerendam* aut *commiscendam* impellamur (§. 11.); quo nimis inclinant plerorumque animi, etiam hebraice doctorum. In hebraica enim lingua sensus saepe videtur multo efficacior, quam qui est, ubi vertitur germanice et nostrae linguae accommodate. In illis: *Mache dich auf, werde Licht; denn dein Licht kommt*, oratio est commota, neque tamen emphatica. Vertamus sic: *Wohlan, erheitere dich; dein Wohlstand nahet sich dir*. Coloff. III, 3. *ἡ ζωὴ ἡμῶν κέκρυπται ἐν τῷ Θεῷ*. Videtur res admodum magna dici; sed vertamus latine: *felicitas nostra soli Deo nota est, nobis occulta*; et habemus sententiam longe simplicissimam. Tamen quid non est dictum super hoc loco in libris mysticis atque asceticis? Condita sunt capita singularia de vita fidelium in Deo occulta. Quorum auctores si hebraice scissent, illud *occultum in Deo* cepissent potius sic: *Deo soli notum est, in eius animo latet notitia; vitam autem*

tem interpretati fuissent de felicitate nostra post mortem; quo etiam ducit orationis series. Itaque haec ne tantillum quidem distant ab illo Johanneo, 1. Ep. III, 2. οὐκ ἔφανερῶς, τί ἐσόμεθα. In quo si non est emphasis aliqua aut significantius verbum, nec erit in illo Paulino loco. Luc. IX, 51. quum accederet tempus, quo Christus discessurus erat ex his terris, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐσήριξε τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ, *firmavit, fixit faciem suam versus Hierosolyma.* Id explicant sic, consilium cepisse *firmissimum* et *irresistibile* eundi in urbem, eoque consilio declaravisse summam adversus Deum obedientiam. Rem concedo; sed nego id esse in phrasi, quae ex hebraico loquendi more simpliciter indicat: faciem dirigere seu convertere versus aliquem locum. Pariter Luc. XVI, 26. μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστῆρικται, h. e. *constitutum est.* Sed quoniam ea dicendi ratio abhorret a nostra lingua, existimant plus dici, quam in simplici illa propositione: magnum sane constitutum est discrimen.

[Pertinent etiam huc *formulae loquendi, ubi partem hominis tribuitur, quod toti convenit, vel totus homo ab aliqua praecipue parte appellatur, v. c. ἐν χειρὶ μεσίτεσ, Galat. III, 19.* Pertinent huc *pleonasmis orientales, v. c. ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ εἶδεν ἀνοίξας τὸ στόμα εἶπε ὠμολόγησεν καὶ οὐκ ἠενήσατο, et alii idiotismi ex analogia linguarum et usu loquendi iudicandi. v. ZEMISCH diff. de analogia linguarum p. 47 seqq. — Caeterum de omni hoc loco consulenda est JOH. CHRISTOPH. GOTTLIBERI dissert. (praef. Nagelio) de Emphasisum iudicandarum difficultate, Altorfii 1761. 4. E.]*

C O R R I G E N D A.

- Pag. 15. lin. 10. et ult. pro XXXII. pone XLI.
- 16. l. 15. leg. JOACH.
 - 31. l. 30. leg. *ultimas*.
 - 32. l. antepenult. leg. *Referare*.
 - 35. l. 25. leg. ἀμφιβολία.
 - 36. l. 18. leg. *allegorias*.
 - 38. l. 4. leg. *sententiae*.
 - 40. l. antepenult. leg. *propius*.
 - 43. l. 16. post *agnoscetur* ponendum colon.
 - 44. l. 16. leg. πολυστημία. (Idem puncti neglectus saepius recurrit.)
 - 50. l. 33. pro *coniunxerint* leg. *distinxerint*.
 - 55. l. 25. leg. *dicatur*.
 - 57. l. 31. leg. *satis sit*.
 - 58. l. ult. leg. *plene*.
 - 60. l. 25. leg. *exprimendum*.
 - 61. l. 4. leg. *quo*.
 - — l. 16. leg. *loco*.
 - 70. l. 29. leg. *ingenia*.
 - 82. l. 18. leg. *maleficium*.
 - 128. l. 3. leg. *perobscura*.
 - 136. l. 10. leg. טִּיבְּרִי.
 - 249. l. 16. inferre p. 237.
 - 236. l. II. leg. γάζα.
 - 254. l. penult. leg. *Cap. 14*. Locum Tertulliani, qui classicus est, optime illustravit CHR. GODFR. SCHÜTZ in *Programmate de regula fidei apud Tertullianum*, Jen. 1781. 4.
-

REVISED

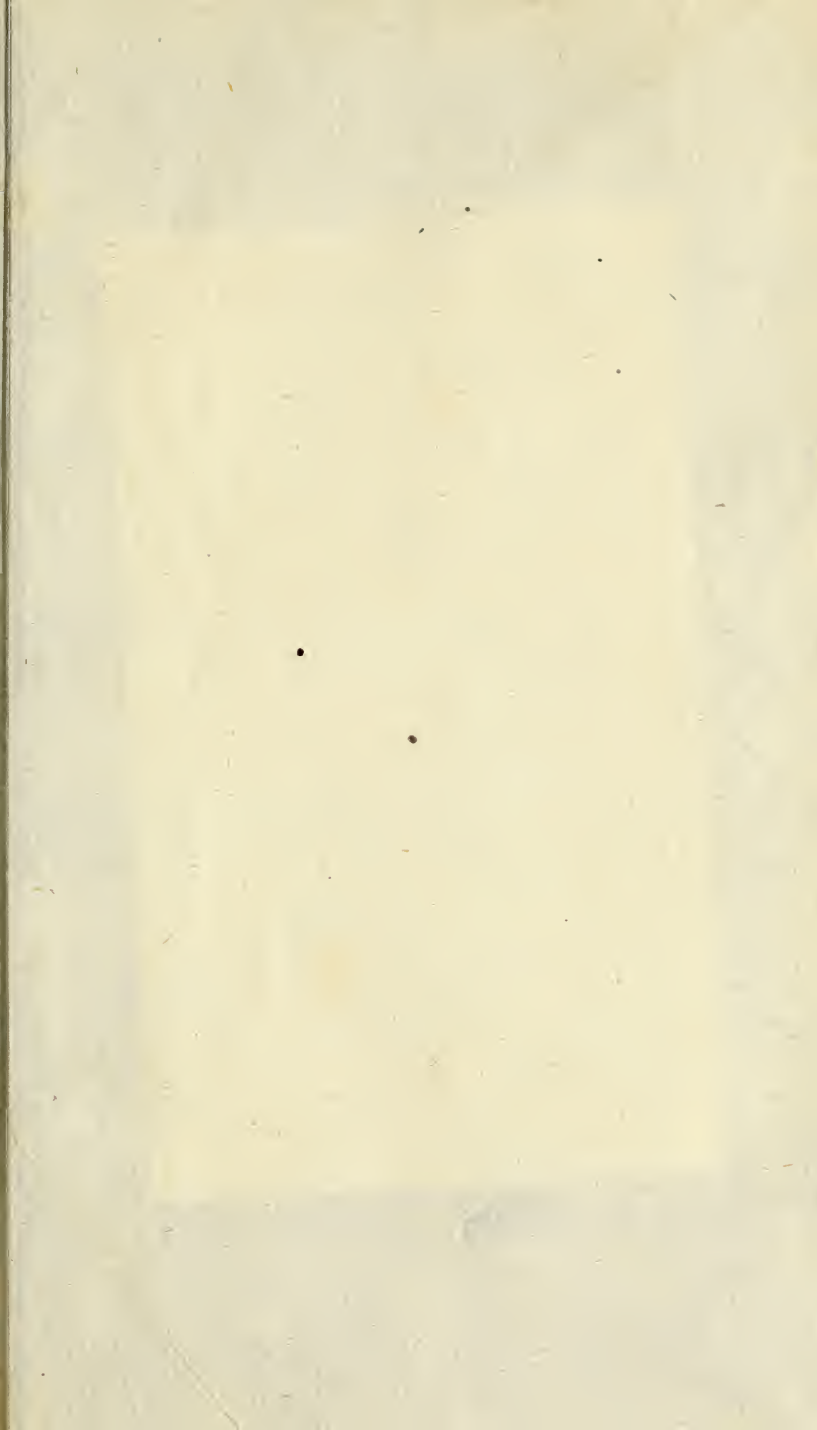
THE REVISED

THE REVISED

THE REVISED

THE REVISED

THE REVISED

TUFTS UNIVERSITY LIBRARIES

3 9090 012 514 408

Handwritten text, possibly a signature or initials.

